

# **DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS**

**Jaskóné Gácsi Mária**

**2013**

**Jaskóné Gácsi Mária**

***Komáromi János írói világa és a regényforma lehetőségei***

**Témavezető: Prof. emer. dr. Sipos Lajos CSc**

PPKE BTK

Irodalomtudományi Doktori Iskola

**A Doktori Iskola vezetője: Prof. dr. Nagy László DSc**

Modern Irodalomtudomány Műhely

Piliscsaba

2013

## Tartalom

Előszó.....	4
1. Műfajelméleti változások és variációk a késő modernitásban.....	6
1.1. Regényforma és regényelmélet.....	10
1.2. Regényforma a korszak magyar irodalmában.....	16
2. Sárospataktól - Sárospatakig.....	23
3. Regénytípológiai problémák Komáromi János életművében.....	29
3.1. Történelmi regény.....	36
3.1.1. <i>Műfajelméleti tendenciák a romantika korától a későmodernitásig a világirodalomban.....</i>	39
3.1.2. <i>Műfajelméleti tendenciák a romantika korától a későmodernitásig a magyar irodalomban.....</i>	41
3.1.3. <i>Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlbasok ezredese.....</i>	45
4. Társadalmi regények.....	71
4.1. Pataki diákok.....	73
4.1.1. <i>Életmű és mű.....</i>	73
4.1.2. <i>Regénytér és regényidő.....</i>	78
4.1.3. <i>A város és az iskola mint primer szocializációs színtér.....</i>	84
4.1.4. <i>A mimetizáló populáris regény poétikája.....</i>	96
4.2. Egy másik „pataki diák”: Móricz Zsigmond.....	104
4.3. Komáromi „háborús” írásai mint a „történelmi” és „társadalmi” regényforma együttes reprezentációi.....	110
5. A szövegalkotás néhány jellegzetessége az összövegek, az alapszövegek és a nyomtatott változatok összehasonlítása alapján.....	122
6. Komáromi János recepciója és a kortárs magyar irodalom.....	125
Komáromi János összes műve.....	133
Összegzés.....	134
Summary.....	137
Bibliográfia.....	140
Melléklet.....	153

## Előszó

Széphalomtól északra indulva Mikóházán és Alsóregmecen át alig egyórányi sétával eljuthatunk Felsőregmecre. Ha szép, tiszta időben megállunk a kevesebb, mint háromszáz lelket számláló hegyközi falucska keleti oldalán elhelyezkedő temetőkert mellett, idilli látványban van részünk. A körpanoráma egyik felét a Zempléni hegység szélső tagjai alkotják, míg a keleti félkört Szlovákia apró, határ menti települései. A legközelebbi falucska Legenye (*Luhyňa*) mindössze három kilométernyire lehet; ha a magyar szó innét nem is hallatszik odáig, azért az ottani lakosok nagy része érti és beszéli gyönyörű nyelvünket. Komáromi János felnőtt korában gyakran állt ezen a helyen, a regmeci temető mellett, és vágyakozva nézte gyermekkorá legkedvesebb települését, amit a trianoni békeszerződéssel kijelölt új országhatárok elválasztottak az anyaországtól. Ugyan nem itt, hanem a húsz kilométernyire található Málcán (*Malčice*) látta meg a napvilágot, de számára mégis Legenye jelentette a gyermekkort. Itt kezdte meg elemi iskolai tanulmányait, amit aztán a sárospataki kollégiumban folytatott.

A kutatás témája Komáromi János írói világának a vizsgálata, művei, továbbá a kéziratos hagyatéka alapján. A kéziratok a Sárospataki Nagykönyvtárban, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményében találhatóak. A kéziratokat az író özvegye, Komáromi Jánosné és leánya, Kliványiné Komáromi Ágnes adományozták a Múzeumnak. A Kézirattárban őrzött Harsányi István és Egey Antal, valamint Komáromi János kiadatlan levelei sok esetben hozzásegítettek egy-egy mű keletkezéstörténetének rekonstruálásához, egy-egy adat, évszám pontosításához. Szám szerint a Harsányi Istvánnak szólót levek száma 23, míg Egey Antalhoz 4 db levelet őriz a Nagykönyvtár említett részlege.

Komáromi Jánosról és munkásságáról – a művein kívül – Karácsony Sándor, Tóth Gusztáv és Pados Pál, illetve az általuk hivatkozott szerzők (Balla Borisz, Berényi László, Hekli József, Trócsányi Zoltán, Várkonyi Nándor) írásaiból, valamint a Budapesti Komáromi János Emlékbizottság által kiadott, *Komáromi János emlékkönyv* rövidebb-hosszabb „bejegyzéseiből”, valamint a

korabeli sajtó az író huszonöt éves írói jubileumára kiadott írásokból tudhatunk.

A kutatás célja nem a teljes életmű feldolgozása volt. Ennek ismeretében, két reprezentatív könyv értelmezésével, Komáromi regényírói módszereinek, a szerző beszédmódjának, a regény műfaj és az eposz hasonló megoldásainak felmutatásával azt szerettem volna dokumentálni, miként alakulnak a tipikusan lektűr irodalomban a magas kultúra jellemzői.

A kutatás során az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- A valóságreferencialitás és a fikció viszonya Komáromi műveiben.
- Milyen poétikai jellemzői vannak a Komáromi-műveknek?
- A tömegkultúra és az elitkultúra eltérő eredményei látszólag azonos tematizációjú alkotások esetében Komáromi János *Pataki diákok* és Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című művének részleges párhuzamos elemzésével.
- Milyen típusú eltérések vannak a mimetizáló, főleg megélt élményeket mozgósító művek összövege, szinoptikus és nyomtatott változata között?
- Mennyiben járulnak hozzá a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárában található kéziratok és magánlevelek a szöveg genezisének jobb megértéséhez?
- Mi lehetett az oka annak, hogy Komáromi János, a Napkelet és más folyóiratok szerzője valójában nem tartozott egyetlen meghatározó írói csoporthoz sem?

## 1. Műfajelméleti változások és variációk a késő modernitásban

Christopher Butler a *Posztmodernizmus* című művében, a késő modernitás születését Franciaországban a '60-as, Angliában, Németországban és az USA-ban a '70-es évekhez köti. A hazai irodalomban Dobos István a '80-as éveket jelöli a posztmodern korszak határának. „A modern egészen a 20. század közepéig, sőt talán a hatvanas évek közepéig is töretlenül érvényesült”.<sup>1</sup> A század végére tehát a modernizációs folyamatok nem fejeződtek be; megnyílt az út a posztmodern korszak számára.

Susan Sonntag 1964-ben megjelent *Az értelmezés ellen* című esszéjében megfogalmazza, hogy a „műalkotás tartalmára redukálása” azaz leegyszerűsítése, majd annak interpretálása megszelídíti a művet”.Vagyis azt mondja, hogy egy műalkotás átértelmezésével befogadhatóbbá, ha úgy tetszik, „emészhetőbbé” válik az egyén számára az adott alkotás üzenete. Bókay ezt úgy fogalmazza meg – bár Susan Sontag igazat írt –, mégis adódik egy probléma, amelynek lényege abban áll, hogy a modern művek „egyre kevésbé tudnak magukban hatni”, megfoghatatlanok, elérhetetlenek maradnak. A következő igazság úgyszintén érvényesül: „akikhez a mű eljut, mindig valamilyen többé-kevésbé előre kialakított véleményük, privát elméletükben olyan alapelvek szerint közelítenek a művekhez, amelyeket éppen tudósításuk hiányában megdönthetetlennek gondolnak”.<sup>2</sup>

Mi is tehát a modernitás? Bókay Antal szerint „valamikor az európai ember értelemképzési stratégiája két nagy történetileg elkülöníthető típusra” volt „osztható, a *modernitásra* és az előtte található, antikvitást és középkort is magába foglaló *alteritásra*.” „[...] a modernitás három nagy fázisra bomlott: az első a modernitás bevezető, a második a modernitás kiteljesedő korszaka, a harmadik pedig a kései modernitás szakasza”<sup>3</sup>. „Az első a *premodern*, vagy

<sup>1</sup> BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Bp., Osiris, 1997, 243., DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995., OLASZ Sándor, *Regénymúlt és regényjelen*, Miskolc, Széphalom Könyvműhely, 2006., DOBOS István, *Az irodalomértés formái*, Debrecen, Csokonai, 2002., LUKÁCS György, *A regény elmélete*, fordította: TANDORI Dezső, Bp., Magvető, 1975.

<sup>2</sup> Susan SONTAG, *Against Interpretation and Other Essays, Eyre and Spottiswood*, London, 1967.

<sup>3</sup> Hans Robert JAUß, *Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur*, Fink, München, 1977. 25.

korai modern, a második a *modern*, a harmadik pedig a *posztmodern* fázis.”<sup>4</sup> Van egy másik értelmezési forma. Eszerint az 1850-es évtized Baudelaire és Flaubert munkásságával kezdődik a klasszikus modernitás kora, mely a 20. század első évtizedéig tart, azután a késő modernitás ideje következik, az 1960-as évtized közepéig-végéig, amikor is – országokénti eltérésben, amint Christopher Butler hangsúlyozta – elkezdődött a posztmodern korszak.<sup>5</sup>

A posztmodernnel kapcsolatban azonban nehéz „szabatosan” fogalmazni. Annyi bizonyos, „ha egyáltalán létezik, akkor jelenkorunk a posztmodern kor”. Most éljük a posztmodern napjait, tehát szereplői vagyunk, nap mint nap benne élünk mozgunk és vagyunk. Benne élve cselekszünk. Külső pontról, kívülállóként nem tekinthetjük éppen emiatt. Nem vizsgálhatjuk, mert nincs erre módunk. Végtelenül nehéz olyanról gondolkodni, amelytől nem nagy idő választ el.<sup>6</sup>

A posztmodern korban ugyanakkor számolni kell a „lingvisztikai közelség” fogalmával is: ez jelent egyrészt egy „képi, nyelvi közelséget a világ eseményeihez a televízió keresztül”.<sup>7</sup> Másrészt: a nemzetközi komputeres hálózatok elterjedése révén „a szellemi élet tagjai eddig elképzelhetetlen közelségbe kerülnek egymással”. Metamorfózison esik át az élet bizonyos területét meghatározó valós és egyénített tér.

Ihab Hassan, a posztmodern érzékenység egyik legavatottabb teoretikusa szerint egyetlen szóba tömöríthető mindez: „indeterminance”. A szó két elemből áll: „*meghatározatlanság* [...]”, és az *immanencia* kifejezéséből.” Úgy gondolja, hogy az egyén a már teremtett világot, újból és újból megalkotja a tudott és értett tapasztaláson: vagyis a saját értelmi szűrőjén keresztül. „A posztmodern immanencia az ember azon képességére utal, hogy szimbólumai-ban megteremtse önmagát, hogy létrehozza azokat a szimbólumokat, amelyek vágyát, élményeit artikulálni tudják”. A posztmodern ismert tagadásai nem adnak számunkra olyan elméletet, mely a megismerés során egy egységes képletben valami egyetemes értéket határozna meg. Sőt elbizonytalanít; a fejlődés csak látszat és az emberiség nem a jól körvonalazott szabadság felé tart,

<sup>4</sup> Hans Robert JAUß, i. m., 26.

<sup>5</sup> Christopher BUTLER, *Postmodernism*, Oxford: Oxford UP, 2002, 86.

<sup>6</sup> BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, i. m., 243.

<sup>7</sup> BÓKAY Antal, I. m., 246.

hanem fogyasztókká redukálódva igába hajtva fejünket, megszűnünk individuummként gondolkodni.<sup>8</sup>

Descartes felfogásában a modernitás lényege az ész világértelmezésében bekövetkező kétely. A harmónia érzete megszűnik, és az emberi törekvés egy új világ kialakítása felé fordul, vagy a teljességre való igyekezetet adja fel. A modernizmus többféleképpen értelmezhető fogalom. A 19. században a műalkotások valóságtól elkülönülő, öntörvényűsége olyan miliót alakít ki, melyben az elveszett értékek, műelemek érvényesek. A nyelv korlátozottsága a modern poétikában a metaforikusság jellemző és másfajta kifejezésmódok jönnek létre. A művész öntörvényűsége, omnipotens volta megszűnik. A 19. század jelenségeit vizsgáló pozitivisták, egzisztencialista filozófusok a világot természettudományos alapokon szemlélik, előtérbe kerül a pszichológia, azon belül a mélylélektan. Az új művészeti irányzatok - impresszionizmus, szecesszió, szimbolizmus - létrejöttével a klasszikus művészeti formák és tartalmak háttérbe kerültek.

A lírai nyelv immanens transzcendencia-élménye a szabad szemlélet olyan látásmódját igényli, mely a különös asszociációkhoz a művész összes érzékszervét mozgósítja.

Az 1900-as évektől a regény műfajának átalakítása egész Európában érezhető volt. A probléma oka a cselekvés válsága, mely az emberi lét egészére kiterjed, így a krízist transzcendentálissá fokozzák. „A jelenkori krízis – gyökereit tekintve – a jelenkori tett krízise. Szakadék nyílt a tett motivációja és produktuma között.”<sup>9</sup> E szerint az egyéniség felbomlására a regényhős egyenjogúsága ad kielégítő választ: a regény hőse, a „beszélő ember”, a válaszra rendeltetett létező alakját Bahtyin a tudat és nyelv sajátos kölcsönhatásában határozza meg.<sup>10</sup> A világ nézeteinek tartalmi verbalizációjának megértése megkívánja a szélesebb spektrumú értelem létét. Lukács *A regény elmélete* című munkájában, még azt írja, hogy az elbeszélő az adott világ történéseinek előadásával szemben, mindent saját szubjektív szűrőjén keresztül a valóságra reflektálva ír le. „Boldog kor, melynek a csillagos ég a járható és bejárni való

<sup>8</sup> Ihab HASSAN, *The Postmodern Turn - Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio State University, Columbus 1987, 91-92.

<sup>9</sup> Mihail BAHTYIN, *A tett filozófiája. A szó a regényben*, Bp., Gondolat-Cura Alapítvány, 2007, 78.

<sup>10</sup> KOVÁCS Árpád, *A diszkurzus cselekvéseméleti gyökerei Mihail Bahtyin gondolkodásában* Irodalomtörténet, 2010/3, 305.



utak térképe, melynek útjait a csillagok fénye világítja meg. Minden új a számára és mégis régtől fogva ismerős; kaland és mégis birtoklás. A világ tágas és mégis otthonos, mert a lélekben lobogó tűz egyként a csillagokkal; élesen elválk egymástól a világ és az én, a fény meg a tűz, és mégsem válnak egymástól örökre idegenekké; mert a tűz lelke minden fénynek, és fénybe öltözik minden tűz”<sup>11</sup>

A prózairodalom alakzatai - intertextualitás, az ironia, a kettős kódolás, az önreferencialitás és a metafikció - a posztmodern szépprózát olyan formaként kezelik, amely a kudarcot és az örökös lehetetlenséget testesíti meg.<sup>12</sup>

Lyotard ezt úgy fogalmazza meg, hogy szerinte az író „szabályok nélkül dolgozik, hogy megalkossa annak a szabályait, hogy mi lesz érvényben. Eképpen ölti fel a munka és a szöveg egy esemény jellegzetességeit”<sup>13</sup>

A szubjektív emberi tudat ad a regénynek objektivitást, amely magába foglalja korlátozottságát is. A mű lényege a darabjaiban létező világ összefüggéseinek ábrázolása. A regényíró technikájává válik az ironikusság, önértelmezés, önhelyesbítés. „A műalkotás műalkotás volta az ironikus beállítás révén válik nyilvánvalóvá, ami egyet jelenthet az író számára az elbeszélés autentikusságának a kétségbevonásával.”<sup>14</sup>

---

<sup>11</sup> LUKÁCS György, *Heidelbergi esztétika* = LUKÁCS György, *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*, ford. TANDORI Dezső, Bp., Magvető Kiadó, 1975, 29.

<sup>12</sup> <http://www.fordulat.net/pdf/7/bewes.pdf>, 2012. 08. 18. 20:13.

<sup>13</sup> Jean-Francois LYOTARD, *Posztmodern állapot*, Századvég Kiadó, Bp., 1993, 43.

<sup>14</sup> IMRE László, *Műfajok létformája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996, 174.

## 1.1. Regényforma és regényelmélet

Az irodalmi művek alapkategóriáját „a három fő műformát” Arisztotelész „az utánczás” (vagy „ábrázolás”) módja szerint különböztette meg: a lírai költészet a költő saját personája; az epikus költészetben (vagy a regényben) a költő részint a maga személyében szól, mint narrátor, „részint alakjait beszélteti egyenes közlés formájában (keret narratív forma).”<sup>15</sup> Platon a művészetet „teremtés”-nek tekintette. A 18. században az angol prózai elbeszélésnek két műfaja volt ismert: az egyik a regény vagy idegen szóval *novel*, és a románc vagy *romance*. Ma pedig úgy vélekednek, hogy a művészet önelvű, a mű teremtett világ, csak önmagával azonos, önálló entitás.

Az epika művészeti irányzatai a 19. század második felében a realizmus, naturalizmus, valamint a modernség, de a romantika is jelen van még. A realista regényíró a „viselkedést” figyeli meg, azaz „beleél”, míg a romantikus író „projektál”, azaz kivetít”. Az a tény azonban megkérdőjeleződik az emberben, „vajon a puszta megfigyelés elegendő-e az életszerű jellemzéshez”. „Csak a belülről, lehetségesként felismert énjeinkből támadhatnak „eleven hősök”, azaz nem „lapos”, hanem „körüljárható figurák”.<sup>16</sup> A realista elbeszélő a lélekábrázolást is feladatának tekinti, továbbá „a modell az alakokat és a tárgyi világot az okság és/vagy célok által szervezi cselekménnyé az időben”.<sup>17</sup> Irodalomtörténeti fordulópont az epika történetében az író onnipotenciájának eltűnése. A lélekábrázolás ok-okozatiságának bizonytalansága, a személyeszlelés állandó differenciálódását eredményezte, gondoljunk Dosztojevszkij pszichológiájának poétikai megnyilatkozásaira: a művekben a hősök nézőpontjából közvetítve gyakran él a szereplők önvallomásainak leírásával a *Bűn és bűnhődés* című regényében.

Az 1950-es valamint 60-as évek mentalitását főként a visszatérő válságok, a két világháború emlékezete, a két világrendszer szembenállása, a klasszikus gyarmatbirodalmak széthullása, a terror és a népirtások határozták meg. A

<sup>15</sup> Rene WELLEK –Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*, fordította: SZILI József, Bp., Osiris, 2006, 234.

<sup>16</sup> I. m., 89-90.

<sup>17</sup> OLASZ Sándor, *Magány és társaság között*, Szeged, Tiszatáj Kiadó, 2009, 35.

modernizmus és a késő modernizmus is nem tekintendők és nem is szemlélhetőek ezektől a folyamatoktól függetlenül tőlük teljesen elkülönítve.

Az irodalom és az irodalmi kommunikáció veszélybe kerül „a valóság és a valóság mása közötti termékeny kapcsolat megszűnik” és a korszakra jellemző regények többsége a „mindennapi beszéd, a publicisztika felé billen”, így a nyelv csak eszköz.<sup>18</sup>

A 60-as évek társadalmi folyamatait főként a nyugat-európai, valamint amerikai sztrájkok és a diáklázadások éppen annyira jellemzik, mint a vietnámi háború elleni tiltakozások is. Ezzel szemben Kelet-Európát az jellemezte főként, hogy „abszolút autoritás maga az állam volt”. Ebből a tényből kifolyólag a „regresszív tekintélyelvűség elutasítása Kelet-Európában nem lehetett olyan átfogó, mint Nyugaton és az ifjúsági kultúrában”. Egyrészt „a művészeteket a kultúrpolitika alkalmassá tette a tekintélyelvű működésre”, másrészt a társadalmi közhangulatban igen erősen érződött annak az igénye, hogy egyre inkább nagyobb szükség van a „modern hagyományainknak megfelelő autonómiára”. A posztmodern korszakára leginkább jellemző kulturális változások főként Észak-Amerikában éreztették hatásukat. „Irving Howe amerikai író és irodalomtörténész az 50-es évek végén a klasszikus modern irodalom újító erejének kimerülését érezte.”<sup>19</sup> Ebben a légkörben a posztmodern különféle regényformái fokozatosan jelentek meg Tíz évvel később a Playboy magazinban jelent meg Leslie Fiedler esszéje *Át a határon - zárjátok be a sírokat* címmel. Azt állítja, hogy a modern irodalom címzettjei az elit iskolák és egyetemek, valamint a hivatalos irodalomkritikusok zárt csoportjai. Eljött tehát annak az ideje, hogy „a nagy modernek megtérjenek sírjukba, eltörlődjön a populáris és a magas műveltség intézményesült idegensége, és a művészet befogadja a fogyasztásnak és az alkotásnak a popkultúrán felnőtt fiatal tömegközönség által kialakított formáit”. A korszak legfrissebb irodalom eszményképe Fiedler számára a „Jarry hagyományait folytató francia Boris Vian volt”. Boris Vian egyrészt groteszk regényeket írt, s általuk lett a korszak kultuszszerezője. Másrészt „anarchista szemléletű dalaival” is kitűnt. Az új kultuszt meghatározó rockzenész – a kor leghíresebb zenésze – Frank Zappa is.

<sup>18</sup> OLASZ Sándor, *Mai magyar regények*, = OLASZ Sándor, „Deliterarizációs” folyamatok és kitörési kísérletek az 1950-es években, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 45-46.

<sup>19</sup> GINTLI Tibor – SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története, a realizmustól máig*, Pécs, Jelenkor 2007, 588.

„A korszak hangoltságát” leginkább érzékeltető, s legjelentősebb módon kifejező alkotását Anthony Burgess írta: 1962-ben jelent meg *Gépnarancs* című műve.<sup>20</sup>

Az 1960-as években és a későbbi időkben a regény meghatározására vonatkozóan is különféle definíciók születtek. Vegyük például Albert Thibaudet megfogalmazását, aki szerint „a művészi regény ugyanúgy kezdte, mint a filozófia: nemet mondott, tagadta a korábbi románcokat – és ezzel a korábbi filozófiát is”.<sup>21</sup> Logikus tehát, hogy a regényt leggyakrabban oly módon határozzák meg, ahol a regény meghatározása magát ezt a tagadást emeli ki, miközben maga is nehéz természetű. Nézzük Koskimies fogalmazását, aki szerint a regény arra a filozófiára épül, amely a „világ ok-okozati rendjének elfogadását és ábrázolását jelenti”. Igaza van E. M. Foosternek is, amint írja, hogy „a regény lelke a „plot”, a „Fabel”, amely nem más, mit a „körülmények leírását” is tartalmazó olyan cselekmény, ahol az „ok-okozati összefüggések a képzelet síkján” vetítődnek vissza. Kayser csoportosítása szerint a modern regény a következő három sajátossággal rendelkezik:

1. A személyes elbeszélő hang.
2. A modern regény „az alkotó szemszögének egymástól eltérő változatai révén képes ábrázolni.”
3. Közvetett és közvetlen módon egyaránt képes jellemezni.

Utóbbi kijelentés az takarja, hogy „megszólalhat benne az elbeszélő szubjektuma” vagy akár „maga az alak is”, elfogultságaival felvértezve, „önnön jelleme” módján. Kayser a regény lényegének azt tartja, hogy „Sinn des Daseins”-ként képes felfedezni magát az egyéniséget. A regény „egy új polgári egyéniségnek megfelelő tér- és időkompozícióban mutatja fel hősének életútját”. Azáltal, hogy a regény az állandó átalakuláson és formálódáson keresztül eső társadalom „egészének benyomását ébreszti fel”, „a regény a totalitás képzetét kelti”. A regény tehát azáltal válik az egyén illetve az egyéniség műfajává, hogy benne a jellem érvényességének kapcsolata az egyedi sajátossággal, sokkal kötetlenebb, vagyis lazább. E ténynek fényében igen könnyen

<sup>20</sup> GINTLI Tibor – SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története, a realizmustól máig*, i. m., 588–593.

<sup>21</sup> UNGVÁRI Tamás, *Poétika*, Bp., Maecenas, 1996, 356.

megállapítást nyer még a naiv szemlélő szemszögéből is, hogy ezáltal jóval komplikáltabb, mint a dráma esetében.

A drámáról elmondható, hogy csupán egyetlen centrális összeütközésre „kollízióra összpontosítja figyelmét. A regény egyrészt keletkezéseinek körülményei során valamint történetében jeleníti meg mindezt”<sup>22</sup>. A megszülető jellem kimunkálásának elengedhetetlen formájává a szélesség valamint a „részletek viszonylagos önállósága lesznek”. A regény olvasása és megértése során a tények sajátos elrendezése megy végbe. A „történelem valamint a fikció egyazon folyamatnak a két ellentétes szemléletét tükrözi: egyrészt „a fikció megértéséhez, a történelemmel való egybevetés szolgál”. Másrészt érvényesül az az igazság is, miszerint a történelem csupán „fikcióval való összehasonlítása keretén belül válik elérhetővé”. A regény történelmi tapasztalattal vívott harcának keretében válik képessé „újraszimbolizálni a világot”.<sup>23</sup> Bahtyin erről úgy gondolkodik, hogy „a valóságos történelmi időt és teret, továbbá a bennük mozgó reális történelmi embert az irodalom bonyolult, megszakításokkal teli folyamat során vette birtokába, [...] „térnek és az időnek mindig csak azokat az oldalait hódíthatta meg, melyek az emberiség fejlődésének adott stádiumában már hozzáférhetőek voltak; hozzájuk igazodva alakultak ki azok a műfaji módszerek, amelyek révén a valóság meghódított oldalai az irodalomban tükröződtek és művészileg megjelenítődtek”.<sup>24</sup> Igaza van Olasz Sándornak is, aki tanulmányában írja „a modern és posztmodern regény jóval szabadabban kezeli a történelmet”, és a tanulságokat is, melyeket a szerző a történelmi anyagból levon. Az újabb történelmi regényt szemlélve „a történetírás módszerei is megváltoztak, a régi történetírás irodalomnak tűnik, a regény pedig önkényesen beavatkozhat a történelembe”.<sup>25</sup>

A regény olykor, „esetlegesnek tűnő narratívákban az egyén valamint a szabadság esélyeire vonatkozóan tesz konkrétan meghatározó kijelentéseket. Ezekről a narratívák költői erejükből eredően „paradigmatikusan hatottak”. A regény mint műfaj abból az okból tud szélességben valamint tárgyi teljesség-

<sup>22</sup> UNGVÁRI Tamás, *i. m.*, 357.

<sup>23</sup> *I. m.*, 356 – 358.

<sup>24</sup> Mihail BAHTYIN, *A tér és az idő a regényben, = A szó esztétikája*, Fordította: GÖNCZÖL Csaba, Bp., Gondolat, 1976. 257.

<sup>25</sup> OLASZ Sándor, *„Nem süllyed az emberiség! = OLASZ Sándor, „Más idő? Más világ?” Az együttlátás és elbizonytalanítás poétikai változatai az újabb történelmi regényekben*, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 990.

ben ábrázolni, mert a „kaland” a cselekvés sokrétűségében az egyéni viszonyok esetlegességének, s egyúttal „példaszerűségének narratíváját kínálta”. A regényhős mint egyént vizsgálva szembetűnővé válik az is, hogy ott a viszonyok jóval nagyobbak. Viszont érvényre jut egy olyan szabály is, hogy az egyén képzeletét tekintve jóval szabadabb. „A regény-narratíva a képzelet szabadságának és a viszonyok uralmának sajátosan új dialektikáját ragadja meg.” A narratíva „cselekszik”, s a végén egészen máshová jut el, mint ahogy azt eredetileg tervezte volna.

A „cél és a szándék, valamint az eredmény különbsége a narratíva új szimbolikáját teremtette meg”. A képzelet szabadsága nem csupán a mű egészét uralja, hanem az alkotóra és művére is erőteljes befolyással bír. Ez a szabadság veszélyessé is válhat, hiszen határtalanul hozhatja különböző váratlan helyzetekbe hőseit. A képzelet szabadsága azonban úgy is megnyilvánul, hogy éppen olyan viszonylagosnak mutatkozik, mintha csupán egy új egyéniséget jellemez. A képzelet szabadsága tehát „addig tart, amíg végső soron e véletlenszerűség jellemzővé válik”.

A regény formateremtő elemei között a képzelet szabadságát a cselekmény meghatározott tere és meghatározott ideje korlátozza”. Sajátos kapcsolat születik a regénynarratívának köszönhetően. Folyamatosan visszautal a realitás egyéb kognitív viszonyaira. Ez abból az okból történik így, hogy önmaga kozmoszának függetlenségét bizonyítsa.” Max Weber szerint „az oksági összefüggések mélyére hatolni csak úgy lehet, ha képzeletbeli összefüggéseket teremtünk. A regény narratívájának működése arra az elvre épül - hogy mint egy „párhuzamos emlékeztető” – felidézi a többi „kognitív alternatívákat”. Ám önmaga zárt világának határait sem lépi át. Tudniillik az egyik a regény narratívája, míg a „másik a kozmikus idő foglalatata”.<sup>26</sup>

A mindennapok tapasztalatának történeti képei adják az alkotó intenciója szerint létező valóságot, melyben a történelmi idő tájékozódási pont, ahogyan Paul Ricoeur is mondja, hogy „éppen a történelmi idő neutralizálása” jelenti a költői narratíva erejét. Hiszen a „regény oldja fel azt a kötöttséget, ami nem más, mint a történelmi szükség valóságghűsége”, s ezáltal friss referenciarendszert hoz létre. Bár a regény „szabad forma” – határait számtalan önkorlátozó

<sup>26</sup> UNGVÁRI Tamás, *Poétika*, i. m., 358.

elem befolyásolja, valamint irányítja is egyben. Történelmi szempontból tekintve a regény ábrázolja és megjeleníti „az egyéniség felszabadításáért” azt követően pedig a már átalakult, a változáson átesett egyéniség „ábrázolásáért folytatott küzdelmet.”<sup>27</sup>

---

<sup>27</sup> Paul RICOUER, *Temps et récit III. Le Temps raconté*, Paris, 1985, 268.

## 1.2. Regényforma a korszak magyar irodalmában

A posztmodern szubjektum identitása - Stuart Hall szerint<sup>28</sup> - merőben eltér a felvilágosodás szubjektumától valamint a szociológiai szubjektumtól. A posztmodern szubjektum egy hosszantartó folyamat eredményeként jött létre. Míg a „felvilágosodás szubjektumának alapja az ember fogalma” azaz a „biztos középponttal rendelkező egységes individuum”, aki „értelmes, tudatos és cselekvőképes lény”, addig „a szociológiai szubjektum fogalma a modern világ egyre növekvő komplexitását, valamint azt a belátást tükrözi, hogy a szubjektum belső magja a nem autonóm és önálló, hanem azokkal a „szignifikáns másokkal” fenntartott viszony során formálódik, akik a „szubjektum által lakott világ értékeit, jelentését és szimbólumait – kultúráját – közvetítik a szubjektum felé. E szociológiai felfogás lényege, hogy „az identitás áthidalja a „kint” és a „bent, „azaz a személyes és a nyilvános világok” közötti szakadékot. E koncepciók ma mégis „elmozdulóban vannak”. A korábban egységes és stabil identitásként megtapasztalt szubjektum mára széttöredezik: ez azt jelenti, hogy gyakran „több, néha ellentmondásos és határozatlan identitásból” tevődik össze. Ennek következménye a logikus következtetés: „azok az identitások, amelyek a „kinti” társadalmi tágakat alkották”, és amelyek biztosították a szubjektum összhangját a kultúra objektív „szükségleteivel”, a szerkezeti és intézményi változás következtében fölbomlanak”. Tehát „az identifikáció folyamata, amely során a kulturális identitásunkat kialakítjuk, végtelenné, változókonnyá és problematikusává vált”. Ennek a folyamatnak lesz „az eredménye a posztmodern szubjektum, mely nem rendelkezik rögzült, lényegi vagy folytonos identitással”.<sup>29</sup> Pethő Bertalan ezt úgy látja, hogy az uniformizált szubjektum folyamatos megalkuvások között él, hogy része lehessen egy olyan képi harmóniának, ami a valóság illúzióját kelti, melyben arctalanává válik.<sup>30</sup>

A XX. század első felében Babits *Jónás könyve* (1938) című alkotásában a *Biblia* szövegét felhasználva, „az általános érték- és perspektívesztés idején [...] az „újramondás”-t választja a „még érvényes, a tradíció mélyszerke-

<sup>28</sup> Stuart HALL, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus* Bp., Osiris, 1997, 60.

<sup>29</sup> Stuart HALL, *I. m.*, 60 – 61.

<sup>30</sup> PETHŐ Bertalan, *Korunk filozófiája*, Bp., Platon Könyvkiadó, 1992, 16-20.



zetéhez illeszkedő, ám mégis aktuális megszólalásnak”.<sup>31</sup> „Az újramondás ugyanis az a narrációs forma, amely reprodukálja a hagyomány autoritásával bíró szöveget”, és az új helyzet nézőpontjából aktualizál. Az újramondás a késő modern poétika általános ismérve és „Babits pedig, ösztönösen is, ezzel a lehetőséggel élt, ezzel vált újra újítvóvá. (Jónás sorsában, s az Úr Jónáshoz való viszonyában így a modernitáshoz való új viszony is artikulálódik: az Úr, aki a szerző egyik alteregója, értékei miatt nem semmisíti meg a bűnös várost, jóllehet korábban éppen ő küldte Jónást a város ellen.)” Babits a két Jónás-szöveggel, az archaikus és a modern tapasztalat összemosásával, „alapvető jelentőségű „modern” tapasztalat kimondója lett. S teljesítményével, legalább retorikailag, „textuálisan” a szekularizált világ reszakralizációjához járult hozzá, új módon kapcsolva olvasóját a nagy tradícióhoz”.<sup>32</sup>

Az európai gondolkodástörténet világról vallott nézetei a részzigazságok halmazából felépülő kiismerhetetlen világ. Kosztolányi úgy látta, hogy az ember erkölcsi tulajdonságai bonyolultak, lehetőségei korlátozottak, és a világ nem lesz soha jó.<sup>33</sup> A regényíró Kosztolányi „a világ rendjét az állandóságban, a reménytelen körforgásban látta”, mely az állandó ismétlődésben nyilvánul meg.<sup>34</sup> Ez az életérzés megnyilvánul Németh László szemléletében: „ő sem állt ellen a modern szellemi áramlatoknak, válságfilozófiáknak, de a maga harmonikus közösség- és emberképéért folytatott küzdelmet”.<sup>35</sup> Németh László szereplői az élet megpróbáltatásaival, nehézségeivel küzdenek, lelki alkattuk változását szociológiai szempontok határozzák meg. A *Gyász* Kurátor Zsófia is hatni akar, javítani, de mivel végzetesen elszigetelődik, helyzete a cselekvés nélküli szemlélődőé.<sup>36</sup>

A közvetlen valóság tematizálása sokrétű elbeszélésmódban megírt Illyés a *Puszták népe* című regényével „nemzeti önismeretünk” részévé vált. Illyésnél a pusztától való elszakadás eredményezte a műre jellemző beszédhelyzet

<sup>31</sup> LENGYEL András, *A modernitás kibontakozása és törései* (A magyar kultúra mélyszerkezetének átalakulása a 20. század első felében, Forrás, 2009/7-8, 59-60.

<sup>32</sup> LENGYEL András, I. m., 60.

<sup>33</sup> NÉMETH G. Béla, *Az elgondolhatatlan álorcái* (Szerep és magatartás a kései Kosztolányinál) = N. G. B.: Hosszmetszetek és keresztmetszetek. Bp., 1997, 208 - 221. *Játék, feltételeesség, keresés* (Kosztolányi felfogásának néhány eleme) = N. G. B. Hosszmetszetek és keresztmetszetek, Bp., 222 – 231.

<sup>34</sup> OLASZ Sándor, *Magány és társaság között*, i. m., 19-29., *Regénymúlt regényjelen*, i. m., 48.

<sup>35</sup> OLASZ Sándor, *Regénymúlt regényjelen*, i. m., 49.

<sup>36</sup> OLASZ Sándor, I. m., 50-57.

kettősségét: „a hang látszólag kívülálló, ironikus, a tárgyilagos mondatokból azonban a legteljesebb személyes érdekelttség sugárzik”. A publicisztikai beszámolóinak indult mű egyéni műformát teremtett, sokféle műfaji elem egységét képezve. „Publicisztika, életrajz, non-fiction, irodalmi szociográfia – mindegyikből van valami Illyés munkájában,” melyben az irónia formateremtő elv inkább, mint humor, vallomás<sup>37</sup> történeti visszapillantások és jegyzőkönyvszerű leírások formájában.<sup>38</sup> Konfesszionális regény önéletrajzi életképekkel, novellisztikus elemekkel. Az író a „tárgyas elemet beleoldja a hagyományosabban szubjektív, látványteremtő narrációba”.<sup>39</sup> Ezt teszi Sütő András *Anyám könnyű álmot ígért* című művében is. A modern regények között alakult ki „az önéletrajzi és a fikciós esszéregény” és a regényesség<sup>40</sup>

„A 20. század magyar irodalmának távlati képe lényegében azonos vonásokat mutat más kelet- közép európai irodalmakéval.”<sup>40</sup> Ezt az állandó képet egy erőteljes, állandó cenzúra tördeli szét részekre. A 60-as évek végére újfajta beszédmód alakult ki a magyar irodalomban, amely a Kádár-rendszer kisstílusú átlagos, a morális tájékozódás lehetőségét eltörlő működésének nyelvi, esztétikai, és világszemléleti következtetéseit” tartalmazza.<sup>41</sup> Ebben a poétikai megújulásban a fiatalok között találjuk többek között Nádas Pétert, Hajnóczy Pétert, később Esterházy Pétert, Závada Pált és Rakovszky Zsuzsát.<sup>42</sup> A hetvenes és azt megelőző évek távlatnélküliségéről, fullasztó levegőjéről Ester-

<sup>37</sup> NÉMETH G. Béla, *Hosszmetsetek és keresztmetsetek*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1987, 114.

<sup>38</sup> OLASZ Sándor, *Regénymúlt, regényjelen*, i. m., 105-109.

<sup>39</sup> KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az epikai tárgyiasság új alakzata*, = K. SZ. E., *Műalkotás – szöveg – hatás*, Magvető, Bp., 1987, 101.

<sup>40</sup> GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története, A realizmustól máig*, Pécs, Jelenkor 2007, 650.

<sup>41</sup> Horváth János vallja „Művészi jellegre törekvő irodalmunk eszerint három fokozaton ment keresztül Kazinczy óta. E három fokozat párhuzamosan követi a tartalom szerinti fejlődés mozzanatait. A tolmácsoló és utánzó irodalomnak a nemzetközi klasszicizmus felel meg; a magyar történeti tárgyak irodalmának a magyarosodó romantizmus, az egykorú magyar élettel való belső összeforrásnak pedig a magyar realizmus. Az elsőben az absztraháló, egyetemessítő józan ész, a másodikban a képzelet, a harmadikban a megfigyelés uralkodik.” HORVÁTH János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Akadémiai Bp., 1976, 44. A szemlélődő irodalomértés hozzásegít az esztétikai tapasztalatok értelmezéséhez: vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő; *Az irodalmi modernség módszertani értelmezhetősége*, Irodalomtörténet 1993/1-2. 39-65. *A kettévált modernség nyomában*, = szerk., KABDEBŐ Lóránt - KULCSÁR SZABÓ Ernő, *De nem felelnek, úgy felelnek, A magyar líra a huszas-harmincas évek fordulóján*, Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992, 21-52; *Törvény és szabály közölt*, = KABDEBŐ Lóránt - KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Szintézis nélküli évek (Nyelv, elbeszélés és világkép a harmincas évek epikájában)*. Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó 1993, 37-81, továbbá: KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Bp., Argumentum, 1993.

<sup>42</sup> GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története, i. m.*, 650–651.

házy, a *Termelési-regény* című művével mond el a legtöbbet. „*Biblia, Egy családragény vége* – egy víziókkal, hallucinációkkal teli milió érzékelteti az ötvenes évek atmoszféráját, noha a korszak politikai eseményeiről, szociológiai vonatkozásairól árva szó nem esik. Érzékelhető a váltás: az új magyar regényírók abban a hiszemben élnek és írnak, hogy az alkotónak a legszemélyesebb életével és nem egy általánosan érvényes, mindenre és mindenkire egyaránt vonatkozó társadalmi valóság igazságával és hamisságaival kell számolnia. Amit a regény veszít a réven, megnyeri a vámon. A személyes történelem élménye, a szubjektívre hangolt történelmi tudat példája lehet.”<sup>43</sup>

Erre az időszakra vonatkozóan Európára és Magyarországra is az olvasói szokások megváltoztatása volt a jellemző. Az alkotók műveik megírása során – az alkotás folyamatában – reagáltak az olvasói szokások radikális megváltoztatására. A 70-es évek magyar irodalmának legelső „Mészöly, Mátyás és Déry Tibor határozták meg az irányvonalat”. A 70-es évek első fele a „lassú átfejlődés időszaka”. A 80-as évek közepére pedig a „poétikai változások történelmi elmélyülése”<sup>44</sup> lesz a jellemző. Mészöly Miklós regényei „radikális nyelvi és világszemléleti kihívásokat” tartalmaznak. Regényei nagy port kavartak, s mindez a regény előtérbe való kerülését eredményezte.<sup>45</sup> Elhatárolódott attól „az epikai eljárástól, amely szinte mindent elmond a hőseiről, de azzal a regényformával sem tudott mit kezdeni, amely a német fejlődésregény, nevelési regény klasszikus hagyományainak folytatása”.<sup>46</sup> Mészöly úgy vélte: „az volna gyönyörű, ha írás közben szótól szóig, mondattól mondatig - mint a zseblámpafény - világíthatnánk magunknak, és így érhetnénk tetten, ami éppen a tettenérésünktől lesz azzá, ami”.<sup>47</sup> Azzal, hogy a hetvenes évtizedtől a magyar kultúra visszakapcsolódik a nemzetközi kulturális életbe, irodalmunk is „felszabadul”, az epikai műnem színes képet mutat, „a regény is tematikai dejá vuk között él, de formai, alakzati, szerkezeti áthelyezések, párhuzamok, adaptációk mint megújító poétikai lehetőségek az élő regényfolyamatokba kapcsolják be a hagyományt, melyet nem szolgáljanak követni, nem is felejteni,

<sup>43</sup> OLASZ Sándor, *Regény a 20. században a 20. század a regényben*, Forrás, 2009/12, 48.

<sup>44</sup> GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története*, i. m., 653.

<sup>45</sup> MÉSZÖLY Miklós, *Naplójegyzet az Atléta-hoz és Sauluss-hoz*, = *A tágasság iskolája*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 200.

<sup>46</sup> OLASZ Sándor, *Mai magyar regények*, = OLASZ Sándor, *A parabola nem moralizáló változata*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 2003, 71-77.

<sup>47</sup> MÉSZÖLY Miklós, *A mesterségről*, = *A tágasság iskolája*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 144.

hanem átértékelni kell.”<sup>48</sup> A történelmi regény nem okulásunkra íródott, nem erkölcsi tanítás fogalmazódik meg (Déry Tibor, *Kiközösítő* 1966, Márai Sándor, *Rómában történt valami* 1972, *Erősítő* 1975), hiányzik a morális igazság, a megismerés. Az irodalomban elsősorban a történet visszaszorul, a „történetekkel kimeríthetőnek hitt létmagyarázatok eltűntek, a nézőpontok többféle felfogásban teremtik meg az epikai egységet. Az elbeszélő nézőpont „összetevői eltérnek a korábban uralkodó auktorialis és külső nézőpontból elmesélt történet hagyományától”. Az időélmény formálja a térbeli viszonyokat, „tudatosan delokalizál”.<sup>49</sup>

Az 1980-as évektől az olvasók részéről ugyanakkor erősen érezhető „a könnyen olvasható, jól megírt művek” iránti igény. Ez a folyamat „Szabó Magda és Vámos Miklós regényeit az ezredvég legnépszerűbb olvasmányai közé emelték”. Ennek a folyamatnak ugyanakkor volt egy másik jellegzetessége is. Megnőtt az érdeklődés a XX. században született „jól megírt” művek iránt általában is. Mivel pedig ezek az alkotások 1945 után nem jelentek meg, ezért ebben az igényben benne volt a múlt teljesebb megismerésének a vágya, a „felszabadulás”, az egyéni értékítélet megfogalmazása iránti ambíció. Ez a hullám hozta felszínre az 1945 előtti irodalomból Erdős Reneét, Tormay Cécile-t, Kosáryné Réz Lola-t, Bozzay Margitot és P. Gulácsy Irént. És ez fordította az érdeklődést a két világháború közötti kor népszerű írója, a Nyugat ellenében megszervezett Napkelet munkatársa, a maga korában a népszerűségi listákon előkelő helyet elfoglalt társadalmi regény, a *Császári és királyi szép napok* szerzője, Komáromi János felé.

Komáromi János egy évtizedben született Móricz Zsigmonddal, Kosztolányi Dezsővel, Kassák Lajossal, Krúdy Gyulával és Babits Mihállyal, s abban az évtizedben halt meg, amikor Szerb Antal, Németh László, Márai Sándor még alkotott.

Komáromi művei recepciójában – mint bármely más költő, író esetében is – meghatározó szempont a korszak kulturális élete. A kor hagyománytisztelő irodalmi csoportosulását támogató uralkodó elit, elfordult az értelem célszerű pallérozásától így a „nemzetieskedő” igényeket kielégítő olvasmányok roman-

<sup>48</sup> OLASZ Sándor, *Regénymúlt, regényjelen*, = O. S., „Hagyománytörténet” és elbeszélő technikák az újabb magyar regényben, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2006, 27.

<sup>49</sup> OLASZ Sándor, *Regénymúlt, regényjelen* = „Hagyománytörténet” és elbeszélő technikák az újabb magyar regényben, i. m., 37-40.

tikus, idealizáló történelmi művek széleskörű elterjedése teret hódított.<sup>50</sup> Az irodalmi élet bipoláris jelleget öltött; a hagyományok tiszteletén alapuló konzervatív írói körök harsonái nacionalizmustól zengtek. Az uralkodó elit támogatottságát élvező, az Akadémiát is kezükben tartó írók népszerűsége „a századelő intellektualizmusától és racionalizmusától elforduló, s a korszerű valóság és nemzeti érzés formáit kereső társadalmi és olvasói igénnyel magyarázható.”<sup>51</sup> Az ezen ideológiát támogató, és az idetartozó tekintéllyel bíró írók tanulmányai, kritikái határozták meg Komáromi írásainak kanonizációját. Valóban az írók tapasztalata azt mutatta, hogy az olvasók ízlése változott: „a realizmusnak könnyű volt a dolga, szinte csak fotografálni kellett a mi-t és hogyan-t. Ezt a fajta manéert már csak a csökkent értékű olvasótábor honorálja, az új, az éppen aktuális olvasótábor, az igazi műélvezők azt várják, hogy: ne rólam mesélj, ne is magadról, hanem – mirőlünk. Az olvasótábor a rólunk szóló mesét akarja, és aki nem arról mesél, honnét jöttünk, kik vagyunk, merre tartunk, annak a meséjét nem hallgatja meg.”<sup>52</sup> Más megfogalmazásban - amikor a XX. század első évtizedeiben az olvasóközönség körében a regény vált népszerűvé, örömmel vették kezükbe az olyan műveket, amelyekben felismerhetővé vált életük fontos eleme. A szórakoztató irodalom népszerű íróit például Surányi Miklós, Zilahy Lajos, Somogyváry Gyula, Harányi Kálmán és Komáromi János is „regénygyáros” jelzővel stigmatizálta a kritika. Kultúrafogyasztók lettek a XIX. század végének kereskedői, akik négy polgárit végeztek és többnyire csak gyakorlati tárgyakat tanítottak nekik és az önálló iparosok, valamint a hivatalnoki réteg, meg az Új Idők olvasói, az „úri középosztály”. Azok az írók, akik az úri középosztály ízléséhez igazodtak, a lektúrigények kielégítésére törekedtek. Ebből következett, hogy „a demokratikus irodalmat ellepte azoknak az íróknak a hada, akik az alkotást közönséges kereskedelemnek tekintik; az irodalom színe-javát képviselő néhány szerzőre ezernyi eszmekereskedő jut”.<sup>53</sup>

Komáromi János írásai a Herczeg Ferenc Új Idők című közlönyében, az újkonzervatív Tormay Cecile lapjában, a Napkeletben a keresztény-nemzeti szellemű Magyarországon, valamint a konzervatív nacionalista Budapesti Hír-

<sup>50</sup> ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Bp., Osiris, 1999, 172-211.

<sup>51</sup> ROMSICS Ignác, I. m., 206.

<sup>52</sup> KARÁCSONY Sándor, *Ocsúdó magyarság*, Bp., Exodus, 1942, 21.

<sup>53</sup> KLOSKOWSKI Antonina, *Tömegkultúra. Kritika és védelem*, Bp., 1971, 187-188.

lapban jelentek meg. A napilapok sora közölte folytatásokban regényeit: a temesvári Déli Hírlap az *Ősdiák* című regényt, az Erdélyi Helikon az *Elment a nyár* című írását.<sup>54</sup> Komáromi János írói munkásságának 25 éves jubileumára 1933-ban megkezdték addig megjelent műveinek díszkiadását.

---

<sup>54</sup> Az író huszonöt éves jubileuma alkalmából kiadott recenziók Komáromi Jánost méltatják. Az *Élet* című folyóiratban ALSZEGHY Zsolt írását olvashatjuk: „van Komáromi írói egyéniségének valami különös jellemző módja, a komikus, de szeretetteljes elrajzolásnak népmeséinkre emlékeztető naivsága, ami feledhetlenné növeli az olvasó emlékezetében hőseit. Írásainak világa új és sajátos magyar világ, akár a felvidék kuruc harcokban rongyosodó parasztjai közé, akár az Alföld ősi besenyő-típusának a társaságába vezet”. A Prágai Magyar Hírlapban: „Komáromi János akkor véste be kitörölhetetlenül a nevét nemcsak a magyar irodalomba, hanem a lelkekbe is, amikor a legelső édesbús mondatát leírta a magyar és szlovák föld szeretetéről. Komáromi jelentősége nem abban domborodik ki, mennyire mélyen hatol alakjai lelki-világába. Nála melankolikusabban és igazabban még senki se írta le, hogyan kéklenek be az estébe a hegyek vonulatai, senki igazabban el nem hiteti velünk, hogy így kell nézni a földet, ezzel a furcsa, talán rezignált szomorúsággal, amelynek elődjét hiába keresed a régiek vagy újak között. A nagy írók, a magasabb rendű célokért kutatók kis csoportjában két fajtájú emberrel találkozunk. Van olyan, aki mérhetetlen misztériumokat sejt, ha megvillanni látja a napsugarat a kövek közt elsuhanó kis gyík hátán és mámorosan, szinte extázissal követi fölfele. Ezek a magas szférákban járók a Danték, Tolsztojok és Dosztojevszkijek. A másik rész a gyíkot követi, ám nem téveszti szeme előtt a napot. Barlangok, füvek, fák, erdők, hegyek, kövek és vad folyók között kóborol és az éppen olyan misztériumokat sejtet vele, mint a másoknak a napsugár. Komáromi első helyen áll ezek között.” Komáromi-életműben a Déli Hírlapban megjelent sorok a hagyományok ápolását hangsúlyozza: „A felvidékről jött, Mikszáth szülőföldjéről, ugyanazokkal a hagyományokkal, izes magyar nyelvvel, szomorkás humorral. Irodalmi ősei Mikszáth és Jókai voltak. Jókaitól a romantikus múlt szeretetét és a lírai ellágyulást örökölte, de azért igazi mestere mégis Mikszáth, akinek ma ő a méltó örököse. Horizontja a falu, a vidéki város, jegenyéivel, szeles felvidéki hegyeivel, hagyományaival, apró szerelmeivel, anekdotáival.” A népszerűségét kifejtő Temesvári Hírlapban az iméntihez hasonló kritika született: „A régi világ nyugodalmas bölcsességével, kényelmes fantáziájával, régi erkölcsi érzésével ír még a mai korról is Komáromi János, a Jókai és Mikszáth-féle régi magyar irodalmi hagyományok leghivatottabb élő folytatója. Ez magyarázza azt a példátlan népszerűséget, amelyet ma az egész magyar olvasóközönség részéről élvez...” GÁSPÁR János az író tizenkét kötetéről az Új Nemzedék-ben írja, hogy „[...] nincs is könyve sem a régiek, sem a mostaniak között, amelyben túl vágyakoznék az egyszerű falusi élet, vagy a középosztály problémáinak határán. Horizontja a falu, a vidéki város, jegenyéivel, szeles vidéki hegyeivel, hagyományaival, apró szerelmeivel, anekdotáival s még ott is, ahol történelemhez nyúl, az egyszerű emberek, a mezítlábas hősök érdeklik.” Vö. *Komáromi János huszonöt éves írói jubileuma*, Genius Könyvkiadó RT, Bp., 1933, 52-69.

## 2. Sárospataktól - Sárospatakig

Komáromi János 1890. december 22-én született, Málcán, majd a jobb megélhetés reményében 1895-ben a körülbelül húsz kilométerre fekvő Legenyére költöztek át, ahová szolgálatba szegődött el apja, „miután ráunt a bizonytalan zsellérségre”.<sup>55</sup> Itt járta ki az elemi iskola öt osztályát. 1901-ben újra továbbállt a család és a szomszédos faluban Csörgön telepedtek le, azonban továbbra is Legenyére jártak.<sup>56</sup>

Tanulmányait 1902–1910 a sárospataki kollégiumban végezte. Első perc-től kitartó szorgalommal tanult, mindig jeles tanuló volt. Az iskola nem is hagyta támogatás nélkül. Az első félévi díjakon kívül nem fizetett nyolc éven keresztül semmi iskolai költséget, sőt még ő kapott minden tanévben ösztöndíjat, később pedig pályadíjakat. Mindezek ellenére mégis nehéz volt diákélet, különösen az első fele a „mendúrévek”<sup>57</sup>. Örökké szolgálnia kellett a nagyobb diákoknak, szaladni könyvekért, vízért, fáért, cipőt tisztítani, sepregetni. Tanulnia a szoba sötét sarkaiban tudott, míg a nagyok az asztalnál kártyáztak. Mindezek ellenére így vall ezekről az időkről: „Emlékszem, mindenre emlékszem a Vitkay néni udvarából és amíg élek, emlékezni fogok. És valahányszor azokra az időkre gondolok vissza, mindannyiszor mélyen meghatodom. Meghat akkori nagy szegénységem, korán rámroskadt árvaságom, s szörnyű küszködéseim. Igazán csak az Alma Mater, az én második édesanyám mentett meg az összeeséstől, mielőtt célhoz tudtam volna érni. A kollégium nem csak kitanított ingyen, hanem enni is adott melléje. Ezért az én halhatatlan hálám Patak iránt”<sup>58</sup> Minden regényében visszatér Patakra és környékére vagy úgy, hogy az egyik szereplője ott tanult, vagy diákok vándorolnak „Patak felé, az örök Jeruzsálem [...] felé a vén Alma Mater szölleibe”<sup>59</sup> pénzt keresni.

1904. év telén meghalt az édesanyja. Négy testvérét anyai nagyanyja Málcára vitte, őt pedig – mivel igyekvő tanuló volt -, felkarolta, segítette a

<sup>55</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, Bp., Génius Kiadó, 1935, 181.

<sup>56</sup> I. m., 199.

<sup>57</sup> Mendikáns: a szegény néposztályból való alsóbb osztályba járó kisdíák. Kedvelt alakja a „mendur”.

<sup>58</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m., 205.

<sup>59</sup> KOMÁROMI János, *Ordások*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1921, 83.

híres Alma Mater. „Mert a tekintetes tanári kar most még inkább gondolt reám, mint azelőtt. És noha másodosztályos gimnazista voltam mindössze, a professzor urak tanítványokat szereztek részemre, hogy így keressek valamit. Ebben az időben kezdtem tanulni a gyorsírást is...”<sup>60</sup> A tantárgyai közül a gyorsírást szerette legjobban. Szabad idejének legnagyobb részét ennek a begyakorlására szánta. Az iskola értesítőjében nyomon lehet követni, hogyan fejlődik, ügyesedik gyorsírása. Már negyedikes korában versenyzik, és második díjat nyer, ötödikes korában országos versenyen is nyer második díjat és hetedikes korában már tisztsége is van a gyorsíró körben. Nyolcadikos, mikor országos viszonylatban is minden jutalmat ő kap. Hetedikes korában tagja lesz az önképzőköröknek, sokat szerepel, azonban az akkoriban készült jegyzőkönyvek elvesztek és így ezek felől tájékozatlanok vagyunk.<sup>61</sup> Nyolcadikos korában az önképzőkör elnökévé választották, az iskola legjobb „irodalmistája” lett, felolvasott több ízben is. Már korábban sikeres, ünnepelt diákja volt a pataki kollégiumnak, miután első nyomtatásban megjelent hatodik gimnazista korában a pataki diákévekhez kapcsolódó útirajza.

Komáromi kora gyermekkorától szerette a természetet. 1906 nyarán egyik osztálytársával turistaútra indult az Alföldre. A háromhetes kirándulás útvonala Szerencsen, Mezőkövesden, Hevesen, Kisújszálláson, Nádudvaron, Debrecenen át vezetett és Sárospatakon fejeződött be. Egy év eltelte után ennek az útnak élményeit írta meg, nem kis sikert aratva vele. Megnyerte 1907-ben a Magyar Turista–Egyesület pályázati kiírására a *Gyalog az Alföldön, vagy 400 kilométer az apostolok lovain* című útleírását. Pályamunkájával sikert arat. Először a napilapok írták meg az eredményt, aztán „az egyik diákújság három számon keresztül közölte az útleírást”<sup>62</sup>

Komáromi a Szövétnekben az 1906/07-es iskolai évben megjelent cikkétől számítja írói munkásságát. Megjelentek írásai a Sárospataki Ifjúsági Közönyben is. Az első sikeres publikációkat követően az addig Komár (szlovákul: szúnyog) néven szereplő tollforgató nevét a 11367/1908. sz. belügymi-

<sup>60</sup> I. m., 208-209. o.

<sup>61</sup> GULYÁS József, „A gimnáziumi ifjúság számára akkor két egyesület állt önművelési területül nyitva: a gyorsírókör és az önképzőkör. Komáromi mindkét kör munkájából derekasan kivette a részét.” *Néhány adat Komáromi János pataki diákságához*, Sárospataki Ifjúsági Közöny, 1937/38, 59.

<sup>62</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim* című önéletrésében azt írta, visszaemlékezve az első sikerre: „Mikszáth Kálmánnak is elnéztem volna a feje fölött...” i. m., 211.



nisztériumi engedéllyel Komáromi Jánosra változtatta. Tagja, később jegyzője és végül ifjúsági–elnöke lett a pataki főgimnázium Erdélyi–Önképzőkörnek, Főgimnáziumi Gyorsírókörnek. Majd 1910–ben sikeres érettségi vizsgát tett és elindult Pestre.

A jogászkodás csak ürügy volt, soha nem végezte el a jogi egyetemet, újságíró szeretett volna lenni. Másodéves jogász volt, mikor felkereste a Budapesti Hírlap című lap főszerkesztőjét, Rákosi Jenőt.<sup>63</sup> *Az őstdiák* (1930) című művében így idézi fel a jelenetet: [...] „kinyílt a szerkesztői szoba ajtaja s egy szikár és szigorú tekintetű férfi lépett ki rajta. Mudrony Sándor később sem tudott számot adni magának róla, mint támolygott be az országos tekintélyű főszerkesztő elé. Alig tudta kimondani: - Méltóságos uram, Mudrony Sándor elsőéves joghallgató vagyok. A nagyírú ember kezet nyújtott neki s annyit kérdett, rekedtes hangján: - No és mi szeretne lenni? – Író, méltóságos uram...”<sup>64</sup> 1911-ben újságírói pályára lépett, a Budapesti Hírlap belső munkatársaként dolgozott. 1912 októberétől egy éven át önkéntes katona a tiroli császárhadász ezrednél, Bozenben. Ez volt az utolsó békebeli katonaszolgálat I. Ferenc József uralkodása idején. A háború kitörésekor a tiroli hadtestet mozgósították és Komáromi is bevonult. Krakkótól nem messze, Maszkownál súlyos sebesülés érte, így harcbeli szolgálatra alkalmatlanná vált.<sup>65</sup> Fölépülése után beosztják a bécsi hadügyminisztérium sajtó osztályára magyar nyelvű előadónak.

<sup>63</sup> A Harsányi István és Komáromi János levelek között az egyikben így írja le a híres szerkesztőt: „Dunántúli valóban Rákosi Jenő. Bámulatra méltó ember, Tanár Úr. Hetvenhárom esztendő ember, de fürgébb nálamnál is, pedig én vagyok a redakció legfiatalabb tagja. Fél-szemű csupán, de ezzel a félszemével többet lát, mint mi valamennyien együtt. Zseni talán az utolsó s mint magyar, azt hiszem, a legutolsó. Aki körülötte dolgozik mindennap, mint én, aki minden nagysága mellett is látja csodálatos egyszerűségét, közvetettebb modorát, jóindulatát, aki látja, hogy vagdalkozik az öreg, milyen frissen, gyönyörű magyarsággal, lelkesen minden idegen reakció ellen, annak lehetetlen nem imádni ezt a csudálatos, örökké fiatal öreget.” Kelt: Bp., 1915. okt. 22. Az írás a sárospataki Kollégium levéltárában, a Budapesti Hírlap monogramjával ellátott levélpapírom szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2048.

<sup>64</sup> KOMÁROMI János, *Az őstdiák*, Bp., Génius Könyvkiadó Rt. é.n. 109.

<sup>65</sup> Komáromi János így számolt be egykori sárospataki tanárának, Harsányi Istvánnak a sebesüléséről: „[...] én tizenegy hónap óta vagyok különböző kórházakban A krakkó várharok idején /1914. november/ oly súlyosan megsebesültem, hogy a ballábamra még mindig béna vagyok. November legelején Bécsbe megyek, a hadügyminisztérium sajtóosztályába, mert más hasznomat aligha veheti többet a hadsereg. Én ezidő szerint a Budapesti Hírlapba dolgozom havonta két-három tárcát és néhány cikket. Novellát – a háború tartalma alatt - más lapba nem írhatok, mert így szól a szerződéselem.” Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bp., 1915. okt. 17. Az írás a sárospataki Kollégium levéltárában, a Budapesti Hírlap monogramjával ellátott levelezőlapon szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2047.

Komáromi 1913 karácsonyán jegyezte el Soltész Irént, majd az egyévi önkéntes katonai szolgálat teljesítése után házasságot kötöttek. Már a katonai szolgálat ideje alatt is fizetést kapott a Budapesti Hírlaptól, így aztán minden hétvégéjét Legenyén töltötte, így várták az esküvőt. Azonban a háború közbeszólt és csak 1916-ban sikerül házasságot kötnie menyasszonyával. Akkoriban így alakult minden szerelmespár története; nevezetesen, hogy a legények a fronton harcoltak, a lányok-menyasszonyok várták haza párjukat. Mivel intenzíven élt az írói emlékezetben az ifjú szívének gyötrelme, ezt megörökítette a Zathureczky Zoltán és Pirike, valamint a *Zúg a fenyves* Mayer Terike és Kálmán szerelmi történeteiben. Fuvaros szekerekre pakolták a zöld katonaládákat és elbúcsúztak szüleiktől, akik a kapukra támaszkodva sírdogáltak, mikor felcsendült a nóta: „Hideg szél fúj, édesanyám/ Adja ki a kendőm:/ Még ma este felkeresem/ A régi szeretőm...”<sup>66</sup>

A Budapesti Hírlapnál 1914-ben jelent meg első írása *Koczák indulása* címmel. Komáromit hamarosan, legkedveltebb novellisták között tartották számon. Az Új Nemzedék szerkesztőségi tagja lett. Majd kivált az Új Nemzedékből és az 1920-ban megalakult Magyarság munkatársa lett és maradt haláláig. Ebben a lapban megjelenő cikkei hamar felkeltették az olvasók figyelmét. Írásait a Tormay Cecile által szerkesztett Napkelet is közölte. Klebelsberg Kunó 1922. szeptember 22-én az alábbiakat írta a Napkeletet szervező Zichy Rafaelnének: „Szépíróknak egyébként sem vagyunk bővében. Örülök, hogy Komáromi hozzánk adja munka alatt lévő regényét.”<sup>67</sup> Nagy hittel és szorgalommal dolgozott. A hírnevet meghozó *Mit búszulsz kenyeres* (1915) után sorra írta regényeit, elbeszéléseit: *Csanak András Bécsben* (1916), *Tilinkó* (1917), *Element a nyár* (1929). Ezeket követte még 1928-ban *Szegénylegények*, és a *Rongyos gárda* című novelláskötete. 1921-ben a Petőfi Társaság tagja lett és egyben megbízzák a Petőfi Ház gondnoki teendőinek ellátásával, így 1922 decemberében beköltöztek a Bajza utcába, a Petőfi Házba. Életüknek nyugalmas korszaka kezdődött meg itt és gyors egymásutánban jelentek meg művei: *Jegényék a szélben*, *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese*, *A régi sze-*

<sup>66</sup> KOMÁROMI János, *A régi szerető*, i. m., 11.

<sup>67</sup> Idézi: SIPOS Lajos, *Válaszlehetőségek az irodalmi modernizáció kérdésére: a Napkelet és a Magyar Szemle = A Nyugat párbeszédei A magyar irodalmi modernizáció kérdései*, szerk. FINTA Gábor, HORVÁTH Zsuzsa, SIPOS Lajos, SZÉNÁSI Zoltán, Bp., Argumentum Kiadó, 2011, 122.

*rető, Zúg a fenyves, Vidróczky, Hé kozákok!, Pataki diákok, Az idegen leány. A Zúg a fenyves* címűt *Teri* címmel jelentették meg Bécsben.<sup>68</sup> 1929-ben a *Hé Kosaken!* is megjelent, a *Terinél* több – húszezres – példányszámban. Műveit a németen kívül angol, és lengyel nyelvekre is lefordították.<sup>69</sup>

Feszített munkatempóban dolgozott és az 1922-es naplóbejegyzéseiben már arról is olvashatunk, hogy fejét fájtatja. Megterhelőnek érezte a Petőfi Ház leltári és egyéb munkálatait, végül nem vállalta tovább a gondnokságot és Vass István miniszter segítségével a Ráday úton kapott lakást a bérházak egyikében. Új otthonukban sem dolgozott kevesebbet, mint a Bajza utcában. 1925 telén súlyos lefolyású influenzán esett át és a betegség szövődményeként látási zavarok és agykéreg-gyulladás léptek fel. Egey Antal<sup>70</sup> barátjához 1937-ben kelt levelében így ír , egészségi állapotáról: „én hol rosszabbul, hol jobban érzem magamat s legutóbb nyolc napig vizsgáltak a professzorok a Herczog-klinikán...”<sup>71</sup> Hosszantartó gondos kezeléssel felépült, de vidámsága, régi egészsége megkopott. Egészségi állapota tovább romlott, az influenza szövődményeként a mozgatóidegek is sérültek. Orvosai tanácsának engedelmeskedett; diétázott, leszokott a dohányzásról.

Ebben az időszakban írói élményanyagát a régi emlékek táplálták: a gyermekkor, a család, a diákélet, a katonaság. Visszatekintéseiben, önértékelésében íróművészetének csúcsa teljesedett ki. Betegségét követően születtek legkitűnőbb írásai: *Az idegen leány* (1926), *Szülőföldem szép határa* (1928), legkimagaslóbb műveként tartják számon ebből az időszakból a *Régi ház az országútnál* című művét, melyet 1928-ban írt és még ebben az évben ki is adták. Ugyancsak ebben az évben beválasztották a Kisfaludy Társaság tagjai sorába. Egészségi állapota azonban súlyosbodott; vérnyomása aggasztóan ma-

<sup>68</sup> A német fordítást 1929-ben, Büchergilde Gutenberg Kiadó Berlinben adta ki. Fordította: Alexander von Sacher-Masoch. A *Teri* című művét többször is kiadták német nyelven, 1944-ben és 1947-ben, mely kötetek fordítója Kalek Felicia. Az 1944-es kiadás Berlinben, az 1947-es Hamburgban, a Wolfgang Krüger Kiadó gondozásában került az olvasók kezébe.

<sup>69</sup> *Und alles wurde gut*, fordította: Cornelia-Romane, Kiadó Bern, Hallwag o. j., *Haus an der Lanstrasse*, Fordította: Alexander von Sacher-Masoch, Berlin , Büchergilde Gutenberg, 1930. Lengyel nyelven a *Zúg a fenyves* című regényt Waleriana Klafaczyńskiego fordításában, Jan Komaromi, *Szumiq swierki* címmel a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság támogatásával 1941-ben adták ki.

<sup>70</sup> Dr Egey Antal (1903-1994), természettudós, a botanika neves tanára volt a kollégiumi kisvárosban, akit máig is a „pataki polihisztor” kitüntető címmel emlegetnek ma is élő tanítványai.

<sup>71</sup> Komáromi János levele Egey Antalhoz. Kelt: 1937. június 8. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2105.

gas lett, fokozódott tériszonya is. Később mozgása is elnehezült, így aztán arra kényszerült, hogy diktáljon. 1937 őszén az idegek bénulása áttért a belső szerveire és október 7-én agytrombózisban elhunyt.

Sárospatakon az Iskolakert alkotásai között megtalálhatjuk Komáromi János szobrát is. A híressé vált pataki diáknak maradandó emléket a *Pataki Diákok Baráti Köre* állított, 1969.szeptember 21-én. Az alkotás Balázs István kolozsvári születésű szobrászművész munkája.

### 3. Regénytípológiai problémák Komáromi János életművében

Komáromi, Szenteley Kornél szerint, „a 19. század nagy magyar elbeszélőinek szinte egyedüli utóda, a Jókai - Mikszáth-féle nemes irodalmi hagyományok friss és eredeti folytatója”.<sup>72</sup> A tények közlése, az érzések megragadása dominál Komáromi írásaiban, nem találunk bennük sztereotípiát vagy további elmélkedésre alkalmas szövegelemeket. Műveit a történelmi múlt, valamint a hagyományok tisztelete és a tárgyilagos részletező műgond jellemző. Nézőpontja a mindent tudás; tetszése szerint helyezkedik mindegyik alak tudatába. Az alakjai gondolkodását a tudatot korlátozó lelki tényezők; a hagyományos erkölcsi értékek formálják. Így látták ezt korának kritikusan is „[...] nem a legnagyobb stílusú szellem, vagy a legnagyobb intellektus, vagy egy újító és robbantó hatású zseni, nem, legyünk igazságosak. [...] Ő az egyszerű mesélő, a szép, a nemes, a kedves, a tiszta elemeknek homogén kristálya, eredeti találkozása.”<sup>73</sup>

Írásait mindenféle nehézség nélkül lehet olvasni, gondolatmenete világos, jól követhető. A könnyen-olvashatóság oka műveinek felépítése, és az a tény, hogy nem vezet mélyebb értelmezési tartományba az olvasóit. Akkor is, akárcsak ma, nem a különös képességgel bíró írók, költők, álltak a népszerűségi listán, hanem az olyan szerzők, akik az adott történelmi kor populáris irodalmát képviselték.<sup>74</sup> Népszerűségét növelte, hogy olyan értékeket képv-

<sup>72</sup> SZENTELEY Kornél, *Komáromi János és a háború = Komáromi János Emlékbizottságának Kiadása*, Bp., 1938, 5. Más meglátás szerint Komáromi a pataki ősi kollégium hagyományainak, „emlékezéseinek, hangulatainak és erkölcsi rendjének képviselője, olyformán, ahogy Arany János képviselője volt a debreceni kollégiumban összegyűjtött Bihar-hajdúsági hagyománynak [...], Közeli rokonságot vélünk felfedezni Arany János és Komáromi János írói egyénisége között. A földhözragadt népi származás, a népi és táji hagyományok gyermekkori nevelése, a kollégiumokon csüggő hálás ragszkodás, a kollégiumi kálomista erkölcsösség, a szerelmi életnek magyar szemérmességgel való tekintése, a kollégiumból hozott héroszkultusz, a megindultan tiszta családi élet, a takarékos otthon, a gyermekei életének érzékeny gondja, a hosszas testi kór; íme még külsőségekben is mennyi alapvető hasonlóság.” BODOR Aladár, *Komáromi János, az író*, Sajtó, Bp., 1937/9-10. 12.

<sup>73</sup> BALLA Borisz, *A sajtó Komáromi János írói jubileumáról = I. m.*, 5.

<sup>74</sup> Herczeg és Tormay mellett a népszerűbb, az olvasók lektűrigenyeit kielégítő konzervatív írók közé tartozott Surányi Miklós, valamint a *Halálos tavasz* c. művével debütáló Zilahy, Komáromi János, Somogyvári Gyula. A konzervatív irányzathoz húzódó neokatolikus szerzők a Katolikus Szemle, Vigilia című folyóiratokban publikáltak nevezetesen: Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László. Az Országos Széchényi Könyvtár 1934-es kölcsönzési naplója szerint a legkedveltebb szerző között Jókai Mórral az élen Gárdonyi Géza, Zilahy Lajos, Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán, Erdős Renée, Arany János, Tolsztoj, Rákosi Viktor, Thaly Kálmán, Gulácsy Irén, Móricz Zsigmond, Hóman Bálint, Móra Ferenc, Harsányi Zsolt, Komáromi János, Dickens. A falusi és a kisvárosi közkönyvtárak állományából nagyjából ugyanilyen ízlés-

selt, melyek a hagyománytiszteleten, nacionalizmuson, revizionizmuson táplálkozó konzervatív irodalmi körökhöz kapcsolódtak.

Köteteinek elemzésekor tapasztalható, hogy beszédmódja nem mutat változatos képet. Komáromi műveinek lélekelemző értékeit kezdettől hangsúlyozták, történelmi témájú műveiről részletesebb elemzések születtek. Többek véleményével egybecseng Karácsony Sándor megállapítása: a szereplők szemén keresztül láttat és érzékeltet mindent, mint egy lélekhegedűs, akinek ugyan kevés húr van a hangszerén, mégis ügyes, mert olyan művészi adottságokkal rendelkezik, mellyel sokféle emóciót, tud kicsalni belőle. Nem igazán a történelmi esemény megírása a fontos számára, hanem sokkal inkább az érdeklődés, hogy mi zajlik az emberek lelkében. Komáromi előadásmódjára jellemző a szabad függő beszéd éppen úgy, mint Móricznál. Mindig narrátori pozícióban van a szereplők bemutatásánál, ismeri alakjai szándékát, a lelkükbe lát. Komáromi a lélektani elbeszélés prioritásával az alkotói intenció a történelmet elmesélő narrációkban is kereshető. Ezt jelzi az ízes népnyelv, mely olykor nyers, a mai ember számára nehezen érthető, kicsit idegenszerű, mégis egyértelmű. A szereplők nyelvi megnyilatkozásainál megfigyelhető a nyelvi hűségre való törekvés; az alakok hitelessége így válik egyértelművé.

Egyes megnyilatkozások sovínisztának, irredentának tekintették. Ezek szerint Komáromi „regényeiben sokszor feltűnik a háború után elvesztett területek képe, s lekicsinylőleg beszél a szomszédos cseh népről”.<sup>75</sup> A háború kegyetlensége<sup>76</sup> mindent megölt, a régi erkölcsök kivesztek, a nemzeti érzés elfogyott a lelkekből s csak a „családi tűzhelyeken pislákol még gyenge fény.” 1920 után „[...] a trianoni határok aztán nagymértékben felbőszítették az írókat és mély sovínizmust szültek benne. A sovínizmus és az irredentizmus, mintegy fekélyes betegség végigkísérték Komáromit egész életén, s hol erő-

---

re következtethetünk. ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, i. m., 206-210.

<sup>75</sup> Vö. Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei II, szerk. BENDE Sándor, Eger 1964. in. HEKLI József, *Komáromi János*, 293.

<sup>76</sup> A kegyetlen, borzalmas időkről említést tesz Komáromi, hajdani tanárával folytatott levelezéskor. Levélrészlet a Bécsben töltött időszakból: „Itt annyi az újság, hogy hihetetlen a nyomor. A külvárosok szegény munkásnépe már a macskákat is megette. Ha nem jön a megváltó béke, őszre föltétlenül kitörnek a legszomorítóbb útcái lázadások.” Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Wien, 1917. június 10. Levéltári jelzete: Lgy. 2057. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának Kézirattára.

sebb, hol gyengébb fluktuációval mindig a felszínre kerültek Komáromi műveiben.”<sup>77</sup>

1945 után különösen elítélő értékítéletként akasztották Komáromira a megállapítást, miszerint sovinizta író, aki irredentizmusával lázított a két világháború között a szomszéd népek ellen. Komáromi János, aki a történelmi Magyarország észak-keleti csücskében született, a trianoni szerződést követően örökre elzáródott a Felvidéktől, melyet oly nagyon szeretett, azonban soha nem térhetett vissza oda: „El-ellátogatott Újhelybe, a felsőregmeci határban kigyalogolva az új határig, hányszor el-elnézett sajgó szívvel szülőfaluja Legenye felé, amíg könnybe borult a szeme.”<sup>78</sup> Élete végéig nem heverte ki, hogy szülőföldje –családjával, emlékeivel együtt idegen uralom alá került.

Komáromi János mindig úgy gondolt erre a feldarabolt országra, hogy ez a népek hazája; ahol a magyar néppel együtt és egymás mellett sok nemzeti-ség él, közös sorsközösségben.<sup>79</sup> Gyönyörű vallomást tesz erről egyik regé-

<sup>77</sup> Az Egeri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei II, szerk. BENDE Sándor, Eger 1964. in. HEKLI József, *Komáromi János*, 280.

<sup>78</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, = BODOR Aladár: *Komáromi János emlékezete*. Bp., 1935, 227.

<sup>79</sup> Trianon előtt közel sem volt egyértelmű a szétesnek lehetősége/veszélye az emberek számára, így nem véletlen, hogy meglepetésként érte őket. Sokszor jelenik meg 1914 előtt az idealizált együttélés képe, holott nagyon sok komoly nemzetiségi mozgalom van abban az időszakban. Erdély esete kapcsán a legirracionalisabb nemzeti harcról beszélhetünk. Egyfelől a magyarok és székelyek, illetve a szászok és románok békés együttélésének megbomlásáról. A dualizmus elején a román nacionalista megosztottság ellenére az értelmiség szövetségi megoldásban gondolkodott, ahogy erről részletesen ír Fejtő Ferenc: „[...] számos román szövetkezett volna szívesen a magyarokkal a pánszlávizmus ellen, melyben a régió nem szláv népeként ők nemzetük megmaradásának veszélyeztetőjét látták. Csak akkor tettek lépéseket a román nacionalisták a szlávok és szerbek felé, amikor a magyarok elutasították az egyenjogúsítási törekvésüket.” 1906-ban a magyar parlamenten belül a román képviselő aktívan részt vett és harcolt a választójogért, agrárreformokért, oktatás és kulturális élet fejlődéséért vívott küzdelmekben. A háború előestéjén felmerült újra a szövetség gondolata, azonban az 1916-os hadba lépés előtt kevesen gondolták Erdélyt Romániával egyesíteni, majd titkos szerződés keretében Erdélyt Romániának ítélik, mely olyan vizályt teremtett a magyarok és románok között, amelynek leküzdése máig sem sikerült. A magyarok hibájaként könyvelhető el, hogy 1867 után elutasították a románok autonómiáját, mert nem értették a románok nemzeti ébredését. A szlovákok esetében a nemzeti ébredés a 18. század végén indult meg, majd a 19. század elején alakult ki a szlovák irodalmi nyelv. Az 1848-49-es harcokban egyik részük Bécs mellé, másik a magyarok oldalán harcolt. A szlovákok kevesen voltak, és tovább súlyosbította ezt a helyzetet az Amerikába történő kivándorlás. Gyöngeségük okán a pánszlávizmus mozgalmában bízva szövetségre léptek a szerbekkel és a románokkal. A századfordulón a szlovákok és csehek egyesítésére tett kísérlettel kialakult egyik irányzata lett a szlovák nacionalizmus, mozgalmukkal 1914-ben Nemzeti Tanács keretében nem volt képes megszilárdulni, nem volt egységes programjuk sem. A magyar és szlovák együttélés az erőteljes asszimilációban és a gyakori vegyes házasságokban realizálódott”ésszerű politikával a magyaroknak sikerült volna különösebb nehézség nélkül a magyar állam keretei között megtartaniuk a szlovákokat.” [...] A Csehszlovák Köztársaság, amelyet a csehek és szlovákok azonos nemzethez való tartozását hangoztató hamis alapelv jegyében hoztak létre, nem nyújt nagyobb autonómiát a szlovákoknak, mint amekkorát a magyaroktól kaptak.” Vö. FEJTŐ Jenő, *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért*,

nyében: „Velejtével kezdődik a tót impérium...A Tóth Lapály északkeleti atyánkfiainak Kanaánja. Csak persze kevés jut ki nekik a földi jóból, éppen úgy, mint túl a Latorcán a magyar szegénységnek. Mert a grófoké, meg báróké minden ezen a tájon – még a temetőnek kimért nyomorult földszögletek is. Ezek a szörnyű gazdaságok elnyúlnak a végtelenbe s két marokkal fojtogatják a szegénység keskeny földpántlikáit, a falukat pedig szélre nyomták ki szélesen terpeszkedő kastélyaik s még szélesebb kertjeik. Álltak-álltak ezek a kajla házacskák a hallgató nagy kertektől megnyomorodva, szalmaereszeikről csorgott a hólé, alulról pedig a penészes ablakokig áztak fel a paticsfalak.”<sup>80</sup> A szegény nép visszafojtott indulattal fordult az urak ellen: „ezeknek van csak jó dolguk, mink meg megdöglünk, mint a kutyák!”<sup>81</sup> Komáromi tehát hazafias kötelességének érzi, hogy saját népének szociális alaphelyzetéről írjon, miközben az ország területén élő nemzetiségek szomorúságáról is szól. Ez a magatartás semmiképpen nem nevezhető sovinizmusnak. "Népdalaink felfelsírnak ma is az utcán, kalyibákban - írta egyik művében. Vannak persze víg táncnótáink is, melyekre minden épkézláb ember széket rúg ki maga alól. Értelmetlen természetűek vagyunk mi, akárcsak a magyarok: végletek ölelkeznek bennünk, könnybe full a nevetésünk.”<sup>82</sup>

A két nép egymás iránti szeretete mutatkozott meg abban is, hogy egymás szavait egybekeverve beszélgettek egymással. Jó példa erre az *Indulj fakó lovam* című regényéből kiemelt dal:

---

Minerva – Atlantis Kiadó, 1990, 82-88. Ez jelenik meg pl. a *Magyar Szemle* 1930. szeptemberi számában Szász Zsombor publicisztikájában Jancsó Benedek kapcsán. Sas Péter, Jancsó munkásságát összefoglaló cikkében idézi: „A mi hibánk nem az, hogy akármiféle célból is sokat foglalkoztunk volna a románsággal, hanem az, hogy számba sem vettük őket. Berendeztük állami és kulturális háztartásunkat anélkül, hogy eszünkbe is jutott volna mérlegelni, hogy hazánk keleti részében a románság többségben van.” Elkieserítő tényként megállapítja, hogy „amíg a románság felhasználta a magyar oktatás, kultúra, művelődés minden előnyét és Budapesten pallérozódott jó nevű államférfiak lettek Bukarestben, addig a magyarok bezárkóztak saját nyelvi világukba. A román nyelv ismerete hiányában nem tudták követni a folyamatokat, nem lehettek tisztában a románul megszületett munkák jelentőségével és várható hatásával, még az is nehézséget okozott, hogy a román iskolák felügyeletét ellássák.” SAS Péter, *Jancsó Benedek (1854-1930)* és Erdély, Művelődés, Kolozsvár, 2011, 25-29., SZÁSZ Zsombor, Jancsó Benedek (1854-1930), *Magyar Szemle*, Bp., 1930/4., 369-374.

<sup>80</sup> KOMÁROMI János, *Régi ház az országútnál*, Gyűjteményes kiadás, Bp., Genius, 1933, 48-49.

<sup>81</sup> I. m., 52.

<sup>82</sup> KOMÁROMI János, *Császári és Királyi szép napok*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1930. 62.



„Hej, mikor én kuruc voltam  
Rákóczi vojnában  
Cifra platha-zasztavában  
Jártam Ondavában”<sup>83</sup>

Az azonos sors és érzésvilág a Rákóczi-féle szabadságharcokat megelevenítő műveiben nem tettek különbséget magyar és tót vagy rutén legények között. E történelmi összeforrottságról az *Ordasok*ban találunk példát: „A felkelő gyalogosok és lovasok között egyenlő erővel csatáztak a zendülő kálvinisták, a pápista tótok, a görög katolikus ruzsnyákok.”<sup>84</sup>

Az első világháborút lezáró békediktátum azonban nem engedte érvényesülni a sorsközösségből (Németh László szavaival: a „tejttestvérség”-ből) következő közös érdekeket. Az 1920-ban aláírt békeszerződést a magyar társadalom nagyfokú igazságtalansággként fogta fel, Budapesten tüntetések zajlottak e döntés ellen. 1918-ban még Károlyi maga sem tudott belegondolni a történelminek nevezett ország feldarabolásába: „[...]ha olyan békét akarnának velünk aláírni - mondta egyhelyütt -, amely Magyarország feldarabolását jelenti, akkor én azt mondom nektek katonák, hogy én ezt a békét nem fogom soha aláírni.”<sup>85</sup> A háborúban győztes nagyhatalmak azonban arra kényszerítették a Magyarországot, hogy fogadja el a népek önrendelkezési jogát, a gazdasági és történelmi szempontokat semmibe vevő országcsönkítést. Az trianoni békekötés kapcsán Komáromi szót emelt a magyarságért, a magyar igazságért: „Mit veszítettünk iszonyatos nemzeti szerencsétlenségünkben! Ha elfelejténénk őket, nem lenne jogcímünk hozzá, hogy embernek tartsanak bennünket.”<sup>86</sup> A trianoni békediktátum ígéretei között szerepelt az itt élő népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása, azonban ez csak ígéret maradt. A politikai határok megvonása sok esetben indokolatlan volt. A nagyhatalmak képviselőivel a cseh agitátorok például elhitették, hogy a térdig érő Ronyva hajózható folyó, így alkalmas természetes országhatárnak. Pácinban<sup>87</sup> az egyik paraszt embernek portáját szelte ketté a határ.

<sup>83</sup> KOMÁROMI János, *Indulj fakó lovam*, Bp., Gyűjteményes kiadás, Révai, 1938, 51.

<sup>84</sup> KOMÁROMI János, *Ordasok*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1933, 115.

<sup>85</sup> HAJDU Tibor, *Károlyi Mihály*, Bp., Kossuth Kiadó, 1978, 323.

<sup>86</sup> KOMÁROMI János, *Elszállott évek*, Bp., Gyűjteményes Kiadás, Révai Irodalmi Intézet, 1938, 172-173.

<sup>87</sup> Pácin közvetlenül a szlovák határ mellett terül el. A szlovák oldalon lévő szomszédos település neve Vel'ky Kamenec (Nagykövesd)

Kilencven év távlatából nehéz megértenünk népünk akkori állapotát. Haj-  
 ósítói idők voltak. A magyarok „könnyen tudnak meghatódni”.<sup>88</sup> Komáromi  
 gyakran használt mondata Trianonnal kapcsolatban a *Rongyos gárda* című  
 elbeszélés-kötetében: „[...]akkor roskadt felettünk össze az ég”. Írói munkás-  
 ságának második felében egyre nőtt szomorúsága a megpecsételődött magyar-  
 ság sorsa miatt és már csak önmagát s másokat andalító nosztalgiával tartotta  
 számon szülőfalujának a sorsát: „ha fogyatkozik is a reménység, mindig ma-  
 rad egy kis mécsce, melynél melegíthetjük hideg tagjainkat.”<sup>89</sup> Soha nem he-  
 verte ki a trianoni határok létrejöttével kialakult állapotokat, több művében  
 keservesen fogalmaz e tekintetben: „dőre reménység a régi haza határaival  
 való álnok önáltatásunk.”<sup>90</sup> A megszállt Zemplént siratta, melyet 1919-től  
 nem láthatott, ahol annyi kedves embertől nem tudott elbúcsúzni: „még a te-  
 metésükön sem lehettem jelen... Vajon fogom-e látni még egyszer a szülőföl-  
 demet?”<sup>91</sup> – tette fel magának a kérdést emlékirataiban. Ma már tudjuk, hogy  
 nem mehetett haza a „küszködő felvidékre”, azonban minden művével emel  
 egy kicsit az „emberi tudatlanságból és gonoszságból feltorlaszolt sorompón”,  
 mely útját állta minden „magyar léleknek”.<sup>92</sup>

<sup>88</sup> KOMÁROMI János, *Zúg a fenyves*, Bp., Magyar Irodalmi Társaság, 1924, 112.

<sup>89</sup> KOMÁROMI János, *Szülőföldem szép határa*, Bp., Gyűjteményes Kiadása, Génus, 1930, 168.

<sup>90</sup> KOMÁROMI János, *Az elvált feleség*, Génus, Bp., 163. p.

<sup>91</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m, 238.

<sup>92</sup> Ezekkel az érzésekkel nincs egyedül. Az 1920-as éveket követően a magyar irodalom jeles képviselői, a nemzeti radikálisok, mint Szabó Dezső, Oláh Gábor, a nemzeti konzervativizmus képviselői: Herczeg Ferenc, Vargha Gyula, Sík Sándor, Bodor Aladár, és a liberális polgári irodalom képviselői a Nyugatosok, köztük Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád Somlyó Zoltán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, Illyés Gyula, József Attila, Dsida Jenő mindannyian mély fájdalomnak, szomorúságuknak adtak hangot a trianoni döntéssel kapcsolatban. „Ezek az írók nem egyszer szülőföldjüket, szülővárosukat vagy ifjúságuk szeretett színhelyét veszítették el a trianoni döntéssel: Kosztolányi Szabadvárt, Szabó Dezső Kolozsvárt, Tóth Árpád Aradot, Bodor Aladár Losoncot. De Juhász Gyula és Krúdy Gyula is elveszítették azokat a városokat, amelyek ifjúságuk otthonai voltak: Juhász Nagyváradot, Krúdy a szepességi városokat. Móricz Zsigmond is elveszítette azt az Erdélyt, amely munkásságának és eszmélkedésének egyik ihletője volt.” POMOGÁTS Béla, *Trianon és a magyar irodalom*, Tiszatáj, Szeged, 1996/, 68-74.

Dsida Jenő, Trianon felett érzett szomorúságának részleteiről olvashatunk, aki Erdély iránt elkötelezett költőként „elhatárolta magát a magyarkodás hamis szólamaitól” Idézi: ZEIDLER Miklós, *Trianon és a "magyar feltámadás" Revíziós eszmék és tervek a két háború között* Rubikon, Bp., 2009/1-2., 116-123. Szabó Dezső politikai publicisztikájával foglalkozó Kovács Dávid tanulmányában, az író munkáiban Trianon revíziójának megjelenítésével foglalkozik. KOVÁCS Dávid, *Trianon és a revízió kérdése Szabó Dezső politikai publicisztikájában*, Első Század, Bp., 2008/1., 379-394. Juhász Gyula vonatkozó verseiről olvashatunk: PÉTER László, *Juhász Gyula irredenta versei*, = PÉTER László, JUHÁSZ Gyula: *Válogatott írások*, Bp., Argumentum, 2002, 258-264.

A Felvidékről elszakadt, hazáját vesztett írónak, Komáromi Jánosnak gondolatai, szavai nem vegyültek bele az irredentizmus kórusába. Nem vállalt szerepet semmilyen mozgalomban, sőt bátor kritikával illette azok értelmetlenségét. Élesen bírálta azokat, akik hangos szószólói voltak a megvalósíthatatlan területi revízióknak. Az ilyen beállítottságú emberek elrettentő példáját Zenghiváry Bella 42 éves recitátornő alakjában örökíti meg számunkra: „[...] bár senki nem kérte fel, befurakodott a dobogóra. Szavalásba kezdett. Hat költeményt mondott el az elsüllyedt haza emlékére. Kíméletlen gonoszsággal vetette rá magát az irredenta szövetségeseire, a leszerelt tisztek bajtársi alakulataira. Rajtaütésszerűen ott termett a vacsoráikon, felállt kéretlenül s szavalt dühítően.”<sup>93</sup>

*A régi szerető* című könyvben a haza és a hazához ragaszkodás a katonai élet „a hazafias jellegű költeményekben” fejeződik ki.<sup>94</sup> A regény végén, amikor meghal a tanító, az általa tanított vers: „Amerre a hegylanc kéklik, /Merre a berek sötétlik, /Ahol a róna kanyarul, /Melyre az égbolt leborul:/ Ez a haza!”<sup>95</sup> Másodszor a vers két utolsó sora másként szól: „Amerre a hegylanc kéklik, /Merre a berek sötétlik, /Hol egykor őseink laktak, /Itt csatáztak, itt mulattak...”<sup>96</sup>

Az *Ordasok* is a hazához való ragaszkodás és a protestáns predestináció szellemében foglalja össze eszmei álláspontját: „Az Isten arra ítélte bennünket, hogy bölcsönktől a sírunkig kardot szorongassunk markunkban. Mert ha egyszer letennők a kardot, végünk lenne!”<sup>97</sup>

<sup>93</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m., 161.

<sup>94</sup> KOMÁROMI János, *A régi szerető*, i. m., 235.

<sup>95</sup> I. m., 18.

<sup>96</sup> I. m., 377.

<sup>97</sup> KOMÁROMI János, *Ordasok*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1921, 271.

### 3.1. Történelmi regény

A filozófusok, a történészek és az eltérő társdiszciplínák, valamint a teóriai kérdések iránt érdeklődők több mint 200 éve igyekeznek megismerni a történetírás jellegét, valamint igyekeznek kiismerni a történeti megismerés folyamatát is. A középkor, de a kora újkor „történészei” túlnyomórészt „még egyszerű krónikásoknak számítottak, a feljegyzett és megörökített történéseket az isteni gondviselésnek tulajdonították és úgy fogták fel, mint annak „e világi megnyilvánulásait”.<sup>98</sup> Ebben a felfogásban a történelem „előrehaladó mozgás”, amely a jelen felé tart, hogy a jövőben célba érjen. Ez az elképzelés érvényesül Pheidiasz, Herodotosz, Plutarkhosz, Suetonius és mások munkáiban.

A történelmi regény mint önálló műfaj mintegy kétezer éves múltat tekint vissza. Longosz munkája, a *Daphnisz és Chloé* és Petronius *Trimalchio lakomája* mellett az utókor a Xenophont, aki *Visszavonulás* című könyvében részben személyes életét, a vele történeteket, egy másik munkájában Szókratész életét dolgozta fel, már a történelmi regény műfajelőzményeként tartanak számon.

A történelem ugyanakkor a szépirodalomban is megjelent. A eposzban, az *Iliász* háttérében valóságos történelmi eseménysor áll, de még az *Odüsszeia* is olvasható úgy, mint a fikcionális elemekkel kiegészített történelem. Ugyanígy jelen van az emberiség története a szakrális elemekkel keretbe foglalt *Ószövecségben* és az *Újszövecségben* egyaránt.

A középkorban mindez megváltozott. A középkori történelmi regény nem folytatta az ókori előzményeket. A prózai regények ekkor többnyire a verses művek illetve a lovageposzok prózai változatai. Példa erre az *Igor-ének*, a *Roland-ének* és más népek államalapítását, történelmének sorsfordító epizódját összefoglaló alkotás.

A középkori regényekben, ha a cselekmény régebbi korba illesztett környezetben játszódik, akkor a műnek már nincs történelmi hitele. A középkori lovagi kalandtörténetek túlnyomó többsége Artus király életéről, alakjáról szóló legenda. Nincs rá bizonyíték, hogy valóban egykor élt történelmi re-

<sup>98</sup> ROMSICS Ignác, *A történetírás objektivitásának mítoszáról és a múlt mitizálásának elfogadhatatlanságáról = Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemlről*, szerk. ROMSICS Ignác, Bp., Osiris Könyvkiadó, 2005, 7.

gényről lenne szó. Nincs egy adott kor ugyanis, amelyhez alakja konkrétan köthető. Hiszen ezek a történetek különböző korokban játszódnak. Artus király alakját feldolgozó történetek jelentik az egyik középkori történeti illetve áltörténeti típust. A másik típus Nagy Károly uralmához kötődik valamilyen módon. Történik mindez anélkül, hogy az ábrázolt korszaknak bármi köze volna a VIII. és a IX. század fordulójához. Latin nyelven íródtak a szentekről szóló, csodákat elbeszélő történetek, a legendák. A szent királyokról szóló legendák Szent István vagy Szent László története olyan mértékben hitelesek, hogy joggal tekinthetők akár korszak-leírásoknak is.

A királyi megrendelésre írt krónikák inkább tarthatók regényeknek. Olyan regényváltozatok, amelyekben az adott nép története a bibliai előzményekből a megrendelő király uralkodásáig tartó periódust foglalja össze. Ilyen nálunk Kálti Márk és Kézai Simon munkája. A világirodalom történetében a legelső nemzeti nyelven írt királykrónika szerzője Jean de Joinville lovag, a mű címe *Szent Lajos király élete*.

A krónika műfaji sajátosságának számít, hogy tárgya a történelem eltorzított képmása, s akár áltörténelem is lehet. A lényeg itt a szándékon van. A krónika minden esetben a múlt felidézésnek erőteljes szándékából jön a világra.<sup>99</sup> a legenda általában a hitbeli és nem a tények szerinti múltat jelenti. A középkori epikus prózát vizsgálva megállapítható, hogy az teljes mértékben a múlt felé fordulást jelenti. Utóbbi tulajdonképpen a történelmi regény előzménye.

A XVIII. században egész Európa-szerte elterjedt a tudatos érzelmesség, a szentimentalizmus. Ugyanakkor a német irodalomra olyannyira jellemző: Sturm und Drang, amely egy fajta szélsőséges indulatábrázolást jelentett, már mutatta az akkori uralkodó viszonyokat, ennek lényege: a már amúgy is kiéleződött ellentétek eluralkodtak minden felett, ugyanakkor a szélsőségek is előtérbe kerültek, valamint a rendkívüli jelenségek túlsúlyának köszönhetően az irodalom kultusza felvirágzott.

A XVIII-XIX. század fordulóján kibontakozott a romantika szemben áll a felvilágosodás egyetemes szintű racionalizmusával. A romantika inkább az

<sup>99</sup> HEGEDŰS Géza, *A szépirodalom műfajai*, i. m., 54.

ízlés és a relativitás gondolatvilágába csöppenti az olvasót, s közben ez számára rendkívül nagy előnyt is jelent.<sup>100</sup>

A történetiség eszméje mindenhol kirekeszti annak a lehetőségét, hogy bizonyos művészeti példák ismétlődhessenek. Herder és a romantikusok a történelmi poétikák határain belül eleinte úgy tekintik, és olyan módon kezelik a művészetet, mint a természet ajándékát, szerves részét, illetve azoknak visszatükrözését.

---

<sup>100</sup> UNGVÁRI Tamás, *Poétika*, Bp., Maecenas 1996, 76.

### 3.1.1. Műfajelméleti tendenciák a romantika korától a későmodernitásig a világirodalomban

Bár az egyetemes irodalomtörténet tisztázása számos akadályba ütközhet, lényeges elsősorban leszögezni azt a tényt, hogy az irodalmat teljességként kell kezelni és oly módon illik elmélkedni is róla. A nyugati irodalom egyetlen óriási egységként kezelendő. Nincs kételye a mai irodalomtudománynak abban sem, hogy folytonossággal kell számolni a görög valamint római, ugyanakkor a nyugati középkor valamint a legfontosabb modern irodalmak között is. Az irodalomtörténet mai állítása szerint, számolni kell egy nagyobb kiterjedésű egészzel, amelybe beleértendő egész Európa, Oroszország, az Egyesült Államok valamint a latin-amerikai irodalmak is. Az irodalomtörténet XIX. század alkotói, nem csupán a Schlegel fivérek, hanem Bouterwek, Sismondi és Hallam is mindig szem előtt tartották ezt a tényt.<sup>101</sup> A XIX. századnak erre az időszakára jellemző azonban, a nacionalizmus korábbi erősödését magába foglaló tendencia, amelyik a fokozódó szakosodás hatása révén került kiegészítésre. Utóbbi azzal a következménnyel járt, hogy a nemzeti irodalmak kutatása egyre szűkebb provinciális művelésével kellett számolni. A XIX. század második felére az evolucionizmus elterjedése és általánossá válása lett a jellemző. Az evolucionizmus hatását tükrözi, hogy az egyetemes irodalomtörténet eszméje újra felvirágozott. A XIX. század során minden ok nélkül állandó jelleggel eltúlozták a nyelvi korlátok jelentőségét. Ez az állandó és igen erős túlzás a romantikus – leginkább nyelvi jellegű - nacionalizmus valamint a modern szervezett irodalomtörténet-írás kezdetei közötti szoros összefüggés eredménye volt.<sup>102</sup>

A romantikában mindig az egyén alkotó tevékenysége került a figyelem középpontjába. A romantika ellenáramlataiként felbukkanó hatások képviselői minden igyekezetükkel azt kívánták elérni, hogy olyan látszatot keltsenek, miszerint a műnek alapjaiban véve nincs semmilyen olyan megkülönböztetett rangja, mely elszigetelné azt az őt alkotó vagy a művet befogadó egyén életétől.

<sup>101</sup> René WELLEK –Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*, i. m., 50-52.

<sup>102</sup> I. m., 52.

A XIX-XX. századi viszonyokat a jelenből vizsgálva a művészetben belül tekintve, inkább látszik valószínűbbnek a romantika továbbélése, mint a tőle való távolodás tendenciája.

A klasszicizmusból a romantikába való átlépés, valamint a szépprózán belül a történelmi regényre való váltás folyamatának kezdő pillanata Walter Scott, azaz *Waverley* 1814-ben történt megjelenése volt. Művei közül az *Ivanhoe*-t minden egyes nemzet nyelvére lefordították. A romantika virágzásának idején a történelmi regény világdivattá lett és valamilyen formában a Scott-regényeket vitte tovább. Angliában egymást váltották a történelmi regények. Ezek közül a legdivatosabbak talán Lytton művei voltak. Ezek közül is kiemelkedik a *Pompei utolsó napjai*, azt követően a *Rienzi, az utolsó római tribune*.<sup>103</sup>

A sokszínűség játszott igen fontos szerepet a történelmi hitelesség, valamint a szociális érzékenység kialakulásában is, amely utóbbi tényező a jelenre vonatkozott, ugyanakkor a sokszínűség, másrészt a meseszerűség, valamint a képzeletvilág felé is mutatott. A romantika kellős közepén került – az akkoriban még egzotikumnak számító – nyomor felfedezésre. A nyomor a közvéleményt felháborító, a hangulatot felborzó igazságtalanságot is jelentette egyben.<sup>104</sup> Dickens *Twist Oliverje* is a nyomorúság alvilágának irányába int, ahogy a francia Victor Hugo *Nyomorultak* bizonyos részletei is.<sup>105</sup>

---

<sup>103</sup> I. m., 57.

<sup>104</sup> I. m., 58.

<sup>105</sup> SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDÚ Péter, *Romantika: világkép, művészet, irodalom*, Bp., Osiris Kiadó, 2001, 8., 12-17., 57., 58.



### 3.1.2. Műfajelméleti tendenciák a romantika korától a későmodernitásig a magyar irodalomban

Lukács György *A történelmi regény* című művében eszmetörténeti, irodalomtörténeti, esztétikai folyamatként értelmezi a történelmi regény műfajtörténetét. A XIII. század vége forduló pont volt abból a szempontból is, hogy a történetiség valóságos élménye - akár nagy tömegek számára is - átélhető kérdéssé vált. A francia forradalom valamint a napóleoni háborúk tényleges bizonyítékát adták az ember és az emberi közösség történelemcsináló hatalmának. A történelmi regény ennek az élménynek a produktuma. A regény fejlődésének útja két irányban lehetséges. Egyik oldalról a differenciálás révén fejlődött a regény. Másrészt a regény az integráció útján járva formálódott.

A történelmi regény klasszikus időszaka Magyarországon a XIX. század második harmadára tehető. Egyes neves szerzők alkotásai képviselik e hagyomány törzsét, mint Eötvös, Kemény Zsigmond, Jókai Mór, vagy akár Jósika Miklós is. Ezek a művek közelebb állnak a történelemhez, mint bármelyik más regényírónké, mert nemcsak a kor rajzában, hanem alakjaiban is a történeti valóság uralkodik a kigondolt részletek felett.

A történelmi regény egyfajta hősi regény, mely a nemzeti múlt fontos eseményeit jelenítik meg, mint Jókai *A kőszívű ember fiai*, Gárdonyi *Egri csillagok*, Hollós Korvin Lajos *A Vöröstorony kincse*, Kolozsvári Grandpierre Emil *A törökfejes kopja*, Fekete István *A koppányi aga testamentuma* című művek.<sup>106</sup>

A Mikszáth történelmi témájú regényeinek - *Beszélő köntös*,<sup>107</sup> *Különös házasság* és a *Fekete város* - tárgyköre szintén a romantikus vonásokat tartalmazó magyar valóság és múltidézés. Az író a nemesek és polgárság ellentétét megrajzoló műveiben nem foglal állást egyik réteg mellett sem. A *Fekete város* című regényében a történelem csupán díszletként funkcionál ugyanúgy, mint Gárdonyi, *Isten rabjai* című írásában, hiszen ezek a művek elsősorban az önmegismerés regényei.<sup>108</sup>

<sup>106</sup> BOKÁNYI Péter, I. m., 42.

<sup>107</sup> Hermeneutikai szempontok szerint vizsgálja a művet HALÁSZ Hajnalka, *Szövegszötte jelentés Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös címmel*. Letölthető: ELTE Irodalomtudományi Doktori iskola honlapja: <http://epika.web.elte.hu/doktor/elmelet.html>

<sup>108</sup> BOKÁNYI Péter, I. m., 38.

Mikszáth epikájában egyszerre találkozik az időbeliség vilásképe, esztétikai jellegzetessége „akár történelmi-társadalmi, akár szereplői jellemábrázolási, akár a mindezt átfogó poétikai szinten”.<sup>109</sup> Nem analízáló író, hanem a romantika minden túlzását kiiktatta, ezzel képezve átmenetet a romantikából a realizmusba. Schöpflin Aladár az íróról szóló monográfiájában írja, hogy „ott folytatja, ahol Jókai abbahagyta: a mesélő regénynél, amelyben minden hangsúly a fordulatos mesére esik, a többi mind ennek szolgálatában áll”.<sup>110</sup> Mikszáth történelmi regényeiben a múlt keret; egy régi környezet, melyben a történet eseményei lejátszódhatnak, mint a *Fekete városban*, ahol a nagy történelmi konfliktusként említett osztrák-magyar viszályt, csak történetbe ágyazott anekdotákon keresztül realizálódik. Vagy a *Különös házasság* című regénye, melyben visszaverődnek a szabadságharc hagyományai. Ez utóbbiban megteremtődik egy hangsúlyosabb idősík, mely dominál a mű folyamán és „ami kívül reked, a történet linearitásába illeszkedik, értékekben kétséges lesz, leminősül”.<sup>111</sup>

Az eposz mint külön műfaj anakronisztikussá válik és eltűnik. Az eposziségből azonban sok minden átkerül a történelmi regénybe Gárdonyi műve például a várostrom monumentális harcának leírásával „egyesíti az eposz és a történelmi regény hagyományait”. Az *Egri csillagok* című regényt említve azért „tanulságos, mert az eposziség mellett a magyar regénytradíció (életképek, humoros zsáneralakok, pl. Sárközi, a cigány) s a romantikus kellek (Jumurdzsák és az amulett) is előkerülnek benne”.<sup>112</sup> A kritika a 20. század első felében más szempontokat fogalmaz meg.<sup>113</sup>

Egy másik Gárdonyi-mű, az *Isten rabjai* Imre László szerint, egy nagy, össznemzeti vállalkozás kamaradarabja: „Margit áldozata a nemzeti bűnök

<sup>109</sup> EISEMANN György, *Keresztutak és labirintusok*, Bp., Tankönyvkiadó, 1991, 127.

<sup>110</sup> <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00054/01463.htm> Letöltve: 2012. 08. 22. 9:56

<sup>111</sup> EISEMANN György, *Keresztutak és labirintusok*, i. m., 128.

<sup>112</sup> IMRE László, *I. m.*, 149.

<sup>113</sup> KÉKY Lajos, *Gárdonyi Géza, „prózában írt gyönyörű hősi eposz”-nak nevezi az Egri csillagokat*, Bp., Pallas Kiadó, 1926, 21. (Thurzó Gábor „leányszoba regény”-nek mondja (THURZÓ Gábor, *A menekülő Gárdonyi*, Vigilia, 1947/ 583-590.) Bóka László 1952-ben az szemére hányta, hogy „az emberi haladás kérdései helyett” „az egyéni lélek >>örökre<< és változatlan rejtelméi felé” fordult. (BÓKA László, *Válogatott tanulmányok*, Bp., Magvető Kiadó, 1966, 246.) E NAGY Sándor „egy lélek fejlődéstörténete”-ként értelmezi a művet. („Egy konzervatív haladó író. Mai értékszavarak Gárdonyi körül”, *Hungarológia*, 5, 166-170.) Így olvassa a regényt Z. Szalai Sándor, Király Júlia, Serf András.

feloldozását szolgálja”<sup>114</sup>. Az önsanyargató királylány legendájából csak a „megtisztult” Margit alakját akarta megmintázni, a szép eseményeket, „hiszen a legenda tele van a lelki nemesség és szívbéli jóság vonásaival”.<sup>115</sup> A közösség előtt megmutatkozó példás önmegtartóztató magatartás a hazaszeret metaforája.

Gárdonyi intenciója volt, hogy leírja a legendát, de Margit királylány alakját „megtisztult” állapotában akarta ábrázolni, az írói én hangsúlyozására Jancsi személyében: „boldogság utáni vágya és boldogtalan magánya, Margit életét kísérő rajongása, az élet és halál titkait didaktikus meditációval kereső nyugtalansága Gárdonyi legbensőbb énjét fejezik ki.”<sup>116</sup>

Az *Isten rabjait* a közvetlen kortársak és az utókor nem Imre László szempontjai szerint értelmezte. Kosztolányi Dezső például 1908-ban ezt írta a műről: „Az igazi történelmi regényíró távolság-áthidaló, időromboló, határkö eltüntető. A múltat jelenné teszi. [...]” Az író – folytatja Kosztolányi – „[a] múlt fehér köd-rózsái közt andalog, mi azonban mégis a jelenben maradunk. Mindenre rezonáló, leányos lelke nem elég erős, hogy másokra is rálehelje álmovilága árnyait. Csak a környező lírikust érezzük. A regényíró hamis romantikában vész el”.<sup>117</sup> Brassai Zoltán, Gárdonyi monográfusa ezzel szemben így vélekedik. „[...] az *Isten rabjai*

olvasmányos történelmi regény is; itt hasznosítja Gárdonyi mindazt, amit az előző művekben kimunkált. Pontos korrajz, nagy ismeretanyagot tartalmaz a regény [...]. A leírásokat, a szokások megismertetését, a műveltséganyagot úgy építi be, hogy a cselekmény részét képezik. [...]. Művészi szempontból tehát meg lehet kockáztatni, az eddigi korszak szintézise a regény”.<sup>118</sup> Mindezek ellenére egyfajta értékelő „közmegegyezés” szerint a regényt inkább a tömegirodalom, s nem az elitkultúra részének tekintjük.

Margit királylány története eszerint tömegirodalomhoz tartozó áltörténeti regény, benne van az emberség, szeretet, egyszerű igénytelenség jól kirajzoló alapkonfliktusa. Kultúrtörténeti szemlélete, a megírás idejének beszédmódja könnyen olvashatóvá teszi a regényt. Megfogalmazhatók és elválaszt-

<sup>114</sup> IMRE László, *Műfajok létformája*, i. m., 151.

<sup>115</sup> E. NAGY Sándor, *A Margit-legendá — Gárdonyi Géza regényforrása*, i. m., 576.

<sup>116</sup> E. NAGY Sándor, *I. m.*, 576.

<sup>117</sup> KOSZTOLÁNYI Dezső, *Gárdonyi = K. D., Írók, festők, tudósok*, s. a. r. RÉZ Pál, Bp., Széphalmi, 1958, 125, 128.

<sup>118</sup> BRASSAI Zoltán, *Gárdonyi Géza*, Veszprém, Művészetek háza Kiadó, 2003, 159-168.

hatók a valóságelemek és a fikciós részletek, leírható könnyen, hogyan alakul ezek keveredéséből a szöveg fabuláris szintje és szüzséje.

### 3.1.3. Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese

#### 3.1.3.1. A történelmi Esze Tamás

Esze Tamás Tarpán született, 1666 körül, majd meghalt a Nyitrai táborban, 1708. május 27. A Rákóczi-szabadságharcot előkészítő hegyaljai felkelés egyik kuruc vezére.

Esze Tamás egyszerű, jobbágy származású családban látta meg a napvilágot. Abból a térségből származott, mely a török kiűzése után marginalizált helyzetbe került. A császári ezredek megszállták a Hegyalját, blokád alá vették a mezővárosokat. A sárospataki, tokaji, regéci uradalmakat, valamint a Rákóczi-család többi birtokait kincstári kezelésben tartották. Nagy értékű szőlőterületeket szereztek a császári tisztek és hivatalnokok, miközben a jobbágyok, parasztpolgárok, kismesek sorra veszítették el birtokaikat. A Hegyaljára kivetett adó, vámrendeletek megnyomorították életüket, így ebben a kialakult helyzetben egyre szélesebb körben nőtt az elégedetlenség. Gyakorivá váltak a kisebb–nagyobb megmozdulások: megtámadták a császári adószedőket, borkimérő helyeket. A felkelők között szőlőművelők, jobbágyok, nemesek is voltak. A felkelés központjául tizenkét hegyaljai település említhető meg: Patak, Tarcal, Tokaj, Zombor, Tállya, Mád, Tolcsva, Olasz- Liszka, Szántó és Újhely.<sup>119</sup>

A hegyaljai felkelésben a egzisztenciájukat veszített bor- és sókereskedők, kismesek, de szőlőmunkások a jobb napok reményét látták biztosítva. A felkelés egyik vezére Kabai Márton - a Sárospatakon tanult református prédikátor -, aki Szalontai György Végardó bírójával kirobbantották a felkelést. A tarpai Esze Tamás a bujdosókkal együtt már 1696-ben csatlakozott hozzájuk, a szervezésben ő is részt vett. A nagy felkelést komoly szervezőmunka előzte meg, és így Thököly Imre kurucai az egész Tisza–vidéket ellepték. A tiszántúliakat Esze Tamás és Kis Albert vezették, élükön Tokaji Ferencsel, aki egykor Thököly hadnagya volt. 1697. július 1-én Tokaji Ferenc kiáltványában felszólított mindenkit, hogy fogjanak fegyvert az igazságtalan adózás, fosztogatás és az elnyomó urak ellen. A felkelés kirobbanása előtt a megyei nemesség

<sup>119</sup> THALY Kálmán, *A székesi gróf Bercsényi család (147-1835)*, Bp., 1887, II; BENCZÉDI László, *A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1953.

élén álló Károlyi Sándor akkori szatmári főispán - elfogatta Esze Tamást és Kis Albertet; azonban hiába, mert a felkelést már nem lehetett elfojtani.<sup>120</sup>

A vármegyék és a hajdúvárosok elzárkóztak a hegyaljaiak támogatásától és a mozgalom így nem nőhetett országos szintűvé. A külpolitikai helyzet is kedvezőtlen irányban változott. A hegyaljai felkelést végleg Adam Ritschan császári ezredes akadályozta meg, akinek sikerült maga mellé állítani az egri vár magyar katonáit, az ónodi helyőrséget és egy rác lovasezredet is. A bécsi Haditanács is csapatokat toborzott, elfoglalták Tokaj és Sárospatak várát, akik megadták magukat, azokat kivégezték, mások a környékbeli hegyekbe menekültek, Tokaji Ferencet pedig árulók átadták az ellenség kezébe.

A felkelés leverése után kiszabaduló Esze hazatért Tarpára és éveken át sókereskedőként élte életét. „Esze Tamás Máramarosban megvásárolhatta a sót s a harmincad megfizetése után elszállíthatta az Alföld sóban szegény vidékeire. Piaca leginkább Debrecenben volt. Itt igen jó kapcsolatokat épített ki magának, s ebből az időből származik Mónay Pállal, Thököly volt ezredes kapitányával való barátsága. Később ezredében sok debreceni diák szolgált. Később Esze Tamásnak a sótisztékkel gyűlt meg a baja. Az újlaki sótiszték azzal vádolták meg, hogy lopott só árul. Hiába tiltakozott a gyanúsítás ellen; minden marháját elkobozták,»<sup>121</sup> a császári katonaság elvett mindenét. Ekkor újra bújdosásra adta fejét és 1702-ben újra összejött Kis Alberttel, aki megszökött a börtönből és újra szervezkedésbe kezdtek. Egy nagyobb függetlenségi mozgalom kezdetét látták, hiszen az európai feszültség csak nőtt: I. Lipót császár és XIV. Lajos francia király között kialakult a vita, kié legyen a spanyol trón. A háborús veszély láttán toborzásba kezdett a bécsi udvar és magyar ezredek kialakítását sürgették. Az 1702-es toborzási rendelet hírére Károlyi Sándor, szatmári főispán – féltve saját birtokait a bujdosóktól – kegyelmet ígérve próbálta őket kicsalni az erdőkből. Esze és Kis, Bagosy Pál ezredénél jelentkeztek. Tekintélyük a bujdosók között a megyei urakat meglepte, de elismerve hatalmukat megbízást kaptak, hogy toborozzák össze a megyék szegénylegényeit. Később ebből a toborzott csapatból Esze Tamás és Kis Albert meggyőzték bujdosótársaikat és közel harmincan kiváltak. Ez a csapat

<sup>120</sup> R. VÁRKONYI Ágnes, *1697: szervezkedők és külkapcsolataik, = Hegyaljai felkelés 1697*, szerk. TAMÁS Edit, Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 2000, 41.

<sup>121</sup> MANDULA Tibor, *A szatmári szegénylegények szervezkedése és a hegyaljai felkelés, = Hegyaljai felkelés 1697*, szerk. TAMÁS Edit, Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 2000, 130.

lett a kuruc gyalogság magva.<sup>122</sup> Esze követeket küldött a Brezánba, ahol Rákóczi és Bercsényi tartózkodtak, majd később meglátogatta őket. Rákóczi ekkor ezredesi rangra emelte Esze Tamást, „gondjára bízta a brezáni kiáltványt, illetve átadta a felkelés zászlóit, melyeket három tiszaháti mezővárosban – Vári, Tarpa és Beregszász – május 21-22-én bontottak ki”. Kezdetét vette a Habsburgok elleni szabadságharc. Esze Tamás jó szervezőképességével, hősiességével emelkedett ki harcosai közül. Parancsnokként vett részt az 1703-ban Tiszántúl hadjárataiban, majd a Felvidéken és Erdélyben tett eleget feladatainak. Esze Tamás, Rákóczi megbecsült katonája volt és kiemelte őt a jobbágysorból; 1707-ben brigadérosrá tette, rá egy évre nemesi címet kapott a hadvezértől. Esze részt akart venni Rákóczi sziléziai hadjáratában, azonban a nyitrai táborban 1708. május 27-én meghalt egy tömegverekedésben. Halálát nem sikerült egyértelműen kivizsgálni. Mészáros Kálmán négy iratot ismertet. Eszerint Esze a saját és Czelder Orbán összeverekedett katonáinak szétválasztása közben gyilkosság áldozatává vált. Az eset kivizsgálására Máriássy Ádám főhadsegédet Nyitrára rendelték. Bottyán János generális pedig Bercsényi Miklósnak írt június 6-i levelében kérte, hogy a brigadéros megölése ne maradjon büntetlenül, „mert semminek oka, az mint az egész város és militia bizonságot tészon”. II. Rákóczi Ferenc 1709. január 24-én Munkácsról keltezett levelében szintén a főgenerálishoz fordult azért, hogy Esze özvegyének kérésére a gyilkosság ügyében szolgáltatson igazságot.”<sup>123</sup>

Az egykori brigadéros szülőhelye, Tarpa hajdúvárosi kiváltságot kapott és öccsét, Esze Jánost pedig kapitányi ranggal kinevezte Rákóczi.<sup>124</sup>

---

<sup>122</sup> I. m. 125-131.

<sup>123</sup> *Források Esze Tamás kuruc brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez*, szerk. MÉSZÁROS Kálmán, Vaja, Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, 2010, 74.

<sup>124</sup> Forrás: <http://www.rubicon.hu>, [http://hu.wikipedia.org/wiki/Esze\\_Tamas](http://hu.wikipedia.org/wiki/Esze_Tamas), 2012. március 6. 10:50.

### 3.1.3.2. *Esze Tamás a mimézis és a fikció határán*

*Esze Tamás a mezítlábasok ezredese*<sup>125</sup> című művének megírása előtt Komáromi János komoly történelmi kutatásokat végzett, majd a regény végén a jegyzetekben felsorolja valamennyi, az író számára rendelkezésre álló történelmi anyagot.<sup>126</sup> Komáromi műve az 1697-es hegyaljai felkelés színhelyére kalauzolja el az olvasót a legényei dombokon át, az ungi berkekbe, a szalánci erdőkön keresztül Újhelybe, Patakra, Tokajba és környékére. „A Tiszaháton, a

<sup>125</sup> A regény legújabb kiadása 1998-ban jelent meg a Felsőmagyarország Kiadó gondozásában, a Felföldi Kincsestár ifjúsági sorozatban. Az utószóban Komáromy Sándor írását olvashatjuk.

<sup>126</sup> A segédanyagul szolgáló irodalmak beszerzésére Harsányi István (1874-1928), teológiai tanár, irodalomtörténész, könyvtáros, az író egykori tanára segítségét kérte. Levelezésükből megtudjuk, hogy miért foglalkoztatta az a történelmi kor, melyben az *Esze Tamás a mezítlábasok ezredese* c. műve játszódik. „Én a kuruc költéssel /értve alatta különösen az 1660-1725 közötti idő bámulatos-szép költészetét/, különösen újban sokat foglalkozom, mert rendkívül megkapott már fiatalabb koromban is ennek az időnek különös, vérig-magyar, hetyke, vagy rendkívül szomorú, mindenkifelett pedig igaz és őszinte irodalma. Foglalkozom vele azért is, mert egyelőre nagyobb munkát akarok írni erről a korról. Hogy regény, vagy színdarab lesz-e, magam sem tudom, mert az egész csak halvány kontúrjaiban van a fejemben. Nézetem és föltétlen meggyőződése az, hogy a kuruckort nálunk eddig nemcsak hogy túl-ideálisan, hanem itt-ott /bár jóhiszeműen!/ teljesen hamisan mutatták be. Thaly Kálmán idevonatkozó kuruc vonatkozású versei /a világerért sem ama bizonyos tíz balladát értem!/ ebből a szempontból nem jönnek tekintetbe; Jókai közismert regénye /Szeretve mind a vérpadig/ gyönyörű, kábító, daliás időket varázsol előnkbe, de ez fantázia. Még inkább igazat a /szép mellett/ Herczeg „Ocskai brigadéros”-ában látok, azonban ott is rengeteg a beállítás, a fogás s nem szólaltatja meg a kuruc szellemet szív szerint, lelkesítve és megrikatón. A Riedl által kifogásolt tíz ballada föltétlenül kuruc eredetű, legfeljebb, hogy Thaly itt-ott valamit simíthatott rajtuk. Én a kurucvilágban s annak költészetében a töröktől, tatártól, némettől századokon át megsanyargatott, végigdúlt, Patak és Tokaj piacán halomra ölt magyar jobbágyságnak, magyar népnek elkeseredett s dicső harcrakelését a magyar szellem példa nélkül való föllobogását s nyolc esztendő dicsőséges és tragikus harcainak és vele az igaz magyar szellem és lélek megnyilatkozásának örök-örök elbukását látom. Ezt tárgyalni csudaszép dolog, de csak a háború után.” (Az idézetekben az eredeti helyesírást követtem). Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bécs, 1916. december 11. A kézírás sima levelezőlapon szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2055. A következő, 1921-ben íródott levélben pontosan az Esze Tamásról szóló művéhez kér irodalmat: „A Zempléni Adalékok 1895-1903 köteteit most már tessék okvetlenül postára tenni s utánvéttel. Az Adalékokra azért van most már sürgősen szükségem, mert két hónap múlva kezdem írni az Esze Tamásról szóló történelmi regényemet s az Adalékok nálam még hiányzó s a Pista Bátyám most kért kötetekben megbecsülhetetlen adatok vannak a Tarcali Krónikástól.” Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bpest, 1921. április 15. A kézírás sima levelezőlapon szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2060. A következő levél pedig azért fontos, mert ebből egészen hiteles adatot kapunk arra vonatkozóan, hogy pontosan mikor készült el a regénnyel és mennyire kimerítette a mű megírása: „nyár óta annyiszor készültem írni, hogy most csakugyan megemberelem magamat végül. De mentségemül tessék elfogadni, hogy az ősszel három hónapon át annyit izzadtam az Esze Tamásról szóló regényemen, hogy a végén testileg is kimerültem, s amikor végül befejeztem, undorodtam mindenféle írástól, annyira megutáltam tollat, tintát és papírt.” Majd az imént idézett levél végén mielőtt elbúcsúzna: „Az Esze Tamásom március elején ki jön ki könyvalakban, pompás illusztrációkkal.” (Az idézett leveleket az eredeti szöveg helyesírásával közöltem.) Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bpest, 1922. január 22. A kézírás sima levelezőlapon szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2061. A Komáromi által kért Zempléni Adalékok a Babotsay Izsák, *Tarcal város nótáriusának naplója*. (Zemplénumegyei Adalékok, 1903-ból.



Nagyerdő zeg-zugosain, a Latorca partjain, az ungi berkek udvarházaiban, a magyar, tót, és rusnyák tájak nyomorult zsellérviskóiban, ezen a szerencsétlen és halhatatlan Felföldön ma is élnek és bujtoznak a kurucok. E szanaszét züllött kurucok emlékeivel vannak tele az öreg kúriák, őszi esték a fonóban, urasági majorok és szegény zsellérek kalyibái” – írja Komáromi a regény előszavában. Módszeresen igyekezett életre kelteni egy régmúlt világot, melyben az írói kötődés erősen dominál. Vonzalma e történelmi kor iránt hasonlatos Flaubert-éhez, akit Salambó megírása „a Thebai sivatagba való menekülést a modern élet iránti undora hajtotta.”<sup>127</sup>

Komáromi e regényével arra vállalkozott, hogy a XVII – XVIII. század magyarságának a zempléni tájak parasztjainak keservét és az 1697-es hegyaljai felkelést bemutassa. Művével nem akart többet a történelmi dokumentum ismertetésénél. Itt érvényesül a valóság-referencialitás, a megtörténtség, s mindez párosul a történelmi események látványos leírásával.<sup>128</sup> Komáromi képes megalkotni az általa elgondolt régmúltat történelmi tényekből, fikcióból. A tényeket általában az irodalmi mű tartalmazza, de az írói képzelet a fikcióban is gazdagon megnyilatkozik. Az író képzeletében létező, megalkotott világ érthetőbbé válik és „a múlt realitáselemei, melyek bejutnak a szövegbe, többé már nem kötődnek kizárólagosan a történelmi múlt >>valóságának<<, rendszerének szemantikai vagy szisztematikus szervezettségéhez, amelyből vétettek: egy esztétikailag konstruált világ elemei, jelei lesznek, melyet eredendően művészi célok határoznak meg.”<sup>129</sup> Komáromi tehát szóban forgó művével olyan időutazásra hív, melyben a valós történelem közelebb kerül értelmezőjéhez. Az olvasmányban a történelmi évszámok, történések, események dokumentálják a háttér valódiságát; megteremtve a 17. század Hegyaljának historikus világát. A felépített valóságon belül konstruált világok azonban arra intik az olvasót, hogy a valóság és fikció keveredésének vékony

<sup>127</sup> Idézi LUKÁCS György, *A történelmi regény*, i. m., 264.

<sup>128</sup> „Tanulságos, hogy a történelmi regény meghatározása körüli bizonytalanság nem a kritika vagy a befogadás oldalán jelentkezik először, hanem a regényírói oldalon, az alkotás tudatos reflektáltságában. A 19. századi történelmiregény-írók többsége előszóval, utószóval látta el munkáját. Ezek jellege a legtöbb esetben védekező, magyarázó szándékú volt: az olvasók és kritikusok által sérthetetlennek, szentnek tartott nemzeti múlt fikcionalizálásából adódó ellentmondások, nehézségek tisztázási kísérleteiből álltak.” Idézi: BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában*, Csokonai Könyvtár, Debrecen, 2007, 35.

<sup>129</sup> Wolfgang Iser irodalomelméleti koncepciója, idézi: BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában*, Debrecen, Csokonai Könyvtár, 2007, 40.

határvonalán áll. Utalnék itt a műben a történelmi tények ábrázolásán belül az imaginárius történetek másodlagosságára; hiszen nem a Horváth Annus és Thuróczy Miklós romantikus szerelme áll a regény központjában, hanem a kurucok harca, maga a felkelés. Többszöri olvasásra is domináns a történelem textuális közvetítettsége az írói intenció a szerelmi történet a mű egészének kontextusában.

„Az epikai művek egyik alapjellegzetessége, hogy a nyitáskor a szerző a valóságghitel fikciójának elfogadására készíti az olvasót.”<sup>130</sup> A történelmi múlt gazdagsága, a históriák dokumentálása, ismerete az írók számára olyan forrásanyag, mellyel a világ dolgai és benne az egyén megismerhetővé válik. „Minden jó regénynek, novellának, elbeszélésnek kell egy fő képzetet fölfogni és azt bebizonyítani. Ha ez helyesen történik, akkor áll elő az erkölcsi hatás. (...) Az erkölcsi hatást a költő vagy a valóságos világból, vagy egy képzeltebből, a létezőnél jobb vagy rosszabból meríti. Vannak, kik egy világot teremtenek, mely nem volt, nem is lesz. (...) Más írók az életet, a világot úgy fogják föl, mint az valóban létezik. Az ő életök nem regényélet, az ő személyeik nem regényszemélyek, hanem hív rajzai azon létező világ eseményeinek s személyeinek, melyben élünk, s melyek köztünk járnak.”<sup>131</sup> A mű értékvilága a történelmi örökség által képviselt szellemi, erkölcsi, esztétikai minőség; az ősi múlt ábrázolása.

A művet énekekben taglalja és közel fél év történéseit írja le. Fókuszban maga a felkelés, valamint a közben kialakuló konfliktusok állnak; pontos kronologikus sorrendben. A műben szereplő Esze Tamás, Thuróczy Miklós, Orgoványi András, Zöld Demeter, Majos Ferenc, Nagylábú Dávid, Buga Jakab és mások alakjának megrajzolásával reprezentálja a „tömeg milliókat” és ezek ábrázolásával láthatóvá válik a történelmi kor képe. Németh Lászlóval egyetértve mondhatjuk, hogy Esze Tamással, a mezítlásos ezredesével „nyers, de igaz képet” kapunk a bujdosó, éhező, rongyos kurucokról, akik a Rákóczi – forradalmat kirobbantották.

<sup>130</sup> KIRÁLY Gyula, *A narratív funkció többlete az alaki, az elbeszélői és szerzői jelentésszintek differenciálásában.* = *Dosztojevszkij és az orosz próza*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1983, 437-461.

<sup>131</sup> Idézi Jósika Miklóst az Abafihoz fűzött Toldalékjában, BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában*, Csokonai Könyvtár, Debrecen, 2007, 36.

Ismereteink szerint Benczédi László<sup>132</sup> műve szolgál alapjaiban meghatározó és hiteles történelmi adalékkal a hegyaljai felkelésről, mely a nevezetes esemény társadalmi bázisának gazdagabb megismeréséhez segít. Ezt a forrásanyagot Komáromi János nem ismerhette.<sup>133</sup> A nagy eseményt kirobbantó konfliktus háttérének forrásanyaga a Thaly-féle tanulmány volt Komáromi számára, hiszen ez a mű „írta le a „vérig gyötört nép”, „harcias pórok” Habsburg-ellenes bosszúját.” Sátoraljaújhelyben a kuruc szegénylegények a vásárbán vámoló császári tiszteket és katonákat megtámadták. Komáromi a regény második énekében részletező aprólékosságban tárja elénk a hajdani vásári sokadalmat: „Már két nap óta állott a vásár, Sátoraljaújhely híres sarlósi vásárja. A képfestők Kassáról, a kötélverők Gálszécsről, a gubakészítők Nagymihály tájékáról, sőt a szűrösök még feljöttek Debrecenből is. Aztán a csizmadiák Miskolcra, úgyszintén a pataki nyeregcsinálók.” [...] „a vásárra átrándult német katonák kapitánya még több katonát sürgetett meg Patakról, s a németek sűrűn elállták reggel óta a borsi vámot, a csörgői hidat, s a bányácskai meg a pataki országutak kapuit.”<sup>134</sup> A félrevert harangok kongására a piactér pillanatokon belül egy „megpiszkált hangyafészekre” hasonlított: „a rongyosok rettentően dulakodtak ezalatt a tér közepén valami tizenöt katonával. Egymásután dőltek el németek, arcra borulva vagy hanyatt henteregve, a puska kiesett a markukból, gombakalapjuk leesett a fejükről. A vásártér közepén egyre szaporodtak ezalatt a fölkelők: mezítlásosok, gubások, lengőhajú, megvadult emberek.”<sup>135</sup>

<sup>132</sup> BENCZÉDI László, *A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben*, Bp., Akadémiai Könyvkiadó, 1953.

<sup>133</sup> Komáromi János a regénye végén felsorolt következő jegyzetekből gyűjtötte össze regénye élményanyagául szolgáló történelmi adatokat: Az Esze Tamás történelmi adatait a következő helyekről szedtem össze: Thaly Kálmán: *A hegyaljai zendülés*. (A székesi gróf Bercsényi-család. II. k., 173-218. Márki Sándor: *A parasztháború 1697-ben*. (II. Rákóczi Ferenc. I. k., 141-158. o.) Takáts Sándor: *A hegyaljai zendülés*. (Budapesti Szemle, 1910. január.) *Babotsay Izsák, Tarcal város nótáriusának naplója*. (Zemplénavármegyei Adalékok. 1903.) *Olasz-Liszka város kiraboltatása 1697-ben*, (U. o., 1908.)

*Kobb generális Majos Ferenc ellen*. (Kobb Farkas dühös pátenseket küldözget a zempléni falvakra a »Tolvay, Istentelen, hamis, Országpusztító, ördöghi practikájú, Thekéletlen« Majos Ferenc bujdosó hadnagy ellen 1677-ben. U. o., 1909.) *A Tokay-lázadás* (U. o., 1909.) *Ujabb adat a Tokay-lázadás történetéhez*. (U. o. 1910.) *Tolcsvai Nagy János felkoncoltatása 1697-ben*. (U. o.) Soós Elemér: *A tokaji vár története*. (Esze Tamást Barkaszon elfogják. U. o.) *Az 1697-iki parasztozgalom lefolyása Sárospatakon*. - U. o., 1910.

<sup>134</sup> KOMÁROMI János, *Esze Tamás a mezítlásosok ezredese*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1922, 30.

<sup>135</sup> I. m., 32.

A felkelők Rákóczi Ferencet akarták vezérüknek, ő azonban Bécsbe menekült. Komáromi hosszan tárgyalja, mi zajlik a fejedelem lelkében, miként tipródik hazája sorsán. Rákóczi éppen hazafelé tart családjával, mikor a keresztúri domboknál járva egy „fülig poros jobbágy” megállítja: „- Menekülj nagyságos uram, menekülj! Patak várát ma éjjel megrohanták a lázadók és minden katonát levágtak! Már jönnek is az országúton, hogy megfogjanak, nagyságos uram!”<sup>136</sup> Rákóczi először nem hisz a parasztembernek, de később egy másik jobbágy viszi hírül Tokaj várának szétrombolását. „Rákóczi most egy percet sem mulasztva, visszafordította a kíséretet.” [...] „szegény Rákóczi pedig csak fölsóhajtott egyszer–egyszer, s a lelkében keserű könnyeket hullatott, a nyájas vidék meg a szerencsétlen nép rettentő pusztulásáért.” [...] „De lelkében hiába gyászolt és könnyezett szegény Rákóczi, neki mégis futnia kellett Bécsnek, nehogy futnia kelljen Bécsből. Mert érezte, hogy eljön a nap, amikor egyszer maga is odaállhat még a nyomorult nép elejére.”<sup>137</sup> A mű ezen fejezete tartalmaz olyan részeket, melyek eltérnek a valóságban történt eseményektől. Rákóczi a *Vallomások* című művében<sup>138</sup> részletesen leírja, hogyan menekült Bécsbe. Megpróbáltak eljutni Kassára, de nem sikerült, így Szendrőben töltöttek egy napot, majd Selmechányán álltak meg újra, Kistapolcsányban két napig időztek és innét indította Bécsbe feleségét és gyermeküket, ő pedig Galgócra ment és innét postakocsin érkezik Bécsbe. A regény lapjain úgy olvassuk, hogy Szendrő várában a hidakat fölhúzták; „Rákóczi hiába hivatkozott a gyöngye hercegasszonyra, mert az örgrófparancsnok szüntelenül hitte, hogy Rákóczi is a zendülőkkal tart. [...] Kassa felé fordult tehát a fejedelem, de meg is állt nemsokára, [...] majd a harmadik napon lépésre fogta lovait és ahogy elérték volna Selmec kapuját, a fejedelem leszállt a lóról, odament a hintóhoz, megsimogatta kisfiát, aztán odament a hercegasszonyhoz...”<sup>139</sup>

Esze Tamás alakját úgy ábrázolja, mint egy népmesei hőst, később alakját „kegyetlen öreg” jelzővel illeti, pedig az 1697-es évben csupán 31 éves volt. A valós történelmi szereplők közül Tokaji Ferencről tudjuk, hogy katonailag

<sup>136</sup> I. m., 81.

<sup>137</sup> I. m., 83.

<sup>138</sup> *Confessio peccatoris – II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza és egy keresztény fejedelem áhításai.* (Feltárta: GRISZA Ágost). Bp., 1876.

<sup>139</sup> KOMÁROMI János, *I. m.*, 78-79.

és politikailag is képzett vezető volt. Az ő vezetése alatt foglalták el a tokaji várat.<sup>140</sup> Szalontay Györgyről<sup>141</sup> is ismeretes, hogy szintén a felkelés egyik előljárója volt. A fiatal Rákóczi alakjában is inkább a népdalokban megénekelte vezért, és nem történelmünk Rákócziját láthatjuk.

A döntő történelmi eseményekre nem csak utalást tesz a regényben Komáromi, hanem kardinális témává emeli; okokat értelmez és tényezőket sorol, melyek a kirobbanáshoz vezettek. Komáromi Esze Tamás históriája nem szimulakrum abban az értelemben, hogy a történelem egy nagyon fontos eseményében mutatja be a parasztok, kurucok életét; de csalóka abban a vonatkozásban, hogy Esze Tamást végig a színen tartja, pedig tudja, hogy a harcokban nem vehetett részt, hiszen még annak kirobbanása előtt elfogták.

Meghatározó jellemzője, hogy az alakok élethelyzetük leírásával, külső megjelenéseikkel inkább törődik, mint a személyiségek belső mozgatóival. Alakjainak rajza körvonalazott, „de e vonalak hívek és újszerű lelki mozgásokat mutatnak be. Így például a parasztokhoz pártolt fiatal úrfi, Thuróczy Miklós és az őt párthagyásra készítő menyasszonyának lelki háborgásaiban sok megrázóan emberi érzés csapódik felszínre.”<sup>142</sup> Ez a történet csak az ismert kor történelmi háttérében mondható el. Komáromi számára a hegyaljai história a megtörténtek szerint dokumentálódik. A történelmi színpadon láthatjuk az események valódi szereplőit és az írói képzelet szülte alakokat is. Ez a történelmi esemény a kitartás és a hűség, az összetartás és összetartozás története, mely a kurucok mindenre kész elszántsága köré szerveződik.

Az író számára nagyon fontos volt, hogy olvasói megértsék mondandóját, ezért a köznyelvi szinttől nem tért el. Az elbeszélte történettel a történelmi hitelességet kereste. Esze Tamás alakját első pillanattól „látjuk”, holott csak később, az ötödik részben lesz színen, de a mellékszereplők beszélnek róla: emberfeletti erejéről, tekintélyéről. A szövegben az epiteton ornansok és a történetet megszakító anekdoták szerepe formaalkotó elvként működik. Komárominak azért van szüksége állandó

<sup>140</sup> A hegyaljai felkelés nem rendelkezett kimunkált eszmei programmal; Tokaji Ferenc körlevelének olvasatát értelmezők szerint a kismesek nemesi szabadságának adómentességére vonatkozó kiváltságukat elvesztették és ezért társadalmi marginalizációjuk ellen tiltakoztak. A rövid felkelés a résztvevők társadalmi hovatartozásukat tekintve nem egyértelmű eseményként értékelt história a történészek szerint. R. VÁRKONYI Ágnes, *1697: szervezkedők és külkapcsolataik*, i. m., 16. V. ö. KOMÁROMY Sándor, *Utószó*, in. KOMÁROMI János *Esze Tamás a mezítlásos ezredese*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1998, 189-199.

<sup>141</sup> A sárospataki uradalomhoz tartozó Végardó bírása.

<sup>142</sup> GALAMB Sándor, *Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlásos ezredese*, Napkelet, 1923, 87.

jelzőkre – melyet a túlzásig fokoz –, hogy színesítse mondandóját, hangsúlyt kapjon a szereplők leglényegesebb tulajdonsága. A történet mesélője közel áll alakjaihoz, hosszan szemléltet, melynek több célja van; az eseményeket összekötő anekdoták alkalmasak a késleltetésre, továbbá az olvasó úgy érzi, hogy a mesélő-elbeszélő mindent tud a felvidék természeti környezetéről, jól ismeri az ott élő embereket, szokásaikat és végül birtokában van az adott történelmi eseménynek. Az első „ének”-ben a piaci harcok előtt részletesen bemutatja, hogy Sátoraljaújhely híres sarlósi vásárán mit lehetett régen venni, kik árulták portékáikat, majd piaci helyzetkép jön a zsibongó térről, és végül aprólékos részletek leírásban a véres jelenet következik. A szereplők közül senki nem mesél hosszú anekdotákban, csak az elbeszélő. Az elbeszélői akarat látható jele, hogy az elbeszélés időrendje nem tér el a történettől, a megszakítások sem hatnak zavaróan, és a fő eseményt a történetmondó visszaemlékezései alapján ismerjük ugyanúgy, mint az események előzményeit és mozgatóit. A regény világképét meghatározó történetészövés során a jelentés egyértelműsége mátrixként rögzül az olvasóban az alakok állandóságát hangsúlyozó színes jelzők, valamint tetteik mitikussága kapcsán. Esze Tamás és mezítlábasainak küldetése hamar kibontakozik, veszteségeik bekövetkeztével nem számolunk ugyanúgy, mint az okok belátásával, melyek együtt okozták kudarcaikat.

Az események anekdotikussága meghatározza a mű ütemét. Az Esze Tamás talpasainak elbeszélte történetének időtartama rövid, három hónap. Az időrend lineáris, azonban az elbeszélés üteme lassú. A mű elején a történet kifejtését lassan, apró pillanatokra reflektáló leírásokkal érzékelteti az elbeszélő. Nem tudjuk, hogy mennyi idő telt el, csak a napszakokra tett utalásokból tudhatjuk, hogy telnek a napok. Az elbeszélő a negyedik ének végén tesz konkrét utalást arra vonatkozóan, hogy mennyi idő telt el, de csak az ötödik „fejezet” elején konkretizálódik, hogy július közepe van, eltelt egy fél hónap. Ez a rész fordulópontot az írás időszerkezetében: Esze Tamás levelének ismertetése után felgyorsulnak a történelmi események és ehhez igazodik az elbeszélés üteme is. Az ötödik ének tíz nap eseményeit írja le, a hatodik „fejezetben” gyorsulnak az események, és az utolsó előtti ének elején már a sárkuló szalánci erdő az ősz közeledtét jelezi. A felgyorsult események után lassúbb ritmusú elbeszélés következik: az urak összefogása a császáriakkal, Esze Tamás parancsai nyomán kiújult harcok előkészítése. A végső csatát megörökítő nyolcadik énekben ismét felgyorsul az elbeszélés üteme: „megindult a

havas eső, ragyát vert a Tiszán”<sup>143</sup> A nyolc „fejezet” közül az első négyben időbeli csúszás érezhető, majd ezt behozva az utolsó ének megszakítás nélkül következik. Ezekben a felgyorsításokban azonban ugyanúgy a késleltető anekdotázások váltják egymást. Az idői ingadozása azzal magyarázható, hogy a mesélő-elbeszélő gyakran megáll, hogy az olvasó számára nyomatékosítsa a múlt szörnyűségeit és az események hatását: „Mert sokat sírtak valamikor ezeken az országutakon. És ha azokból a könnyekből, amelyek magyar anyák, feleségek és kisasszonyok szemeit megöntözték egykor, s végigfolyván szenvedő arcaikon, leperegtek az országutak porába – ha azokból a könnyekből gyöngyszemek támadtak volna: csupa harmatos gyöngyszemek lennének végigrakva Felső-Magyarország útjai. De anyák, feleségek és kisasszonyok soha máskor nem sírtak még annyit, mint mikor a szétszórt és menekülő kurucok lábnyomát kellett megáztatniok néma könnyeikkel. S olyan hangos volt az a jajveszékelésük, hogy az istenadta nép még ma, kétszáz és huszonöt esztendő nyomán is visszaemlegeti elhanyagolt árnyékait azoknak, akiket olyan szív-szakadva jajgattak meg akkor”<sup>144</sup>

A történelmi idő és hely, a szereplők a valós eseményeket az időpontok, helyszínek megjelölésével a történelmi hűségre törekszik. A valós történelmi személyek, valamint a hegyaljai felkelés leírásának hitelesítésével nem csak szöveget olvasunk. Ez azt a jelentést hordozza magában, melyben a múltban élő történelmi alakok és a mű egyéb szereplőinek életét az író rekonstruálja. A kötetet olvasva a mű egyfelől az eposzi „abszolút múlt”-ban, a XVII. században játszódó történet, mely valós historikus események láncolatából született, másrészt pedig az író szüntelen nosztalgijának, lokálpatriotizmusának kivetítése.

A történet részleteivel együtt bontakozik ki a szereplő - jellemek tartalma. A mű főszereplője nem fogadja el az elnyomást; természete akaratával, határozottságával, tekintéllyel és hazaszeretettel párosul. Rettentő ereje, kegyetlensége, haragja minden tettét befolyásolja. Lova patkóit egész Zemplén hallja, ő a „legijesztőbb kísértet”<sup>145</sup> Lelkesítő levele nyomán a haza védelmére buzdítja híveit, írásában társadalmi érzékenysége is megmutatkozik: „Isten

<sup>143</sup> KOMÁROMI János, Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese, i. m., 186.

<sup>144</sup> I. m., 29.

<sup>145</sup> I. m., 114.

szenvedéseinket nem nézheti tovább: ütött immár a szabadulásnak órája, Itt az idő, hogy elnyomóinkon megálljuk dühös bosszúnkat! Mindenünket elszedte már a német s mégsem elég neki. De ebek táncát most a németek fogják eljáráni! Üssétek, lüjjétek, vágjátok az német kutyákat, míg a párát érzitek benne, ne kíméljétek senkit és az irgalom ne mozgassa most szíveteket! A németek feleségeit, ringyóit és gyermekeit fojtsátok a Tiszába!”<sup>146</sup> Értékrendje szilárd, példaértékű harcos, alkati adottságai segítik a csatában. Tetteivel, magatartásával emelkedik ki és válik az elnyomók lelkesítő vezéralakjává. Belső tartalma, hűsége akkor lesz nyilvánvalóvá, mikor nem futamodik meg, és a pataki, tokaji vereség után újra szembeszáll a németekkel, pedig már a magyar urak seregeivel is számolnia kellett: „Nyergeljétek kurucok, nyergeljétek! Az urak jönnek reánk piszkos szolganépeikkel, de igaz hitemre fogadom tinéktek, hogy a csizmám sarkával fogom széttaposni hitvány fejeiket!”<sup>147</sup>

Komáromi szereplőit értelmezve egyértelmű tulajdonságok rajzolódnak ki, melyeket az elbeszélő az alakok cselekedeteivel szemléltet. Nem vonul háttérbe az elbeszélő, ő maga is felnéz hűségükre, kitartásukra, bajtársiasságukra: „Hej, micsoda csata volt ez! Az Esze Tamás csatája volt ez! Mint amikor ugyanegy pillanatban két szemközti irányból felhők görögnek egymás ellen az égen és összetalálkozván egymásba keverednek s mindenki a másikon gázol keresztül. A császár huszárjai ezt kiáltották: rajta! Az Esze Tamás huszárjai azt kiáltották: Uram Jézus! És úgy vágattak egymás ellen, hogy átvágtattak egymáson, jajveszékelve, szívet tépőn. És akkor visszafordultak délről Thuróczy Miklós megmaradt huszárjai, és akkor visszafordultak északról is Deák Pál megmaradt huszárjai, s megfent kardjaikat messzire kinyújtván a lovaik feje fölött, felhőt rengető rajta-kiáltással dübörögtek fel”<sup>148</sup>

A történetmondó mindentudó, a szöveg megértése könnyű, a mű egyszerű. A környezet a lelkiállapotokat is tükrözi, a szubjektív látásmód és látószög térben a jellemeket is felnagyítja, és a történet óriási tablóképpé áll össze. A végső nagy ütközet után Esze Tamás elbúcsúzott embereitől. Így folytatódik a leírás: „Esze Tamás akkor már csakugyan nem állt a dombtetőn. Mert amikor eltűntek szeme elől idegen országokba kibujdosó katonái, amikor a kukoricás

<sup>146</sup> I. m., 86.

<sup>147</sup> I. m., 136.

<sup>148</sup> I. m., 101-102.



elfödte Buga Jakabot meg Zöld Demetert, nagy bújában Tarpa felé indult meg a dombtetőről. Nem nézett sem jobbra, sem balra. Döngő csizmával áthaladt fölperzselt és lakatlan faluján s gyászszerű kucsmájában nemsokára fölbukkant a Tiszaparton.”<sup>149</sup> Az elbeszélést lelassítja az adott jelenet leírásával, csak egy szereplő horizontjából értelmezhető az esemény.

A mű értékvonatkozásainak a központjában a tradicionális értékekért folyó harc áll. Komáromi művében a hegyaljai felkelés az összefogást, a kitaratást, a hazaszeretetet példázza. A olvasóban a tanulságok levonását az írói nézőpont determinálja. Az elbeszélő a szereplőket elérhetetlen nagyra duzzasztja, és szinte piedesztálra emeli. A pozitív értékek kifejtését a történet alakjainak hőstettei szemléltetik, mely a nemzeti összetartozást és összefogást példázzák. A kötet a közösséget, az egységet, a bátorságot és a lojalitást állítja középpontba.

*Az Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* című mű a 19. századi regények hagyományaihoz áll közel. A történet lineáris, a szerző omnipotens, előreutalásokból nem csak a fabuláris szint alakulására, de a megformált alakok tulajdonságaira, jellemére, sorsára is lehet következtetni. A hátrautalások egyrészt emlékeztetik a befogadót a korábbiakra, másrészt biztosítják a szöveg egységét, a szövegszerkezet biztonságát.

Komáromi jellemei egyértelműen pozitívak vagy negatívak. Jó példa erre a két cigány, akik mindig odaállnak, ahol előnyös számukra az élet, vagy Esze Tamás kapitányaira, akik mindent félretéve vakon bíznak vezérükben. Sorukkal az elbeszélő az olvasóban csak ellenszenvet, utóbbiak esetébe kizárólag rokonszenvet akar kivívni. Tehát nem kell gondolkodnunk, hogyan vélekedjünk Thuróczy Miklósról vagy Szalontay Györgyről. A kötet újraolvasásakor a szöveg mélyebb értelmezésére nincs lehetőségünk, csupán a magyar történelemből ismert megtörtént esemény meséjeként olvashatjuk.

---

<sup>149</sup> I. m., 185.

### 3.1.3.3. *A regény hálórendszere, narratológiai megoldások*

Komáromi gyakran él a részletező leírás ábrázolási technikájával. Az epikus folyamatban a paraszti lét mozgalmassága és a véres harcok eseményei között megjelenik a fikcionált szerelmi kapcsolat. Az események történetei és a történetek elbeszélése olyan kommunikációs helyzetben valósulnak meg, melyekben a szereplők dialógusaiból felismerhetővé válnak az egyes alakok belső állapotváltozásai. Így aztán érthető az olvasói magatartás: a cselekmények láncolata élénkítő és magával ragadó. A szereplőket jellemző diskurzusok nem adnak különleges individuumot: a historikus hatás, anekdotikus humor bár frissítően hat, azonban az írói képzelet romantikus túlzásokban fejeződik ki. „Komáromi János regényeinek mindig megragadóbb az előadási módja, mint amit a világról, hősei sorsáról mondani képes volt. Meghatott érzelmessége, emlékező hangja és virtuosus fenegyerekeskedő, tüzes magyarsága a múlt idézésében érvényesülhetett.”<sup>150</sup> Mozgalmas, kalandos történetmondása nem nélkülözheti a valóság pontos megfigyelését, a részletező, felsoroló előadásmódot. Hőseinek jellemző és nem egyszer különleges stílusjegyeit hosszan elemzi és a tények közlését intenciózusan az érzések megragadásával a naturalista ábrázolás felé viszi. „A bocskoros rusnyákok előkapták a hadarócsépet s szemközt mentek a lovasoknak, a bitanghajdúk viszont, ezek az Istentől elrugaszkodott legények, oldalról rohanták meg a császári lovasokat, miközben vonítottak. Cikázó fokosaikkal villámszerűen csapkodták fültövön a kapkodó huszárokat, egy-két szempillantás alatt lerántották őket a lovaikról, ők maguk pattantak fel a nyeregbe, és amire hármat tudtak volna körülnézni a Kiss Balázs ezredes meg a Deák Pál ezredes világhíres huszársjai, felelovaikon már az Esze Tamás bocskoros rusnyákjai kalimpáltak a hadarócséppel.”<sup>151</sup> A szöveg elsődleges jelentésszintjét a megszemélyesítések és egyszerű metaforák bővítik. Egyetlen példa erre, miként válik az egyedi esemény szövegbe foglalása a nemzet és a történelem létmetaforájává: a zempléni országutakon síró lányok, anyák, asszonyok, akiknek könnyeiből gyöngyszemek lehetnek volna és akkor „csupa harmatos gyönggyel lennének végigrakva Felső-Magyarország út-

<sup>150</sup> SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom a XX. században*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990, 363.

<sup>151</sup> KOMÁROMI János, *Esze Tamás a mezítlábasok ezredese*, i. m., 111.

jai.”<sup>152</sup> A narráció és a szereplők diskurzusai a történet leírásában azonban nem keltik azt az illúziót, hogy az élet nagy igazságaira fény derül, amint ez Móricz, Szabó Dezső, Kaffka Margit esetében megfigyelhető.<sup>153</sup> Komáromi a „múltban élt, korának újabb fejleményeire nem volt válasza”.<sup>154</sup> Nem próbálta érteni a jelent, a kor valódi és igazi alternatíváit. Mindössze népszerű, ismert író akart lenni.<sup>155</sup>

<sup>152</sup> I.m., 29.

<sup>153</sup> Kaffka Margit lélektani elemző írásaiban, korrajzregényeiben sajátos "technikát" is alkalmaz: külön veszi számításba a "szárazan objektív" kronológia adatsorait, s azután mögéjük vetíti a "megélt élet" színesebb, árnyaltabb anyagát – írja Bodnár György az Alföld című folyóirat lapjain. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00072/tamas.html>, 2012-02-18. 21:36

<sup>154</sup> SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom a XX. században*, i. m., 362.

<sup>155</sup> Írásainak népszerűsítésére többször felkérte Komáromi Harsányi István egykori tanárát. A fennmaradt levelek közül több is arról tanúskodik, hogy az író kéri aktuális művének méltatását a Sárospataki Református Lapokban. „Egy kérés lenne az, kedves Tanár úr, mellyel most Önhöz fordulok. A napokban jelenik meg ugyanis első könyvem „Mit búsulsz kenyeres?” címen. Arra kérném tehát kedves Tanár urat, méltóztassék majd első kötetemről pár sor kritikát írni a Sp. Ref. Lapokba. A tiszteletpéldányt természetesen megküldöm Tanár úr nevére. Nevetséges lenne, ha dicsérni akarnám magamat. De írói körökben azt mondják, hogy nagy sikere lesz a könyvemnek s hogy ez az első őszinte novella-sorozat a háborúról”. Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bp., 1915. okt. 17. A kézirat a Budapesti Hírlap monogramjával ellátott levelezőlapon szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2047. Az író a következő levélben már konkrétan kitér könyvével kapcsolatos kritikai vélemények közlésére.

„Most pedig Tanár úr beleegyezésével, egy-két kérésem lenne a könyvvel kapcsolatosan: méltóztassék Tanár úr megjegyezni a szíves ismertetésben, hogy az én könyvem az első, őszinte, póz nélkül való – a háborúról. Legelsősorban az az őszinteség lepott meg mindenkit, amellyel a háborúról írok. Méltóztassék Tanár úr megemlíteni, hogy könyvemben a fősúly nem a háború külsőségein van, de a novellák éltető és mozgó ereje inkább a belső motívum. Azt írom meg, amit átéltem és amit szenvedtem. Méltóztassék kiemelni a könyv címképét is, mely Márton Ferenc festőművésznek a briliáns műve. Azt hiszem, tíz év múlva ő a másik Munkácsy. Talán érinteni lehetne azt is, hogy könyvem november végén Lipcsében is jön németül, s hogy hol kapható a magyar kiadás...” Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bp., 1915. okt. 29. A kézirat a Budapesti Hírlap monogramjával ellátott levelezőlapon szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2049.

„...mikor a „Mit búsulsz kenyeres?...” c. első könyvem megjelent, Tanár Úr oly szeretetreméltó volt, hogy a Sp. R. L-ba pár rendkívül szép sort írt róla. /A könyvnek azóta második kiadása van azóta./ Most új könyvem jött, címe „Csanak András Bécsben.” Kiadómmal a dedikált példányt megküldtettem Tanár Úr címére. Most csak arra kérem mély tisztelettel, hogy erről a munkámról is megemlékezni szíveskedjék. A háború után tervezett nagyobb munkám körül legelőször a pataki diákélet regényét akarom megírni. Az alakok, a mese már kész, de nem kezdhetek hozzá, mert előzően nagyobb studiumot kell végeznem a hely színén /Patakon/, tehát várnom kell a békésebb naokra. Május 25-én feleségül vettem a kis menyasszonyomat a zempléni Legényéről s most itt van mellettem.” Kelt: Bécs., 1916. június 2. A kézirat egyszerű levélpapíron szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2050.

„Aztán még valamit! Öt-hat nap múlva a könyvpiacra lesz a Tilinkó c. új könyvem: 14 hosszabb elbeszélés van benne és legalább 220 oldal a terjedelme. Ez az első igazán komoly és művészi kötetem és ha nem venné tőlem szerénytelenségnek Pista Bátyám, hát úgy is mondhatnám, hogy e könyvemben már benne van mindama tulajdonságom, amelyet talán nem is sok idő múlva legnagyobb erényemül fognak elismerni a komoly kritikusok: a megfigyelő erőm, a magyar nyelvem, a zengő stílusom. Kérem, Kedves István Bátyámat, ha majd megkapta a tiszteletpéldányt, szíveskedjék megemlékezni róla a Ref. Lapokban.”

Kelt: Bécs., 1917. június 10. A kézirat egyszerű levélpapíron szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2051.

Az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* című könyv beszédmódja közel van a köznapi szövegformáláshoz. Gondolatilag kitüntetett helyeken emelkedettebb, a szerző ilyenkor az ismétlés retorikai formáját alkalmazza. Előfordul, hogy egy-egy szereplő jellemzésére a dialektus a fonetikus leírt beszéd. Példa erre következő jelenet, melyben Thuróczy Miklós fia hollétéről érdeklődik Zöld Demetertől: „Onnét gyönnék, honnét is gyönnék egyebünnen, nemzetes asszonyom. Csakhogy mégse tüle. Nem egészen. Pedig rettenetes parancsal gyövök. Négyfele vágnak, ha idejibe meg nem kapom az urfit. Hát jó helyt járok-e, testvér? Mert rettenetes halálos parancsal bujkálok az urfi után.”<sup>156</sup> Az archaizálás szintén erősíti a regényt. Ilyen például a két roma – Fecske és Daruláb - párbeszédének fonetikus leírása: „-No, csigány, tudod-e, ki volt ezs á kisásszonyká? Daruláb vállat rántott, hogy nem tudja. – Mert párást vágy – legyintett Fecske. – Látsik rájtád, hogy keveset forogtál urák közst. Hát a Thurócsy úrfi seretője s ázsírt somorkodik, mert ázs úrfi meghált a csátába, hát gyerünk bibás, és keressük meg váláhol á mágyár vitézseket”<sup>157</sup>

Az elbeszélő korlátlan betekintést nyújt a szereplők motivációiba. Mindenkiről megtudunk mindent, „bele látunk” az alakok gondolatmenetébe. Komáromi közlésformájára nem a konnotációs szövegformálás a jellemző. Az egész műalkotás a krónikás és története jeleneteinek interpretációjában determinálja a befogadást. A részletező deskripció során az elbeszélő narrációjában a tények objektív nézőpontú dominanciája; a bőbeszédűségben, anekdotikuságban, epiteton ornansok használatában nyilvánul meg. A jelen idejű pillanatok megszakításának narratív funkciója a késleltetés és az érdeklődés fenntartása; a szereplők hosszas eszményítése, jellemzése. „Iszonyú nagy csizmába jár, mert a két lába olyan, mint egy mesebeli óriás lába, a bajuszát akár a fülére csavarhatná, keselyűorra fenyegetőzve és harsogva kiabált a két lobogó szeme alatt.”<sup>158</sup> – mutatja be Esze Tamást a szerző. A naturalista jelzés a testi-fiziológiai adottságokra és a szereplők ösztön-állapotának külsőségeire szorítkozik.

Komáromi a történetet nem „fejezetekben”-ben, hanem énekekben meséli el olyan, mint egy „történeti parasztregeény eposz”, egy hősköltemény a nagy

<sup>156</sup> KOMÁROMI János, *Esze Tamás a mezítlábasok ezredese*, i.m., 28.

<sup>157</sup> I. m., 116.

<sup>158</sup> I. m., 94.

küzdelemről. Azért is emlékeztet eposzra, mert Komáromi gyakran használ állandó jelzőket: „...az a hamis, istentelen, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc”, ilyen még a különböző nációk jellemzése: „gombatalpú németek”, „laposorrú cseh legények”, „babkezü tótok”, „darulábú cigány”, „medvetáncoltató pakulár”, vagy a „savanyúszájú, sokat kódorgott Buga Jakab”, „Zöld Demeter csüngőhajú mezitlábasai” elnevezések.<sup>159</sup>

Komáromi e múltat idéző írásának sikere összefügg azzal, hogy a magyar olvasók körében rendíthetetlenül erőteljes volt az igény a nemzeti és az irodalmi hagyományok ápolására. Az akkori magyar történelmi helyzet szinte generálja az ősi magyar múlthoz való viszonyulást; mintegy a magyarságért való kiállást a kuruc harcok időszakának megelevenítését. Ady „öskeresésében, kurucos nekibúsulásaiban”<sup>160</sup> a korszakról így születtek meg költeményei; *Esze Tamás komája, A harcunkat megharcoltuk*. De Kosztolányi Magyar szonettjei – *Zrínyi a költő, Mátyás választása* –, *Magyar versei* – *Mikes szől, Magyar paraszt költeményei* is az ősi magyar múlthoz térnek vissza. Ebben az időszakban Ady és Kosztolányi történelmi tájékozottsága, az ignorált népek szemszögéből láttatott múlt eseményei, erői olyan sorok megírására ihlették a szerzőket, melyek a magyarság szeretetét, a magyarságért való kiállást erősítették. Krúdy és Móricz is visszatért a múlt történelmi eseményeihez; „a bukott forradalom és Trianon miatti keserősége folytán,”<sup>161</sup> a magyar identitás keresése és a régmúlt kínos eseményeinek értelmezése kapcsán. Ez, Schöpflin Aladár értelmezése szerint, jól megfért a modern irodalom törekvései mellett.

Komáromi Esze Tamása a történelmi regény műfaji sajátosságait magán hordozó mű. Azonban az írói intenció mégis azt sugallja, hogy a szerző valamit vissza akar hozni az emberek tudatába ezzel a regénnyel. A regény nyolc „éneke” a felkelés egy-egy fontos mozzanatát tárja elénk. A regény végén a harangodi<sup>162</sup> ütközet leírása külön figyelmet érdemel. A seregszemle, a kurucok ábrázolása és a csata képeinek bemutatása Zrínyi Miklós, *Szigeti veszed-*

<sup>159</sup> I. m., 13-174.

<sup>160</sup> *Meghasonlott nyugatosok*, Tverdota György In: <http://www.mta.hu/index.php?id=3183>, 4. o. 2011. 10.09. 21:15.

<sup>161</sup> ERDŐDY Edit - MAGYAR Miklós - TVERDOTA György, *Magyar irodalom a xx. században* /Tanulmányok/ szerk. MAGYAR Miklós, Bp., Magvető Kiadó, 1995, 71.

<sup>162</sup> A harangodi mező Taktaharkány – Tiszalúc - Hernádnémeti és a főút által határolt sík terület.

lem című barokk eposzának ötödik énekéhez hasonlatos.<sup>163</sup> Ebben a végső eposzi méretű csatában szinte meseszerűvé emeli az író Esze Tamás alakját. Ő

<sup>163</sup> A *Szigeti veszedelem* című eposz ötödik énekében a sereg felkészül az ostromra, Zrínyi szózatot intéz hozzájuk, a katonák esküt tesznek, hogy megvédik hazájukat. Esze Tamás a mezítlásbas talpasaihoz csak később - tíz napig tartó vesztes harcok után, miután „hátrálva hátráltak a tízszeres ellenségek ellen”-, intéz beszédet kurucaihoz. Belátja vesztesük okát és logikus érvelésbe kezd, hogy az okokat, melyek vesztesükre voltak felvázolja: „...szükségünk van a nagy urakra. Most is azért vertek el bennünket és azért nem állhattuk meg dühös bosszúnkát, mivelhogy az urak nélkül indultunk meg és emiatt árulások követték egymást mindenfelől. Lettek tehát az urak a császár cinkosai, minket meg lázadóknak hirdettek széjjel. Pedig mi vagyunk az utolsó magyarok, mert lázadni, lázadni, lázadni teméntelen ellenségeink ellen: csak ez mentheti meg nyomorgó kis hazánkat. De nem az urak és papok ellen kell lázadni, hanem mindnyájunknak együtt mindenki ellen kell lázadni, aki nem tartozik a vérünkhöz! Értsétek meg, fiaim!- Értjük, öreg, értjük! - kiáltották csaknem könnyezve a kurucok.” Zrínyi szintén a pusztá tényeket tárta a szigetiek elé, majd eskütétel előtt felvázolta, hogy a seregben harcoló katonák számára csak egy út lehetséges: „Ez a' hely s ez az vár légyen dicsőségünk,/ Avagy madár gyomra mi koporsóhelyünk./ Mindenképpen emberek s vitézek legyünk,/ Ugy marad meg örökkén az mi szép hírünk./ Fejem fennáltáig lések én veletek,/ Esküszem seregek élő Istenének!/ Kivánom, hogy ti is így cselekedjetek,/ Éles szablyát kézben tartván esküdjetek.” ZRÍNYI Miklós, *Szigeti veszedelem*, <http://mek.oszk.hu/01100/01136/01136.htm#5>, Letöltve: 2012. 08. 24. 18:42

A mű analóg, Zrínyi eposzának azon részeivel is, melyben a vitézek harcias jellege mutatkozik meg. V. ö.: az 1998-as kiadás utószavában Komáromy Sándor is utalást tesz a *Szigeti veszedelem* c. mű rokonságára vonatkoztatkozóan. Az ötödik ének 43- 48. versei a sereg bemutatása és a bemutatott vitézeknél felsorolt eszközök mind a harcias jellegre utalnak: „Mihant félre álla az vitéz kapitán,/ Jün százötven karddal Novákovics Iván;/ Haragos tigrisnek vagon bőr az hátán,/ Kegyetlen sastoll van szegezve paisán./ Novák Debeljáknak nemzetiből való,/ Cselekedeteivel is bizony hasomló,/ Törött lába alatt sokszor török zászló,/ Hevert ő alatta sok török, sok holt ló./ Száz meztelen szablyát Dandó hoz ez után,/ Maga van előttök, jár mint egy oroszlán,/ Ez is ugy esküvék, félre álla osztán,/ Utánna érkezék százzal Orsics István./ Ennél nem szülhetett anya mérészebbet,/ Erős testtel bíró sem természetesebbet,/ Azt tudnád, hogy Márs jár, mikor látod ötöt/ Sokszor szemével törököt kergetett./ Jün Szecsódi Máté, nagy tarka kecsével/ Befödözve magát, és páncér fegyverrel,/ Nagy meztelen pallost tart erős kezével;/ Megesküvék ez is száz erős legénnyel./ Hát Alapi Gáspár négy ötven szablyával/ Jün, van befödözve párdúcna hátával,/ Vitéz módra ékes szép daru tollakkal,/ Bövölkedik vitézséggel s okossággal. A Komáromi-mű szintén szemlélteti az Esze Tamás ellen támadók seregét: „Hanem ez sereg volt aztán! Terebes irányából nyomultak előre a Forgách grófok, Varannó féktele urai, mellettük a Gersei-Pethők, akik csupán Sztropkó körül ötvenegy falunak parancsoltak, aztán a gálszécsi Szemerék, kifeszített ijvesszővel a sisakjuk elején, kékezüst-vörösarany zászlók alatt, ugyszintén a döllyfös Barkóczyak, Abauj, Árva, Szabolcs, Ung és Zemplén kiskirályai, akiknek angyalfő és oroszlán látszott a cimerpajzsukon s ők maguk kettős sisakot huztak a fejükre minden csata előtt. A szélesnyaku Klobusitzky Boly és Zétény falu minden jobbágyait hozta maga után s ott csattogtak a hátuk mögött Kazinczy Andrásnak, híres Zemplén vármegye későbbi hadbiztosának, azonfölül a Füzesséryeknek és az Isépyeknek sok csatákon meghordott családi lobogói. De ki győzné előszámlálni e nagyuri daliákat egytől-egyig! Kázmér falu irányából ezalatt egy másik sereg kezdett előretörni nagy elszántsággal. A gögös és nagyhatalmu Lónyayak vágattak e sereg legélén, tépett hadizászlók alatt, sisakjaik pereme fölött pedig magasra kiszökellt hirneves cimerek: az egyenes kardot fölnyújtó páncélos kar. Ott jártatta fényes pejlovát a szőke Sennyey István s balkarját negédesen helyezte a csipőjére, ugyszintén a Zichyek, akiknek pajzsáról messzire csillogott a többszázados jelmondat: Remélve tenni! Nem hiányoztak a deli tartású Viczmándy-fiuk sem, akiknek vadgalamb röpködött a sisakjuk fölött s a Szentiványiak jöttek utánuk tömött hadirendben.” *I. m.*, 169.

Meg kell említeni a magyar költészet szép írását, mely s Balassi Bálint tollából született vitézi ének az *Egy katonának* című versét, mely szintén a katonák tisztessége és dicsősége életét, önfeláldozását mutatja be: „Ellenség hírére vitézeknek szíve / gyakorta ott felbuzdul, / Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is / vitéz próbálni indul, / Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, /homlokán vér lecsordul / Veres zászlók alatt lobogós kopiát / vitézek ott viselik, / Roppant sereg előtt távol az sík mezőt / széllyel nyargalják, nézik / Az párduckáppakkal, fényes sisakokkal, / forgókkal szép mindenik.



a legyőzhetetlen, az éles kardok ütéseinek is ellenálló, az egyszerre száz ellenséggel is elbíró, tökéletesen harcoló, példamutató, rettenetes erejű és elszántságú hazafi.

Nem szállhatunk vitába azzal a megállapítással sem, hogy a kurucokról szóló történeteket, Komáromi „romantikus nagyításban adja elő.”<sup>164</sup> Legyen az a sebesülten harcoló Szalontay György fogcsikorgatása, melyet még a várfalakon túl is meghallottak, vagy Thuróczy Miklós ijesztő ordítása, melynek hallatán „fölemelték fejüket a szerteszt haldokló kurucok, [...] majd nyugodtan hajtották vissza haldokló fejüket”<sup>165</sup>, vagy amikor a keresztúri dombon megörülnek Esze Tamás jövetelének és „torkának minden erejét összeszedve” kiált, majd „a mező túlsó feléről csattanó visszhangot vertek rá a Bócs falu zsarátnokba omlott romfalai. ” [...] „És ettől a kiáltástól egy pillanatra a csata is megállt.”<sup>166</sup> A műre jellemző a már említett állandó jelzők gyakori ismétlése. Esze Tamás „nagyerejű és kegyetlen”, vágat „rengő farú kancáján”, utána „nyakiglábú, lengőhajú, savószemű” Zöld Demeter, „szélesvállú” Szalontay, a „kordovánképű” Buga Jakab, a „nagy eszű és kettőstokájú” Szirmay István, „pulykatorkú” Bercsényi Miklós, „a félig karikára tágult szemű, félig vaksi szemű” Pikó Demeter, „zilálthajú és szikár”, Tokaji Ferkó, a „rezesorru” Majos Ferenc, a „ritkán józan” legényei Pikor János, „balvégzetű” Szuhay Mátyás, és a „köhögős és keszeg” Soltész Pál. Már a mű elején találkozunk jelzőhalmozással az állandó jelzők használatával; „úgy van, kedves öcsém, csakugyan én lestelek itt, az a hamis, istentelen ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc, rebellis latroknak szegény rezesorru gyalogsági kapitánya, aki huszonhét esztendő óta vártam a holnapi virradatot.”<sup>167</sup>(...) „Az ősz Badinyi János tudta, hogy ezzel az ijesztéssel csak annak a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang és rezesorru Majos Ferencnek latoremberei szoktak fenye-

---

/ Jó szerezsen lovak alattok ugrálnak, / hogyha trombita riadt, / Köztök ki strázsát áll, ki lováról le száll, / nyugszik reggel, hol virradt, / Midőn éjten-éjjel csataviseléssel / mindenik lankadt s fáradt”. BITSKEY István – TARNAI Andor – JÁNOS István, szerk. *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Reneszánsz kor*, in. BALASSI Bálint, *Egy katonaének*, Tankönyvkiadó Bp., 1990, 541.

<sup>164</sup> SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom a XX. században* i. m., 363.

<sup>165</sup> KOMÁROMI János, *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese*, i.m., 58.

<sup>166</sup> I. m., 107.

<sup>167</sup> I. m., 6.

getőzni.”<sup>168</sup> Nem csak Esze Tamás tehetséges és erős, hanem lova is: „négy ölet ugrik előre egy lépésre” és „vihogó kancája csattogó patái alól toronymagasra csappant fel a sár...”(...) „...lobogó szemeit sötéten forgatta bús szemöldökei alatt, varnyúszárny bajsza messzire úszott utána, a balkarján meg olyan pajzsot rengetett, mint egy ladik fenéke.”<sup>169</sup> De ugyanígy mesészerűvé varázsolják a regényt a lázadó kurucok „Istentől kapott természetfeletti erejének” harcokban történő megnyilvánulásai: „Zöld Demeter odatoppant a németek legsűrűjében, s egy bunkócsapás alatt három németet terített le a földre.” Esze Tamás utolsó csatáját vívta, mikor „halántékáról úgy szakadt az izzadság, mint ereszhéjról az eső.”(...) „Tyukodi pajtás, cölöpszerű lábaival olyanokat rúgott a holtak hasába, hogy csak úgy puffogott s utoljára is nyakánál kapott meg egy – haldokló csehet és megforgatván a levegőben, a haldokló cseh lábaival kezdte vagdosni a brandenburgiakat.”<sup>170</sup> A szövegformálásban talán szerepe lehetett gyermekkori emlékeinek, dédapja meséinek A XIX – XX. század fordulóján a valóságos és a mesei, a mértéktartó és a túlzó szövegformálási mód egyformán jellemezte az ilyen típusú elbeszélést.<sup>171</sup>

<sup>168</sup> I. m., 54.

<sup>169</sup> I. m., 98.

Az műben sok az anekdotázással színesített kitérő: „Délidő lehet. A nap égetve tüzelt, s felhő nem látszott sehol. Az a lompos német, aki jóideje strázsált már a szélső kocsmaház előtt, álmos lett a melegtől s laposan kezdett pislogni. Pisze orra volt az istenadtának, morva lehetett talán és ahogy ijesztő flintájára dülve bóbiskolt, olykor fölvetette a fejét, s csodálkozva nézett körül a zsvivajgó téren, vagy beleskelődött a kocsmá ivójába, melynek sarkában egy holdvilágképű alak duhajkodott, s két szál mezítlábas cigány sípolt előtte valami keservesen egyhangú nótát. De mindig csak azt a fárasztó unalmas egyet. A németnek közben motoszkalni kezdett valami a fejében, hogy az a duhajkodó paraszt mintha hasonlítana valamit ahhoz a Dávid pékmesterhez, akit talán Nagylábúnak hívtak a másik nevén, s aki a tavaszon ugratott meg előlük Patakról... Talán jó lenne odamenni hozzá s galléron fogni az ebadtát, gondolta a német, de megint elnyomta az álom, s nehéz feje leesett a puskája csövére. A vásári nép itt-ott bontani kezdte már a sátrat, s túl a tér másik oldalában medvét táncoltatott valami oláh pakulár. Széles pánt fénylett a medve pofáján, s havasi tilinkó siránkozott a medvetánchoz”. I. m., 34.

<sup>170</sup> I. m., 119.

<sup>171</sup> „Hat-nyolc éveske lehettem akkor: dédapám túljárt a kilencvenen. [...] Kevésszavú, vallásos ember volt ez a dédapám. De csak hétköznapiakon. Mert vasárnapi délutánok alkalmával két-három meszely italt volt szokása áthozatni a kocsmából és ha iszogatni kezdett csöndeskén, mérhetetlen düh fogta el s úgy csapkodta a térdeit, hogy az egész ház keresztet hajigált magára. Ilyen veszett pillanatban mindig Esze Tamást, a kegyetlen és nagyerejű öreget emlegette, a szegény emberek egyetlen oltalmazóját, akinek olyan erő volt a karjaiban, hogy szálfákat tépdesett ki a lazonyi erdőkben. Persze csak úgy félkézzel. A bajusza meg olyan volt, hogyha jókedve akadt, hát a két fülére csavarhatta volna. Ám ritkán volt jókedve Esze Tamásnak, mert Esze Tamás többnyire dühös volt, minél fogva szakadatlanul káromkodott. Így halottam ezt húsz-huszonöt esztendővel ezelőtt a dédapámtól. Neki pedig tudnia kellett, mert ő szintén a dédapjától hallotta ezt ugyanígy, aki viszont alighanem saját szemeivel láthatta még az Esze Tamás legényeinek menekülő foszlányait. Esze Tamásról a dédapám volt az első élő hagyomány. De ilyen emlékek és hagyományok vettek körül egész gyerekkoromban...” Írja Komáromi az 1922-ben kiadott regény előszavában.



A mű egészében a szerzői narrációt a távoli eseménynek leírása, a történet narratív sémáinak dominanciájában az elbeszélte és valós történet külső nézőpontú auktoriális előadása jellemzi. Az elbeszélés technikájára jellemző, hogy nem követője, hanem elmesélője az eseményeknek, mely történetek természetes időben követik egymást. Időnként az elbeszélte történet kronológiája felborul; a narratív anakronia az előrevetítés a mindentudó író a jövőbeni események tudósítója. Találkozhatunk ezzel a várakozást, feszültséget teremtő leírással a mű elején, amikor Thuróczy és Tokaji Ferkó megfogadják egymásnak, hogy hűen kitartanak egymás mellett a harcokban, ám az elbeszélő már előre jelzi: „hej, ha a jövőbe látott volna ekkor Tokaji Ferkó, látta volna magát lakattal a kezén, láncokkal a lábán egy bécsi börtönben s aztán látta volna magát szemétkében, piszokban, egy gödörbe hányva, kinoktól haldokolva!”<sup>172</sup> Mindent előre tud az olvasó. Még a mű közepén járunk, de értesülünk arról, hogy mi történik a két kapitánnyal: „azon az alkonyaton, mikor a keresztúri domb tetején Thuróczy Miklós kapitány utolszor fogott kezét Tokaji Ferkó kapitánnyal s néhány lovasukkal eltűntek az ereszkedő szürkületben.”<sup>173</sup> Az előreutalás az elbeszélés során végig jelen van, mindig egyre több adalékkal szolgál a végső, nagy csata kimenetelét illetően. A mű közepén az ötödik énekben, míg a bujdosók Esze Tamást várják, az előreutalás már a végső csatát említi: „[...] és észvesztő menekülésük közben csakugyan följajgattak a kurucok és a Harangodnak azt a pusztáját, ahonnét ez az észvesztő jajveszékelés először hasította át az éjszakát, még ma is Jajhalomnak hívják. És az emberek ahányszor kiejtik Jajhalom nevét, még ma is sóhajtanak egy bánatosat vagy keresztet vetnek magukra ugyanakkor.”<sup>174</sup> Majd pár oldal után egy hiperbolában jeleníti meg a nagy összecsapást: „abba a csatában, amelyben vértől voltak vörösek a fák levelei, s két mérföld szélességben haldokló kurucok véréből voltak harmatosak a füvek szálai...”<sup>175</sup>

Az írói anakronia a feszültségkeltés fenntartását eredményezi a történelmi tények ismerete ellenében is. A szereplők történetét a hegyaljai felkelés történelmi tapasztalatai nem alakítják. A dokumentumok és a kortörténeti szöveg felhasználásával a történelmi események valóságát megtartva tárgyilagos. A

<sup>172</sup> KOMÁROMI János, *Esze Tamás a mezítlábasok ezredese*, 20.

<sup>173</sup> I. m., 95.

<sup>174</sup> I. m., 95.

<sup>175</sup> I. m., 98.

szerzői perspektíva, a história felelevenítése a múlt értékeivel való azonosulást kívánja az olvasó számára. A szereplők a nemzet hőseivé emelődnek.

A regény pozitív visszhangra lelt. Pap Béla a Magyar Út hasábjain így vélekedik: „Komáromi János a XX. század kuruc tárogatósa, egy mindig élő világot ábrázol, nem olyan, ahogyan azt a mának embere elképzeli, hanem olyan, amilyen az a való életben volt! [...] Esze Tamás, a mezítlásos ezredese élő, vérző, vádoló darab a XVII. századból. Komáromi megállott a jelenben és hátramutatott a múltba. Aki nemcsak hallgatja, de meg is érti lélekhegedűjének muzsikáját, nagy biztató tanítást kapott a jövőre.”<sup>176</sup>

A Napkelet a hősköltemények mechanizmusába illesztett prózaként említi meg a művet, mely egy „modern, naturalista szemmel tekintett történeti esemény”, és az eposzi attribútumokat idézi a kritika: „a hősi költészetre emlékeztető vonás, hogy csataleírásainak a „Hej! micsoda csata volt ez!” felkiáltás refrénszerű ismétlésével bizonyos ritmikus tagoltságot akar adni” a szerző. A kritika stílusdisszonanciát vél felfedezni az írói modorban, mely szerint „az epikus nagyvonalúságra való törekvés ellentétben áll az író naturalisztikus ábrázolásával, s a történeti eseményeknek aprólékos közellátásból való szemléletével”. A kötet egyik fő sajátossága, „hogy távol áll minden köznapiságtól, s a történeti regények minden megszokott requizitumát kerüli”. Stílusát erőltetettnek tartja, a nyers kifejezéseket, „miután ifjúsági olvasmánynak készült a könyv értékének és jellemző erejének minden csökkenése nélkül éppen ifjú közönsége kedvéért nem ártott volna enyhíteni”. Másik művészi sajátossága, hogy „[...] az 1697-iki parasztlázadásnak igen megragadó bemutatását kapjuk, s az író elbeszélő modorában van valami lázas lendület és valami szokatlanul lüktető. [...] A regény lelkes hangja és stílusának itt-ott erőltetett, de legtöbbször igenis magyaros zengése révén annak is való, de egy-két merészebben nyers kifejezésén a könyv értékének és jellemző erejének minden csökkenése nélkül éppen ifjú közönsége kedvéért nem ártott volna enyhíteni”<sup>177</sup>

Harsányi Kálmán hosszú elemzésében felfigyel a kötet más értékeire: „[...] bizonyos megtörtént história perreg le előttük, pedig verset hallanak, csak a csengést-bongást váltotta föl zengő szavaiban valami komorabb, léleg-

<sup>176</sup> PAP Béla, *Komáromi János*, Magyar Út, Bp., 1937/6, 5-6.

<sup>177</sup> GALAMB Sándor, *Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlásos ezredese*, Napkelet, 1923/1, 86-87.

zetelfojtóbb dübörgés. Ma már, távol azoktól az eseményektől és azoktól a fájdalomtól, nem érezhetjük, hogy valóságos, igaz történet egy recsegő-ropogó kicsiny világ égis nőtt héroszainak ez a barbárul véres borús hőskölteménye; de többet érzünk annál, azt, hogy aki Esze Tamást, rettentő kapitányait s még rettentőbb mezítlábasait így megírta, az a szíve mélyes mélyéből írta meg, amit megírt, mert minden sorát átjárja a legigazibb érzés és hogy ez a prózában írt bűgőszavú hősköltemény maga a tökéletes őszinteség. Ez pedig nagy dolog, mert az igazi művészetnek az őszinteség a legeslegfőbb alapföltétele. Az, amiről a szobaköltészet altató és magaalató korszakában évtizedekig olyan kevesen akartak tudni. De van ebben az igazlelkű alkotásban, őszinteségén és barbár öserején kívül még egy másik szembeszökő vonás is, mely ezt a látszatra későn fölcsendült hősi éneket naivvá, sőt egyenesen a ma művészi felfogásának megtestesülésévé teszi: a monumentalitás. Még pedig a monumentalitásnak az a diadalmasan modern fajtája, amelyre a képzőművészetek már régen szórják a példát, de amelyből az irodalom meg alig-alig adott mutatott. Értem alatta azt a művészeti fölfogást, hogy a megnagyított tér és óriássá fújt keret semmit sem tesz monumentálisabbá, viszont azonban mindennel monumentálisabbá válik az, amivel valamely bármilyen parányi teret a szétfeszítésig teljesen betöltünk. [...] Komáromi János azért monumentális, mert nem a teret nagyítja, hanem az alakjait feszíti-dagasztja akkorákká, hogy egészen betöltik a terét, pedig egész tere csak egy zempléni rög.”<sup>178</sup>

1955-ben az *Alföld* című lapban már arról is olvashatunk, hogy sok pontatlansággal találkozik az olvasó a kötet kapcsán: „pl. az író az egész felkelés vezetőjeként a „nagyerejű és kegyetlen” Esze Tamást állítja be, holott – tudjuk – csak a felkelés előkészítésében vett részt, mert már 1697 júniusában elfogták. [...] Nem fedi a valóságot Rákóczi Ferenc menekülésének megrajzolása sem. De a regény értékét elsősorban nem is e tárgyi hiányosságok alapján kell lemérnünk. A tények pontos feltárását elvégzi maga a történelemtudomány. Komáromi János regényében - ha a kelletténél többet is vét a történelmi

<sup>178</sup> HARSÁNYI Kálmán, *Emberek, írások, problémák*, Bp., Győző Andor Kiadás, 1938, 235-238.

hűség ellen – megtalálhatjuk a kor társadalmának törekvéseit, problémáit, harcait”.<sup>179</sup>

Bibó Lajos kritikusan szemléli Komáromi művét: „[...] nagy írónak indult. [...] – írja róla - az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese*, az egy szabályos eposznak nevezhető kis regénye, a legszebb magyar írói alkotások közé tartozik.” Nincs egyedül véleményével, amikor azt mondja, hogy Komáromi János a popularizmus útját járva ontja műveit: „Azután a népszerűség elkapta, egyre többet és hígabbat termelt, úgy, hogy utolsó művei már úgyszólván tisztán a sekélyebb és sekélyesebb ízlésű közönségnek szóltak. [...] Vagy nem futotta a vénájából többre, vagy pedig a népszerűség hajszolása juttatta oda, hogy utóbbi művei már alig említésre méltó alkotások”.<sup>180</sup> Ugyanakkor Jakab Géza elismerő kritikát fogalmaz meg Komáromival szemben a történelmi tárgyú írásai kapcsán: „az Esze Tamásban letisztult, lehiggadt. Addig nem lehet eldönteni: elbeszélő készsége nagyobb-é, avagy lírája értékesebb? Úgy látszik, hogy történelmi írásaiban grandiózusabb; de lírával zengő regényeiben, novelláiban mélyebb és életteljesebb: valószerűbb.”<sup>181</sup> Az „örök magyar-sors eposza”-nak nevezte a regényt és hosszan kifejti az író „mélyről fakadó mély basszusú lírája” mibenlétét. Esze Tamás alakja szimbolikus: „az örök magyar szabadságvágy és hiábavaló küszködés tragikus végzetének jelképe”, melyet a regény dinamikája visszaad; „a magyar faj mohos gyökerei alól” feltörő buzgó erő „krónikásszabadságú elnagyolás” révén.<sup>182</sup>

A Protestáns Szemle kritikai rovatában olvashatjuk Németh László elismerően szól a Komáromi – féle kurucvilágról: „[...] érdemes megismerni Esze Tamás-t, a mezítlábasok ezredesét, nyers, de igaz képet kap erről a hegyekbe szorult ágrólszakadt seregről, amely a Rákóczi-forradalmat kirobbantotta.”<sup>183</sup> Az író méltató Karácsony Sándor a pályakezdő író több művét említi, melyekben felfedezi a gyermekkori élmények projekcióját, a romantikus színezetű, „lázadó indulatú kozákok” életéről hallott mesék továbbélését. „Szegény parasztfiú, anyai ágon a tisztas, nyugodt szegénység gyermeke, apai

<sup>179</sup> RÁCZ István, *Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese*, Alföld 1955/3, 102-103.

<sup>180</sup> SZENTI Tibor, *Bibó Lajos vallomásai*, Hódmezővásárhely - Szeged, Lazi BT., 1998, 54-55.

<sup>181</sup> JAKAB Géza, *Komáromi János*, Kolozsvár, Pásztortűz, 1924, 230.

<sup>182</sup> JAKAB Géza, *Komáromi János, I. m.*, 229.

<sup>183</sup> NÉMETH László, *Arcképek, Komáromi János*, Protestáns Szemle, 1927, 304-307.

ágon a keserű szegénységé. A Tót Lapály a szülőföldje, álmatag, furcsa vidék, melyet különös emberek laknak, kísértő múlt ül meg, kilátástalan jövő fenyeget és zsibbaszt. Tele van a gyerekkora ellentétekkel. Szentéletű, nagytekintélyű anyai nagyapja mellett ott emészti magát mélységes gondokban a titokzatos, baljóslatú, félelmes vén kozák, apai nagyatyja.”<sup>184</sup>

Komáromi János huszonöt éves írói jubileumán, 1930-ban levelek, cikkek foglalkoztak az íróval. A Komáromi János Jubileumi Bizottság rendezte a megemlékezést, és a magyar közélet rangos szereplői üdvözölték az írot. Ravasz László dunamelléki református püspök „örök pataki diáknak és a kurucjárta földek mesemondója” címet adományozta Komárominak. A romániai magyar írók az Erdélyi Helikon lapjain méltatták. Kuncz Aladár a lap szerkesztője így élteti az írot: „mi romániai magyar írók is szeretnénk ezt az új nagy magyar tehetséget a romániai magyar olvasóközönsséggel közelebről és az egész eddigi működése bemutatásával megismertetni. Ezért erkölcsi támogatásunkkal szívesen állunk műveinek terjesztése mellé, s örömmel látjuk azt, hogy Komáromi Jánosnak, ennek a nagyjelentőségű új magyar epikus tehetségnek műveit Romániában is megismerik, értékelni tudják és szeretetükbe fogadják.”<sup>185</sup> A Komáromi – művekkel foglalkozók úgy vélték, hogy a legfontosabb írói kellékek, regényeinek világa csak akkor érthető meg mélyebben, ha az olvasók többet megtudnak az íróról, életének alakulásáról. Nem vitatjuk az író szorgalmát, hiszen rövid élete alatt negyven kötetet adott ki: „Komáromi ritka termékenységű író s ennél is többet jelent, termékenysége soha nem esik a minőség, az érték rovására, sőt termékenységével egyenes arányban nő írásainak művészi értéke”.<sup>186</sup> Inkább az interpretálás, mint a körülötte lévő valóságos világ szólamai, az alakok mélyebb lelki folyamatainak ábrázolása

<sup>184</sup> KARÁCSONY Sándor, *Komáromi János*, Bp., 1941. 4.

<sup>185</sup> Komáromi János 25 éves írói jubileumára összegyűjtött szemelvények, In: Kuncz Aladár, 1930, Forrás: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának Kézirattára. Raktári jelzete: Analekta 3635. A szemelvények között olvasható Áprily Lajos a *Protestáns Szemle* felelős szerkesztője üdvözlő gondolatait, Vass József akkori népjóléti és munkaügyi miniszter elismerő szavait. A *Magyarság* főszerkesztője köszöntőjéből megtudható, hogy a 25 éves írói múlttal rendelkező Komáromi összesen 24 kötetel gazdagította olvasóközönsségét. A *Magyarság* tízéves fennállását ünneplő jubileummal egybekapcsolt Komáromi János írói munkásságát elismerő jubileumi bizottság tiszteletbeli elnöke Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Gömbös Gyula, Vass József. Elnökségi tagok: Pekár Gyula, Mayer János, Ravasz László, Tormay Cecil, Wlassics Gyula. A Végrehajtó-Bizottság tagjai között Áprily Lajos, Babits Mihály, Hegedűs Lóránt, Kosztolányi Dezső, Lázár Miklós, Mécs László szerepelnek. Ügyvezető elnök a *Magyarság* főszerkesztője: Pethő Sándor.

<sup>186</sup> BERÉNYI László, *Komáromi János, az író*, = Komáromi János Emlékkönyv, Bp., Komáromi János Emlékbizottság, 1933, 8.

helyett szenzitivitás és „tüzes magyarkodás” és a múlt felelevenítése és ábrázolása jellemzi. Folyamatos elismerést kap hazaszeretetének tiszta, őszinte megnyilvánulása, anyanyelvének tisztasága: „magyarsága nekünk érzésben bizalmat, nyelvben erőt, lehajló időkben ifjúságot ajándékoz”.<sup>187</sup> Kuruc regényeinek első ihletője lehetett a kassai élmény, mikor Rákóczi hamvait hazahozták, de tanáraitól kapott történelmi eszmék is kellő motivációt jelentettek az egyébként kurucok emlékeitől színes felvidékről érkezett Komárominak.

Történelmi regényeinek témái a magyarság, a Felső–Tisza vidék múltja szülőföldjének népe, szegénységük. Komáromi történelmi regényei nem keresik a magyarság helyét a világban, mint ahogy Kosztolányinál, Krúdynál, vagy Móricznál elmondható; sokkal inkább kesergés a bukott forradalom és Trianon miatt. Mély szociális érzékenységgel meséli el a magyar történelem múltjának néhány epizódját. Ebből a törekvésből születtek történelmi írásai: *Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese* (1922), *Ordasok* (1930), *Rongyos gárda* (1921), *Zágon felé* (1934).

---

<sup>187</sup> JANKOVICS Marcell, *Komáromi Jánosról* = Komáromi János Emlékkönyv, Bp., Komáromi János Emlékbizottság, 1933, 6.

#### 4. Társadalmi regények

A regény differenciálódásának következménye az új regényformák, köztük a társadalmi regény feltűnése is. Németh László szerint a társadalmi idővel történelmi regény lesz, ugyanis ez a forma úgy bánik a jelennel, mint ahogy a történelmi regény a múlttal.<sup>188</sup> A szövegek olvasása által a befogadó előzetes tapasztalata és ismerete, valamint történelmi tudása az értelmezéskor fókuszba helyeződik. Ezért domináns az adott kor olvasóközönségének társadalmi-történelmi tudata.<sup>189</sup>

Lukács György monográfiájában megjegyzi, hogy a történelmi és társadalmi regény nem különíthető el egymástól éles határral. Hiszen a jelen majdan történelmivé válva „széles képet fest, s abban a valóban lényegeset emeli ki, végeredményben ugyanazt a munkát végzi a jelenen, amit a történelem a múlton”. Nagyon nehéz elkülöníteni a történelmi regényt a társadalmi regénytől. A csupán tematikus elhatárolás nem szerencsés, mert „homályban hagyja a történelmi tragédia és történelmi regény poétikai és funkcionális különbségeit is.”<sup>190</sup> Lukács szerint a történelmi regény a társadalmi folyamatokat leíró história a szociális körülmények tudósításával együtt ábrázolja és érzékelteti a társadalmi-történelmi kort jellegzetességeit. „Egyrészt csak a társadalmi regény fejlődése teszi egyáltalán lehetővé a történelmi regényt, másrészt csak ez emeli a társadalmi regényt a jelen valódi történetének szintjére, az igazi erkölcs-történet szintjére. [...] Aki komolyan veszi a műfajok marxista problémáját, aki csak sajátos élettények sajátos írói visszatükrözését ismeri el önálló műfajnak, az egyetlen olyan alapvető problémát sem hozhat fel, amely arra vallana, hogy a történelmi témakör a regényben vagy a drámában önálló műfajjává szerveződött.”<sup>191</sup>

A társadalmi regény az emberek és társadalom kapcsolatát mutatja be, vagyis azt a folyamatot, ahogyan megváltoztatja az emberek tulajdonságait. Jellegzetes formája a fejlődésregény. A fejlődésregényben a fiatal főszereplő nevelődésének és lelki fejlődésének vagyunk a tanúi. Eleinte a főhős nem ren-

<sup>188</sup> BOKÁNYI Péter, *Ahogy sosem volt*, Szombathely, Savaria University Press, 2007. 4.

<sup>189</sup> BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában*, Debrecen, Csokonai Könyvtár, 2007, 21-31.

<sup>190</sup> I. m., 29.

<sup>191</sup> LUKÁCS György, *A történelmi regény*, Bp., Magvető Kiadó, 348-349.

delkezik tapasztalatokkal, a cselekmény során ismeri meg a társadalmi értékeket és végül annak értékes tagjává válik.

A társadalmi regények tipikus példái Balzac, Stendhal, Dickens, Maupassant, Gogol, Tolsztoj, Dosztojevszkij művei, az 1917 utáni orosz-szovjet irodalomból Gorkij, Gladkov, Solohov alkotásai, Bulgakov művei, az amerikai irodalomból Dreiser regényei, s az 1952-ben megjelent *Öreg halász és a tenger*. A magyar irodalomban a késő modernitás korában Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Márai Sándor, Kassák Lajos, Déry Tibor munkái közül többet jellemez ez a műfajtipológiai jellegzetesség.



## 4.1. Pataki diákok

### 4.1.1. Életmű és mű

A magyar művelődéstörténet lapjain előkelő helyet foglal el a „Bodrog-parti Athén”, a „magyar Cambridge”, Sárospatak. „Egyik csúcspontja szellemi hatásának a XVII. század közepe, amikor Tolnai Dani János és Jan Amos Comenius dolgozza ki és irányítja a szükségessé vált reformokat.”<sup>192</sup> 1902-ben kapott nagyközségi státust, majd 1905-ben lett járási székhely. A korabeli Patak a maga kisvárosi légkörével vonzotta a diák Komáromit. A pataki kollégiumban eltöltött nyolc év nagy hatással volt regényeire, hiszen minden regényében visszatér szeretve tisztelt iskolájához, mely intézmény központi szerepet játszott a település életében is. Erről a legérzékletesebben Móricz írt: „A Kollégium úgy nő ki a földszintes házak csibecsipogása közül, mint egy igazi nagy sötét barna kotlós, ki szárnyát leereszti és maga alágyűjt ötszáz diákot, hogy az istennek ebben a zivataros világában az ő melegében erősödjének, tollasodjanak és kapjanak szárnyra.”<sup>193</sup>

A kollégium kiváló szakmai felkészültséggel rendelkező tanári gárdát mondhatott magáénak. Az iskola, mint intézménytípus több iskolafokozat együttélését, valamint több nemzedék együttnevelését valósította meg. Az alap- és középfokú iskolázást a nyolc osztályos gimnázium tette lehetővé, ahová négy, öt, vagy akár hat elemi iskolai osztály elvégzése után kerültek be a kisdíákok. Érettségi után lehetőség nyílt a felsőfokú tanulmányokra bölcsészként, jogászként, teológusként. Az elméleti tárgyak oktatói szerepet vállaltak a tanulók öntevékeny programjaiban. A szerepvállalás lehetőségeit kínálták az ifjúsági egyesületek, a kulturális programok – zenei élet, kórus – és az egyházi ünnepekhez kapcsolódó szolgálatok (legáció). A Magyar Irodalmi Önképző Társulat<sup>194</sup> adta ki a kollégiumi ifjúság népszerű folyóiratát a Sárospataki Ifjúsági Közlönyt, melybe megjelentek a diák Komáromi írásai is. A gimnázium hetedik és nyolcadik osztályának tanulói az Erdélyi János Önkép-

<sup>192</sup> KÖDÖBÖCZ József, *Sárospatak a magyar művelődés történetében*, Sárospatak, 1991, 232.

<sup>193</sup> *Móricz Zsigmond hagyatékából*, RÉZ Pál. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1960, 414-415.

<sup>194</sup> A 19. század elején az irodalommal való önképzés és a magyar nyelv fejlesztése céljából önképző társulatok alakultak. Itt mutathatták be a tanulók a különféle irodalmi műveiket.

zőkör<sup>195</sup> tagjai lehettek. Ülésein az irodalmi életből hangzottak el előadások, felolvasások, szavalatok, bírálatok. Komáromi – amint volt róla szó – hetedik korában főjegyzője lett a Körnek, a rákövetkező évben pedig ifjúsági elnökké választották és ugyanakkor a Főgimnázium Gyorsírókörének elnöki teendőit is ő láthatta el. Így ír az adott időszakról: „[...] E kettős elnöki szerepkör mellett bizony alig maradt időm tanulásra. Az Erdélyi Önképzőkörben sok díjat vittem el s nyolcadikos koromban egy írásommal hat koronát nyertem.”<sup>196</sup>

A *Pataki diákok* (1925)<sup>197</sup> című ifjúsági regénye<sup>198</sup> és *A nyolcadik osztály* (1934) elbeszéléskötetével emléket állít a hajdani pataki diákéletnek. Novelláskötetét néhai Domby László tanár úr a nyolcadik osztály volt főnöke emlékének ajánlotta, 1934-ben. Mindkét művében megismerkedhetünk a nagyhírű

<sup>195</sup> 1868-ban alakult a kiváló professzor emlékének ápolására, követésére.

<sup>196</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m., 212.

<sup>197</sup> A regényt 1925-ben fejezte be. Leghitelesebb adat a Nagykönyvtárban őrzött eredeti kézirat végén szereplő írói zárszó: „Ezt a regényemet írni kezdtem 1924. december 22-ikén a abba-hagytam február 10-ikén. Hosszú betegségem után 1925 június 23-án ültem neki újból s Isten segítségével befejeztem ma, 1925 október 11-ikén, vasárnap délelőtt. Budapest, 1925 okt. 11. Komáromi János.” Forrás: Pataki diákok (eredeti kézirat) Raktári jelzete: Kézirattár: 1887. Az eredeti kéziratot 1927-ben ajándékozta az író egykori iskolája könyvtárának. Jegyzetelte: Harsányi István teológia tanár, főkönyvtárnok, 1927. február 10.

<sup>198</sup> A művét kötelező volt minden pataki diáknak ismerni. Ha megkérdezzük egy ötvenes éveiben járó hajdan volt pataki diákot, akkor biztosan azt válaszolja, hogy ha más regényét nem ismer Komáromitól, ezt a művét minden bizonnyal igen. A regény népszerűsítésében nagy segítségére volt az író egykori tanára; Harsányi István (1874-1928), akivel az író kapcsolata nem szakadt meg. Gyakori levélváltásuk egyik példányából idézek: „Egy fontos körülményt szeretnék megbeszélni levélileg Pista Bátyámmal. Megegyeztünk volt annakidején, hogy könyvem minél szélesebb rétegekben való elterjesztése végett a légátusok gyűjtőíveket fognak szétvinni az ünnepekre. Ez a szándékunk karácsonykor véletlen folytán nem valósulhatott meg, illetve csak némi részben s ezért arra kérném Kedves Pista Bátyámat, hogy most kellene megtenni húsvétkor. Pista Bátyámnál megvan a karácsonyi gyűjtő-legátusok névsora, így tehát azokra a helyekre most nem vinnénk gyűjtőívet, az összes elmaradt helyekre azonban igen. Hogy minél egyszerűbb legyen a véghezvitel, arról szó sincs, hogy a legátusok esetleg könyveket vigyenek magukkal. Egyszerűen szétvinnék a gyűjtőíveket s csak aláírásokat gyűjtenének, azonban a pénzt nem kellene beszédniök, hogy egyszerűbbé tegyék még ezzel is az eljárást. A légátusok csak az aláírásokra fektetnék a fősúlyt s minden egyes rendelő utánvétellel kapná meg a regényt. Nagyon fontos lenne azonban, hogy ne csak a lelkészeket szólítsák föl barátságosan az aláírásra, hanem az összes híveket, akiknél rekvirálnak. Ilyen módon senkit sem zaklatnának, mert ki-ki akkor küldené meg egyenesen a kiadónak a pénzt, amikor megkapta a kötetet. Azt hiszem, ezzel óriási lendületet adnánk a regénynek. Én igen szeretném, hogy ezt a könyvet minél többen olvassák azok közül, akiket bármi kis kötelék fűz, vagy fűzött is valaha az Alma Materhez. Kérem, tessék ezt a dolgot meghányi-vetni a szénior úrral s engemet azután értesíteni néhány sorban. Azt hiszem, semmi különösebb nehézsége nem lesz a megvalósításnak. A könyv egyébként most is szakadatlanul fogy és ha az első kiadást nem nyomtatták volna oly nagy példányszámban, már a másodok kiadást is ki kellett volna adni. Még Amerikából is kaptam gratulációt két ottani paptól. Eddig összesen 19 kritika jelent meg a „Pataki diákok”-ról, de még lesz vagy öt-hat...” Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bp., 1926. február 28. A gépírás sima levelezőlapra szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2066.

kollégium mindennapjaival, az iskola sajátos hagyományaival, a diákság különös nyelvezetével.

Komáromi János 1902 szeptemberében tanítója javaslatára került a kollégiumi városba, Sárospatakra. Önéletrajzi vázlatában - mely a Magyar Falu hasábjain jelent meg először –, ír arról, hogy milyen nehezen tudták szülei előteremteni az anyagi javakat ahhoz, hogy a pataki kollégiumban tanulhasson. „[...] Igen sok pénz kellett volna hozzá, hogy pataki diák lehessen a valóságban. [...] „Apám–anyám minden erejét megfeszítette, kölcsön is kértek hozzá jószomszédától, komától s 1902 szeptemberének elsején elindultam apámmal Patakra [...]”<sup>199</sup>

A kollégiumról szóló művek motivációja a hála és a tisztelet. Komáromi nem feledte el, honnét jött és erről tanúskodnak a Harsányi-Komáromi levelezések.<sup>200</sup>

<sup>199</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m., 201 – 202.

<sup>200</sup> „A háború számtalan meghurcoltatása közben hazulról távol olvastam elvéve arról a meghatározó ragaszkodásról, mellyel a kollégium jobb fiai síkra álltak a síppal-dobbal megkezdett áthelyezési kampány ellen.[t. i. az alább részletezett felsőfokú képzés Miskolcra telepítéséről volt szó] Megindított engem is. A múltkor 20 korona tagsági díjat küldtem, ezúttal pedig évi 50 koronát ajánlok fel a Liga nemes céljaira. Csekélység az egész s azt hiszem, valamennyien örömmel küldjük, mint parányi törlesztését annak a tartozásnak, melyet ellenérték kikötése nélkül, hivalkodás nélkül pazarolt ránk a kollégium, amikor kitanított, fölnevelt bennünket s enni adott nekünk, amikor édesanyánk helyett második édesanyánk volt szegény kis mendikáns korunkban.” Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bp., 1916. dec. 5. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2054.

Részlet a levélből és az a történet, melyre meghatódva reagált, röviden összefoglalva a következő: „Patakon időről időre felröppentek olyan kezdeményezések, amelyek az iskola felsőfokú egységeit a nagyobb fejlődés ígéretét kínáló Miskolcra kívánták áthelyeztetni. Szinyei Gerzson gimnáziumi tanár már 1877-ben röpiratot tett közzé „Válasz azoknak, akik a sárospataki jogakadémiát Miskolcra akarnák áthelyezni” címmel. Ugyanezek az erőfeszítések újult erőre kaptak az I. világháború alatt, mígnem 1916. március 14-én a Sárospataki Református Főiskola teológiai és jogi akadémiajának tanári kara együttesen kérte az egyházkerületi közgyűlést, hogy a reformáció 400. évfordulójára, tehát 1917-re helyezze át az intézményt Miskolcra, ahol a stabilabb működés mellett az egyetemi rang elérése is lehetséges. A hír fővárosi lapokban is megjelent, s a Budapesti Hírlapban olvasói vita bontakozott ki. Ebben a vitában szólalt meg Waldapfel János – akiről Finkey mint „soha Patakon sem járt lelkes tanügyi ember”-ről emlékezett meg –, és Patakra utazott a Sárospatakot Oltalmazó Liga megszervezésére. A mozgalom 1916. április 30-án a pataki községhez (Sárospatak 1883-1968 között nagyközségi rangú település volt) bontott zászlót, majd helyi és fővárosi tárgyalások és előkészítő bizottság létrehozása után május 28-án Budapesten megalakult. A testület tb. elnöke hg. Windischgraetz Lajos, elnöke Szinyei Gerzson lett. Alelnökké választották többek között Hodossy Béla tanítóképzés igazgatóját és a kezdeményező Waldapfel Jánost. A titkári tisztséget Harsányi István gimnáziumi tanárra bízták. A Liga júniusban Sárospatakon fiókcsoportot hozott létre, az alakuló ülésen mintegy nyolcvan személy jelent meg. Ekkor határoztak önálló lap indításáról. Megindult az adománygyűjtés, majd 1916. július 1-jén megjelent a Sárospataki Hírlap első száma, felelős szerkesztője és kiadója Gulyás József volt. A lap 1928-ig tizenkét évfolyamot ért meg, és kiadása, vélhetően anyagi okból, csupán 1924-ben szünetelt. A mozgalom végül is elérte célját, hiszen az egyházkerület nem fogadta el az áthelyezést szorgalmazók indítványát, s minden maradt a régiben. Legalábbis 1923-ig, amikor a jogakadémia, az állami segély megvonása miatt, végleg bezárta kapuit. De ez már nem a Ligán múlt.” Forrás:

A *Pataki diákok* jellegzetessége abban áll, hogy az iskolát naturálisan és szimbolikusan úgy mutatja be, hogy felismerhetővé válik a XX. század társadalmának egésze. „E század elején valóságos kis köztársaság volt Patak falain belül az ottani diákélet világa.”<sup>201</sup> Megvoltak az ősidők óta örökölt tradíciók, melyek éltek és virágoztak, anélkül, hogy a legkisebb kényszert is jelentenék a diákság számára.

A *Pataki diákok* megírása előtt több napot töltött a városban<sup>202</sup>. Nyilvánvalóan ellenőrizni akart személyes emlékeket, nem lehetetlen, hogy a halványuló helyszíni emlékeket is megpróbálta kiegészíteni. Ez előtt az út előtt bizonyára már fejben, esetleg feljegyzésekben „készen” volt a regény cselekményváza, megvoltak a szereplők, eldöntötte, ki fogja „elmondani” a történetet, s bizonyára megfogalmazta a szerző a maga számára azt is, amit a mű „sugalmá”-nak szánt. A regény megírt változata azt hirdette: a pataki diákok

FINKEY Ferenc, *Felhívás a volt pataki diákokhoz, 1916*. A szöveget az 1916-os eredeti kiadás alapján, de a mai helyesírásnak megfelelően közöljük. Sajtó alá rendezte és az utószót írta BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, Zempléni Múzsza, III. évf. 4. (12.) szám 2003.

Az író Sárospatakhoz, a kollégiumhoz való hűségét nem csupán regényeit olvasva érezhetjük. Tanáraival való kapcsolattartása révén felolvasó estekre is elutazott egykori iskolájába. Tájékozott volt a kollégium életével kapcsolatban és a fontosabb eseményeket, újságíróként közölte. Egey Antal barátjához írt levele is erről tanúskodik: „Kedves Anti! Én szeptember 30-ikán, szerdán délelőtt féltizenkettő körül érkezem a gyorsal, s amíg Patakon leszek, délutánokint nálad szeretnék aludni egy órát. Ha lehet. Kérlek, siess át azonnal Elekes Imre közigazgató úrhoz, az én kedves bátyámhoz s mondd meg neki, hogy nyomban küldessen részemre egy gyorsvonatra is érvényes, félárújegy váltására jogosító igazolványt. Közöld vele egyben, hogy az „Új Idők” tegnap megjelent számába tárcát írtam az Alma Materről és diákságáról ezen a címen: „A 400 éves Patak”. Azt hiszem, Imre bátyám is meg lesz vele elégedve.” Forrás: Komáromi János levele Egey Antalhoz. Kelt: Bp., 1931. szeptember 19. A gépírás sima levelezőlapra szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2102.

Egy másik levélből való a következő részlet, melyet Harsányi tanár úrnak írt: „Rövidesen pataki tárgyú dolgokat kezdek irogatni s a pataki diákokról szóló könyvem körülbelül májusban fog megjelenni. Csak hálával tudok gondolni Patakra mindig s hiszem, hogyha isten megtart a háború végéig, még sok Patakról szóló apróságommal róhatok le valamit abból a végtelen hálából, mellyel az öreg kollégiumnak tartozom.” Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bp., 1915. okt. 17. Az írás a sárospataki Kollégium levéltárában, a Budapesti Hírlap monogramjával ellátott levelezőlapra szerepel. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2047.

A *Pataki diákok* című írását még jó ideig nem kezdi meg, hiszen az itt idézett levél keltezési dátuma jól mutatja, hogy ekkor még csak a szándék fogalmazódik meg és csak később, nyolc év múlva realizálódik a helyszíni bejárás és majd a regény megírása. „Kedves Pista Bátyám, én körülbelül hat nap múlva le akarok utazni Patakra. Mivel rövidesen hozzá akarok kezdeni a pataki diákokról szóló regényemhez, kissé körül kellene néznem Vagy nyolc napot töltenék ott: abból Patakon hármát-négyet. Kérem, írja meg postafordultával, kaphatnék-e szállást a kollégiumban? Kosztot a konviktusban kérek: természetesen meg fogom fizetni. A kollégium valamelyik szobájában ugyanis sokkal fesztelenebbül érezném magamat, mint magánházban. Kérem, legyen oly szíves keressen ki a könyvtárban minden adatot, ami a pataki főiskola bujdosására s a gályarabságra, illetve az 1670-1690 közti időre vonatkozik.” Forrás: Komáromi János levele Harsányi Istvánhoz. Kelt: Bpest., 1924. szept. A levél levéltári jelzete: Lgy. 2063.

<sup>201</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m., 204.

<sup>202</sup> Vö. 1916. június 2-án Bécsben kelt levelében arról ír, melyben tervei között szerepel a mű megírása előtti nagyobb helyszíni bejárás.

érdekes és vidám élete az igazi, az örök emberi életforma. S hogy mivel éri el ezt a hatást Komáromi? Azzal, hogy egy „konya – diák”, pontosabban a kollégiumi elhelyezésért konyhai munkát végző tanuló, egy „mendikáns”, vagy ahogy gyakrabban mondták egy mendur érzelmi szinkretizmusán, érdeklődési körén soha nem lép túl. Hiszen egy elsős gimnazistát csak a történetek érdeklik, nem bölcsekedik, csak néz és észreveszi a látnivalókat. Lényeges, hogy az író, nem változtat a valós tényeken<sup>203</sup>, valódi nevükön, jellegzetes szokásokat felemlgetve szerepelteti azokat a tanárokat, akik valóban tanították Komáromit. Harsányi István<sup>204</sup> a könyv 1992. évi kiadásának utószavában említi Zsoldos Benőt és Búza Jánost,<sup>205</sup> akiket sokszor lehetett látni beszélgetve sétálni az iskolakert sárguló lombjai alatt, a fiatalabbakat: Kiss Eleket, H. Bathó Jánost, Szilágyi Benőt, Deák Geyzát<sup>206</sup> <sup>207</sup> Ez utóbbi a nagy múltú, sajátosan pataki képzőművészeti hagyományokat képviselő iskolába került művésztanár az Ung vármegyei Palágy községben született. Ugyanabban a tanévben került Patakra, mikor az író mendurnak. Művészi hitvallása szerint rajzoló és festő művészetünket nemzeti tartalommal kell gazdagítani, és a rajztanítást e szerint kell végezni. P. Deák Geyza szívesen rajzolt Komáromi könyveihez ex libriseket, néhány könyvének borítóját is ő rajzolta.

<sup>203</sup> A regény eredeti kéziratának, első lapjának tetején „Isten nevében” és ajánlással kezd az író. Azonban a több kiadást megélt írás ajánlásában „A hazáért elesett három atyámfia: Soltész Tamás, Soltész Géza és Soltész Lajos volt pataki diákok emlékének” - hibásan szerepel, hiszen az „atyámfia” helyett az eredeti kéziratban „sógorom” bejegyzés áll. Raktári jelzete: Kézirat-tár: 1887. Az irat marginális glosszáiban olvashatjuk az író által közölni kívánt instrukciókat a nyomtatás számára.

<sup>204</sup> Harsányi István (1874-1928), irodalomtörténész, könyvtáros, teológiai tanár, Komáromi tanára. Fia ugyancsak Harsányi István (1902-2002), apja nyomdokaiba lépett; ő is a pataki kollégium tanára és később igazgatója is volt. Az utókor a „tehetségvédelem Magyarországi lámpása” kitüntető címet adományozta neki.

<sup>205</sup> Zsoldos Benő, klasszika-filológia tanár, latin nyelvet tanított. 1873 óta volt a gimnázium tanára 1907-től levéltáros is volt, Thuküdidész-fordítását az Akadémia adta ki olvasható a Komáromi János szerkesztői közreműködésével 1930-ban összeállított, *A pataki diákvilág anekdotakincse II.* kötetében. Ugyancsak e kötetben olvasható Búza Jánosról, aki természetrajz tanára volt.

<sup>206</sup> Kiss Elekről a kötet 166. oldalán olvashatunk, ő tanította a tornát. Tanítási módszeréről jegyezték le róla, hogy minden évben megmérte a fiúk erőfokát és aszerint csoportosította őket. H. Bathó János a „kiváló kuruczene költő”, 1905-ben tartotta tanári székfoglalóját; Erkel művével és újból felzendült a régen várt Rákóczi tárogató, olvasható az anekdota gyűjteményben. Ő volt a gimnázium ének és zenetanára, aki fölöttébb szerette a fegyelmet. Kuruc kesergőket, diáknótákat, hazafias melódiákat komponált. Palágyi Deák Geyza (1871-1931), Komáromi rajztanára, aki néprajzkutató, illusztrátor, költő, festő, és éremgyűjtő volt. Szilágyi Benő országos hírű görög-latin szakos tanár, aki rendkívül puritán ember volt.

<sup>207</sup> HARSÁNYI István, *Utószó*, = Komáromi János, *Pataki diákok*, Bp., Fekete Sas Kiadó, 1992, 241.

#### 4.1.2. Regénytér és regényidő

A regény a szerző gyermekkora helyszínén játszódik. Visszaemlékezéseinek történéseivel megteremti a hitelesség, a valóság látszatát. A Sárospatak utcái, a kollégium, az osztályterem, a könyvtár és az iskolakert, a Vitkóczy-udvar, Kis-Patak ma is híres a jegenyéi, az Ó-Bodrog, a Rákóczi-vár, mind az író diákkori életének fontos helyei. A főszereplő, Barla Jóska egyre inkább megismeri a pataki diákok életét, hagyományait, és ahogy megtalálja helyét a pataki kollégium falai között, úgy szabadul meg mardosó honvágyától, szorongásaitól.

Barla Jóska gátlásokkal teli, félénk fiú, akit a szülői gondviselés a „tisztesszegénység”-ből a tanulással próbál kiemelni. Környezete hamar megérti, nem társtalan, és a tehetsége, képessége is hamar megmutatkozik. Az író a szegényszellér-fuvaros szülők gyermeke az ősi pataki kollégiumot úgy mutatja be, mint aki nem tud betelni annak méreteivel. A szülői ház tenyérnyi nagyságú ablakai után az épület számtalan ablaka csodálattal és szorongással töltik el. A kollégiumba lépve a dufarton át a gömbakácok által ölelt iskola udvarára vezetik. Komoly kihívás volt az épületben történő eligazodás.

A regényidő egyenletes, egy tanév – 1902/'03-as iskolai év eseményeinek rekonstrukciója. Emlékeiből rakja össze a pataki diákélet fontos mozzanatait, melyben hangsúlyt kap az író magánélete. Ez az időszak a politikai életben a „boldog békeidők”-et idézi. A gazdaság virágzik, az oktatásban kiemelkedik az elemi iskolák hálózatának kiépítése, valamint általánossá vált az írni-olvasni tudás, és 1908-ra ingyenessé vált népoktatás. 1910-re a középiskolákban tanulók száma megsokszorozódott.<sup>208</sup> A műben az író utal azokra a történelmi eseményekre, melyek meghatározták a pataki iskola szellemiségét. „[...] A gimnázisták Erdélyi-Önképzőkörében szokatlan mennyiségben futottak be, a lírai költemények és novellák, öldöklő roham indult meg az ötforintos díjakért... És mindezek fölött állt az Ifjúsági – Egylet, melynek látogatott ülésein - a szénior elnöklete alatt - az Alma Mater egész Muzsa-seregét érdeklő közügyeket volt szokás megvitatni, nem egyszer szenvedelmes kirobbanásokkal. [...]”<sup>209</sup>

<sup>208</sup> ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, i. m., 33-43.

<sup>209</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, Bp., Fekete Sas Kiadó, 1992, 87.

Az író konkrét jelzéssel utal az idő múlására, az évszakok váltására, így az időtartam pontosan meghatározható. Olvassuk a mű harmadik fejezetében „[...] Nyárvége volt még, fülledt délután. De az ég hamukékjén mindig többször suhantak át azok a villanásszerű hideg fények, melyek az ősz közeledtét jelezték [...] az iskolakertben félcsupaszon álmodoztak a juharfák a Sátorhegyek felől [...]”.<sup>210</sup> Később a nyolcadik fejezetben már a pütkösdi legációra készülő önképzőköri munkálatokat említi Komáromi. A különböző regényterek és történések a szereplők és Barla Jóska társadalmi helyzetét jelzik. A Vitkóczy-udvar azért fontos helyszín, mert az ott látottak mindig arra sarkallták Barla Jóskát, hogy tanulni kell, mert csak így törhet ki „[...] Ezen az udvaron járkálgatott föl és alá nagyon sokat Barla Jóska, mialatt a másnapi leckéjét darálgatta s egész életére szívébe zárta az udvart és környezetét. A szomszéd ház tetejéig felfutó örökzöld a faluját juttatta eszébe, hol az urasági lakok ugyanilyen fázékony zöldben dideregtek, ha az urasági kertek lehullatták már lombjaikat a télre eső csendben. S az udvar vége felől ugyanúgy néztek idáig a hegyek, mint odahaza is”.<sup>211</sup> Az élethez fontos társas együttélés szabályai itt interiorizálódnak „[...] a régi világ szelleme megmaradt azért több vonatkozásban. A brugókat neki kellett hazáig cipelnie, téli időben az ő kötelessége volt tüzet gerjeszteni, virradatkor éppenúgy, mint jókor estén s késő éjszakán, ha a nagyobbik Zólyomi úrnak algebrai előkészületei közben elfogyott a cigarettája, Barla Jóska az első szóra kiugrott az ágyból, felkapkodta a ruhát és szaladt-szaladt cigarettáért a hóvihartól csattogó utcán. Lihegve, vörösremart füllel futott aztán vissza a Központból vagy az Aranyszarvasból. Zólyomi úr csak a szemével jelezte, hogy "jól van, mendur" s Barla Jóska visszabújhatott aztán megint az ágyba azzal a jóleső tudattal, hogy Zólyomi úr a mai napon is meg van vele elégedve.”<sup>212</sup> A fegyelem más vonatkozásban is megmutatkozott „[...] Barla Jóskának előbb kellett megtanulnia a leckét, hogy vacsora után az asztal kizárólag a nagyobbik Zólyomi úr rendelkezésére állhasson. Mert vacsora után a

---

<sup>210</sup> I. m., 45.

<sup>211</sup> I. m., 47.

<sup>212</sup> I. m., 48.

mendikánsnak ágyban volt a helye. A szobában ilyenkor már a felsőgimnázisták gyülekeztek [...]"<sup>213</sup>

A mű regényterében megismerhetjük a pataki diákság kulturális és irodalmi hagyományait. Az ötödik fejezetben az „elekciós és legációs mibenlétét”, szertartását, a nyolcadik fejezetben az Erdélyi-Önképzőkör üléseinek hangulatát. „Nagy volt a diákélet Patakon, s ebben a diákéletben teljesen elvesztem kicsinyke számmal, mint porszem a forgotagban. A kollégium folyosóin koros diákok jöttek-mentek a magyar ruhában, csizmában, hosszú pipaszárakkal, s tekintélyük oly nagy volt az apró diákok előtt, akár a tiszteletreméltó tanáruké”.<sup>214</sup> A tekintély tisztelete megmutatkozott abban, ahogyan Korpa bácsi az ő, „harmadízben negyedéves” teológus mesélt a kollégium kapujában, az összesereglett új menduroknak, akik odaadón figyelnek, pedig a történet cseppet sem változott, ugyanaz maradt. „Most érezzük csak, milyen ereje van a réges-régen feltalált művészi, irodalmi, zenei fortélynak, a kéjes érzéseket kioldó ismétlésnek. Akárcsak a nagyításnak, a túlzásnak. S e két utóbbi egyszerű eszköznek valódi nagybirtokosa Komáromi János”.<sup>215</sup> Az író, ezzel a képpel indítja és zárja a művet, mintegy keretbe foglalva azt. Emeltebb hangon, a regény utolsó előtti fejezetének végén, szentimentális, elégikus gondolatsorral idézi azokat az eseményeket, amelyek diákkori élményanyagát gazdagították. „Hol vannak a régi kislányok, hol vannak? Neveiket bevéstük egyszer az iskolakerti fákba...Megnőttek azóta a fák, a nevek följebb mentek az ég felé, talán az egykori kislányok is égbeszálltak kitárt karjaikkal, mint az angyalok. Ma már a lábuk nyomát se találni az iskolakert utacskáin... Hol keresselek Kóréh Laci, régi társam? S merre szóródtatok el ti, többi pajtásaim? Melyik sarkában a világnak kutassak utánatok? Mert magam vagyok már, nagyon magam... Ülök a szobában egyedül s az eszemben jártok gyakran, régi barátaim... És földöntúli messzeségből már csak halkuló dalaitokat hallom riadó füleimmel, amint fűjjátok, egyre fűjjátok szilajul határon innen, határon túl... Élni fogtok, mindig élni, pataki diákok, amíg merész dalaitok élnek!”<sup>216</sup>

<sup>213</sup> I. m., 48.

<sup>214</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, Bp., 1938, 204.

<sup>215</sup> HARSÁNYI István, *Utószó* = KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, Bp., Fekete Sas Kiadó, 1992, 245.

<sup>216</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, i. m., 212-213.



Kezdetben a főhős állandóan szenved a beilleszkedés nehézségeitől, gyöttri a honvágy. „Eleinte csak sírdogálás és keserűség között vágyakoztam apám, anyám, kistestvéreim után, később beletörődtem az új életbe, s minden erőmmel a tanulásnak feküdtem.”<sup>217</sup> A kollégium életében az új tagok befogadása, beillesztése szép és felelősségteljes feladatnak bizonyult elsőéves és másodéves gimnazistáknak egyaránt. Barla Jóska és Kóréh Laci mindketten idegenek voltak egymásnak a pataki diákok között, számtalan diáktrefának estek áldozatául tapasztalatlanságuk miatt. Mindketten az elhagyatottság érzésétől szenvednek, így találják egymásra és kötnek barátságot. Kölcsönösen megvendégelték egymást, mikor csomagot kaptak hazulról. Majd miután jóllaktak, sétálni mentek Újhely felé, s közben „hazagondoltak és úgy érezték, hogy szomorú lenne az élet barátság nélkül.”<sup>218</sup> A féltékenység és visszahúzódás ideje nem tartott sokáig, egyre több diáktársával barátkozik, és őt is egyre többen ismerik. Hamar rájön, hogy a kollégium falain belül kik a jelentősebb diákok, megtudja, hogy a gödék (elsőéves joghallgatók) csakis a legfrissebb divat szerint öltözködnek, és a kalap is megkülönböztető kiegészítő volt. A jogászok búrkalapot, míg a teológusok széles karimájú kalapot viseltek.

Az azonos közösségből származó nagyobb diákok támogatták a kicsi, tapasztalatlan mendurokat. Barla Jóska patrónusa, Fehér Pista jogászelnök, a kollégium meghatározó személyisége. A fiatal diák sok ártatlan szerelemről és kedves dologról szerez tudomást általa. Tudatában volt annak is, hogy a saját lábán kell majd megállnia és már kisdiákként meg kell küzdenie a megélhetésért. Ő az eminens gimnazista mintaképe, kire Zólyomi szobafőnök úrnak alig kell ránéznie, hogy megtanulja-e a leckét, vagy esténként nem csatangol-e az utcán. A mendurok szálláshelyeiken „gárdákban” laktak. Több diákgárda is volt a városban. Az egy családnál együtt lakó - nevelkedő diákok csoportját ugyanis a szállásadó családokról nevezték el. Barla Jóska a Vitkóczyné-gárdába került. A házirend szerint a mendur mindenben engedelmességgel tartozott a nagyobb diákoknak. Nagy rendet kellett tartaniuk, melyet az idősebb diákok ellenőriztek, de olykor előfordult a tanári vizit is. Komáromi művében a jó tanuló típus mellett megtaláljuk a gyenge, bukdácsoló diákot is. Mikor Barla Jóska vérbeli pataki mendur lett, nem szakadt el akkor sem a szü-

<sup>217</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim* – Munkái Gyűjteményes Kiadása Bp., 1938. 205.

<sup>218</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, i. m., 72.

lői háztól. Szüleihez írt leveleiben beszámolt mindennapjairól. Pénzt soha nem kért, hiszen Tatár Miskát korrepetálta, havi két forintért.

„[...] Már négy hete, hogy itt vagyok, latinul is olvasok s tegnap a földrajz tanár úr megdicsért, mert jól feleltem... Úgyszintén még azt írom, hogy nevelő sem kell, mert úgysis tanulok [...]”<sup>219</sup>

A regénytér meghatározását (érzékelését) segítik azok a szavak, amelyek a regényben jellegzetes diáknyelvet jelentik.<sup>220</sup>

Az öregdiákok nagyon sokat meséltek a fiataloknak a régi tanítványokról, akik öregbítették az Alma Matert. A kollégium belső életéről, a „pataki szellemről” már az első hetekben nagyon sokat tudtak. Barla Jóska csodálattal gondolt arra, hogy ő ugyanannak az iskolának a diákja, melyben egykor a nagy elődök tanultak. A Sárospataki Kollégium nagy tanítványai voltak: II. Rákóczi György, Csokonai Vitéz Mihály, Tompa Mihály. Patakon és környékén vág bele a nyelvújításba Bessenyei György, Barczafalvi Szabó Dávid. Ők

<sup>219</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, i. m., 64.

<sup>220</sup> A regény végén a diáknyelvből és az elhomályosult jelentésű szavakból külön szójegyzék van. A következő alakok szerepelnek: Bagoly: Hetedikes gimnazista. Brugó: A tápintézet tagjainak négy napra kiadott egész kenyér. Elekció: Ünnepválasztás előre megállapított rend: felülről kezdve az egyes évfolyamok és a tanulmányi előmenetel szerint. Feketetábla: Az igazgatók erre függesztik ki az ifjúságra vonatkozó összes hirdetéseket, pályázatokat és egyéb tudnivalókat. Fika: Általában diák. Fugál: mulasztani, pl. órát. Füstös: A görög és latin klasszikusok titokban használt magyar fordításai. Más iskolákban „puska” a neve. Göde: Elsőéves joghallgató. Gárda: Az egy házban lévő diákszobáknak a lakói együttléve. A gárdát a ház tulajdonosának vagy bérlőjének a neve után nevezték. Pl.: Németh-gárda, Radácsi-gárda stb. Introitus: Az énekkar ifjúsági elnökének beiktatása, a saját költségén. Régen egy hordó bort vett a s azt itták meg a kórustagok. Konya: Elsőosztályos gimnazista. Legáció: Ünnepi követés intézménye. A három főünnepre a főiskola az akadémiai hallgatókat és a főgimnázium VIII-VII. osztályos növendékeit Isten ígéjének hirdetésére kiküldi az egyházközségekbe, amiért honoráriumot kapnak a hívektől. A szegény diák ezekből tartja fenn magát. Legátus: Ünnepi követ, vagyis akadémista, vagy felsőbb gimnazista, vagy képezős, aki legációba ment. Lencsés: Lencséseknek csúfolták a pataki diákokat, mert minden szombaton úgy a konviktusban, mind a gazdasszonyok kosztján lencsét ettek. Maturandus: Nyolcadikos gimnazista. Mendikáns: A szegény néposztályból való alsóbb osztályba járó kisdíák. Kedvelt alakja a „mendur”. Ha legációba vitték, akkor az volt a feladata, hogy vitte a legátus csomagját, és ünnepi verset mondott. Pátens: A főiskola közigazgatójának nyomtatott felhívása a hívekhez, amelyben a legátust a hívek szíves pártfogásába ajánlja. A legátus a legációba annyit vitt magával a pátensből, ahány helyre mentek és személyesen átadták. Peckás: Fűtő kisdíák, aki a közösen lakott diákszobát takarította, továbbá télen korán reggel befűtött a szobába. A peckásságot hetenként felváltva végezték. Pielni: Inni. Rekvirálás: A legátus meglátogatja az ünnepet megelőző hét szombatján az úribb helyeket és átadja a pátens, és ezzel bemutatkozik, majd a következő alkalommal kapják meg a honoráriumot. Szénior: A széniort a teológiát végzett jeles ifjak közül a teológiai kar ajánlására a Köziskolai Szék választja egy évre. Ismételten megválasztható. Szublégátus: A legátus medikánusa. Rendszerint olyan kisdíák, aki a legátusnak valamelyest szolgáltatot tesz az iskolai életben. Tógátus: Papi pályára készülő ifjú. Régebben tógát, azaz hosszú, bokáig érő öltönyt viseltek. „Non togatus” az a diák volt, aki világi pályára készült. Trilla: Elsőéves teológus.” Forrás: KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, Bp., Fekete Sas Kiadó 1992, 236-237. V.ö. *A pataki diák anekdotakincse* II. kötet, PANKA Károly szerk., KOMÁROMI János közreműködésével, Pataki Diákok Országos Szövetségének Egyesülete, Bp., 1930, 199-203.

is és Kossuth, Szemere is e falak között művelődtek. Petőfi így ír *Úti levelé-*  
ben Sárospatakról: „Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlan-  
barlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlanai...”<sup>221</sup>

---

<sup>221</sup> Petőfi: *Úti levelek*, = Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése, Bp., 1974, 301.

### 4.1.3. A város és az iskola mint primer szocializációs színtér

A Sárospataki Református Kollégium belső életének alakulásában, meghatározó szerepet játszott a tradíció. A hagyományok gyarapítása, átörökítése, a szép magyar beszéd, az ősök üzenete első pillanattól kezdve foglalkoztatták főhősünket.

A pataki diákok olyan ingergazdag, védett légkörben éltek, amelyben személyes érdeklődési körüknek megfelelően valósíthatták meg vágyaikat. Hatalmas közösségbe forrt össze a kollégium óriási diákserege, a kisiskolás diákoktól kezdve a teológus öregdiákokig. Egyetlen közös cél és alapvető tevékenység forrasztotta össze a diákokat, ez pedig a tanulás, a tanulásba vetett hit, maga az előrehaladás. Hitték, hogy a tudás hatalom és öröm is!

A regény világgképét a hazafiasság hatja át. „A tanár urak már az első órán az Alma Mater múltjáról beszéltek s az egykori diákokról, akik, mialatt tanáraikat gályára vitte a német, őket pedig világgá verték a jezsuiták, harminchárom esztendeig bujdosnak Kassa alatt és Erdélyben, de bujdosva is fenntartották a főiskolát”.<sup>222</sup> A méltán híres tanárookra több helyen is emlékezett Komáromi. „Tudomány terén pedig legendákat regéltek Zsoldos Benő professzor úrról, aki úgy beszélt görögül, mint te magyarul, felebarátom. Sőt mikor a budapesti Akadémia összes tudósai sem tudták lefordítani Thukididesz bizonyos tíz sorát, Zsoldos tanár úr vállalkozott rá. Meg is csinálta nem kis fejtöréssel s kitüntetés gyanánt tíz császári aranyat küldött neki Patakra az Akadémia. Meg is látszott a tanár úron a sok tudás. Vékony pálcájával úgy kocogott a járdán, hogy nem is látta, ha köszöntek neki. Akkor is gondolkozott.”<sup>223</sup> Az itteni diák tanult sziklaszilárd öntudatot, mindenki olyan szeretett volna lenni, mint a hajdani nagy tanítványok.

A hagyományok sorában feltétlenül említést kell tenni az iskola jellegéből adódóan a diákság nagy megmozdulásáról, sátoros ünnepek alkalmával a legációról, melynek során ünnepi követségbe mentek különböző településekre isteni ígéhirdetéseket tartani és adományokat gyűjteni.<sup>224</sup> Harmincöt-negyven

<sup>222</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, i. m., 3.

<sup>223</sup> KOMÁROMI János, I. m., 3.

<sup>224</sup> Legáció: az ünnepi követküldés intézménye, melyben mindig is összekapcsolódott az ígéhirdetés és az adománygyűjtés. A legátusküldés kifejezetten protestáns és magyar hagyomány. A református és unitárius kollégiumok diákjai, elsősorban az egyházi hivatásra készülő teoló-

falu csaknem minden református házánál megfordultak, elmondták a verses köszöntőt, kóstolgattak mindenféle borokat, süteményeket; szaporodott a pénz a zsebükben. Micsoda izgalommal teli ünnepek voltak az elekción választások! Az ötödik fejezetben részletesen ír erről a fontos eseményről, melyre évek múltán is emlékszik: „Első legációm színhelye a következő öt falu volt: Garany, Szürnyeg, Imreg, Bodzásújlak, Jesztreb, az Ondava folyó mentén. Harminc esztendeje múlt már ennek is legutóbbi karácsonykor, de emlékszem azért, hogy öt forint és ötven krajcár volt a tiszta jövedelemem, ami nagy segítséget jelentett nékem akkor.”<sup>225</sup> Osztályrangsorban és osztályon belül szigorú tanulmányi sorrendben választottak. Barla Jóska első legációjára falubelijével, a tisztartó fiával, Fehér Pistával ment. Házról-házra jártak és főhősünk, mint szublegátus, valamennyi helyen elszavalta a medikáns versikét, melyért egy-egy krajcárt kapott. A diákság szokásairól lejegyzett részből megismerjük a kollégium pezsgő kulturális életét. A nagydiákok örködték a tradíciókon s szájról-szájra adták őket az apróbbaknak: „[...] délutánonkint az Olvasó-Egyletben gyülekeztek, vagy a kamarákban találkoztak a nagydiákok. A folyosók csak délelőtt zszibongtak tőlük az első emeleten, mialatt a földszint tantermeiben a felsőgimnázisták, mendurok és egyéb konyák figyeltek kinyújtott nyakkal a szárnyaló előadásokra. S nagy volt a zajgás az egyletekben is. A joghallgatóknál Fehér Pista elnökölt, ahol is tartalmas viták rendeztetek, s minden kérdést részletesen megvilágítottak. A teológusoknál Tengely Orbán volt az elnök, ahol pályadíjak tűzettek ki s a beérkezett pályaművek színvonaláról tüzetesen taglaló bírálatok olvastattak föl. A gimnázisták Erdélyi-Önképzőkörében szokatlan mennyiségben futottak be a lírai költemények és novellák, öldöklő roham indult meg az ötforintos díjakért... És mindezek fölött állt az Ifjúsági-Egylet, melynek látogatott ülésein – a szénior elnöklete alatt – az Alma Mater egész Muzsa-seregét érdeklő közügyeket volt szokás megvitatni, nem egyszer szenvedelmes kirobbanásokkal.”<sup>226</sup> Azt is megismerhetjük, hogy miként választottak „pót-tanítót” egy-egy környékbeli faluba, melynek hagyománya kissé megkopott

---

gusok, valamint a harmadéves joghallgatók, a jurátusok a három nagy sátoros ünnepre - karácsony, húsvét, pünkösöd - vidéki templomokba mentek prédikálni. Nemcsak prédikáltak az ünnep másodnapján, de adományokat is gyűjtöttek a kollégiumoknak.

<sup>225</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, Szeffe magyar regényei, 1935, 206.

<sup>226</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, i. m., 184.

már az író idejében: „A presbiter urak megérkezvén Patakra, kiálltak a főiskola kapujába, hogy szemre-vételezzék a jövő-menő diákságot. Mikor aztán kiválasztottak maguknak néhányat, a vállalkozók közül egy másik, szűkebb szelekció következett, amelyben külön jelentősége volt az illető egyén testtartásbeli mivoltának, erkölcsi feddhetetlenségének s mindenekfölött orgánumának a hanganyagban. Hogy aztán a rektóriára vállalkozó diák, meg a nagytekintélyű presbiter urak megegyeztek volna, kézadás és némelyes áldomás következett, amely később belenyúlt a muzsafiaktól való keserves búcsúzkodásba. A tógátus megkapván az Alma Matertől az obsitot, a szekér előállt a kollégium elé s ugyanakkor egy hordó bort vertek csapra a szekeren. Sereglettek mindenfelől a búcsúpohárra s egy kézszorításra. És merítették a bort a távozó egészségére. Mert nem tudta senki, visszajön-e még a búcsúzó, avagy végleg ottragad-e valamelyik abauji vagy gömöri falucskában?”<sup>227</sup> A hagyományos ballagási ünnepek szokásait is lejegyezte Komáromi: „[...] mikor aztán az óra elütötte a tizenkettőt, feltűntek a maturandusok, amint levett kalappal, kettős sorokban jöttek a folyosó felől. Felvonultak a csengő alá s ott körbeálltak, miközben búcsúnótát játszott a zenekar. Akkor a csengő-alatti elkopott köre állt fel az első eminens és elbúcsúzott a főiskolától. Megköszönte a nevelést s intette a kisebbeket, akik az ő nyomaikba lépnek, hogy örködjenek a hagyományokon. Lehajtott fejjel hallgatott mindenki s és akkor, valamennyi diák száján megharsant még egyszer a Bathó János halhatatlan éneke:

Diáktanyámat itt hagyom már  
Nem lesz hazám sose Patak már...  
Fiúk, azért szeressetek!  
Szeressétek a vén diákot;  
Fiúk, fiúk, ha messze járok,  
Üzenjete! Üzenjete!<sup>228</sup>

A diákság a társadalom minden rétegét képviselte, bár nem arányosan, azonban lényegesen nagyobb hangsúlyt, szerepet kapott a tehetség, a jellem, az egyéb személyes tulajdonság, mint bármiféle szülői vagyon, rang. Barla Jóska szegény sorból érkezett a kollégium falai közé, de ezt nem élte meg hát-

<sup>227</sup> I. m., 178.

<sup>228</sup> I. m., 192.

rányként, egyenrangú félként tekintettek minden diákra, segítették egymást. Példa erre a hősnököt biztató idősebb diák támogatása: „Hallom a tanár uraktól, hogy a legjobb tanuló vagy az osztályban. Hát csak becsüld meg magad ezután is, a tanár urak gondolni fognak reád. Az Alma Mater sok szegény fiút fölnevelt már. Aztán ezentúl, ha szükséged lenne valamire, csak gyere hozzám, én majd kisegítlek.”<sup>229</sup> Az iskola úgy jelenik meg itt, mint primer szocializációs színtér.<sup>230</sup> Ebben a kontextusban a művek központi kérdésként vetik

<sup>229</sup> I. m., 87.

<sup>230</sup> Elsődleges szocializációs környezetként jelenik meg például Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című művében a természeti világ. Santiago szimbiózisa, bensőséges kapcsolata a természettel érzékeny lélekről árulkodik. Az öreg halász harca a természettel olyan önismereti folyamat része, mely során az alázat felismerése mélyebb értelmezést nyer. Hiszen az ember számára a természet nélkülözhetetlen, és ha élni akar, akkor tiszteletben kell tartani annak törvényeit, ismernie, értenie kell jelzéseit, „kommunikációját”: „Az öreg halász felnézett, és látta, hogy a fregattmadár már megint ott köröz a víz fölött. - Halat talált - mondta fennhangon. [...] - Nagy segítség nekem ez a madár - mondta az öreg halász.” Ernest HEMINGWAY, *Az öreg halász és a tenger*, Szeged, Könyvmolyképző Kiadó, 2005, 13. De nem csupán a madarak és más élőlények jelzéseit érti Santiago, hanem a csillagok, a Hold és a Nap pozíciójának is kiváló értelmezője, hisz iránytűként működik; segít a tájékozódásban, a hazatalálásban. Az öreg halász a természet erőit, a tenger hullámait tiszteli, mint ahogyan a zsákmányul ejtett halat is: „Ide figyelj, te hal – mondta. Szeretlek, tisztellek, becsüllek. De megöllek még ma, mielőtt leszáll a nap.” (I. m., 19.) Santiago a természeti környezet és önmaga jó ismerője. Emberfeletti küzdelme a hallal, cápákkal bebizonyította számára, hogy kellő bátorság, helytállás, akaraterő segítségével mégis hazajutunk.

A helytállás és kitartás - mint az ember szocializációjának lényeges motivációi jelennek meg Molnár Ferenc *Pál utcai fiúk* című művében. A mű világa a gyermekkor fontos színterére visz. A grundra, mely a szabadság, otthon és a haza is egyben. A grund olyan közösségi színtér, melyben dramatisztikus szerepek, íratlan szabályok határozzák meg a közösség életét. A megfelelő szerepmagatartás nem spontán módon nyilvánul meg, hanem a szerepelvárásoknak megfelelően történik. A grundon a közösségépítés során a szereptanulást befolyásoló tényezők a saját maguk által létrehozott szabályok követése. A gittegylet szervezetsége olyan szereptanulási folyamat, melyben az elfogadott normákhoz: a gittszerzéshez, gittrágáshoz mindenkinek igazodnia kell. Szervezettségük komolyságára utal a csoporton belüli funkciók betöltése: elnök, pénztáros, pecsétőr. A mosolyogtató „szervezet” komolyságának bizonyítéka, mikor Rác tanár úr kérdőre vonja a fiúkat és a pecsétőr Barabásból előtörnek a szavak: „Kérem - vágta ki Barabás -, én esküt tettem, hogy inkább az étellel is megvédelmezem a pecsétet, de a kezemből ki nem adom.” MOLNÁR Ferenc, *Pál utcai fiúk*, Uzsgorod, Móra Kiadó – Kárpátia Kiadó, 1970, 66. A csoporton belüli a normák elfogadása a légkör meghatározó eleme, melynek betartása éppúgy érvényesül, a vörösingések csapatában is, mint a Pál utcai fiúk grundján és a gittegyletben. A vörösingések vezérének tekintélye, más iránti tisztelete nyilvánul meg a regény ötödik fejezetében, mikor a Pásztor fiúk is fürödni kényszerülnek súlyos szabályszegésük miatt: „Te vetted el ettől a fiútól a golyóját a Múzeum-kertben? Pásztor csöndesen felelt: - Én. - Az öcséd is ott volt? - Igen. - `Einstead` volt? - Az. - Hát nem megtiltottam, hogy a vörösingések kis gyöngye gyerekektől golyót raboljanak? A Pásztorok hallgattak. Áts Ferivel szemben nem volt ellenkezés. A vezér szigorúan végignézett rajtuk, és ellentmondást nem tűrő hangon, de nyugodtan szólott: - Fürödjetek meg! A Pásztorok értetlenül néztek rá. - Nem értitek? Úgy, ahogy vagytok, ruhástul. Most ti fürödjetek meg! És mikor egyik-másik arcon mosolyt látott, azt mondta: - Aki pedig nevetni fog rajtuk, az szintén megfürdik. Erre aztán mindenkinek elment a kedve a nevetéstől. Áts ránézett a Pásztorokra, s most már sürgető hangon mondta - No, fürödjetek meg! Nyakig. Egy-kettő! A csapathoz fordult. - Hátra arc! Ne bámuljátok őket!” (i. m., 88-89.) A csoporton belüli széthúzás megjelenik a gittegyleten belül is, mely gyengíti az összetartozást és az egység belviszályához vezetnek. A Pál utcai gyerekek azért küzdenek, hogy megvédjék játszóhelyüket. Hősies küzdelmük szomorúan végződik; megvédik a grundot, azonban Nemecek meghal, a grundot beépítik, a munkagépek ellepik, de

föl a beilleszkedés jellegzetes konfliktusait. Így van ez Komáromi János regényében is. Itt azonban a múlthoz, a nemzethez, a hagyományokhoz, a tanuláshoz és a hithez kell adaptálódnia a főhősnek. Az ő számára a szocializáció mindezek elfogadását és interiorizálódását jelenti. Ez a szocializációs folyamat azonban nem törvényszerűen azonos minden nevelési (nevelődési) regényben. Móricz Zsigmond számára például Debrecen diák – tanár viszonya az ellenségképben jelenik meg. A cseh kiadáshoz írt előszavában egyenesen a gyermeki psziché tragédiájának nevezi a regényt. Ebben az előszóban vall az érzékeny, csalódott gyermeki lélekről: „Ez az érzékenység, ez a csalódás és fájdalom sokszor az egész életet befolyásolja. Ijedtté, félénkké, tehetetlenné teszi őt a felnőttkorban s éppen a legkülönbeket: vigyázatok ezért, felnőttek, hogy ne bukjatok a gyermeki áhítat mérlegén: önmagatoknak ártotok, az emberiség jövőjének.”<sup>231</sup> Komáromi regénye a hős alaphelyzetében Móricz Zsigmondéra emlékeztet. Közös bennük, hogy szegény sorsú gyermek költözik be faluról a pataki kollégiumba s a „regény azt rajzolja, mint tükröződik a naiv lélekben a kollégium világa [...]” Komáromi azonban meleg szeretettel emlékezik az alma materre. Nála a természet rendjének tetszik, hogy „aki szegény, annak bizony keservesen kell küzdenie magát, de nagy áldás az is, ha erre lehetősége nyílik”.<sup>232</sup>

Komárominál a felnőttek világa – ellentétben a *Légy jó mindhalálig* című regényben tapasztaltakkal –, nem ábrándítja ki Barla Jóskát, hiszen egy olyan magyar ifjúság alkotta uterusban nevelődik és szerzi meg életre szóló tudásának alapjait, mely erős erkölcsi alapot biztosít az élet számos területén. Komáromi Barla Jóskája sok, magához hasonló, szegény sorsú diák között tűnik ki tehetségével. Az írói szándék egyértelmű: a pataki diákélet nyüzsgő áramlását igyekszik bemutatni, és nyoma sincs itt a társadalmi helyzetből adódó másság megnyilvánulásának.

Komáromi János íróként nem elbeszélő, inkább emlékező. A *Pataki diákokban* a történetmondó olyan eseményt beszél el, amelynek ő maga nem szereplője. A történetből kibontakozó világ a múltba visz, és az átélt események

---

a fűvészkertből is távozniuk kell Átséknak. A *Pál utcai fiúkban* a grund olyan szocializációs közeg, melyben az egyén megtapasztalja egy jó csoporthoz való tartozás érzését. Hiszen akár Pál utcai, akár vörösingés, azonos közösségi helyzetben a csoportjuk érdekképviselőivé válnak. Ezáltal védve, szeretve és biztonságban érezhetik magukat, egyéniségüket.

<sup>231</sup> MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. 118.

<sup>232</sup> Budapesti Szemle, *Képek a magyar diákéletről*, 1926/2, 318.



sodrában az író gyermekkorára emlékszik: „[...] nem volt már többé az egykori ügyefogyott konya-diák. Sokat tanult, látott és hallott azóta, élte a közönség életét, amely önállóságra nevelte s ismerte már a hagyományokat, melyek a főiskola múltját jelentették és amelyek önérzettel töltötték el őt is. Az egykori híres diákok útjait figyelte, akik szárnyra kelvén egyszer innét, sok tiszteletet és megbecsülést szereztek az Alma Maternek.”<sup>233</sup> A *Pataki diákok* című mű vizsgálatával szemléltethető, hogy a szerző, a regény minden rétegében átélő. Az elbeszélő „én”, és a történetben ábrázolt világ valós kapcsolatban áll az íróval, így korlátlan hatalma van az információk feldolgozásában. A Komáromi által felfedezett és megismert világ megmutatása fontos. Ezzel az ábrázolással a tárgyak és események bármely perspektívából nézzük, jól láthatók. „Az udvar elején apró szivattyús-kút állt, alatta még apróbb kővályú. Barla Jóska itt mosdott reggelenként a lavorból. A szomszéd ház hátsó falán, mely az udvarra szólt, egészen a tetőig örökzöld futott fel, ami kissé bánkódó hangulatot kölcsönzött az udvarnak. Vitkóczkyné asszony lakószobája után a diákok három kamarája következett s ezek közül a középsőben lakott Barla Jóska, öt forintért két hónapra. Az eresz alatt padlós tornác futott el, csaknem egy szintben az udvarral s e tornácon egy mángorló búsult egymagában. Szemközt pedig csenevész eperfácska tétlenkedett, mert a szomszéd ház magas gerince elzárt tőle minden napsugárt. Végül a hármás fatartó jött az utolsó kamarával szemközt. Ott léckapu kerítette be az udvart, amely azon túl is nyúlt-nyúlt, egészen a kertekig. Ezen az udvaron járkálgatott föl és alá nagyon sokat Barla Jóska, mialatt a másnapos leckéjét darálgatta és egész életére szívébe zárta az udvar környezetét. A szomszéd ház tetejéig felfutó örökzöld faluját juttatta eszébe, hol az urasági lakok ugyanilyen fázékony zöldben dideregtek, ha az urasági kertek lehullatták már lombjaikat a télreeső csendben. S az udvar vége felől ugyanúgy néztek idáig a hegyek, mint odahaza is”.<sup>234</sup> A személyes történetmesélés és az emlékezés, gyakran szentimentális hangulatot teremt. Az utolsó fejezetben az új tanév kezdetét ugyanolyannak írja le, semmi nem változott, az író „vale”-t int az olvasónak jelezve, hogy az élet körforgásában van, ami örök, megismételhető úgy, mint a pataki kollégiumban, ahol minden év ugyanúgy kezdődik, csak újabb diákokkal: „Csodásegű nap volt ez, amelyre szerelmes délután szokott következni. Siket csönd hallgatott a város szélein. A nap sü-

<sup>233</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, i. m., 121.

<sup>234</sup> I. m., 47.

tött még, de egyre hanyatló erővel. A héczei kertek kerítésein ökönyál lengt s pókhálók szálldostak a verőfényben. Itt-ott idegen színek villantak meg a mennybolt őszi kékségében. Ennek már földöntúli üzenetei voltak a novembernek”.<sup>235</sup>

Ugyanazt a borúsán érzélgős hangulatot árasztja az elbeszélő, mikor a szülői ház emlékének képei öntik el. Kilép a karakter mögül, csak a főalakot látjuk és az emlékező érzelmei előntik az író: „A ház, amelyben Barla Jóskát élete legnagyobb szomorúsága érte, ma is áll még talán az országút mellett. A kajla akác még nagyobbra nőtt, ha ki nem vágta azóta. Hány furmányosságok, mennyi úrifogat haladt el azóta a lesüppedt ház előtt, amelyben késő novemberi éjszakákon túlvilági lények dobbantottak a lábaikkal? A ház állhat még. De hol a régi gazda, aki az asztallapra dülve órákig elnézett maga elé egyfolytában, mikor nehezére fordult sorsa! Hol a Barla Jóska három kistestvére, akik zsenge szárnyaikon oly hamar szétszálltak a világba?! És hol az édesanya, ki a testvérek minden lépésére vigyázott, amikor még pöttömnyi emberkéek voltak s amikor még ő maga nem esett ágynak?! Régen volt... Idegen arcok nézhetnek ki ma az apró ablakok táblácskái mögül...”<sup>236</sup> Az ilyen szövegrészek hatásos elemei a történetmondás lelassításának.

Az olvasó a történetet könnyen azonosíthatja a beszédhelyzet felismerése kapcsán, hiszen az elbeszélés ideje elválasztódik a történetétől. Az iskolai események elbeszélése, az alakok leírása és a kollégiumi környezet írói elrendezése és lineáris vonalvezetése biztosítja az olvasó számára az életrajzi elemek rendezését. Az írói nézőpont nem teszi lehetővé a befogadói átértelmezést, nincs rá szükség, hiszen mindent tud az elbeszélő, aki Barla Jóska nézőpontjából csak pillanatfelvételeket mutat. Az általa megismert világ szcenikus ábrázolása mögött ugyanakkor mindig érezhető a rendező-író omnipotenciája. Amikor megtudja Jóska, hogy nem kell tornakönyvet venni, levelet ír haza, melyben egyéb gondolatok is megfogalmazódnak: „[...] Már négy hete, hogy itt vagyok, latinul is olvasok s tegnap a földrajz tanár úr megint megdicsért, mert jól feleltem földrajzból. Úgyszintén tudósítom kedves édesanyámat, kedves édesapámat, Jancsi öcsémet, Mariska húgomat és Juliska húgomat,

<sup>235</sup> I. m., 244.

<sup>236</sup> I. m., 62.

hogy a nyolckötetes tornakönyv nem kell, amiről a multiba írtam, mert a tornát nem könyvből tanuljuk [...] Úgyszintén még azt írom, hogy nevelő se kell, mert úgyis tanulok. Csak ne féljék kedves édesanyám, mert én vigyázok magamra s odafigyelek minden órán, azonfelül a húsz krajcárból még megvan nyolc...<sup>237</sup> A szövegben található levelekből a főszereplő értelmezését kapjuk az előzetes eseményekről, így kap a befogadó hiteles képet a szövegben létező történekekről. Ezek a jelentésrétegek az elbeszélő akaratát fejezik ki és a mű világképét ebben az összefüggésben kell vizsgálni. Komárominál az iskola az életre való felkészítés színtere melyben a jó diákközösséget, a hagyományok őrzése a szeretet és tisztelet tartja össze.

Komáromi jelen történetét a perszonalitás határozza meg ugyanúgy, ahogyan Móricz *Légy jó mindhalálíg* című írását. Móricz olyan történetet mesél el, amelynek ő maga nem volt cselekvő részese, erre utalnak az elbeszélő tevékenységre reflektáló harmadik személyű, múlt időben lévő mondást jelentő igealakok. „Odatette elébe a szállítólevelet, – olvasható például az egyik részletben – amelynek már elolvasta a szelvényén az édesanyja vékony kis dőlt betűivel az üzenete. Mennyire dobogott a szíve az írástól, mintha valósággal látta volna az édesanyja fehér sápadt arcát, ijesztő nagy fekete szemét. Le is vágta hamar a szelvényt s eltette, csak akkor mutatta aztán a sárga lapot”<sup>238</sup> Az elbeszélő világ történetének terét, a debreceni kollégiumot, az írói nézőpont alapján Nyilas Misit kívülről és belülről láttatja: „Különben ő rendkívül büszke volt erre a kollégiumra. Az öccsét már Patakra vitték, s őt is az a veszély fenyegette, hogy jövőre odaviszik a szülei, mert az közelebb van hozzájuk. De ő már tele volt itatva a debreceni kevélységgel s meg volt győződve,

<sup>237</sup> I. m., 47.

<sup>238</sup> MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálíg*, i. m., 33.

*Az öreg halász és a tenger* című kisregényben is a szerző értelmezi a látottakat: „A halász már öreg volt, kis csónakján egyedül halászott a tengeren, a Golf-áramlat mentén, s immár nyolcvannégy napja, hogy nem fogott semmit. Eleinte, negyven napig, egy fiú is vele ment mindig. De aztán, hogy negyven napig nem fogtak semmit, a fiú szülei azt mondták, hogy az öreg most már igazán és végérvényesen salao, ami a legsúlyosabb szó a balszerencsés emberre, úgyhogy a fiú, parancsukra, ettől fogva egy másik hajóval ment halászni, és fogtak is mindjárt az első héten három nagy halat”. A történekek során aztán a halász belső monológjai uralják a mű narrációját. Az elbeszélő történetnek világképét meghatározó belső monológok összefüggéséből áll össze: „Hogy mihez kezdek majd, ha arra szánja el magát, hogy lefelé ússzon, azt még nem tudom. Hogy mit csináljak majd, ha lemerül a tenger fenekére és megdöglik, még azt sem tudom. De hát valamit majd csak csináljak. Érték mindenféle fogáshoz” „Nem volna szabad egyedül maradnia az embernek öregségére - gondolta. - De hát hiába, ezen már nem lehet segíteni. El ne felejtsem megenni a tonhalat, mielőtt megromlik, hogy el ne gyöngüljek. Csak el ne felejtsem, hogy reggel majd meg kell ennem, még ha nem is kívánom. Csak el ne felejtsem” - biztatta magát az öreg”. Ernest HEMINGWAY, I. m., 5, 17.

hogy ilyen kollégium nincsen több a világon”.<sup>239</sup> A nézőpont és a történetmondásból kiderül, hogy Móricz omnipotenciája izgalmas világképet nyújt. Az író által alkalmazott szabad függő beszéd Nyilas Misi szempontjából adja elő a történetet, a fiú lelki fejlődését bemutató külső nézőpont, valamint a szereplői perspektíva nehezen különíthető el. „A kétfajta elbeszélésmód öszeolvadásából létrejövő szabad függő beszéd a szólamok szétválaszthatatlanságával nem teszi egyértelművé azt, hogy miképpen viszonyuljon az olvasó Nyilas Misi nevelődésének elbeszéléséhez, ill. annak elmondhatóságához”.<sup>240</sup>

Komáromi kritikusi szerint epikai művészetének egyik szemléleti jellegzetessége a kifinomult megfigyelő- és emlékezőképesség, az analitikus élet elraktározása, majd annak felhasználása. Az író „a tünődések, álmodozások poétája. Szeme állandóan a múlton függ, mintha egyáltalában nem érdekelnék a jelen problémái. Emlékezni elmúlt valóságokat művészetté jeleníteni ma kevesen tudnak úgy, mint ő”<sup>241</sup> – írta róla Vajthó László 1926-ban. A Budapesti Szemle oldalain szintén hasonló recenzió jelent meg a regényről, melyben hangsúlyt kap az iskola életének aprólékos eseményeit naplószerű pontossággal pergető írói intenció, valamint a felszínes ábrázolás: „mélyebbre nem igen hatol, az egész diákéletet inkább csak külsőségekben rajzolja, alakjait is többnyire csak anekdotikus megvilágításban: egy-egy esetük vagy csínyük által, amely révén hírhedtekké válnak, s amelyben szinte egész lényüket kifejezve látja az író”.<sup>242</sup> Egy másik kritikai folyóirat élesebben fogalmaz: „olyan primitívek az írói eszközei, hogy sokszor szinte a szürkeség határán mozognak, mégis alig tudjuk letenni írásait”.<sup>243</sup> A Napkelet kritikusja így ír: „Komáromi János nem tartozik a fémjelzett, szenzációs regényírók közé, de van egy hang, mely ma egyedül az övé [...] eljutott odáig, hogy írásaira névtelenül is ráismernek”. Hősei „valódi alakok, kiknek itt-ott még a nevét sem változtatta meg az egykori pataki diák [...] kontár kezében könnyen meghalhattak, elhervadhattak volna”.<sup>244</sup> Az író lírai hangja a „publikumnak tetsző sablonhistoriákra oldja a tehetségét”. A *Pataki diákok* című kötetnek nagyobb jelen-

<sup>239</sup> MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálig*, Bp., Ifjúsági Könyvkiadó, 1956, 19.

<sup>240</sup> BARANYAI Norbert, „...a valóságból táplálkozik és mégis költészet” *Az önéletrajzi újraolvasás lehetőségei Móricz Zsigmond regényeiben*. i. m., 56.

<sup>241</sup> VAJTHÓ László, *Pataki diákok*, Bp., Napkelet, 1926, 165.

<sup>242</sup> OLÁH György, *Képek a magyar diákéletéről*, Bp., Budapesti Szemle, 1926, 319.

<sup>243</sup> SUPKA Géza, *Komáromi János új regénye: A pataki diákok*, Bp., Literatura, 1926/2, 20.

<sup>244</sup> VAJTHÓ László, *Pataki diákok*, i. m., 165.

tőséget tulajdonítottak volna a korabeli kritikák, ha az író „nem mártotta volna be a mű-optimizmus és mindenáron elnéző visszaemlékezés cukormázába” a regényt.<sup>245</sup> A kortársi recenziók egy része külön hangsúlyozza Komáromi humorát. Az egyik szerint a „pataki diákélet jószemű, s jóízű krónikása”, művében nem szünetel a „pajzanság, a játékos torzítás, mindenkire fűződik egy-egy bolondos adoma, [...] egész különös nyelvet teremt itt a vidámság”.<sup>246</sup> Sok tréfa, pajzanság, játékos torzítás, a sok ugratás, bohóság „mellett a kollégium nagy hagyományai, múltjának felemelő eseményei és kiváló alakjai is elevenen élnek az ódon falak közt, s mint dicső és lelkesítő emlékek töltik el a diákok lelkét.” Más írásaival való összehasonlításban a regény „humora könnyedebb, léhább, szökellőbb, nem a kozákok lompos őshumora”. Tulajdonképpen minden - a regényt értékelő - kritikai észrevételben megfogalmazódik az egészséges pataki diákszellem megmutatkozása, „nem is írói cél lebegett a szerző előtt, hanem inkább meg akarta menteni a feledéstől kedves iskolája életének eltűnt képeit s ragaszkodásának akart kifejezést adni alma mater iránt”.<sup>247</sup> Újszászy Kálmán a regény kapcsán Komáromi különleges látásmódját hangsúlyozza. Újszászy Kálmán a helyhez kötöttség és a helyi emlékekkel való átítatódást tekinti fontosnak.<sup>248</sup> A Kálvinista Szemle kritikáját a református hit és szellemiség formálta. Szerinte „a könyv olvasása azoknak, akik a református kollégiumok életét nem ismerik, bizonyára nehezebb lesz, azonban mindenesetre derűs élvezetet jelent”.<sup>249</sup>

Németh László, aki egy évvel korábban nyerte meg a Nyugat novellapályázatát, elutasítólag fogalmaz: „ebben a sárospataki életben, a legmagyarabb rétegek háborúelőtti boldogságában a mai magyar fejveszettség lappang, inkább amolyan múltba feledkező bűnös jóindulattal nézi a középosztály gyengeségeit”.<sup>250</sup>

A *Pataki diákok* Komáromi egyik legnépszerűbb, sok kiadást megélt regénye. Első kiadása 1926-ban, második 1933-ban, az író 25 éves írói jubileumára jelent meg, és a harmadik kiadás 1992-ben mindössze ezer példányban a

<sup>245</sup> NÉMETH László, *Arcképek, Komáromi János*, Bp., Protestáns Szemle, 1927, 306.

<sup>246</sup> OLÁH György, *Komáromi János: Pataki diákok*, Bp., Protestáns Szemle, 1926, 117.

<sup>247</sup> OLÁH György, *Képek a magyar diákéletről*, Bp., Budapesti Szemle, 1926, 318-320.

<sup>248</sup> ÚJSZÁSZY Kálmán, „*Pataki diákok*” (*Komáromi János most megjelent könyvéről*), Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1926, 98-99.

<sup>249</sup> SEBESTYÉN Jenő, *Komáromi János: Pataki diákok*, Bp., Kálvinista Szemle, 1926, 9.

<sup>250</sup> NÉMETH László, *Arcképek, Komáromi János*, i. m., 307.

Miskolci Pataki Diákok Baráti Társasága jóvoltából jelenhetett meg az olvasók körében.

A kortársi kritikák eltérőek. Oláh György a szerző egyéb jellemzők mellett precizitását emeli ki, mely a pataki diákélet naplószerű bemutatásában realizálódik.<sup>251</sup> Újszászy Kálmán, Sebestyén Jenő<sup>252</sup> tanulmányaikban a református hit és szellemiség hangulatának megrajzolását, Supka Géza, Vajthó László, Németh László a szürkeség mezsgyéjén mozgó, az emlékek „cukormázába” mártott szereplői által megteremtett vidám hangulatú olvasmányként hangoztatták a művet.<sup>253</sup>

<sup>251</sup> A mű derűjét hangsúlyozó kritikai megnyilatkozásban a regény „humora léhább, szökdelőbb, nem a kozákok lompos, őshumora. Ahogy diákkompániákban percről-percre felharsog a kacagás és egymást űzi a tréfa, úgy ebben a regényben sem szünetel a pajzánság, a játékos torzítás. Itt mindenkin van kacagni való s mindenkihez fűződik egy-egy bolondos adoma, [...] egész különös nyelvet teremt itt a vidámság.” OLÁH György, *Komáromi János: Pataki diákok*, Bp., Protestáns Szemle, 1926, 116-117.

Oláh György recepciója a Budapesti Szemle *Irodalom* című rovatában a regény koncepcióját vizsgálva őt is Móricz Légy jó mindhalálig című írására emlékezteti. „Nála is egy szegény sorsú kis diák, Barla Jóska, kerül be faluról a pataki híres kollégiumba s a regény azt rajzolja, mint tükröződik e naiv lélekben a kollégium világa s ennek hatása alatt mint kezd szárnyakat bontani az életre a buksi fejű, félénk kis <<konyadiák>>. Magát rajzolja ő is hőseben, mint Móricz Zsigmond.” [...] „szinte naplószerű pontossággal peregnék le előttünk az események, a kollégium nagy hagyományai, múltjának felemelő eseményei.” OLÁH György, *Képek a magyar diákéletről*, Bp., Budapesti Szemle, 1926, 318-319.

<sup>252</sup> Sebestyén Jenő recenziójában bővebben kifejti, hogy a kálvinista szemlélet közvetlen leírásaként „református szempontból természetesen nem valami ideális az ilyen diákélet, de aki ismerni akarja azt, hogy körülbelül milyen volt a XX. század elején az öreg református kollégiumnak élete, az ebben a könyvben biztos rajzot találhat.” SEBESTYÉN Jenő, *Komáromi János: Pataki diákok*, Bp., Kálvinista Szemle, 1926/2, 16.

<sup>253</sup> Supka Géza nem vitatja az író eredeti pataki diákvilágának hangulatát, azonban Komáromi „csodálatosan egyszerű sorait” elemezve az „emberi meghatódás és halk ború az élet derűs színeit megtartva nem engedi az író elmerülni saját lelki világába.” SUPKA Géza, *Komáromi János új regénye: A pataki diákok*, Bp., Literatura, 1926/2, 20. Vajthó kritikája szerint „Komáromi János maga is zavarba jönne, ha arra kérnék, hogy mondja el regénye tartalmát. Nincsen benne úgynevezett főcselekmény, meglepő esemény, zajos és váratlan fordulat, mondhatni rendes kezdete és befejezése sincsen. A hosszú elbeszélés magától kezdődik, magától fejeződik be.” [...] A kilenc fejezet kivonatai bohókásak olyanok, „mint a szelíden behajtott ajtó: könnyen nyílnak maguktól, s ahogy fejezetből fejezetbe lépünk, mintha tágas, kilencszobás <tanyán> volnánk, melyben egy darab diákélet játszik.” VAJTHÓ László, *Pataki diákok*, Bp., Napkelet, 1926, 165. Németh László elismerő szavait idézve Komáromi olyan kuruca az irodalomnak, mint Esze Tamás a politikának. Azonban az író munkásságát a *Pataki diákok* című műve alapján így fogalmazza meg: „a közönségnek tetsző sablon-históriákra oldja tehetségét – majd a regény kapcsán írja –, meleg lírájának is nagyobb volna az irodalmi érdekessége, ha nem mártaná be a mű-optimizmus és mindenáron elnéző visszaemlékezés cukormázába. Egy pillanatig sem érzem, hogy ebben a sárospataki életben, a legmagyarabb háború előtti boldogságában a mai magyar fejvesztettség lappang.” NÉMETH László, *Készülődés I-II*, Bp., Magyar Élet, 1941, 116. A Pásztortűz lapjain szintén a református szellemiség manifesztumáról olvashatjuk. A „pataki diákéletről szóló regény arról a század eleji még igazi régi magyar diákéletről szól, melynek nem egy diák vagy egy pár diák, hanem a századeleji, illetve több évszázados sárospataki ősi református kollégium a hőse. [...] a regény hőse tehát a pataki kollégium, évszázados tradícióival és sajátos, magyar diákromantikájával.” JÁROSI Andor, *Komáromi János regénye a század elejéből*, Bp., Pásztortűz, 1926/9, 216.

Általában jellemző, hogy a Komáromi „laza szerkesztésű regényei nem törekedtek korfestésre, a hangulat volt a meghatározó: „az idilli, lírai sejtelmes mesehullámmal mindent átítat és azt az érzést kelti, hogy régen esett dolgokat, hajdani történeteket szólít életre [...] lírai megindultsággal szövögeti a múlt képeit és gyakran folyamodik a megszépítéshez.”<sup>254</sup>

---

<sup>254</sup> SZABOLCSI Miklós szerk. *A magyar irodalom története VI.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1966, 174-175.

#### 4.1.4. A mimetizáló populáris regény poétikája

A *Pataki diákok* című műve, a *Szülőföldem szép határa* című elbeszélése, a *Hé, kozákok!* és a *Harangoz a múlt, A régi ház az országútnál* című műve alapján valószínűleg megírható a szerző személyes története. Ez nem azonos azzal, amit az újságíró Hemingway esetében lehetne megpróbálni. De azzal sem, amit Móricz Zsigmond alkotásai alapján lehetne megkísérelni annak ellenére, hogy a szerző többször hangoztatta: minden, amit leírt, vele történt meg. Komáromi János a megélt életet nem kiindulópontnak, hanem „nyersanyag”-nak tekinteti művei szempontjából. A felsorolt „[...]” írások végigvezetik az olvasót azon a kanyargós úton, amely a szegény gyereket az istenhátamegetti falucska paticsfalú házából eljuttatta a magyar irodalom tiszta értékei közé...”.<sup>255</sup> A művek mindegyike helyhez kötött abban az értelemben, hogy írásai a Felső-Tisza vidék, a Zempléni-hegyek ölelésében lévő magyar tájon játszódnak. Makacs és heves lokálpatrióta ő is, ahogyan Márai Sándor írja *A Felvidék írói* című művében. „A kíváncsiság, a féltés, az emlékezés kényszerétől hajtva jár vissza” Komáromi képzelete „a szülőföldre, a gyermekkor tájaira.”<sup>256</sup> Műalkotásainak egy része azokat a problémákat, gondokat ábrázolja, melyekkel az emberek küzdöttek: szegények és nagybirtokosok kapcsolatáról.

A XX. század első felében a magyar regény legfőbb feladata: „a világról szerzett ismeretek egységesített keretben történő rögzítése”. Németh László, Móricz Zsigmond és Márai Sándor írók hittek ebben, hiszen a poétikai konvenciók radikalizálása gyengíti a befogadás lehetőségét.<sup>257</sup> A regény műfaja minden korban változott, folyamatos megújuláson megy át – írja Bahtyin – aki szerint a regény nem alakult ki, és szerinte a lényeg éppen az, „[...]” hogy a regénynek nincs olyan kánonja, mint a többi műfajnak.”<sup>258</sup> Viktor Žmegač

<sup>255</sup> BERÉNYI László, *Komáromi János, az író, = Komáromi János Emlékkönyv*, Komáromi János Emlékbizottságának Kiadása, Bp., 1938. 12.

<sup>256</sup> MÁRAI Sándor, *A felvidék írói, Kisfaludy Társaság Évlapjai*. Új Folyam. 60. kötet. 254-257.

<sup>257</sup> OLASZ Sándor, *A regény metamorfózisa a 20. század regényirodalmában*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 8.

<sup>258</sup> Mihail BAHTYIN, *Az eposz és a regény. A regény kutatásának metodológiájáról*, Literatura, 1995. 4. sz. 331., 334-335.



tanulmányában<sup>259</sup> szól a 20. századi regényműfaj fejlődésének kétirányúságáról, – a „szövegszerűségről” és „világszerűségről” – melyben az írói mű imitálja, stilizálja az életet, vagy pedig a mimetizálás épp a valóság illúzióját kelti a művekben. Ezek a gondolatok azért is érvényesek, mert a XIX. század közepétől kialakuló műfaji hierarchia „mely valóságos értékviszonyokat szimulál”- írja Imre László, majd folytatja, és „ez a korszak a viszonylagosan nagy létszámú olvasóközönség kialakulását is magával hozza. Jósika Miklós népszerűségével megindul, s Jókai sikerével csúcspontra is fut az olvasási kedv. Ebben is szerepe van a műfaji ismérveknek. Hiszen a műfaji minták, a regényírói eljárások ismétlődése mintegy megtanítja az olvasót az adott típusú műalkotás befogadására. Megkönnyíti az olvasást, elősegíti az olvasói figyelem koncentrálását a kívánatos pontokra. Lehetővé teszi az eligazodást a regények meglehetősen szövevényes világában.”<sup>260</sup>

A regény képes a teljesség benyomását nyújtani, amennyiben az elbeszélő szituáció képes ezt az illúziót megteremteni. Erre alkalmasak azok a művek, melyek „jól ismert típusokat, zsáner alakokat keltenek életre,”<sup>261</sup> mint például az anekdoták és az anekdotikus művek. Ezekben az elbeszélésekben a karikatúrákhoz hasonló egy-egy emberi tulajdonságot felnagyító, élesen megvilágító, egyszerű szegényes jellemmel ábrázolt alakjai teszik könnyen olvashatóvá és népszerűvé a műveket. „Az anekdotikus író átsiklik a lélektani problémákon, mert a mese szálait nem a szereplők jelleméből fonja. Az anekdotából hiányzik a mélyebb, komolyabb jellemábrázolás”.<sup>262</sup>

Komáromi János mindig ismerős szereplőket vonultat fel írásaiban. A *Hé, kozákokban* összegzi két társadalmi réteg viszonyát: azokat a szegényparasztokat, akiket valóban jól ismer; közülük való és valóban naturalista részletességgel túlszínezi az alakokat. A történetek részletezése pillanatában mutatja be szereplőit, akik jellemét nem mindig ismerjük meg. Az élőbeszéd közvetlenségét imitáló anekdoták nélkülözik az „árnyaló lélekelemzéshez szükséges, hosszabb reflexiós betéteket”. Szana Tamás megjegyzi, hogy Mikszáth palóc-

<sup>259</sup> Vö. Viktor ŽMEGAČ, *Történeti regénypoétika = Az irodalom elméletei I.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, 1996, 99–170.

<sup>260</sup> IMRE László, *Műfajok létformája*, i. m., 38.

<sup>261</sup> DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995, 48.

<sup>262</sup> DOBOS István, *Anekdotikus novella a magyar századfordulón, Stílustörténet és műtipológia*, Studia Litteraria, Debrecen, 1989, 15.

földi írásai nyomán minden író megihlet és motivál, hogy „megénekelje azt a vidéket, ahol bölcsőjét ringatták”.<sup>263</sup> Ilyen értelemben Komáromi a zempléni tájegység regionális írója. A kultúrafelfogást színesítette a folklór értékek feltárása, a népi tudatvilág és kultúra ábrázolása, megőrzésre az építészetben, festészetben és az irodalmi művekben. „Az élőbeszéd közvetlenségét imitáló regionális irodalom anekdotizmusában az átképzéletes előadásmód lényegét a falusi ember önszemlélete határozza meg. Az elbeszélés ily módon mindvégig a népi tudatvilág horizontján belül marad, következésképp a fabulátor szerepébe helyezkedő anekdotamondó nem teremthet távolságot az elbeszélte történettől. A könnyedén odavetett, frissen, fordulatos elbeszélte történeteknek olykor mégis egyéni szint adhatnak a népies gondolkodás jól ellesett fordulatai.”<sup>264</sup>

Komáromi János írásaiban mozgósítja a néphagyományhoz kapcsolódó emlékeit. Önéletrajzi ihletésű regényeit, novelláit gazdagon előforduló néprajzi elemek színesítik. Szociográfiai hitelességgel jegyezte le népének vallásos ünnepeit, szokásait. Emlékezete szerint a katolikus búcsúk szertartásaiban keveredtek a szakrális és profán elemek. Maga az ünnep alkalmat adott a rokonság, barátság ápolására; vendégeskedésre összegyűltek a más vidékre került rokonok, jó ismerősök. „Híresek voltak valamikor ezek a búcsúk. Tizenöt-husz falu népe vonult fel reájuk templomi zászlók alatt, kegyes énekeket énekelve. Jöttek a legények ólomos nádpálcákkal, nyalkán, darutollal a kalapjuknál. Valamelyik híres pap mondott beszédet a templomban és sok pap mondott beszédet a templom előtti tér különböző pontjain. Zúgtak a harangok, Isten dicséretére szólítván fel minden jámbor keresztényt s a bénák, csonkák keservesen elnyújtott szavakkal rimázkodtak s tárták ki tenyerüket alamizsna után.”<sup>265</sup> Másik önéletrajzi ihletésű elbeszélésében így emlékszik: „Legalább tíz falu tótjai, rusnyákjai özönlöttek ide erre a napra. A templomból, lengő Máriás zászlók alatt, éppen akkor ment körbe az ájtatos zarándok nép, harangok zúgtak és csilingeltek.”<sup>266</sup> Máshol is hasonlóan ír a külsőségekben pompázó búcsúkról: „Ennél tarkább felvonulást sem látni sehol egészen Ungvárig. Vagy tíz pap fog misét

<sup>263</sup> SZANA Tamás, *Újabb elbeszélők*, = „Magyar Szalon”, 1885, 230-273.

<sup>264</sup> DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet*, i. m., 59.

<sup>265</sup> KOMÁROMI János, *A nyolcadik osztály*, Bp., Genius Kiadó, 1936, 160.

<sup>266</sup> KOMÁROMI János, *Szülőföldem szép határa*, Bp., Genius Kiadó, 1930, 123.

szolgáltatni és prédikálni a szabad ég alatt. Máriás zászlók alatt jöttek elnyújtott énekeket zengve a környező falvak népei.”<sup>267</sup> A búcsúk templomi szertartásait felváltották a világi történések: „Megérkezik legalább tizenhat csendőr szuronyosan, hogy szétvágjanak a legények között, ha faluk szerint tagozódva verekedni kezdenének a kocsmák előtt. Vakmerő legények sorakoztak a bucsusok sátrai elé, akik miatt csendőrök jártak az uccán. Mézeskalácsosok sátrai terpedtek nagy körben a téren, akik idáig szekereztek Nagymihályról, Ungvárról, Gálszécsről, hogy némi vásárt csapjanak. Áll a bucsu, zsi bongás, elevenség volt a templom messzi környéke.”<sup>268</sup> Komáromi a házasságkötést és annak népszokásait is megörökítette. „Nagy volt a kedv mindenfelé, mikor a templomból kiérve rohanó szekereken vágatott a lakodalmas nép. A lovak sörényébe szalmasugár volt fonva. Hamufelhők borították el egy percre az uccák egyes pontjait, mialatt a vőfélyek sűrűn durrogtatták pisztolyaikat. Valóságos népözön vett részt a lakodalomban, amelyik a menyasszonyos háznál ment végbe. Két szobában folyt a tánc, de a legtöbben kiszorultak s a mennybolt alatt, odakint ropták a táncot a gyepes udvaron”<sup>269</sup>. Ez oknál fogva a banda tagjai is, a pítvarban álltak fel hangszereikkel s úgy húzták mindvégig.”<sup>270</sup>

Komáromi az Északkelet- Felvidék táncait sokszor látta; olvashatunk a vad és lázadó verbunkról, valamint a csárdásról. Pontosán leírja a tánc sajátosságait, megtudjuk, milyen a magyar tánc és miben tér el más népek táncaitól. „Az egyik újhelyi bíró táncolta a csárdást. Túl lehetett már hatvanon, de ahogy előkapott egy menyecskét s járni kezdte a Sátorhegy alatt, hát senki más nem járja úgy azon a tájon. Minden íze, porcikája remeg

<sup>267</sup> KOMÁROMI János, *Régi ház az országútnál*, Bp., Gyűjteményes kiadás. Genius, 1933, 179.

<sup>268</sup> *I.m.*, 182.

<sup>269</sup> A gyepes udvarhoz: a paraszti kultúrában a gyepes udvar nagy szégyennek számított. Minden hétfőn nyírfából készült seprőkkel söpörték végig az udvart, hogy egy fűszál se maradhasson. A gyepes udvar az elhagyatottságot, a pusztulást jelentette. Még átokformában is megmaradt a Mátyusföldön: „Verje meg az isten rossz szomszédoddal és gyepes udvarral” (LISZKA József: *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon*, Bratislava, Madách 1986, 21. DUBA Gyula, *Vajúdó parasztilág*: „Pusztaság és szürke volt az udvar földje, mintha csak azt jelképezné, hogy a paraszti kultúra valahol a csupasz földdel rokon; kapával vágjuk ki belőle az éppen csak kibúvó, apró gyomokat, félénk fűszálakat, mert a gondozott parasztudvar felszínén a gazda nem tűrhetett zöldet. Bármilyen gyér növényzet, rög alól kibúvó fűszál, sárgászöld moha az elhanyagoltság és hanyatlás jelét jelentette a falu szemében. Vasárnap reggel sűrű nyírfaseprűkkel, széles sújtásokkal seprőtük az udvart, takarítottuk, mint a szobákat, a lakóhelyiségeket.”

<sup>270</sup> KOMÁROMI János, *Régi ház az országútnál*, i.m., 181.

olyankor, testtartása egyenes, csaknem kihívó, néha pattint egyet, néha összebokázgat halkán és illedelemmel, de olyan nyalka az egész, hogy ekkora hetykeséget eltanulni nem lehet, erre születni kell.”<sup>271</sup> A népi táncok lejegyzése Krúdy Gyulát is megihlette a manapság ritkán látott rókatánc: „A cigánylakodalmak végén, mikor már minden jóból kivették a részüket a mulatozók, mikor már minden táncot eljártak, minden nótát elénekeltek: a rókatánc szokott következni, amit magánosan járnak a fiúk és férfiak. Lekuporodnak a földre, és egymagukban járnak a rókatáncot. A bánat tánca ez. Nem kell nő hozzá, csak egy földre ásott lyuk, amelyet körül táncol a legény. Szerelmi csalódás után szokás táncolni.”<sup>272</sup>

Komáromi János egy másik munkájában leírta a szerelmi csalódás után járt rókatáncot: „[...] elferdült testtartásban, előrebukott fejjel hánytá magát, miközben csupasz bokái csattogtak. Egyhelyben kezdett topogni, félig eldőlve, mintha a földön keresett volna valamit, akkor egy váratlan villanással átvetette magát a tenyerén s cigánykereket hányt. Összepattantotta a kezét s meztelen lábszárára csapkodott. Közben valami fájdalmas, idegen melódiát dünnyögött s e gajdoló jajgatása alatt ujját odabillegette az orra cimpájához.”<sup>273</sup>

A szerző gazdagon megörökítette műveiben a szegény nép hiedelmeit. Megörökítette egy szegény legény és gazdag lány beteljesületlen szerelmét, a Gallyfa alatti Mária-kép kapcsán: „Mária-kép állt egy vén kőrifára függesztve a Gallyfa alatt. Tipegő cselédasszonyok, ha arra vitt az útjuk, keresztet vetettek magukra és sietve távoztak a nagy csöndű homályból. Mert a Mária-kép táján éjfél körül, de délben is többször feltűnt egy régi-régi kasznár leánya, akit az apja nem akart a kertészhez adni s ezért a Latorcába vetette magát, ám visszatért időnként a másvilágról s mezítláb, térdepelve nézett fel a Szűz Mária képre. Selyem haja földig ért. Némán vette magára a keresztet s néma szájjal imádkozott”<sup>274</sup> Vallásos legendái között megismerjük a Mária-forrást, ahová az emberek azért jártak, hogy a csodatevő forrás meggyógyítsa fáradt tagjaikat: „A forrás környéke tele volt száraz rongyokkal. Ezekkel borogatták magukat annak idején, a kút vizébe áztatva azt, a betegek. Sok sze-

<sup>271</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, i. m., 86. p.

<sup>272</sup> KRÚDY Gyula, *Miért járnak a rókatáncot?* = *Szindbád*. Bp., Magyar Helikon 1975, 543.

<sup>273</sup> KOMÁROMI János, *Reménytelen szerelem*, Bp., Stádium, 1928, 119.

<sup>274</sup> KOMÁROMI János, *Hé, kozákok!* Bp., Stádium Sajtóvállalat R.-T. Kiadása, 1925, 56.

gényből kiálltak itt a szaggatások. De hogy biztosak legyenek a dolgukban, az eddig gyógyító eszköznek használt rongyokat eldobták maguktól, hogy amilyen messzire repül az tőlük, úgy hagyja el őket örökre a betegségük.”<sup>275</sup> Egy másik leírásában igazi magyarságának tanújelét adja írónk, mert még a mennyország is nagy magyarokkal van tele. „Rácsai Lajos három napig volt tetszhalott egy ízben s e három nap alatt a lelke megjárta a mennyországot is. Hangos zoltárénekléssel haladt-haladt Rácsai Gáspár az Úristen vakító fénye felé, s noha kétszer is térdre bukott a vakító fényességtől, az Úristen trónja körül mindazon által sikerült meglátnia Kossuth Lajost magyar ruhában.”<sup>276</sup>

Szinte minden művében fellelhetőek a mai szóhasználatban kevésbé ismert és használt frazémák. A paraszti kultúrát felelevenítő szókapcsolatok helyét egyre inkább a szlengből átvett mondások veszik át. A Komáromi-írások tele vannak ezekkel a szólás-mondásokkal. Mikor nagy vihar következtében recsegő, ropogó hangot hallottak, azt mondták, hogy az „ördög rúgja a házunkat.”<sup>277</sup> Máshol ugyanerre a természeti jelenségre a következő magyarázattal élnek a szülei: „házasodik az ördög fia.”<sup>278</sup> Külön magyarázata van a kutyavonyításnak: „a kutyák csak akkor szűkülnek, ha fogyó hold van, vagy ha a temetődombról kísértetek próbálkoznak leereszkedni. Ezek a kísértetek sokszor belopóznak az udvarokba is, beleskelődnek az ablakokon.”<sup>279</sup>

Az író néprajzi elemekben bővelkedő írásainak egy részében a halottakkal és a túlvilággal kapcsolatos hiedelmek, babonák jelentek meg. A falusiak hittek a visszajáró lelkekben, az ezekkel kapcsolatos balhiedelmekben. Komáromi gyermekkorából származó túlvilági történeteit gazdag fantáziával színesíti, azonban ezek a lelket próbáló történetek apáról-fiúra hagyományozódtak. Tudjuk szerzőnk önéletrajzi regényeiből, hogy édesapja sokszor rosszul bánt feleségére: verte, megcsalta. Édesapja rossz lelkiismerete gyakran megszólalt, mert félt, hogy a felesége visszajön a túlvilágról, hogy bosszút álljon. Ez a félelem ráragadt második feleségére is: „Azt hiszem, engem keres az első asszony, csak meg ne tudja, hogy hol lakok. Nem tudom, mit akarhat tőlem, de

<sup>275</sup> KOMÁROMI János, *Indulj fakó lovam*, Bp., Gyűjteményes Kiadás Révai, 1938, 41.

<sup>276</sup> KOMÁROMI János, *Szülőföldem szép határa*, Bp., Dick Manó Kiadása, 1928, 50.

<sup>277</sup> KOMÁROMI János, *Harangoz a múlt*, Gyűjteményes kiadás, Bp., Genius, 1933, 20.

<sup>278</sup> KOMÁROMI János, *Tilinkó*, Bp., Genius, 1930, 28.

<sup>279</sup> KOMÁROMI János, *Harangoz a múlt*, Gyűjteményes kiadás, Bp., Genius, 1933, 16.

gondolom, hogy ha egyszer megtalál, fojtogatni kezd.”<sup>280</sup> A szerző a balhiedelmek, regulák okait igyekszik megmagyarázni. Az egyik kocsislegény sokszor panaszkodott arról, hogy néha kísértet jár hozzá álmában, ezért már csak baltával tér nyugovóra. Komáromi ésszerű magyarázatot ad: a legény estére a kelleténél több paszulyt evett.

„A vallás maga is befogadott folklórszokásokat, hiedelmeket: a hivatalos vallásgyakorlás a laikus hagyományok kanonizálásán alapul, s fordított irányban is működőképes a folyamat: a hivatalos vallásgyakorlat számos eleme a népi vallásosságban marad fenn”<sup>281</sup> – írja Voigt Vilmos. Szinte érthető, hogy a valláson kívül eső vallásos hiedelmekkel is rendelkező emberek és a keresztény emberek számára a vallás nem volt egyéb, mint a gonosz szellemek elleni védekezés egyik lehetősége. A szerző édesapja kálvinista létére a szellemek elkergetésére keresztet vetett, majd balkezével háromszor tett elhárító mozdulatot, hogy ne ártson neki a visszajáró lélek. „Persze a halottak elleni védelemre leghathatósabb eszköz az idő volt. Ahogy múlt az idő, egyre ritkábban jártak vissza a halottak, mert egyre nagyobb utat kellett megtenniük. Egyre messzibbre haladnak a jelenvaló élettől és egyre fáradtságosabb nekik a nagy távolság miatt visszatérni.”<sup>282</sup>

Komáromi Jánost nem csak a Felvidék ihlette meg, hanem az Alföldi táj szépsége, lakosainak élete és a paraszti világ is. Egy másik művében megörökítette a csikósok és gulyások viseletét, szokásait: „a csikós és a gulyás 40 darab állatot is tarthatott, tüzelő is járt neki.”<sup>283</sup> A csikósok viseletéről is részletesen beszámol: „hátukban égnek tűrt karimájú kalapban, megcsördül az apró sarkantyúja, kék gatyában.”<sup>284</sup> A pásztorok sosem hagyták kialudni a tüzet, tavasztól késő őszig izzott a parázs: „megvolt a haszna; ha megvadult a rideg marha, kenyérhéjat tettek a tűzre s annak füstjétől megszelídült a jószág.”<sup>285</sup>

<sup>280</sup> KOMÁROMI János, *Régi ház az országútnál*, Gyűjteményes kiadás. Bp., Genius, 1933, 209.

<sup>281</sup> <http://www.freeweb.hu/ekfkomm/tanegyseg/altkommelm/kiseloadas/nephit.doc>, 2010. július 20. 18:21

<sup>282</sup> KOMÁROMI János, *Régi ház az országútnál*, Gyűjteményes kiadás, Bp., Genius, 1933, 145.

<sup>283</sup> KOMÁROMI János, *Csatangolás mindenfelé*, Bp., Genius, 1930, 101, 104, 149.

<sup>284</sup> KOMÁROMI János, *Csatangolás mindenfelé*, Bp., Genius, 1930, 149.

<sup>285</sup> I.m., 101.

A mimetizáló populáris regény tehát „világszerű”, azaz a megteremtett fiktív művilágban a lehetőség szerint megélt vagy közvetített élettapasztalatokat használja föl. Azzal, hogy általában az omnipotens szerző pozíciójából fogalmazódik meg a szöveg, biztosítja a történetmondás folyamatosságát, az előre- és hátrautalást, egy-egy szereplő belső beszédének a közvetítését, ugyanakkor lehetővé válik, hogy a narrátor összefoglalja egy epizód, vagy egy figura tanulságait is. A múltból a jelen felé tartó lineáris szövegfolyam ugyanakkor azt sugallja, hogy az élet a születéstől a halálig tart, hogy minden emberi élet nevelési-nevelődési regény. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a főhősre ható eseményeknek kettős funkciója van. Egyrészt alkalmat adnak arra, hogy a főhős appercipiálja, mérlegelje az adott történést a maga szempontjából, eldöntve, felhasználja-e önmaga gazdagítására vagy sem. Másrészt pedig lehetővé válik a személyiség építési (akár elfogadó, akár elvető formában), a szociológiai-társadalmi-etikai normarendszer tudatosítása, a lehetőségek és a döntések számbavétele, annak igazolása, amit a (fő) hős az idő előrehaladtával a maga világában tesz. Komáromi János mimetizáló populáris regényének külön jellegzetessége egy adott tájegység beszédmódjának, szokás- és gondolkodásvilágának a megjelenítése.

## 4.2. Egy másik „pataki diák”: Móricz Zsigmond

„Pataki diák” címmel Móricz Zsigmond is írhatott volna regényt, amennyiben a városhoz és a Kollégiumhoz kötődő személyes élmények kell, hogy jelentsek egy ilyen regény alapját.

Móricz Zsigmond 1891-től 1894-ig debreceni diák volt. Mivel szülei Sárospatakra költöztek, átírták a híres sárospataki iskolába, ahol a negyedik-ötödik osztályt és a hatodik első félévét végezte. A hatodik osztály másodok felét, valamint a hetediket és a nyolcadikat az anyai nagybátyja, Pallaghi Gyula vezetésével működő Kisújszállási gimnáziumban járta. 1899-ben itt érettségizett.

A maga diákkori élményeit is mozgósító regényét, a *Légy jó mindhalálig* című munkát Móricz 1919 végén, 1920 elején írta. A mű 1920-ban jelent meg. Móricz ekkor Leányfalun élt. Traumatizáló személyes sérelmek érték itt. A helyi rendőrörsről érte jöttek, megbilincseltek, bevitték az örsre, ott kihallgatták, egy hétig ott tartották, majd jó darabig hetente rendszeresen kellett jelentkeznie a rendőrségen. Móricz Virág *Apám regénye* című művéből tudható, hogy alig mozdult ki a lakásból, sokszor az ágyból sem kelt fel.<sup>286</sup> Ugyanabba a lélektani helyzetbe került, mint Babits Mihály, akit 1919 őszén fosztottak meg egyetemi tanári állásától, ekkor szüntették meg középiskolai tanári nyugdíjának folyósítását. Íróként mindketten azonos módon reagáltak az őket érő inzultusokra. Korábbi regényeikben rendszerint az életidejükkel azonos időben játszották a történeteket, most mindketten elfogadták a politikailag, emberileg, társadalmilag, zavaros és áttekinthetetlen jelen időtől, s a szilárd kontúrú múltba fordultak: mindketten a gimnazista életidejüket jelentő 1890-es évekbe tértek. Babits Mihály megírta a *Timár Virgil fiát*, Móricz Zsigmond pedig a *Légy jó mindhalálig* című regényt. Móricz a maga művének keletkezéstörténetéről és inspirációjáról a következőket írta Magoss Olgának 1930. december 12-én: „a Nyilas Misi tragédiában valóban nem a debreceni kollégium szenvedéseit írtam meg, hanem a kommün alatt s után elszenvedett dolgokat. Ezt, tudja, eddig még soha senkinek ki nem vallottam. Én akkor egy rettenetes vihar áldozata voltam. Valami olyan naiv s gyermekes szenvedésen

<sup>286</sup> MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954, 207.



mentem át, hogy csak a gyermeki szív rejtelsei közt tudtam megmutatni azt, amit éreztem, s lám, az egész világ elfogadja s a gyermek sorsát látták benne. Az ember örök gyermek s gyermek marad, ha a feje deres is. Talán az az egy szép dolog van az életben, s ez az egy vigasztaló. Talán lesz majd egy másik élet, amely fölemel, s megvigasztal: ha majd anyaggá válunk, és nem lesz érzésünk, vagy ha a lélek külön él, s nem anyagi fájdalom”.<sup>287</sup>

Ha Móricz gimnáziumi éveit akarta felhasználni arra, hogy „a gyermeki szív” rejtelsei között mutassa meg az őt ért sérelmeket, választhatta volna szintérül Debrecent, Sárospatakot és Kisújszállást is. Debrecen mellett szólt a tény, miszerint (Szabolcska Mihály népszerűségét látva) itt határozta el: író lesz, ekkor vásárolta meg a híres „diósgyőri papírt”, s kötötte be pergamenbe, 1894 januárjában pedig elkezdte „hivatalosan” is a maga számára az íráságot; ekkor írja be ebbe a könyvbe *Karácsony estéje* címmel első munkáját. Sárospatak helyválasztását a megélt konfliktusok indokolták volna. Itt került szembe az őt tanító tanárokkal. A latin tanár a hatodik osztályba a félév lezárása előtt „megtette a maga igazolására, hogy ötször szólított[a] fel ugyanabból a tíz sor Ovidiusból”, hogy mondja el könyv nélkül. „Német tanár úr egyetlen szót, ha nem tudtam a fordításban – írta 1922. december 16-án megjelent írásában –, hagyott ott állani negyedóráig, s ki nem segített, még csak az egész világ előtt bizonyossá nem lett, hogy tényleg s valóságot nem tudom, s ő nem csal... Számtan tanár: pattogó katona, >>aki a szemét egy tizedmilliméterre megmozdítja, én már azt is észreveszem! Kezeket karba! << Megiszonyított a matézistól...”<sup>288</sup> A rosszindulat és a megszegyenítés eredménye félévkor három tantárgyból elégtelen osztályzat lett. Az igazi fordulat Móricz sorsában Kisújszálláson következett be. Már nem Szabolcska Mihály vagy a Sárospatakon megszerzett Jókai műveit olvassa. A magyar irodalomból itt és ekkor talál rá Kemény Zsigmondra. Mivel bejárása volt a tanári könyvtárba is, ezért ott találkozhatott a történetírók műveivel, többek között Macaulay, Carlyle, Taine alkotásaival, „barátja” lett Molière, Voltaire, Rousseau, La Fontaine, Racine.<sup>289</sup>

<sup>287</sup> Móricz Zsigmond és Magoss Olga levelezése, s. a. r. RÁDICS Károly, Bp., Püski, 1995, 142-143.

<sup>288</sup> MÓRICZ Zsigmond, *Jókai. Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez* = M. ZS., *Tanulmányok*, s. a. r. SZABÓ Ferenc, Bp., Szépirodalmi, 1978, I, 431.

<sup>289</sup> I. m., 432.

A három lehetséges város közül végül is Debrecent választotta. Főhősnek második gimnáziumba járó kisgyereket tett meg, akivel hármás szenvedéstörténetet járatott végig. Először Misi megélte az egyéni sorsában bekövetkezett státusváltás minden megpróbáltatását. Az otthoni biztonságos lét, a szegénységben is megjelenő harmónia helyett a világ kiismerhetetlenségének nyomasztó élménye jut neki osztályrészül. „Nyilas Misi állandóan rettegés, félelem és a *tárgyaltan* szorongás nyomásában él. Ennek egyik oka az idegenbe szakadás.”<sup>290</sup> Másként szólva: az én-azonosság, a hovatartozás tisztázása. Ez a kérdés egyaránt foglalkoztatja a gondolkodó, a státusváltásra szülei áldozatkészségéből készülő Nyilas Misit, továbbá az irodalmi – társadalmi – politikai modernizációt egyformán óhajtó Nyugat-szerzőket, akiknek 1919 április végén, május elején rá kellett jönniük, hogy a polgári köztársaság uralma után – Platon fogalmi rendszerében gondolkodva – nem „demokrácia”, azaz népuralom következett, hanem „oklokrácia”, azaz a csöcselék hatalma, melyet nem tudott irányítani a Moszkvából 1910. december 4-én hazaérkezett, politikai, szervezői gyakorlattal és helyismerettel nem rendelkező Kun Béla és maroknyi csapata.<sup>291</sup> A státusváltás azonban nehéz ügy. Ez mind a diák, mind a szöveget létrehozó szerző esetében korábbi célok, elvek és formák elvetését és új célok, formák és elvek kialakítását, megfogalmazását igénylik. A másik szenvedéstörténet annak az új környezetnek a készsége, melybe – a tanulás révén – Nyilas Misi tartozni fog. Az osztályban nem ülhet az őt megillető helyen mint eminens diák, mert oda a város egyik befolyásos családjának a gyermeke kerül. Osztálytársai kicsúfolják, elveszik az otthonról jött „pakk”-ot. A reskontó eltűnésekor iskolai bíróságot hoznak létre, a bíróság pedig azonnal feltételezi róla, hogy lopott, hiszen szegény ember gyermeke.<sup>292</sup>

<sup>290</sup> KICZENKÓ Judit, *Légy jó mindhalálig = A magvető nyomában – Móricz Zsigmondról*, szerk. SZABÓ B. István, Bp., Anonymus Kiadó, 1993, 57.

<sup>291</sup> SIPOS Lajos, *Babits és a modernizáció. Babits Mihály és a kulturális – társadalmi – politikai modernizáció kísérlete 1918 februárja és 1919 márciusa között*, *Tekintet*, 2013/1, 87-109.

<sup>292</sup> A bíróság „fekete szakállas” tagja és Nyilas Misi között a következő párbeszédre kerül sor:

-Miféle gyerek vagy te? Mi az apád?

Misi hallgatott.

- Nem hallottad? Mi az apád?

- Ács.

- Na, meglátszik! Így nevelni rá a hazugságra... Ez bele van trenirozva a hazudozásba. Miféle anyja, apja van az ilyennek?

Misi erre a szóra merev lett, s a fogát összeszorította s úgy nézett izzó pillantással a tanárra, hogy majdnem felszúrta azt. S a tanár, aki néhány perccel előbb még édeskés pillantással akar-

A harmadik szenvedéstörténet, melyet Nyilas Misi nem pontosan ért, amelyik azonban a szöveget létrehozó írónk ekkortájt legszemélyesebb belső ügye: milyen sors vár a magyarságra? A trianoni békediktátum ugyanis, mely – Magyarország esetében – megsértette a népek önrendelkezési jogait, nem volt tekintettel a történelmi hagyományokra, elvágta az országon belüli összeköttetést biztosító útvonalakat. 1919-1920 fordulóján voltak, akik a maradéktalan revízióban bíztak, a kevésbé határozottak a színmagyar területek visszacsatolásában reménykedtek. Mások úgy gondolták, a valamikor a török hódítókat megállító Magyarország Európát védő önfeláldozása jobb belátásra fogja készíteni a nagyhatalmakat. A megoldáson gondolkozó író szócsöve Nagy úr, a szobafőnök, aki *A magyar nemzet legősibb történetét* olvasva a belépő kisdiaáknak összefoglalja az „egyedül vagyunk” régi történetét. A „De mi lesz a jövőben?” önmagában feltett kérdésre válaszolva pedig ilyeneket mond: „[...]a múlt érdemeiért nem fogják fenntartani országunkat [...]”, Ausztria és Románia „mint egy nagy száj” vesz körül minket, egyetlen reményünk, hogy országunk „Európa belső kertje lesz”, „meg kell építeni itt az egyenlőség, szabadság, testvériség igazi hazáját”.<sup>293</sup>

Nyilas Misi története Debrecenben játszódik. A városban erőteljes Csonkoi-kultusz, a város területe, az itteni kollégium szabadabb légköre, az egy intézményben tanuló többféle státusú és gondolkodású diák jelenléte a három „szenvedéstörténet” megélésére jobb lehetőséget biztosított.

Tagadhatatlan azonban, hogy a Nyilas Misi által megélt élmények egy részét Móricz személyesen a Pataki Kollégium falai között tapasztalta meg. Sárospatakhoz ugyanis nem csak sikertelenség-élménye és a megaláztatások emléke kapcsolta. Az író személyiségfejlődését mindkét iskolaváros befolyásolta.

A szabadság végső fészkének hitt Sárospatak büszkévé tette az írot. Évek múltán, későbbi önreflexiójának kiterjesztésével tisztán látja, hogy az iskola tanításmódjával való szembesülés Sárospatakon manifesztálódik, de megvaló-

---

ta lekenyerezni a gyereket, s mézes szavakat keresgélt, hogy önmaga ellen tanúságra bírja, most parasztdühvel kelt ki magából, s a gyerek pillantásától felbőszítve felugrott a helyéről:

- Te alávaló! Nem reszketsz előttem, te gaz lélek! kitépem a füled, te...

De Misi már úgy állt, mint egy vascövek, állkapcsát összeszorította, s orrcimpái kitágultak, mint a lihegő lóé, fakó arca még fakóbb lett, s úgy nézett ki, mintha egy pillanat múlva kész volna nekimenni a tanárnak.

MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálig*, Bp., Ifjúsági Könyvkiadó, 1956, 307-308.

<sup>293</sup> I. m., 199-209.

sult már Debrecenben is, hiszen „a maga érdeklődését, hajlamait követő diák itt is, ott is szembekerült a merev követelmény rendszerrel.<sup>294</sup> A „Hegyaljai Helikon” falain belül szinte minden tudós tanár a saját maga által írt és Patakon kiadott könyvekből tanított, s akik sok esetben nem tartották elég érettnek az ifjúságot tudományukhoz. Az ilyen miliőjú környezet „inkább a maga nyersességével, romantikájával és érzelmi telítettségével hatott Móricz Zsigmondra.”<sup>295</sup> A magolásra képtelen diák, hogy magányosságát enyhítse, titkos önképzőkört alapít néhány társával, művészettörténetet tanult. Több regényben is visszatér a pataki fiaskóra, mert „magyarázatot keres arra, hogy őt, a többi diáknál többet olvasót, már tudományos problémákba is belekóstoló hatodikos gimnazistát miért kellett megbuktatniok a pataki tanároknak”.<sup>296</sup>

Az író évekkkel később üdvözli azt a fájdalmas szenvedést, melynek átélője volt: „a szenvedés többet ad az embernek, mint az öröm. Ilyenformán én sokat köszönhetek a pataki iskolának”<sup>297</sup> vallja, bár életének meghatározó színterei a társadalmi kirekesztettség és a belső fejlődésben való akadályok megtapasztalójává teszi az író.<sup>298</sup>

A *Légy jó mindhalálig* a megélt történet színhelyéről, Sárospatakról eltávolodva, Debrecenbe, egy tágabb horizontba kerül; „a Csokonai-analógia egy évszázadnyival tágítja az időt, a teret és Nagy úr gondolatai a magyarságról egy szélesebb spektrumú világba viszi a főszereplőt.”<sup>299</sup>

Az önéletrajzi emlékezet olyan eszköz, amely segíti az identitás fenntartását; regiszter a személyes lét értelmezése talaján. Móricz életének ezt a szakát tekintve feltételezhető, hogy Nyilas Misi történetét azért vitte el Sárospatakról Debrecenbe, mert a gyengébb tájékozódást nyújtó „kollégiumi városka” színterében nem tudta volna érzékeltetni oly mértékben a státusváltást, mint a nagyobb városban.

<sup>294</sup> KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak*, Miskolc, Felsőmagyarországi Kiadó, 1994, 55-56.

<sup>295</sup> CZINE Mihály, *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1960, 53-55.

<sup>296</sup> VARGHA Kálmán, *Móricz Zsigmond és az irodalom*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962, 22.

<sup>297</sup> MÓRICZ Zsigmond: *Druzányi*. In. MÓRICZ Zsigmond, *Erkölcsei sarkantyú*, Tanulmányok II. Összegejtötte, szerkesztette és a szövegeket gondozta Nagy Péter. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1984, 747.

<sup>298</sup> KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak*, i. m., 57.

<sup>299</sup> KICZENKÓ Judit, *Légy jó mindhalálig*, i. m., 66-67.

Komáromi János kizárólag pozitív, egyedi emlékekből építette fel a *Pataki diákok* regényét, Móricz nagyobb perspektívában gondolkozott, volt egy kifejtendő gondolata az emberről és a világról, s mindezt filozófiai és történelmi távlatban foglalta szavakba.

### 4.3. Komáromi „háborús” írásai mint a „történelmi” és „társadalmi” regényforma együttes reprezentációi

A világháború időszakát tematizáló Komáromi-regények a lektúr kötelező szabályai szerint a történelmi és társadalmi regények poétikai jellegzetességeit egyszerre mutatják. Történelmiek ezek az alkotások, hiszen Arnold Zweigtől, Hemingwaytól Komáromi Jánosig, Szabó Dezsőig, Móricz Zsigmondig, Herceg Ferencig, Zilahy Lajosig mindenki számára világos volt, hogy alapjában változott meg az élet. A harcban nem az egyéni hősiesség, bátorság és lovagiasság, hanem a gépek: tankok, a messzire hordó ágyúk, a tengeralattjárók, a mérges gázok határozták meg a küzdelmet. Az emberiség ezzel – amint ezt Babits Mihály később leírta az *Elza pilóta* című regényében – új korszakába érkezett. A történelmi regényekben a lineáris felépítés, a célelvűség, a domináns nézőpont, a történet-leírás helyett az előre- és hátrautalás, a nézőpontok változtatása, az események összefoglalása és az elbeszélte időhöz képest egy későbbi időpillanattól: a szövegalkotás jelen idejéből megfogalmazott általánosítások jelentek meg. A világháború időszakát tematizáló művek ugyanakkor őrzik a társadalmi regény műfaji jellegzetességeit. Rendszerint különbözőképpen szocializálódott társadalmi csoportokat jelenítenek meg, a műidőben bekövetkező társadalmi átrendeződéseket is rögzítik, megpróbálják regényalakokban, konfliktusokban érzékeltetni az adott korszakot, gyakran kísérletet tesznek arra is, hogy a világkép három elemét: a világ keletkezéséről, a társadalmi és az emberi lényeg felfogásának változásáról is beépítsenek a regényvilágba többet vagy kevesebbet. Nem statikus a regényvilág, hanem dinamikus, sokszor bizonytalan, nélkülöz minden céltételezést.

Az 1924-ben megjelent *Zúg a fenyves* című regényben a háborús események mozgatják a történetet, azonban bevonódunk egy szerelmi vívódás háttérébe is. A mű meséjében a szerző dialógust folytat alteregójával. Ezekben a diskurzusokban mutatja be egy háborút járt katona élet-regényét. A fronton volt figurák kontúrjai élesebbek, mint az otthon maradt mellékszereplők. A művilág két fiatal szerelmének és hűtlenségének vívódásait, viharos érzelmi hanyattatásait, ismerjük meg. A hősök – Mayer Teri, akit Kálmánhoz fűződő szerelme tesz rabbá. A főszereplők alakjait

tisztán látjuk, míg a mellékalakok – Teri szülei, udvarlói, barátnője Mártha, Mayer Géza, Kálmán parancsnoka, Kálmán családja – halvány színezetben bukkannak fel a mű egészében.

Mayer Terit, a hiú és elkényeztetett lány szerelmét szeretné kiérdekelni Kálmán, az önérzetes katona. A szemrevaló büszke lány nehezen állt szóba vele, akinek végül hosszú udvarlás után mégis sikerült meghódítani a „felvidéki városka legszebb lányát”. Sok udvarló legyeskedett Mayer Teri körül, és mint bármelyik lány, ő is élni és örülni szeretett volna az életnek: férjhez menni, gyerekeket nevelni. A szövegből kiderülnek a hős származása, értékrendje, törekvései.

A legénykedő Kálmán dacossága megtöri a „rátarti” Mayer Teri hiúságát. Kálmán szavát adja, hogy Terit elveszi feleségül, de a katonatársaktól kapott hírek és Teri tartózkodó levelei elbizonytalanítják. Teri odaadóan szerette Kálmánt, hosszú leveleket váltottak, míg a férfi a fronton volt. Mindkét fél részéről sorozatos félreértésekkel szembesül az olvasó. A háború negyedik évében, hosszas udvarlás után sem alakult úgy a sors, hogy végleg összekössék életüket. A féltékenység szülte bizalmatlanság mételyezte meg egymás iránti érzéseiket. Kálmán jól tudta, hogy várnak rá, de igazán biztos csak akkor lett ebben a hitében, mikor leendő anyósa kéréssel fordult felé: „Terit a télen is megkérték, de ő már akkor megmondta, hogy csak a maga felesége lesz. A legkevesebb, amit kérhetek, hogy jegyezze el Terit!”<sup>300</sup> De a lány szerencsétlen lett hősünk „férfiatlansága” miatt. „Megmondhatom, mi történt a hazameneteled alkalmával. A szüleid nem egyeztek bele semmiféle házasságba. Hogy mi lehetett az oka, alig érdekel. Csak a lány sorsára vagyok kíváncsi.”<sup>301</sup> Kálmán nem kapta meg frigyükhöz az atyai áldást és Teri úgy érezte, nem tett mindent boldogságukért. Ezután hónapokra megszakadt a kapcsolatuk.

A főkonfliktus ezután válik nyilvánvalóvá. A lányt eljegyezte egy vadászhadnagy, akit Kálmán személyesen jól ismert és mivel parancsnoka volt, így könnyen határt szabhatott a hadnagy mozgásának. Kálmán visszaélt helyzetével, és míg a vadászhadnagy szolgálatban volt, Márháéknál találkozgatott Terivel és hamar visszaszerezte őt. Még két alkalommal volt

<sup>300</sup> KOMÁROMI János, *Zúg a fenyves*, i. m., 68.

<sup>301</sup> I. m., 70.

menyasszony Teri, majd végül egy olyan férfi oldalán vált anyává, aki „[...] elvégzi a munkáját, megebédel, néha benéz a kaszinóba, átfutja az újságot, megvacsorázik, lefekszik s valószínűen pompásan tud aludni. Egészséges ember, termetre medveölő, soha könyvet nem olvas. Teri olyan, mint egy porcellán-szirom. Nem értik meg egymást.”<sup>302</sup> Teri sorsa sokáig változatlan képet mutat, a mű végéhez közeledve élete fordulatot vesz: gyermeke születik, aki meghal, majd az ország nyugati részébe költöznek erdész férjével, egy falusi vadászlakba.

A szerkezet hangsúlyos pontjain romantikus üzenetek, vagy levelek fogalmazódnak meg. A legizgalmasabb akkor érkezik Kálmánhoz, mikor eljegyez egy hortobágyi lányt és Teri ír neki. A megzavart fiú nem nősül meg, hónapokig vergődik. A cselekmény tetőpontján kibontakozó drámai szituációban Kálmánt, Teri férje párban megsebesíti. A történetek után a férj válópert kezdeményez, Teri elválk, és végre összeházasodik Kálmánnal.

*Az idegen leány, a Reménytelen szerelem, Elment a nyár, vagy az Elvált feleség* című műveiben szintén a hagyományos erkölcsi felfogás érvényesül. A mese mindig tipikus: a férfinak és a nőnek meg kell küzdeni egymással, egymásért, különböző problémák adódnak hosszú, küzdelmes útjukon, végül egymáséi lesznek. A *Zúg a fenyves* című művében nem követte a maga számára elgondolt szövegalkotási utat, mely szerint először a figurát teremti meg, majd a történetet, ezenközben alakul ki benne az élet értelméről, az emberi kapcsolatokról, a világ egészéről vallott felfogás, vagy mindennek egy kis részlete, melyet a szövegben közvetíteni kíván. a mondanivalót.

*Zúg a fenyves* írása közben Komáromi készen „kapott” egy történetet, melynek nem ismerte a szereplőit, kivéve a főhőst: Nemes vitéz Soltész Miklóst, legközelebbi sógorát.<sup>303</sup> A történet a Balaton-part egyik szállodájának teraszán elhangzó párbeszédéből bontakozik ki, melyet két egykori katona folytat egymással.

<sup>302</sup> I. m., 148.

<sup>303</sup> KOMÁROMI János, *Kiról mintáztam regényalakjaimat?* Komáromi János 25. éves írói jubileuma. Gyűjteményes kiadás 3. „Lenézte és tisztességtelen versenystílusnak tartotta, hogy az író a hangulatok őszinte igazságában rejlő szép helyett kiagyalt meseszövevényel, váratlan megdöbbenő fordulatokkal igyekeztek izgalmakat és irodalom ellenes hatásokat kelteni. A váratlan fordulatot csalásnak tartotta, művészetten kívüli bűvészkedésnek. Teljes magányba vonulva, de jóformán terv és javítások nélkül írt.” BODOR Aladár, *Komáromi János, az író*, Sajtó, 1937/9-10, 15. Ez utóbbi kritikai észrevételt a mellékletben szereplő kézirat tanúsítja.



Az események mozgatója a szerelem, melynek szereplőit a háború elválasztja egymástól. Komáromi a cselekménysor idejére és helyére vonatkozóan tesz utalásokat a mű elején: „[...] ezerkilencszáztizenöt december második felében, egy felvidéki városkáról van szó, hogy melyikről, igazán nem fontos. Besztercebánya, Losonc, Bártfa vagy Eger...”. A mű egészében az idő múlását folyamatosan az évszakok váltakozásaival jelzi „[...] készülődni kezdtünk az ötödik háborús télre”, a negyedik tavasz azóta, hogy nem láttam Mayer Terit.”<sup>304</sup> Mikor hősünk belekezd élete gyötrelmes időszakának mesélésébe, este fél tíz van és három órát ad magának, arra, hogy mindent elmondjon: „fél egy után fut be az éjjeli személyvonat: abban a pillanatban én felállok, kezet fogok veled és itt hagylok”.<sup>305</sup>

A mű esztétikai értéke és legfőbb pozitívuma az ideáktól vezérelt férfi-nő kapcsolat. Olyan nőkről olvashatunk itt, akik igazi hölgyek, van tartásuk, tisztelik a férfiakat. Komáromi a hétköznapi háborús lányok lelki megpróbáltatásait ábrázolta, akik hazavárják udvarlóikat és hűségesen kitartanak, bár örökösen rettegnek és legalább olyan erőpróbának vannak kitéve, mint a férfiak. Mayer Teri „törékeny, hűséges szívű, drága tisztaságú alakja Vörösmarty nőalakjaihoz méltó társa” címet adományoz a kritika.<sup>306</sup>

A *Zúg a fenyves* című mű romantikus, szerelmi és háborús elemekkel átszőtt írás.

A történet a háborús harcok színeinek ábrázolásával teszi még kalandosabbá a fordulatos mesét. „Harcok követték egymást. Rettentő harcok. Micsoda pokol volt ez! Amikor zúgni kezdtek az ágyúk, megzendültek a hegyek, a sziklák orgonálva hasították az eget, az emberek százával haltak szörnyet és mi lélekzethalva remegtünk a kavernákban! Amikor szétvert drótmezőkön át, ijedten eltátott szájjal, haláltól dülledt szemekkel rohantak ránk az ellenség

<sup>304</sup> KOMÁROMI János, *Zúg a fenyves*, i. m., 4. 166.

<sup>305</sup> I. m., 9.

<sup>306</sup> JAKAB Géza, *Komáromi János*, Páztortúz, 1924, 230. Gyulai Pálnak a Vörösmarty életpályáját bemutató könyvében a költő nőalakjait jellemezve írja: „majd mindig a szűzi szemérem, a naiv kedvesség s csendes, mély érzelmek bájaiban jelennek meg.” GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1985, 67. Nőalakjairól hasonló kritika olvasható, mely szerint diákosan bátortalanok, áhítatosan tiszták, ezek a lányok [...] Komáromi szerelmes történeteiben messziről sóvárognak és szemlesütve lehellik érzéketlen csókjaikat. Jósika Miklós tisztalelkű udvarházlakó közönségét, akik utána átszállottak Jókaira, majd az áhítatos néptanítói lelkű Gárdonyira, egyenes ágon örökölte Komáromi János. A magyar fajtájú, romlatlan szerelmi szemérmesség báját tükrözik, mérhetjük vele nemi erkölcsi életünk tisztaságát is.” BODOR Aladár, *Komáromi János, az író*, Sajtó, Bp., 1937/9-10, 14.

katonái és mi gránátokkal, revolverekkel rohantunk ellenük s eszünk nélkül vagdostuk egymást.”<sup>307</sup> Komáromi szóban forgó művében a háború csatáinak ábrázolása a lelki vívódások állapotának jelzései, mellyel felerősíti a szerelmi gyötrődést. A *Zúg a fenyves tere* az otthonok, harcterek mellett a lelkek labirintusába is elvezet. Ezeknek a folyamatoknak megjelenítése fontosabb, mint ami a külvilágban történik és a „bánkódó-fejű fenyvesek” zúgására szelíd megbékélés száll a szívekre. Jakab Géza is a lelki folyamatok és motivációk oldaláról szemlélve ragadta meg Komárominak ezt a szülőföldjéről szóló írását: „az emberek nagyvágú, furcsán ívelő, naiv életéről; álmairól, nagyszerű és gyermeki lelkéről, a fantasztikus hazugságokban és önámításokban magukat felemésztő, jóindulatú és szeretetreméltó, néha heroikus sorsairól” emlékezetes művét tovább sommázza; „bánathalkított hangú, könnyes nevetőszemű, édeskés-hangú” megnyilatkozásként értelmezi a kritika.<sup>308</sup>

1921-ban írja *Jegenyék a szélben*<sup>309</sup> című regényét. E műve 1945 után felkerül az 530/ 1945. M. E. rendelet értelmében a tiltott könyvek listájára, fasiszta szellemű és szovjetellenes tartalma miatt. Konfliktusa a trianoni határok léte; a szétszabdalt ország, a határok közelében lévő falvak kettévágása mellett mélyen mardosó egyéni sérelme is: soha nem térhetett haza. A mű másik lényeges mondandója igazságszolgáltatás a szegénynek. Mégpedig azzal a momentummal, amikor Marcsát mindenféle összeesküvés, fondorlat ellenére sem adják Kende szolgabíróhoz feleségnek, hanem a szegényparaszt Tarján Lacihoz.

Rendkívül részletes elbeszélői stílusban, mozaikszerű képekben újra a felvidéken kalandozunk, ahol a jegenyék az út két oldalán állva úgy figyelnek, mintha az „éjszaka őrszemei lennének”. A főhős a „kollégiumi városka” egykori Barla Jóskája és Mudrony Sanyija, itt most a pesti jogászéletről mesél ezúttal Tarján Lászlóként. Komáromi megállítja az időt és a filmkockákkal

<sup>307</sup> KOMÁROMI János, *Zúg a fenyves*, i. m., 97.

<sup>308</sup> JAKAB Géza, *Komáromi János*, Kolozsvár, Páztortúz, 1924, 299.

<sup>309</sup> Komáromi életrajzában, ill. a munkásságáról szóló összegzésekben 1928-as évszámmal jelenik meg a *Jegenyék a szélben* című regénye. Naplőbejegyzésében pedig nagyon sok információt tudhatunk meg többek között erről a regényéről is. 1921. január 30. írta: „Éppen írni akartam az Esze Tamás-t, amikor Milotay megkért, hogy minél hamarabb kezdjek kisregényt írni a Magyarország számára, kb. 10 ívet, de úgy, hogy február közepén már megindulhasson. Címe lesz: Nyárfák a szélben.” 1921. február 26. „Négy hét óta a Jegenyék a szélben c. regényemen dolgozom s február 16-án meg is indult a Magyarország-ban. Az első 17 nap alatt, 2-3 napi pihenővel, meg is csináltam több mint a felét s most már egész lassan írogatok. Eddig 59 oldalt írtam meg s még legfeljebb 17-t írok hozzá.”

azokat az éveket hozza vissza önmaga és olvasói számára, mikor még haza tudott menni az „örökkön-bizakodó Felföldre”. Táj- és személyleírások nagyon részletesek, a szerző elidőz egy-egy alak bemutatásakor. A részletes személy- és lélekrajzokban mutatkozik meg, mennyit mélyült, finomodott írói eszköztárája, beszédmódja.

A regényben szereplő jegyzőné, Suhajda Istvánné, született Zsemlye Gabriella személyleírásával Móricz *Összemeselés* című darabjának Süllő nénije jelenik meg előttünk. Nagyon sok információt közvetít e leírásban. „Suhajda Istvánné asszonyság<sup>310</sup> kirívó volt természetének hosszára nézve s ez okból úgy állt rajta a ruha, mint egy meszelőnyélen. Bár a ruhájára is aggasztóan kevés gondot fordított a tiszteletreméltó asszonyság, s ha itt-ott kiszakadt a ráncainból, bizony mondom tinéktek, hogy Suhajdáné asszonyság nem varrta vissza azokat a ráncokat. Őszi sárban, ha nem akadt egyéb lábbeli, készséggel viselte a férje cugoscipőjét is, a kontya éjjel-nappal úgy festett, mint a széltől megbíált varnyúfészek, de a legérdekesebb talán a két szeme volt, olyan színű, mint a macskaszem,<sup>311</sup> az orra meg a bajusza után ismerte a legtöbb ember, a bajusza tudniillik ott kezdődik, ahol más férfié végbeszökken, vagyis a szája két sarkán, ott kicsikét lecsüngött s azontúl nem volt folytatása, miáltal olyan benyomást keltett, mint egy madarin bajuszcsökevény. Gumószerű fejének búbján néhány hajszál tengett, a balszemével félig húnnyva és könnyezve pislogott s a gumószerű fej elülső negyedéből egy orr ugrott ki...”<sup>312</sup>

A regény a felvidék falvaiban lakó emberek hazafias érzületét tematizálja, tehetetlenségéből fakadó mozdulatlanságát. Tarján Laci alakját rendkívül hitelessé teszi a nemzeti úrhoz, a falu kultúrájához és azon keresztül a magyar földhöz fűződő viszonya. Laci hazafias neveltetése következtében ismeri fel, hogy folytatnia kell az „éhes elesett népért a harcot az idegen faj ellen”.

A *Császári és Királyi szép napok* 1925-ben jelent meg, melyet a közös hadsereg „kitűnő szatírájaként” a Hasek *Svejk a derék katona* című művéhez hasonlítható. A mű meséje Bécsben, a Georg Koch-Platzon játszódik.

<sup>310</sup> <sup>310</sup> Naplóbejegyzés, 1921. március 30. „[...] bajok készülnek e nagyhírű regényem körül, mert a nemzeti úrban szó szerint az apóst, Suhajda Istvánné sz. Zsemlye Gabriella asszony úrhölgyet viszont Éles Istvánné jegyzőné közanyánkat találtam megírni s odahaza már sejtegetik a dolgot, miután Újhelyben igen sokan olvassák a Jegenyék-et.” Forrás: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának Kézirattára. Raktári jelzete: Analekta 1370.

<sup>311</sup> KOMÁROMI János, *Jegenyék a szélben*, i. m., 18-19.

<sup>312</sup> I. m., 22.

A regényben vannak Komáromi János életéből vett mozzanatok, hiszen az író t háború után a bécsi hadügyminisztérium sajtó osztályára helyezték magyar nyelvű előadónak, innen hadnagyi ranggal, huszonöt évesen távozott. Az osztályon a lapírással kapcsolatos teendői mellett ún. „előírásos elbeszéléseket” kellett írnia a hadszíntéren harcoló katonák hangulatának javítása végett. Hadinovellák alkotása volt a feladata olyan formában, hogy mindegyik novel-la a monarchia más-más nemzetének haditényét dicsőítse. A témát minden esetben a lap szerkesztője adta, melynek tartalmára irányuló instrukcióit tiszteletben kellett tartani. Óvással nem élhetett senki, ha toldásokkal cenzúrázták írásait, mert az függelemsértés lett volna. De ha nem tetszett Komárominak a téma és mentegetőzni próbált, a szerkesztő rövidre zárta: „a katona, ha parancsot kap, nem lamentál, hanem az ellenségre vetvén magát, nyomban megnyitja a tüzelést!”<sup>313</sup> Így készültek a háborús elbeszélései a bécsi közös hadügyminisztériumi sajtó osztályán. A fronton harcoló és a fogolytáborokban élő katonák mondtak hálát humoros írásaiért. A szomszédos sajtóosztály parancsnokságán történeteket meséli el kilenc fejezetben, itt-ott lírai kitérőkkel fűszerezve. Minden rész elején összefoglalja a történeteket hírfej formájában. A szép napok, melynek történeteit papírra veti, a háború utolsó éveit mutatják be.

Az események nem annyira lényegesek, inkább úgy írja le, hogy bennük a személyiség, a jellem bontakozzék ki. Karácsony Sándor a regényt: „prózában írt komikus eposz”-nak nevezte a regényt. Az a társadalmi-szellemi környezet, melyben Komáromi dolgozott, másként beszéltette a háborúról, mert a háború „frontlógósainak” közéletén keresztül mutatja meg a monarchiát; a hatalmak és a nemzetiségek széthúzását. Ebben a megvilágításban láttatja a Habsburg-monarchia hadseregének tagoltságát, széthullását.

A bécsi szerkesztők által benyújtott cikkeket és formanyomtatványokat közvetítették a cenzúrának, a cenzorok fölülvizsgálták, a lényegét rendszerint kihúzták belőle s a cikket végül visszaküldték a sajtóirodának.

Már a regény kezdő mondatából tudjuk, hogy 1915-öt írunk, és az első fejezetben megismerkedünk a „nyári szeplős” Hunke kapitánnyal, a szerkesztővel, a „leggyávább frontlógós, akinél tébolyultabb frontiszonyban nem szen-

<sup>313</sup> KOMÁROMI János, *A nagy háború anekdotái*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1936, 105.

vedett még anyaszült alak az osztrák-magyar monarchia háborús létszámában”,<sup>314</sup> aki azonban a haza szolgálatáért kitüntető címért, a *signum laudis*ért „dolgozik”, de nem a fronton tanúsított hősiesség révén, hanem lapja nivójának még hatékonyabb fejlesztése árán. Caesaromániája kikészíti a szerkesztőségi tagokat, hiszen már csak írásban kommunikál beosztottaival. Ha hibáznak, teljes tábori fölszerelésben: tábori ásóval és menetfelszerelésben kellett izzadniuk néhány hiányzó mássalhangzó miatt.

A németnyelvű törzsszám összeállítását két osztrák-német hadnagy végezte, Hunke kapitány szigorú, személyes útbaigazításai alapján. A monarchiabeli önkéntesek dolga az volt, hogy szószerinti fordításban saját nemzetiségük nyelvére adaptálják az adott anyagot, persze adódtak olyan helyzetek, mikor szükséges lett volna az átírás a magyar nyelvű kiadásban: „az irodalmi elemfuttatás rovatában ilyen főcímet lehetett olvasni: emlékezés nagy nemzeti költőnkre, Grillparzerre...”,<sup>315</sup> így aztán a hetilap minden képe alatt, tizenhárom nyelven vált olvashatóvá a közlendő tartalom.

A mű főszereplője, Márki Dénes, akinek drámai módon alakul sorsa. Felesége, Trude „pehelykönnyű, almavirág arcú” asszony, thüringiai születésű, így, Márki Dénesné társaságában csak németül folyhat a kommunikáció. Márki pénztelen műfordító, aki egyik napról a másik napra él, javíthatatlan hazudozó, „kinek karjaiba ájultan hullottak a nők”. Otthonának „minden zugából nyomorúság ásit”, hitelezői üldözik, majd a mű végén éhen hal, a „gyámoltalan gyereközvegy” felesége ismeretlen tiszték ölelését kénytelen elviselni a túlélés érdekében. A háború nagy lógósa a dragonyos főhadnagy, akit azért vezényeltek a laphoz, mert félt a lovaktól, de „valami állítólagos báró [...], nem lehet kivágni, mert altábornagy az apósa” és agytörzsi szintre süllyed mindannyiszor, ha az írógép kattogásának hangját meghallja. Ő a költő, Kóré Antal szobatársa, akit Komáromi mint háborús kínoktól szenvedőt ábrázol.

Ez a demoralizáló légkör, melyben a sajtóosztály önkéntesei élnek. Mindezt leginkább Hunke kapitány öncélú, önámító nagyzó parancsnoki magatartásának ábrázolásával teszi nyilvánvalóvá az olvasó számára.

Komáromi a háború ezerarcúságának jeleit, derűjét még a szörnyűségek ellenére is megmutatta a *Császári és Királyi szép napokban*. A szerző-narrátor

<sup>314</sup> KOMÁROMI János, *Császári és Királyi szép napok*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1930. 90.

<sup>315</sup> I. m., 95.

maga beszéli el a történetet, a narrátor szemével járunk a sajtó irodáiban, a bécsi utcákon és kávéházak teraszán. Úgy gyengíti magában a háború borzalmait, hogy kiszorítja a tudatából a kínos eseményeket és emlékképeket. Mindent tud, titokzatos és lényegtelen dolgokról ír; úgy viselkedik, mint a füleit csapkodó dragonyos főhadnagy, aki frivol tartalmú élclapok társaságában megfélekedezik arról, hogy nincs egyedül az irodában. A fontos dolgokról nem szól, „mihelyst valami emberi dokumentumban, amelyekkel pedig gazdag a regény, mélyebben a valóság arcába pillanthatnánk, rögtön lesüti a szemét, elejti a szót, megzavarodik.”<sup>316</sup> Komáromi a hétköznapiok lélektani sortüzei előtt elbújik, így nem tudjuk meg és nem is értjük, hogy a műfordító Márkinak „paragrafusba kunkorodva” miért kell koplalnia. Komáromi megvillantja támadó szarkazmusát. A szöveg majdnem groteszk, hiszen a háború idején egy sajtóirodában hadifelszerelésben, de írógéppel harcolva a monarchia összes létező nyelvén tábori képes újságot szerkeszt egy kapitány, aki mellől kidőlnék munkatársai, ő azonban piedesztálra emelkedik. Humort csíhol a szerző a háború kínos élményeiből, a monarchia összeomlásából, az emberi kapcsolatok széthullásából. Komárominak „a regényben minden igyekezete arra irányul, hogy az acélmagot mennél puhábbra főzze, kényszeredetten körülviccelje és sikeresen elleplezze.”<sup>317</sup> A nyolcadik fejezet lapjain szól arról, hogy a sajtóiroda felállított egy népköltészeti szakosztályt, mely a népies irodalom feldolgozását nagyon fontosnak tartja. Ezért a harcterek népköltészeti termékeit a katonák szóhasználatában élő balladákat, dalokat az utókor számára egy kötetben szeretnék megjelentetni, természetesen mind – ahogy a regényben is írja – a „tizenhárom néptörzs” nyelvén.

A *Mit búsulsz kenyeres?* című művében az egyik kisebb lélegzetű alkotása a *Megint ősz* van című írása egy bizonyos Czebe Márton hadnagy levelét tartalmazza, melyet a katona édesanyjának ír, és központi eleme a Magyarország, a magyar föld szeretete, tisztelete, féltése. E kötet mindegyik karcolata látnoki erővel vetíti elő a nagy drámát, hogy tovább már nem mehet semmi a régi kerékvágásban. Erről maga Komáromi is vall a végén: „harmadfél hónappal kelt ez a fantasztikus rajz Szarajevó előtt. Ráhibáztam alaposan s most, ha

<sup>316</sup> ILLÉS Endre, *Cs. és Kir. szép napok*, Nyugat, 1928/1, 83-84.

<sup>317</sup> I. m., 83-84.

végigfutok a többi karcolaton, itt-ott szinte megriaszt a hasonlóság, még a párbeszédekben is.”<sup>318</sup>

A Kisfaludy Társaságban elhangzott székfoglalójában (1928) az *Áll a malom* című írását mutatja be. Emlékei, amelyeken nem lett úrrá a felejtés, meghatározzák Komáromit. A hazát emlegetni „derék szokás” volt akkoriban, amikor még „zakatolt a malom éjféltől-éjfélig”, és a hegyeken át „jöttek minden vidékről a gazdák és menyecskék roskadásig rakott szekerekkel s ezekből a szekerekből néha egész tábor várakozott a malom megett, a réten, amíg rájuk került a sor.”<sup>319</sup> Nagy öröm vette körül a malom környékét és a lisztes molnár, Balogh György is úgy érezte: „sose halunk meg”, ám egy napon „mindenfajta nemzetiségű urak szálltak ki a malom mellé s megvonták a határt egyfelől a megyei út vonalán.”<sup>320</sup> A trianoni határ elvágta a felvidéket „Kis-Magyarországtól”, és síri csend hallgat a malom körül, és a hídon, ahol egykor a megrakott szekerek jártak, „idegen őrszem áll a karfának dülve és lapos pislogással bóbiskol a malomra, amit fölver már a gyom és a laboda.”<sup>321</sup> Székfoglalóját így zárja: „Istenem-Uram, tégy csodát itten s támaszd fel a régi malmot! Mert így? Minek így élni?”<sup>322</sup>

Bodor Aladár a következő szomorú sorokat idézi Komáromi János töredékes naplójegyzeteiből, melyet halála előtt egy évvel, 1936-ban jegyzett le: „A megszállt Zemplénben nem voltam már tizenhetedik esztendeje. Azóta annyian, de annyian haltak meg odaát: még a temetésükön sem lehettem jelen. Vajon fogom-e látni még egyszer a szülőföldemet?”<sup>323</sup> Ma már tudjuk, hogy soha nem sikerült visszamennie a felvidék „Tót Lapályának álmatag, furcsa vidékére.”

A vidéken tett látogatások alkalmával, Komáromi elbeszéléseivel, egyszerű meséivel jeleskedett és sok esetben, Jókai múltidéző látásmódjában a magyar vidékre, régi nagyságunkra, szépségeinkre borús hangulatban reagál.

A már idézett Harsányi-Komáromi levelezésekből az is kiderül, hogy az író mindent, amit a háborúval kapcsolatosan papírra vetett, átélt. A *Mit búszulsz kenyeres* (1915) című műve megjelenése előtti hónapban három levélben

<sup>318</sup> KOMÁROMI János, *Mit búszulsz kenyeres?* Dick Manó Kiadó, Bp., 1915, 159.

<sup>319</sup> KOMÁROMI János, *Áll a malom*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1936, 123.

<sup>320</sup> I. m., 126.

<sup>321</sup> I. m., 126.

<sup>322</sup> I. m., 129.

<sup>323</sup> KOMÁROMI János, *Emlékeim*, = BODOR Ádám, *A szülőföld felé*, 1935, 238.

is megemlíti az író, hogy amit a szereplők átélnek, az neki magának is élménye volt.

A világháborús élményeit novellák és regények egyaránt őrzik. Az író a háború első hónapjairól készített naplóbejegyzései is arról tanúskodnak, hogy minden apró részletet igyekezett napi rendszerességgel lejegyezni. A naplót menyasszonya – Soltész Irénke – számára nyitotta. 1914. augusztus 16-án történt meg az első bejegyzés, és 1914. szeptember 4-én az utolsó, nagyon rövid leírásban arról tájékoztat, hogy nagyon esős időben vissza kellett fordulniuk. A napló rendezett, jól olvasható; az élményeket végig ceruzával örökítette meg Komáromi. Az első napok bejegyzései még tájakról, emberekről szólnak, majd később már a borzalmakról ír. Pontosan megnevezi a települések nevét, így könnyen tudjuk a térképen is követni, hogy merre meneteltek az önkéntes magyar katonák Kárpátalja területén. Írásmódjára jellemző a tényyszerűség és a tömörség.<sup>324</sup> Az átélt élmények visszaadása számára azért fontos, mert megszabadul az indulatoktól, azoktól a gondolatoktól, melyek feszültség forrásai voltak és képessé tették írói megnyilvánulásokra. Komáromi János bizonyára úgy gondolt ezekre a háborús írásokra, mint amelyekben egyszerre tematizálta magát a háborút, azaz a megélt jelent, tehát társadalmi regényt írt, és a népek harcát, a köztörténelem eseményeit, amelyek már a megírás pillanatában nagyobb közösség sorsát jelentették. Ő is „spontán módon” tekintette írásait, melyek „valóságtükrözés”-nek és a „világmegismerés alkalmas formáinak is szánt, akárcsak Kemény Zsigmond és

<sup>324</sup> „aug. 21. A lemergi széles országúton megyünk előre s déltájban iszonyú hőségben átvánszorgunk Lembergen. A zsidók savanyú uborkát árulnak menet közben; nagyon fáradtak vagyunk. Valamivel két óra után közvetlenül a város fölött megpihenünk egy falucskában, a Lysa Gorától északkeletre. Felettünk golyák kerengenek. Itt látjuk az első kozák foglyot. Simával kitűnő vacsorát eszünk tojásból. Ugyancsak itt ér a napfogyatkozás s itt olvassuk az első újságot, a Pressét. A falun kis patak folyik át: fürdünk. Aztán hanyattfekszünk, s nézzük a csoda zöld vidéket és a zöldeskék eget, amely alatt repülőgépek kattognak Oroszország felé.” aug. 26. Reggel megindulunk egyenes vonalban észak felé. Nagyon nehéz a menetelés a mély homokban. Többször pillanatokra meg-megállunk, de pihenni nem szabad. Délután egy falucskánál rajvonalba bontakozunk s így megyünk előre, de egy erdőcskén túl ismét oszlopba rendezkedünk. Hosszú, homokos erdő jön: félórai pihenés. Megint útnak kerekedünk s estére halálos kimerültségben Zsolkievbe vánszorgunk. Semmi biztosat nem tudni. Itt már sok huszárral találkozunk: Oroszországból jöttek. A kozákok kegyetlenségeiről rettenetes hírek vannak.” Aug. 30. Vasárnap, Lisztkiben pihentünk. Itt rengeteg a visszafordult huszár. Délután útnak kerekedünk a határ felé, hol állítólag linci bakák verik az orosz. Egynegyed ötkor Kosciaszin (Koscian) falu mellett átmegyünk a határon, jobbra a völgyben számtalan huszár táborozik. Az első faluban, csűrben megpihenünk. Novák kapitány mondja, hogy az oroszok az egész vonalon hátrálnak. Ekkor egy magasságban lehettünk Tomasovval. (Tomasov). Szept. 1. Ágyukat látok a szántáson, új csatára készülődnek az oroszok. Sohasem tudom, hogy mi van velünk, csak annyit sejtek, hogy mi állunk jobban. Este erős holdfénynél a szabadban alszunk. Hajnal felé erős puskaszó riaszt meg.” Forrás: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának Kézirattára. Raktári jelzete: Kt. a. 403.



Eötvös József, Jókai és Gyulai, Németh László és Déry Tibor.<sup>325</sup> Még akkor is, ha tisztában volt vele: nem érte el az általa jól ismert 19. és 20. századi szerzők „elit-kultúra”- színvonalát.

---

<sup>325</sup> IMRE László, *Műfajok létformája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 35.

## 5. A szövegalkotás néhány jellegzetessége az összövegek, az alapszövegek és a nyomtatott változatok összehasonlítása alapján

Komáromi János kéziratának megmaradt részét a család a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárának adományozta. E kéziratok között van, az 1887-es számú jelzés alatt a *Pataki diákok* kézírata. Ez a mű *ősszövege*. A nyomdába adás előtt az író feltehetően újból végigolvasta az anyagot. Ekkor javított: betoldott szavakat, egyeseket kihúzott, másokat kicserélt, változtatta néhol a szórendet. Ezekkel a betoldásokkal rendelkező változat a mű *szinoptikus* szövege. Az író által kijelölt változtatásokat figyelembe véve előállítható a nyomdának átadott *olvasói szöveg*. Ez a változat nem esik egybe kötelezően a nyomtatásban megjelenő regényszöveggel. A korszak nyomdai szokásait ismerve nem zárható ki ugyanis az sem, hogy a nyomdász változtatott valamit (nyelvtani-helyesírási korrekciót hajtott végre, az író által használt betűket, melyek hiányoztak a betűkészletből mással helyettesített), de az sem lehetetlen, hogy a végleges, nyomás előtti ellenőrző korrektúra során az író maga módosított a szövegen.

A melléklet a *Pataki diákok* első és második fejezetét tartalmazza: a kéziratoldal fotómásolata páros oldalra kerül, a szinoptikus szöveg az ezt követő páratlanra, az újabb páros oldalon a könyv 1926-ban megjelent szövegének megfelelő része olvasható.

Milyen információkat kínál egy három oldalanként egymást követő szövegthalmaz egybevetése?

A kéziratoldal mindenféleképpen árulkodik. Előfordulhat az, hogy az adott író hagyatékából ugyanannak a kéziratnak, kéziratoldalnak több változata kerül elő. Tolsztoj *Háború és béke* című regényének van olyan kéziratoldala, amelyeknek közel száz változata maradt fenn (ez érthető, hiszen történelmi – hadtörténelmi – politológiai - néplélektani ismereteket mozgósít a szerző), s mindegyik új változat más és más nyelvi megformálást igényel; Babits Mihály *Timár Virgil fia* című regényének a fabulája alakult ki először, ezt őrzi a ránk maradt kézirat, a könyv-változatban Timár Virgil szerzetesi-tanári belső lényegét demonstráló asszociációkkal kiegészített változatnak nincs kézíratos formája (feltehetőleg elveszett, vagy egyszerűen a nyomdában maradt); így

csak azt tudjuk regisztrálni, hogy Babits szövegteremtő módszerében az első lépés egy-egy névnek, jelenetnek, szófordulatnak a rögzítése, a második egy-egy bekezdés leírása, a harmadik a fabula rögzítése, a negyedik a megteremtett alakok gondolatvilágának, „szemléleti aurájá”-nak a megalakotása.<sup>326</sup>

Komáromi János *Pataki diákok* regényének első két fejezetéből az első és az utolsó teljes oldal is kínál bizonyos következtetéseket és tanulságokat. Elsőként szembetűnik, hogy sem ezeken, sem a többieken nincs lényeges változtatás. Ebből nem lehet következtetni, hogy Komáromi csak cédulákat készített, melyekre szövegfordulatokat följegyzett, vagy fejben alkotta meg a szöveget (ahogyan ezt például Petőfi Sándor tette a *János vitéz* esetében), s a mű megírása igazában a mű leírását jelentette csak. Mivel a *Pataki diákok* helyszíne, a műidő, a szereplők, az epizódok a szerző személyes emlékeiben őrződtek meg, valószínű, hogy az utóbbi esetről van szó. Az első fejezet első oldalán tizennyolc változtatás van. Ezek között vannak törlések. Például ilyenek: „aki akkor már a Fellegvár felé vivő úton” helyett „aki a Fellegvár felé vivő úton”, „meg a Cziczu boltja irányából” helyett „meg a Cziczu boltja irányából”, „Korpa János bácsi” helyett „Korpa bácsi”. A javítások között vannak beszúrások: „negyedéves teológus” helyén az áll: „harmadízben negyedéves teológus”. Vannak szócserek: „kézzel tenyerel a sípjaira” helyett „kézzel tenyerel a billentyűire”. A második fejezet utolsó teljes oldalán inkább szócserek fordulnak elő. Például ilyenek: „kissé hanyag tartásban” helyett „kissé fesztelen tartásban”, „Apró lábakkal” helyett „kurta lábakkal”, „mindenfelől röpködött feléje” helyett „jobbról-balról röpködött feléje”, „Mert a második emeleti felé néző diákszobában” helyett „mert az észak felé néző második emeleti [!] diákszobában”, „hirtelen fölcsapott szilajul és remegőn” helyett „hirtelen fölcsapott szilajul, mennydörögtetőn”.

E két lapon előforduló változtatások, melyek a melléklet egész anyagán végrehajtott változtatások mennyiségét és minőségét jellemzik, arra utalnak, hogy Komáromi János valószínűleg ehhez hasonlóan, nyomdakészen fogalmazott minden műve esetében. Újságíróként az irodalomba kerülő szerzőkre általában jellemző ez a gyakorlat. Az 1900-as évek első negyedében redakci-

<sup>326</sup> SIPOS Lajos, *A regény szövegének változatai (Babits életében és halála után)* = BABITS Mihály, *Timár Virgil fia*, [kritikai kiadás], s. a. r., a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta SIPOS Lajos, Bp., Magyar Könyvklub, 2001, 285-332.

ókban dolgozó újságírók kitűnő memóriával rendelkeztek. Móricz Zsigmond emlékezetének működéséről például legendákat meséltek. Mivel sokszor telefonba kellett bediktálniuk a tudósításokat régiójukból vagy külföldről ezért nyomdakészen fogalmaztak, mint Ady Endre. Azok a szerzők, akik nem újságnál kezdtek dolgozni, s úgy gondolták minden szavuknak különös súlya van, másként jártak el. Kevésbé bíztak a memóriájukban. Íróként sokszor és sokat javítottak a kéziratukon. Babits Mihály például a magánleveleihez is piszkozatot készített sok esetben. Interjút pedig kizárólag írásban adott.

Természetesen másként is leírható mindez. A személyesen megélt élményekből egy-egy műhöz sokat mozgósító, mimetizáló szerzők *világszerű* műveket írtak. Az elitkultúrához sorolható alkotók erősen fikcionált nyelvi formákat mozgósítottak. Kézirataikban gyakran hosszas keresgélés és törlés után találták meg a véglegesnek ítélt formákat.

## 6. Komáromi János recepciója és a kortárs magyar irodalom

Komáromi János egyes műveiből megjelenésük után nem sokkal rendre megjelentek recenziók, ismertetések, rövidebb tanulmányok. Ezeknek a hangja mérsékelten volt elismerő. Az alakokat a meseszöveget, a könnyen olvashatóságot emlegették a szerzőre. Halála alkalmából a Magyarságban, Napkeletben Pásztortűzben olvasható róla nekrológ valamint a Sajtó emlékezett meg róla az 1937. évi 9-10. (összevont) számában, *Újságírói arcképek* című cikkében. Az „öreg diákot” a „testvért” búcsúztatják a Sárospataki Ifjúsági Közlöny sorai a *Komáromi János sírjánál* kezdetű írásban.<sup>327</sup>

Érdeemes azonban megnézni azokat az összefoglalásokat: lexikonokat és irodalomtörténeteket, melyek az író életében, halála után, esetleg napjainkban adnak hírt Komáromi János műveiről, esetleg általános irodalmi értékekről. A lehetséges, érdemes összehasonlításokat is tenni, felmutatva, miként vélekedett az adott mű szerzője vagy szerkesztője Komáromi János irodalmi szerepéről, írásművészetének viszonyított értékeiről.

Az első lexikon, melybe Komáromi bekerülhetett, Benedek Marcell szerkesztésében 1927-ben jelent meg Budapesten, Győző Andor kiadásában. A lexikon szócikkeit negyvenhét szerző írta. Volt köztük költő és író (Babits Mihály, Sárközi György, Szentimrei Jenő), műfordító (Bonkáló Sándor, Vikár Béla), kritikus és irodalomtörténész (Czebe Gyula, Révay József, Szerb Antal, Schöpflin Aladár, Sebestyén Gyula, Sziklay László, Trócsányi Zoltán, Túróczi-Trostler József), filozófus (Alexander Bernát és nagy József), nyelvész (Balassa József, Germanus Gyula, Leffler Béla), zenetörténész (Szabolcsi Bence), vallástörténész (Szimonidesz Lajos), esztéta (Hevesy Iván). A felsoroltak és a nem idézett szerzők között többen több kategóriába is besorolhatók. A lexikonszerkesztés szabályai szerint nyilvánvalóan mindenkori szabadkezet kapott a megírandó szócikk (ek) tartalmát illetően, ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy a szócikkek terjedelme szempontjából léteztek megkö-

<sup>327</sup> „Hulló falevelek, vándormadarak útján visszatért az örökkévalóságban egy pataki diák. Utolsó útján a Kerepesi-temető kopaszodó fáin alatt csak egy néhány régi és mostani pataki diák megy Komáromi János koporsója után. Sokan vannak a temetésen, de a „sokan” a nagy írókat temetik, a „kevés” a pataki diákok kis csapata a „testvért”. Azt a testvért temetjük Komáromi Jánosban, aki mindig a legjobban tudta szeretni a pataki diákokat. Elhallgatott az a jó testvér, aki kis és nagy diáknak soha sem szűnt meg mesélni.” NAGY Géza, *Komáromi János sírjánál*, Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1937, 40-41.

tések. Egy ilyen lexikonban ugyanis már a maga a szereplés is értékelő gesztus, a szócikkek terjedelme azonban mindig közmegegyezésen alapul, hiszen az már értékviszonyt reprezentál. A legterjedelmesebb az Ady Endréről, Petőfi Sándorról, Arany Jánosról, illetve Goethe-ről, Shakespeare-ről, Balzac-ról írott szócikk, átlagosan két lapot és egy hasábot tesz ki mindegyik. A következő csoportba azok tartoznak – Babits Mihály, Dante Alighieri, Horatius, Dosztojevszkij, Lev Tolsztoj, Vörösmarty –, akiről általában két és fél hasábot írtak. Finom különbségtétel volt a másfél hasábon megidézett szerzők csoportja, találmásra választva a neveket: Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Jókai Mór és Kosztolányi Dezső, Wilhelm Von Kleist. Akadnak fél hasábon bemutatott alkotók. Ilyen például Marcus Porcius Cato, Mihai Eminescu, Kassák Lajos, Krúdy Gyula, Arthur Rimbaud, Madame Sévigne. Ebbe a csoportba került Komáromi János. A róla szóló szócikket az a Schöpflin Aladár írta, aki több regényéről is írt – idézett – kritikát. Talán érdemes szószerint elolvasni az összefoglalást: „a Komáromi János regény és novellaíró született 1890. Málcán, Zemplén megyében. Sárospatakon tanult, fiatalon hírlapíró lett: részt vett a világháborúban. Mint író a háború alatt lépett fel (*Mit búsulsz kenyeres*). A Felső Tiszavidékről kapta alakjait és hangulatait, elbeszéléseiben és regényeiben a falusi paraszt-nép és a kis urak körében él, akikkel szoros szolidaritást tart. A realitás és a felnagyító fantasztikum különös vegyülékét mutatják rajzai, melyek az elbeszélés egyéni ízével vonják magukhoz az olvasót. Különös kedvteléssel nézi a magyar virtuskodást, a lobogó temperamentum és a nyers erő kitöréseit. Legkritikusabb munkája az *Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese* című regény, a mely a Rákóczi-felkelés előjátékát írja meg az alakok és események groteszkig menő túlzásával, a régi eposzokra emlékeztető invokációkkal és ismétlésekkel a durva erő nyilvánulásaiban való gyönyörködéssel, bizonyos ki nem mondott, de érezhető forradalmi lelkiállapottal. Könyvei az említetteken kívül: *Tilinkó*, *Rongyos gárda*, *A régi szerető*, *Hé, kozákok!*, *Zúg a fenyves*, *Vidróczki és még néhány ágról-szakadt*. A Magyarság belmunkatársa.<sup>328</sup>

A szociológiai természetű információkat leszámítva a művekben megjelenő „realitás”-t, „felnagyító fantasztikum”-ot, az „eposzokra emlékeztető” jel-

<sup>328</sup> *Irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Győző Andor Kiadása, 1927, 614.

legzetességeket emeli ki. A „már fél hasáb”-on bemutatott szerzők közé tartozik Kassák és Krúdy. Kassákról szólva a cikkíró Hevesy Iván életrajzot adatgyakorlatilag nem írt. Felemlegeti a legújabb művészeti irányok magyarországi propagálását, A Tett és a Ma szerkesztését, expresszionista, dadaista, konstruktivista, inspirációit, köteteit, az általa szerkesztett antológiákat, „regényszerűen feldolgozott önéletrajzának első részét”, melyet „a Nyugat 1924-es évfolyama közölt: Krúdyról, Schöpflin írt. Szociológiai információ itt nem jelenik meg. Bemutatja az újságíróból lett „termékeny író”-t, Mikszáth művészetének folytatóját a *Szindbád utazása* című könyvét, melyben „megtalálta a saját különleges stílfarmáját”. A szöveg hátralévő részében felsorolja műveit, a művekben megjelenő „halk, s mégis hangzatos gondonkaszólam”-ot.<sup>329</sup>

A lexikon szerkesztője, még inkább a kiadója arra törekedett, hogy a könyv legszélesebb olvasóközönséghez is eljusson. A három idézett szócikkben akárcsak többiben, nincs politikai természetű információ (tehát arról sem lehet olvasni, hogy Komáromi az 1919 után szerveződő rezsimben az erőteljesen kormánypárti Napkelet prominens szerzője lett, meg arról sem, hogy Kassák játszott-e valamilyen szerepet 1919-ben a két forradalom idején). Mivel a Napkelet a kormányzat erőteljes anyagi támogatásával jött létre<sup>330</sup>, jóval nagyobb példányszámban jelent meg, ezért többen ismerhették Komáromi Jánost, mint az emigrációból éppen csak hazatért Kassák Lajost vagy a kevesek írójának számító Krúdy Gyulát. A korszak és az utókor értékítéletében távol álló szerzőkről írt azonos terjedelmű szócikkek a szerkezetükkel, az információk struktúrájával fejezték ki a szerkesztő, Benedek Marcell és a szerzők közös álláspontját.

1929-ben, Kéky Lajos munkájában, *A magyar irodalom történetében* úgy látszott, hogy „véglegesen” kanonizálódott a magyar kultúrában Komáromi János. A Kisfaludy Társaság titkára, következő évtől elnöke ugyan mindössze két mondatot szentelt száz lapos könyvében a szerzőnek,<sup>331</sup> az említés gesztusa azonban jelezte, még e rövid terjedelmű munkában is helye van. Szerb An-

<sup>329</sup> I. m., 579, 642.

<sup>330</sup> SIPOS Lajos, *Válaszlehetőségek az irodalmi és társadalmi modernizáció kérdésére: Napkelet és a Magyar Szemle*, i. m., 114-121.

<sup>331</sup> „Komáromi János (1890-) jóízű, nyelvben s szellemben színmagyar elbeszélő. A Felső-Tisza-vidék és Zemplén jellemzetes [!] alakjait és hangulatait egyéni zamatú előadásban megéleveníítő genre-szerű jelenetek rajzában van a főereje.” = K. J., *A magyar irodalom története*, Bp., Révai Kiadó, 1929, 97.

tal 1934-ben megjelent irodalomtörténetében ugyan nem fordul elő a neve, ez azonban a munka jellegéből adódik: az Erdélyi Helikon pályázatára elkészült mű csak a lezárt életművekre, illetve a legjelentősebb szerzőkre koncentrál, hiszen alapcélja a más országok fennhatósága alá került magyarok olvasási kedvének, a nemzethez tartozás érzésének az erősítése volt.

Komáromi János koncentrált értékelésére az 1937-ben bekövetkezett halála adott alkalmat. Császár Károly a Kolozsváron megjelenő Pásztortűzben, Dallos Sándor a Mihályfi Ernő szerkesztésében megjelent Magyarországon, Thurzó Gábor a Napkeletben írt az íróról. Ez utóbbi nekrológ és a szöveggörnyezet különösen érdekes volt. Sokat elárult Komáromi és a Napkelet általános megítéléséről, főleg azzal, ahogyan a korszak kormányzati támogatást élvező folyóirata az április 2-án meghalt alapító főszerkesztő, Tormay Cecilé és az oly lelkesen Komáromi Jánost a lap munkatársai között üdvözlő 1922-es hangulat között volt. Tormayról írt Herczeg Ferenc, az új főszerkesztő Kállay Miklós, Keményfy János, Kilián István, maga Komáromi János (*Haza, Nádudvarra* címmel) és Mollináry Gizella. Az elhunyt főszerkesztőről szóló visszaemlékezések, írások, értékelő cikkek a Napkelet 1937 végéig megjelenő majd minden számában felbukkantak Ebben a cikk-özönben meghatározó mértékben esett szó az író politikai szerepéről, az új politikai rendszer új irodalmának megszervezéséről, a Horthy Miklós fellépését támogató Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének a megalapításáról. Komáromi Jánost kizárólag Thurzó Gábor említett, nem egészen három oldalas írása idézte a „Szemle” rovat elején. Cikkében a szerző Komáromit Krúdy Gyula, Gárdonyi Géza, és Móricz Zsigmond írásművészetéhez mérte. Mindhárom analógiában azonban Komáromi veszít az értékéből. Nem Krúdyra, csak „Krúdysan szellem-szerű, egzotikus különségüket” őrző figuráira emlékezik. Nem osztja Gárdonyi „derű”-jét, nem tudja (tudta) Móricz indulatosságával szemlélni az életet. A soványra sikeredett nekrológot így zárta: „Amit írt, megmarad közöttünk, - ez legyen legszebb méltatása és búcsúztatása.”<sup>332</sup> A Sárospataki Ifjúsági Közlöny

<sup>332</sup> THURZÓ Gábor, *Komáromi János*, Napkelet, 1937/11, 752-754.



Komáromi János életművének felmérése és jelentőségének taglalása az 1940-es évek elején történt meg Pintér Jenő, Várkonyi Nándor és Féja Géza összefoglalásaiban.

Pintér Jenő tízkötetes irodalomtörténetében a „Hagyományörző elbeszélők” fejezetben jelent meg. Ebben a fejezetben Tömörkény Istvánról, Móricz Pálról, Lőrinczy Györgyről, Szemere Györgyről, Lovik Károlyról, Zsoldos Lászlóról, Csathó Kálmánról, Móra Ferencről, Jankovics Marcellről, Mariay Ödönről, Bartóky Józsefről, Gyallay Domokosról, Nyíró Józsefről, Bibó Lajosról, Trencsényi Györgyről, BabayJózsefről, Cserzy Mihályról, Kortsák Jenőről, Kovács Dezsőről, Kupcsay Feliciánról, Maróthy Jenőről, Rác Pálról, Somlay Károlyról, Szalay Lászlóról, Sziklay Ferencről, Szombathy Viktorról, Vay Sándorról, Váry Rezsőről, Vértesy Gyuláról, Zádor Tamásról, Zsoldos Sándorról, és Komáromi Jánosról esik szó. Az ötvenöt oldalas fejezetben megjelenített írók értékülbözése és értéküközése szembetűnő. Együtt szerepelnek itt napjaink irodalmi kánonjában teret kapó szerzők: Tömörkény és Móra, a kánon szélére szorult, de számon tartott írók: Lovik és Nyíró. Pintér – nem egyenlő terjedelemben – tárgyal olyan szerzőket is ebben a részben, akik sohasem számítottak figyelemre, s akiknek a neve az ötkötetes legújabb életrajzi lexikonban sem fordul elő. Az egy-egy szerzőre fordított terjedelem, amennyiben ez is hordozhat értékszemponctokat, még tovább zavarja a képet. A fejezetben legrészletesebben Móra Ferencről esik szó. Közel hat oldalon „foglalja össze” Pintér Jenő a számításba vett művek szereplőit és történeteit. Csathó Kálmán és Tömörkény István nem egészen három-három oldalt „kap”. Komáromi János a maga három és fél oldalával Móra és Csathó, valamint Tömörkény között a korszak fontos „hagyományörző elbeszélője”. Pintér legrészletesebben a *Zúg a fenyves* című regényt taglalja. A *Pataki diákokat* éppen csak megemlíti (a regényben, írja, „megelevenedik a világháború előtti kisváros, újjáéled a sárospataki református főiskola”). Az *Esze Tamás* [!] című alkotást az *Ordasok*-kal együtt tárgyalja. A kuruc-labanc háborúk néhány valószínűs szereplőjét felsorolva a tanulságot vonja le. „Gyűlölködés, bosszúállás, vérengzés mindenfelé; ilyen a magyar sors; nem lehet megsemmisíteni a magyarságot, de azért a nemzet nem éri el célját sohasem.”<sup>333</sup>

<sup>333</sup> PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténet*, Bp., [a kiadó jelölése nélkül], 1941, VII, 1015-1065; 1030.

1942-ben adta ki Várkonyi Nándor *Az újabb magyar irodalom (1880-1940)* című munkáját. „A kor elbeszélői” című fejezet második részébe, Makkai Sándor, Kós Károly, Berde Mária, Tabéry Géza, Reményi József, Bibó Lajos, Kuncz Aladár, Székely Mózes társaságában, a rész első szerzőjeként, három oldalon értelmezi Komáromi Jánost. „Minden munkáján átütődik mely, erősen érző, néha patetikus kedélye – kezdi a bemutatást – azt a benyomást kelti, hogy minden története emlék, s minden alakjával találkozott valahol. [...] Az érzések átéltsége természetesen szűkre szabja tárgyainak körét. Gyerekkori emlékek, szerelmi élmények, a világháború, s végül szülőföldjének, Zemplénnek – Sárosnak különös, fantasztikus emberei, eleven kuruc hagyományai: ez az a világ, amelyből nem lép ki soha [...] A legtöbbre kuruc eposzaiiban vitte: utánozhatatlan népi hang, különös, vad, vérbe borult, szenvedélyes hangulat fűti ezeket, elszántság, melynek már nincs veszteni valója, Buga Jakab énekének akasztófahumora, élete pazarló virtuskodás, a németnek, labancnak féktelen gyűlölete, fanatikus hazaszeretet: s mindez együtt annak a halálra szánt, izzó, kegyetlen és önfeláldozó, szinte bibliai pátoszú tömeghangulatnak különös humorba vegyített, művészi megörökítése, amelyet a kuruc idők emlékeiből ismerünk.”<sup>334</sup>

E három könyv után kezdődik meg Komáromi János műveinek értékesítése a magyar irodalom történetében. Féja Géza 1943-ban kiadott munkájában, a *Nagy vállalkozások kora. A magyar irodalom története 1967-től napjainkig* meg sem említi (a Pintér Jenő könyvének idézett fejezetéből csak Bibó Lajosról és Nyíró Józsefről esik szó). *A magyar irodalom országútján* című kötetben sem (itt az előbb idézett fejezet szerzői közül csak Móra Ferenc jelenik meg). Ezután pedig, az 1938-ban megjelent két önálló könyv ellenére<sup>335</sup>, Komáromi Jánosról 1961-ig nem esik szó. Ennek fő oka nem esztétikai, hanem politikai. Komáromit ugyanis 1948-ban „irredenta szerző”-nek minősítik, s mint ilyen, nem szerepeltethető szerzővé vált. Könyveit kivonták a forgalomból és a közkönyvtárakból, s a példányokat bezúzták.

<sup>334</sup> VÁRKONYI Nándor, *Az újabb magyar irodalom (1880-1940)*, Bp., Szukits Kiadó, 1942, 482-483.

<sup>335</sup> PETHŐ Sándor, *Komáromi János*, Sárospatak, Kisfaludy Nyomda, 1938; PADOS Pál, *Komáromi János*, Bp., Szerzői Kiadás, 1938.

Az 1960-as években, az enyhülés időszakában műveit nem adják ki, ugyanúgy, mint Zilahy Lajos és mások munkáit, azonban az irodalomtörténeti összefoglalásokban feltűnik a neve.

Legelőször Klaniczay Tibor, Szauder József és Szabolcsi Miklós *Kis magyar irodalom* című kötetében. Az esztétikai és politikai szempontok keveredését mutatja, hogy a Szabolcsi Miklós által írt harmadik részben, a „Konzervatív irodalom” című fejezetben, Áprily Lajos és Horváth János irodalomtörténész mellett, Herczeg Ferenc, Tomay Cecilé, Erdős Renéé, Surányi Miklós, Csathó Kálmán, Bibó Lajos, Nyíró József, P. Gulácsy Irén, Harsányi Zsolt, Mécs László társaságában kapott helyet Komáromi János. „A konzervatív irodalmi csoportokhoz – olvasható a könyvben – tartozott Komáromi János (1890-1937), aki sok igaz tehetséggel, eredeti színekkel rajzolta meg a magyar múlt egyes epizódjait, s egy sokat olvasott regényben, a *Császári és királyi szép napokban* helyenként szinte Hašekre emlékeztető éllel rajzolja a Habsburg-monarchia hadseregének belső bomlását, komikummal színezett tragédiáját.”<sup>336</sup>

A dolgozatban többször idézett Hekli József *Komáromi János* című, 1964-ben megjelent dolgozata<sup>337</sup> után 1966-ban *A magyar irodalom* című fejezetben meglepően nagy terjedelemben, két teljes oldalon méltatja a szerző Komáromi munkásságát. A költő, műfordító, író, esztéta, kritikus, irodalomtörténész Rónay Györgyöt bemutató három oldalhoz képest sok a Komáromira jutó rész. Nemesak azért, mert az utóbbi alkotó sokoldalú jelentőségű szerzője volt a korszaknak, hanem azért is, mert Rónay művei folyamatosan és rendre megjelentek, míg Komáromi János művei hozzáférhetetlenek voltak. A nem olvasható szerzőről ráadásul Béládi Miklós esztétikai kategóriákat mozgósítva írt. Csak megemlítette a „sárospataki és pesti tanulóévek emlékeit” felelevenítő *Pataki diákokat* és *Az őstdiákot*, Szabolcsi Miklóshoz hasonlóan a *Cs. és kir. szép napok* [!] című regényt tekinti legfontosabb munkának, ír a „kuruc világot feltámasztó eposzi hangulatú” alkotások csatáiról, a regényekben feltűnő „ágrólszakadt kóbor szegénylegények”-ről, a szerző „meghatott érzel-

<sup>336</sup> KLANICZAY Tibor, SZAUDER József, SZABOLCSI Miklós, *Kis magyar irodalom*, Bp., Gondolat Kiadó, 1961, 348-349.

<sup>337</sup> HEKLI József, *Komáromi János*, Eger, Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1964, 269-309.

mességé”-ről, „tüzes magyarságá”-ról.<sup>338</sup> Bár ebben az összefoglalóban fel-  
tűnnek a kortársi bírálatok szempontjai és értékítéletei, az összefoglalás új  
szempontjai alkalmasak lettek volna a Komáromi-szövegek olvasására és új-  
raolvasására. Nemeskürty István kétkötetes műve, *A magyar irodalom törté-  
nete* Komáromit a „Háború és forradalmak” című fejezetben tárgyalta Gyóni  
Géza, Bánffi Miklós, Harsányi Kálmán és Kassák Lajos társaságában. Sem a  
történet kimetszett szelete, sem az egymás mellett tárgyalt szerzők sokfélesé-  
ge nem volt alkalmas arra, hogy Nemeskürty bármilyen érdemlegeset tudjon  
mondani a három sorban megidézett szerzőről.<sup>339</sup>

A Komáromi János recepcióját tehát sok minden meghatározta. Minden  
kétséget kizáróan szerepe volt ebben a Napkelet és az ország irányításának  
1937-ben, amikor az új főszerkesztő nem egyszerűen érvényesíteni akarta a  
korszak neonacionalista, értékonzervatív ideológiáját, hanem jelszóként fo-  
galmazódott meg a „harcos attitűd”, a „nemzetellenes törekvések” elleni harc  
szükségessége, amikor „a keresztény magyar középosztálynak nem szépiro-  
dalmi csemegékre, hanem a magyar élet egész területére kiterjedő szellemi és  
erkölcsi irányításra [volt] szüksége.”<sup>340</sup> A *Pataki diákok* és a *Légy jó mindha-  
lálíg* néhány szempontra kiterjedő párhuzamba állítása jelezte, a személyes  
emlékeket mozgósító, mimetizáló, világszerű regény ebben a korszakban min-  
denképpen háttérbe szorult a szöveg felszíni rétege alatti mélyrétegek telje-  
sebb igényével, a nyelvszerűsége törekvő, az egyéni és a társadalmi identi-  
tásváltást a regénybe beépítő írói eljárással. A regények eltűnése a könyvpiac-  
ról pedig olyan „befogadásszünet”-et idézett elő, mellyel Herczeg Ferenc,  
Surányi Miklós, de még P. Gulácsy Irén sem kényszerült „megküzdeni”. Az  
1941-től a „konzervatív irodalom”-ba besorolt Komáromi János így egyedül  
maradt az irodalmi tudatban: az összefoglaló irodalomtörténetek tudósítottak  
róla, mindenekelőtt Béládi Miklós portréja szerezhette volna neki olvasókat,  
ezek a potenciális olvasók azonban nem juthattak hozzá az író műveihez.

<sup>338</sup> *A magyar irodalom története*, főszerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai Kiadó, 1966, VI, 174-175.

<sup>339</sup> MEMESKÜRTY István, *A magyar irodalom története 1000-1945*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1993, II, 822.

<sup>340</sup> Idézi: SIPOS Lajos, *Válaszlehetőségek az irodalmi és társadalmi modernizáció kérdésére = A Nyugat párbeszédei. A magyar irodalmi modernizáció kérdései*, szerk. FINTA Gábor, HORVÁTH Zsuzsa, SIPOS Lajos, Bp., Argumentum Kiadó, 2011, 126.

**Komáromi János összes műve**

- |     |  |     |                                  |
|-----|--|-----|----------------------------------|
| 1.  | Áll a malom 1936.                            | 21. | Az ősdiák 1930.                  |
| 2.  | Az elvált feleség é. n.                      | 22. | Mit búsulsz kenyeres? 1915.      |
| 3.  | Északon ősz van 1936.                        | 23. | Az idegen leány 1926.            |
| 4.  | Egy leányért 1932.                           | 24. | Megy a felhő 1936.               |
| 5.  | Elment a nyár 1929.                          | 25. | Jegenyék a szélben 1921.         |
| 6.  | Hé, kozákok! 1924.                           | 26. | A nagy háború anekdotái<br>1936. |
| 7.  | Császári és királyi szép na-<br>pok 1925.    | 27. | Őszi harmat után 1933.           |
| 8.  | Csatangolás mindenfelé<br>1930.              | 28. | Ordasok 1932.                    |
| 9.  | Csanak András Bécsben<br>1916                | 29. | Régi ház az országútnál<br>1928. |
| 10. | Emlékeim 1933.                               | 30. | Szegénylegények 1920.            |
| 11. | Esze Tamás, a mezítlásosok<br>ezredese 1922. | 31. | Reménytelen szerelem 1928.       |
| 12. | Hat vőlegény 1926.                           | 32. | Rongyos gárda 1921.              |
| 13. | Harangoz a múlt 1933.                        | 33. | Vidróczki 1936.                  |
| 14. | Elszállott évek 1938.                        | 34. | Tilinkó 1917.                    |
| 15. | A nyolcadik osztály 1934.                    | 35. | Szép vagy Magyarország<br>1930.  |
| 16. | Régi szerető é. n.                           | 36. | Szülőföldem szép határa<br>1928. |
| 17. | Nagy leányka, kis legényke<br>1930.          | 37. | Távoli harangszó 1938.           |
| 18. | Katonadolog 1939.                            | 38. | Zágon felé 1924.                 |
| 19. | Őszi verőfény 1938.                          | 39. | Zúg a fenyves 1924.              |
| 20. | Indulj fakó lovam 1938.                      | 40. | Pataki diákok 1926.              |

## Összegzés

Az értekezésben összefoglaltam a késő modernitás regénypoétikai változásait, és a Komáromi János életművében megjelenő regénytípológiai formákat. A történelmi regény jellemzőit, a valóságreferencialitás és a fikció viszonyát kutatva a korszak ideológiáinak megjelenését vizsgáltam az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* című művében.

Az értekezés eredményeit ismertetve megállapíthatjuk, Komáromi gyakran él a részletező leírás ábrázolási technikájával. Az epikus folyamatban a paraszti lét mozgalmassága és a véres harcok eseményei között megjelenik a fikcionált szerelmi kapcsolat. Az események történetei és a történetek elbeszélése olyan kommunikációs helyzetben valósulnak meg, melyekben a szereplők dialógusaiból felismerhetővé válnak az egyes alakok belső állapotváltozásai. Az intenzív cselekménylánc rabul ejti az olvasót. A szereplőket jellemző diszkurzusok nem adnak különleges individuumot: a historikus hatás, anekdotikus humor az írói képzelet romantikus túlzásokban fejeződik ki. Az előadás módja magával ragadja az olvasót, a világ dolgairól azonban semmit sem tudunk meg, inkább az érzelmek síkján emlékeznek. Hangja és virtuosus, tüzes magyarsága a múlt idézésében érvényesülhetett. Kalandos történetmondása nem nélkülözi a valóság pontos megfigyelését, a részletező, felsoroló előadásmódot. Hőseinek jellemző és nem egyszer különleges stílusjegyeit hosszan elemzi és a tények közlését intenciózusan az érzések megragadásával a naturalista ábrázolás felé viszi. Komáromi – Schöpflin Aladár szerint – a „múltban élt, korának újabb fejleményeire nem volt válasza”. Nem próbálta érteni a jelent, a kor valódi és igazi alternatíváit. Mindössze népszerű, ismert író akart lenni.

Komáromi a *Pataki diákok* című regényében, sok önéletrajzi elem felhasználásával, megteremtett egy regényteret és egy regényidőt. A megélt életet azonban nem kiindulópontnak, hanem „nyersanyag”-nak tekinteti. A mű helyhez kötött abban az értelemben, hogy a történet a Felső-Tisza vidéken, a Zempléni-hegyek ölelésében játszódik.

Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényével összevetve a *Pataki diákokat* bizonyítani lehet, hogy az ún. „diákregegy” (nevelési, nevelődé-

si regény) a tömegkultúra termékeként a szerző közvetlenül megélt vagy áttételesen megtapasztalt „megélt élet”-ből indul ki, s megmarad a mimetikus történetmondás szintjén. Ugyanez a regényforma az elitkultúrában képes befogadni az egyén és a közösség identitásváltásának személyes és általános problémáit, s a regény eseménytörténetéből lényegében kiszorítja a szerző magán-történetének összefüggő részeit, legfeljebb a főhős belső beszédében, egy-egy cselekmény – vagy gondolkodás – mozzanatában hagyja csak a megélt élet egy-egy részletét.

A *Pataki diákok* kéziratváltozatának összövegét, szinoptikus szövegét végleges változatát összehasonlítva ugyanerre az eredményre jutottunk. Mivel az író ebben a történetben a vele megtörtént eseményeket írja le, azaz egyszerűen rekonstruálja a múltat, azaz a szövegnek nem tulajdonít és nem sugall átvitt jelentést, lényegében elhanyagolható az összöveg és a végleges változat között a különbség.

Komáromi a világban tapasztalt ismeretek rögzítésével egyfajta világszerűségekre törekedett. Fókuszba állított alakjai, a hozzájuk kapcsolódó történetek „valóságos értékviszonyokat szimulálnak”, és „ez a korszak a viszonylagosan nagy létszámú olvasóközönség kialakulását is magával hozza”.

Az 1980-as évektől az olvasók részéről megnőtt „a könnyen olvasható, jól megírt művek” iránti igény. Ennek a folyamatnak egyik jellegzetességeként az 1945 előtti irodalomból megjelentek Herczeg Ferenc, Zilahy Lajos, Surányi Miklós, Tormay Cécile, Kosáryné Réz Lola, Bozzay Margit, P. Gulácsy Irén és mások művei is. És ez fordította az érdeklődést a két világháború közötti kor népszerű írója, a Nyugat ellenében megszervezett Napkelet munkatársa, a maga korában a népszerűségi listákon előkelő helyet elfoglalt társadalmi regény, a *Császári és királyi szép napok* szerzője, Komáromi János felé. Ebben az érdeklődés-növekedésben a könnyen olvashatóság mellett szerepet játszott a két világháború között született irodalmi alkotások iránti érdeklődés, a korszak politikai-társadalmi történéseit kutató kíváncsiság. Legfontosabb azonban a „tömegirodalom”, a lektúr térhódítása volt az olvasók között.

Mi indokolta, hogy Komáromi János írásaival foglalkozunk? Motiválja a korszak teljesebb megismerésére való törekvés, az a szándék, amelyik számba akarja venni a korszak „elit kultúráját”-t körülvevő irodalmat. Az igazi indok valójában annak a demonstrációja, miként jelent meg ebben a kulturális kö-

zegben egy-egy műfaj, mit őrzött meg a történelmi és a társadalmi regény európai és magyar hagyományaiból. Az első regénycsoporttól a korszak „nemzetieskedő”, „heroizáló”, a magyar „kultúrfőlény”-t és a tradicionális erkölcsi értékek megjelenítését várta, a másodiktól az előzőkben emlegetett szerzők műveiben megjelent, a társadalmi ellentéteket feloldó, a jó „diadalát” remélte. Komáromi műveiben a korszak olvasója mindezeket megtalálta, ez volt népszerűségének alapja, ugyanakkor ezekben az alkotásokban megtapasztalható a műfaj legjobb értékei közül néhánynak a megjelenítése is. Az ebbe a gondolati körbe tartozók kritikái határozták meg Komáromi írásainak kanonizációját.



## Summary

The dissertation summarizes the changes regarding novel-poetics in post-modernism and presents the novel-typological forms appearing in the oeuvre of János Komáromi. In the next chapters it interprets the characteristics of the historical novel, the relation of fiction and “reality-referentiality”, and the presence of the typical ideology of the era in “*Tamás Esze, the colonel of the barefooted*”.

Komáromi often used the technique of detailed description. Besides the bloody fights and movements of peasant life, the topic of fictitious love also gains importance. The story of the events and the narrations are created in such communicational situations where the internal changes of the characters become recognizable from the dialogues. The readers’ reaction is understandable; the chain of events is refreshing and overwhelming. No special individuum is given by the typical discourses of the characters: the historical effect, the anecdotal humour and the writer’s imagination are expressed in romantic exaggerations. “The way of description in Komáromi’s novels is always more powerful than what he told us about the world, life of his heroes. His touching sentimentality, reminding voice and virtuoso, heated *Hungarianism* could prevail in the recollection of the past. His eventful, adventurous storytelling never lacks the accurate observation of reality and the exhaustive manner of presentation. He thoroughly analyzes the usual and special attributes of his heroes and intentionally directs the statement of facts towards natural representation through taking hold of emotions. The first level of meaning is extended with personifications and simple metaphors. The narration and discourses in the story description however do not create the illusions of recovering the big truths of life – as we see it in the writings of Móricz, Dezső Szabó or Margit Kaffka. According to Aladár Schöpflin Komáromi lived in the past, he did not react to the developments of his own era. He did not try to understand the present or the true and real alternatives of that time. He just intended to be a popular, well-known writer.

Komáromi has established fictional space and time with the help of autobiographical elements in his novel “*Students of Patak*”. He considered his passed life more of „raw material” than a starting point. The work, from the point of view that it is placed in the Upper-Tisza region, in the embrace of Zemplén Hills, is location bound.

Compared the novel of Zsigmond Moricz: *Legy jó mindhalalig* (Be good till the end comes) to his other novel: *Pataki diákok* (Students of Patak) the so called “student novel” (or raising novel) can be proved - as product of popular culture - to be inspired by the direct or indirect experiences of the writers life. It also stays on the level of “mimetic” history telling. The same novel-type behaves differently in the elit-culture (high culture): it is able to adopt the personal or general problems of identity-change of the self or the community. And the related elements of the writers private history are superseded from the novel’s storyline. At the most we can catch small details of the writers life in the protagonists inner monologue, or as part of his single act or thought.

Examining the pretext of the manuscript of the *Pataki diákok* (students of Patak), the synoptic text and the final version we can conclude the same thing. The writer simply puts on paper the acts what happened in his own life, basically he reconstructs the past, he does not assign or suggest a transferred sense to the text. So in essence the difference between the pre-text and the final version is unimportant.

For the interpretation I have used the manuscript of the novel. From this the writer’s creative method can be reconstructed. The attached partial manuscript and the synoptic version of some pages gives the reader a glance of the process of creation.

Komáromi’s intention was „recording”, and also – in his historical novel – he used elements of the epic, the archetype of the genre. János Komáromi’s two novels in focus „simulate real value relations” and „this era brings the development of a relatively big number of reading public”.

From the 1980s a growing demand emerged for light and well-written literature. As a feature of this tendency, new works of Ferenc Herczeg, Lajos Zilahy, Miklós Surányi, Cécile Tormay, Lola Kosáryné Réz, Margit Bozzay és Irén P. Gulácsy were born. The public interest turned towards the popular writer of the Interbellum, the member of – the paper created as a counterpart of “*Nyugat*” – “*Napkelet*”, the author of “*Imperial and Royal nice days*” –

which was on the top of the best seller lists –, János Komáromi. There were other facilitators of his emerging central position; the growing interest towards the interwar literature and the curiosity towards social-political events of the era. The most important factor, however, was the spread of the “mass literature”, the light fiction, not only in Hungary, but in other countries as well.

All these still do not provide the real reason of dealing with the work of János Komáromi. The main motivation was the intention of getting to know the era the most and also the literature embracing the elite culture. The real reason is the demonstration of how different genres appeared in this cultural atmosphere, and what was kept from the European and Hungarian traditions of historical and social novels. The presentation of the Hungarian cultural superiority and the traditional, heroic and nationalist moral values were expected from the first novel-group, while the second one was hoped to deal with the victory of the “good” that resolves social conflicts which had been already depicted in the works of the above mentioned authors. All these components could be found in the writings of Komáromi, this served as a base of his popularity, moreover, his style also represents the main values of the genre. The canonization of Komáromi’s writings was defined by the reviews made in this theoretical area.

## Bibliográfia

### Hivatkozott, illetve felhasznált irodalom

*A kultúra szociológiája*, szerk. WESELY Anna, Bp., Osiris, 2003.

*A magyar irodalom története V.* szerk. SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai Kiadó, 1966.

*A magyar irodalom története*, főszerk. SÖTÉR István, Bp., Akadémiai Kiadó, 1966.

*A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája*, szerk. SIPOS Lajos – HAJDÚ Mihály – HARGITTAY Emil – JANKOVICS József – VOIGHT Vilmos, Magyar Könyvklub, 2002.

*A Nyugat párbeszédei. A magyar irodalmi modernizáció kérdései*, szerk. FINTA Gábor, HORVÁTH Zsuzsa, SIPOS Lajos, SZÉNÁSI Zoltán, Bp., Argumentum Kiadó, 2011

*A pataki diák anekdotakincse II. kötet*, PANKA Károly szerk., KOMÁROMI János közreműködésével, Pataki Diákok Országos Szövetségének Egyesülete, Bp., 1930

ARATÓ László, *A Légy jó mindhalálig, mint beavatástörténet = A kifosztott Móricz? Tanulmányok*, szerk. FENYŐ D. György, Krónika Nova, Bp., 2001

BAHTYIN, Mihail, *A szerző és a hős*, Bp., Gond-Cura Alapítvány, 2004.

BAHTYIN, Mihail, *A tér és az idő a regényben = A szó esztétikája*, ford. GÖNCZÖL Csaba, Bp., Gondolat, 1976.

BAHTYIN, Mihail, *A tett filozófiája. A szó a regényben*, Bp., Gondolat-Cura Alapítvány, 2007.

BAHTYIN, Mihail, *Az eposz és a regény. A regény kutatásának metodológiájáról*, Literatura, 1995, 4.

BARANYAI Norbert, „...a valóságból táplálkozik és mégis költészet” *Az önéletrajzi újraolvasás lehetőségei Móricz Zsigmond regényeiben*, doktori értekezés, Debrecen, 2007.

BENCZÉDI László, *A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1953.

BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában*, Csokonai Könyvtár, Debrecen, 2007.

BERÉNYI László, *Komáromi János, az író*, = *Komáromi János Emlékkönyv*, Bp., Komáromi János Emlékbizottság, 1933.

BEZECZKY Gábor, *Metafora, narráció, szociolingvisztika*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2002.

BODNÁR György, *A mese lélekvándorlása*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.

BODOR Aladár, *Komáromi János, az író*, Sajtó, Bp., 1937/9-10.

BÓKA László, *Arcképvázlatok és tanulmányok*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962.

BÓKA László, *Válogatott tanulmányok*, Bp., Magvető Kiadó, 1966.

BOKÁNYI Péter, *Ahogyan sosem volt*, Szombathely, Savaria University Press, 2007.

BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Bp., Osiris, 1997.

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, *Finkey Ferenc: Felhívás a pataki diákokhoz*, Zempléni Múzsza, III. évf. 4. (12.) szám 2003.

BRASSAI Zoltán, *Gárdonyi Géza*, Veszprém, Művészetek háza Kiadó, 2003.

BUTLER, Christopher, *Postmodernism*, Oxford: Oxford UP, 2002.

*Confessio peccatoris – II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza és egy keresztény fejedelem áhításai.* (Feltárta: GRISZA Ágost). Bp., 1876.

CZINE Mihály, *Magyar irodalom a huszadik században*, Bp., Kortárs Kiadó, 2001.

CZINE Mihály, *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1960.

DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995.

DOBOS István, *Anekdotikus novella a magyar századfordulón, Stílustörténet és műtípológia*, Studia Litteraria, Debrecen, 1989.

E. NAGY Sándor, *A Margit-legenda — Gárdonyi Géza regényforrása*, ItK, 1973/5.

EISEMANN György, *Keresztutak és labirintusok*, Bp., Tankönyvkiadó, 1991.

ERDŐDY Edit - MAGYAR Miklós - TVERDOTA György, *Magyar irodalom a xx. században /Tanulmányok/ szerk. MAGYAR Miklós* Bp., General Press Kiadó, 1995.

ESCARPIT, Robert, *Irodalomszociológia*, Bp., Gondolat Kiadó, 1973.

FEJTŐ Jenő, *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért*, Minerva – Atlantis Kiadó, 1990.

GALAMB Sándor, *Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese*, Napkelet, 1923/1.

GINTLI Tibor, SCHEIN Gábor, *Az irodalom rövid története, A realizmustól máig*, Pécs, Jelenkor 2007.

GYŐRI Béla, <http://www.miep.hu/fuggetlenseg/2010/szeptember/24/13.htm>

GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1985.

HAJDU Tibor, *Károlyi Mihály*, Bp., Kossuth Kiadó, 1978.

HALÁSZ Hajnalka, *Szövegszötte jelentés Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös címmel*. Letölthető: ELTE Irodalomtudományi Doktori iskola honlapja: <http://epika.web.elte.hu/doktor/elmelet.ht>

- HALL Stuart, *Multikulturalizmus* Bp., Osiris, 1997.
- HANKISS Elemér, *Az irodalmi mű mint komplex modell*, Bp., Magvető, 1985.
- HARSÁNYI Kálmán, *Emberek, írások, problémák*, Bp., Győző Andor Kiadás, 1938.
- HASSAN, Ihab, *The Postmodern Turn - Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio State University, Columbus 1987.
- HEGEDŰS Géza, *A szépirodalom műfajai*, Bp., Trezor, 1993.
- HEKLI József, *Komáromi János*, Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei II, Eger, 1964.
- HEKLI József, *Komáromi János*, Eger, Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1964.
- HEMINGWAY, Ernest, *Az öreg halász és a tenger*, Szeged, Könyvmolyképző Kiadó, 2005.
- HORVÁTH János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Akadémiai Bp., 1976.
- HORVÁTH Kornélia, *Irodalom, retorika, poétika*, Bp., EditioPrinceps Kiadó, 2009.
- ILLÉS Endre, *Cs. és Kir. szép napok*, Nyugat, 1928/1.
- IMRE László, *Műfajok létformája*, Debrecen Csokonai Kiadó, 1996.
- Irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Győző Andor Kiadása, 1927.
- JAKAB Géza, *Komáromi János*, Kolozsvár, Pásztortűz, 1924.
- JÁROSI Andor, *Komáromi János regénye a század elejéből*, Bp., Pásztortűz, 1926/9.
- JAUB Hans Robert, *Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur*, Fink, München, 1977.

JAUSS Hans Robert, *Recepcióelmélet–esztétikai tapasztalat–irodalmi hermeneutika* Bp., Osiris, 1997.

JUHÁSZ Gyula, *Válogatott írások*, s.a.r. PÉTER László, Bp., Argumentum, 2002.

KABDEBŐ Lóránt — KULCSÁR SZABÓ Ernő, *De nem felelnek, úgy felelnek, A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*, Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992.

KABDEBŐ Lóránt — KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Szintézis nélküli évek (Nyelv, elbeszélés és világkép a harmincas évek epikájában)*. Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó 1993.

KARÁCSONY Sándor, *Ocsúdó magyarság*, Bp., Exodus, 1942.

KÉKY Lajos, *Gárdonyi Géza, „prózában írt gyönyörű hősi eposz”-nak nevezi az Egri csillagokat*, Bp., Pallas Kiadó, 1926.

*Képek a magyar diákéletéről*, Budapesti Szemle, 1926/2.

KICZENKÓ Judit, *Légy jó mindhalálig = A magvető nyomában – Móricz Zsigmondról* -, szerk. SZABÓ B István, Bp., Anonymus Kiadó 1993.

KIRÁLY Gyula, *A narratív funkció többlete az alaki, az elbeszélői és szerzői jelentésszintek differenciálásában*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.

KLANICZAY Tibor, SZAUDER József, SZABOLCSI Miklós, *Kis magyar irodalom*, Bp., Gondolat Kiadó, 1961.

KLOSKOWSKI Antonina, *Tömegkultúra. Kritika és védelem*, Bp., 1971.

KOMÁROMI Gabriella, *Elfelejtett irodalom*, Bp., Móra Ferenc Kiadó, 1990.

KOMÁROMI János, *A nagy háború anekdotái*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1936.

KOMÁROMI János, *A nyolcadik osztály*, Bp., Genius Kiadó, 1936.

KOMÁROMI János, *Áll a malom*, Genius Könyvkiadó, Bp., 1936.

KOMÁROMI János, *Az elvált feleség*, Génus, Bp., é.n.



KOMÁROMI János, *Az őszdiák*, Bp., Génius Könyvkiadó Rt. é.n.

KOMÁROMI János, *Császári és Királyi szép napok*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1930.

KOMÁROMI János, *Csatangolás mindenfelé*, Bp., Genius, 1930.

KOMÁROMI János, *Elszállott évek*, Bp., Gyűjteményes Kiadás, Révai Irodalmi Intézet, 1938.

KOMÁROMI János, *Emlékeim – Munkái Gyűjteményes Kiadása* Bp., 1938.

KOMÁROMI János, *Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1922.

KOMÁROMI János, *Harangoz a múlt*, Gyűjteményes kiadás, Bp., Genius, 1933.

KOMÁROMI János, *Hé, kozákok!* Bp., Stádium Sajtóvállalat R.-T. Kiadása, 1925.

KOMÁROMI János, *Indulj fakó lovam*, Bp., Gyűjteményes Kiadás Révai, 1938.

KOMÁROMI János, *Mit búsulsz kenyeres?* Dick Manó Kiadó, Bp., 1915.

KOMÁROMI János, *Ordasok*, Bp., Genius Könyvkiadó, 1921.

KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, Bp., Fekete Sas Kiadó, 1992.

KOMÁROMI János, *Régi ház az országútnál*, Bp., Gyűjteményes kiadás. Genius, 1933.

KOMÁROMI János, *Reménytelen szerelem*, Bp., Stádium, 1928.

KOMÁROMI János, *Szülőföldem szép határa*, Bp., Dick Manó Kiadása, 1928.

KOMÁROMI János, *Tilinkó*, Bp., Genius, 1930.

KOMÁROMI János, *Zúg a fenyves*, Bp., Magyar Irodalmi Társaság, 1924.

KOMÁROMY Sándor, *Utószó = Komáromi János, Esze Tamás, a mezítlásosok ezredese*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1998.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Írók, festők, tudósok*, s. a. r. RÉZ Pál, Bp., Széphal-  
mi, 1958.

KOVÁCS Árpád, *A diszkurzus cselekvéseméleti gyökerei Mihail Bahtyin  
gondolkodásában* Irodalomtörténet, 2010/3.

KOVÁCS Dávid, *Trianon és a revízió kérdése Szabó Dezső politikai publi-  
cisztikájában*, Első Század, Bp., 2008/1.

KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak*, Miskolc,  
Felsőmagyarországi Kiadó, 1994.

KOVÁTS Dániel, *Móricztól Móriczról* Bp., Tankönyvkiadó, 1980.

KÖDÖBÖCZ József, *Sárospatak a magyar művelődés történetében*, Sárospa-  
tak, 1991.

KÖRMENDI Lajos, *Az együttleges szellem*, Bp., Széphalom Könyvműhely,  
2002.

KRÚDY Gyula, *Szindbád*. Bp., Magyar Helikon 1975.

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Bp., Ar-  
gumentum, 1993.

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Irodalom és hermeneutika*, Bp., Akadémiai Kiadó,  
2000.

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Műalkotás–szöveg–hatás*, Magvető, Bp., 1987.

LENGYEL András, *A modernitás kibontakozása és törései, A magyar kultúra  
mélyszerkezetének átalakulása a 20. század első felében*, Kecskemét, Forrás,  
2009/7-8.

LISZKA József, *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon*, Bratislava,  
Madách 1986.

LÖWENTHAL, Leo, *Irodalom és társadalom*, Bp., Gondolat Kiadó, 1973.

LUKÁCS György, *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény el-  
mélete*, ford. TANDORI Dezső, Magvető Kiadó, Bp., 1975.

LUKÁCS György, *A regény elmélete*, ford. TANDORI Dezső, Bp., Magvető, 1975.

LUKÁCS György, *A történelmi regény*, Bp., Magvető Kiadó, 1977.

LYOTARD, Jean-Francois, *Posztmodern állapot*, Bp., Századvég Kiadó, 1993.

MÁRAI Sándor, *A felvidék írói, Kisfaludy Társaság Évlapjai, Új Folyam*. 60. kötet 1937-1940.

MARÓTI Andor, *A művelődéstudomány alapjai*, Pécs, JATE, 1995.

MEMESKÜRTY István, *A magyar irodalom története 1000-1945*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1993.

MÉSZÁROS Kálmán, *Vaja*, Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, 2010.

MÉSZÖLY Miklós, *A tágasság iskolája*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

MOLNÁR Ferenc, *Pál utcai fiúk*, Uzsgorod, Móra Kiadó – Kárpátia Kiadó, 1970.

MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953.

Móricz Zsigmond és Magoss Olga levelezése, s. a. r. RÁDICS Károly, Bp., Püski, 1995.

*Móricz Zsigmond hagyatékából*, RÉZ Pál. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1960.

MÓRICZ Zsigmond, *Erkölcsei sarkantyú*, Tanulmányok II, összegyűjtötte, szerkesztette és a szövegeket gondozta NAGY Péter. Bp., Szépirodalmi Kiadó. 1984.

MÓRICZ Zsigmond, *Jókai. Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez = M. ZS., Tanulmányok*, s. a. r. SZABÓ Ferenc, Bp., Szépirodalmi, 1978.

MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálig*, Bp., Ifjúsági Könyvkiadó, 1956.

MÓRICZ Zsigmond, *Regények III*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1976.

NAGY Géza, *Komáromi János sírjánál*, Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1937.

- NAGY Péter, *Móricz Zsigmond*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975.
- NÉMETH G. Béla, *Hosszmetszetek és keresztmetszetek*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1987.
- NÉMETH László, *Arcképek, Komáromi János*, Bp., Protestáns Szemle, 1927.
- NÉMETH László, *Készülődés I-II*, Bp., Magyar Élet, 1941.
- OLÁH György, *Képek a magyar diákéletéről*, Bp., Budapesti Szemle, 1926.
- OLÁH György, *Komáromi János: Pataki diákok*, Bp., Protestáns Szemle, 1926.
- OLASZ Sándor, „*Más idő? Más világ?*” *Az együttlátás és elbizonytalanítás poétikai változatai az újabb történelmi regényekben*, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007.
- OLASZ Sándor, *A regény metamorfózisa a 20. század regényirodalmában*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.
- OLASZ Sándor, *Magány és társaság között*, Szeged, Tiszatáj Kiadó, 2009.
- OLASZ Sándor, *Mai magyar regények*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 2003.
- OLASZ Sándor, *Regény a 20. században a 20. század a regényben*, Forrás, 2009/12.
- OLASZ Sándor, *Regénymúlt regényjelen*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2006.
- PADOS Pál, *Komáromi János*, Bp., Szerzői Kiadás, 1938.
- PAP Béla, *Komáromi János*, Magyar Út, Bp., 1937/6.
- PETHŐ Bertalan, *Korunk filozófiája*, Bp., Platon Könyvkiadó, 1992.
- PETHŐ Sándor, *Komáromi János*, Sárospatak, Kisfaludy Nyomda, 1938.
- PETŐFI Sándor, *Összes prózai művei és levelezése*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.

- PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténet*, Bp., [a kiadó jelölése nélkül], 1941.
- POMOGÁTS Béla, *Trianon és a magyar irodalom*, Tiszatáj, Szeged, 1996/12.
- R. VÁRKONYI Ágnes, *1697: szervezkedők és külkapcsolataik*, Sárospatak Rákóczi Múzeum Baráti Köre, 2000.
- RÁCZ István, *Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese*, Alföld 1955/3.
- RICOUER, Paul, *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Bp., Osiris, 1999.
- RICOUER, Paul, *Temps et récit III. Le Temps raconté*, Paris, 1985.
- Roland BARTHES, *A szöveg öröme*, Bp., Osiris, 1996.
- ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Bp., Osiris Kiadó, 1999.
- ROMSICS Ignác, *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*, Bp., Osiris Könyvkiadó, 2005.
- RÓNAY György, *A regény és az élet*, Bp., Magvető, 1985.
- RÓNAY László, *Erkölc és irodalom – A magyar irodalom rövid története*, Bp., Vigilia, 1993.
- SAS Péter, *Jancsó Benedek (1854-1930) és Erdély*, Művelődés, Kolozsvár, 2011
- SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom a XX. században*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.
- SCHÖPFLIN Aladár, *Móricz írói magatartása*, Szépirodalmi Könyvkiadó 1979.
- SEBESTYÉN Jenő, *Komáromi János: Pataki diákok*, Bp., Kálvinista Szemle, 1926.
- SIPOS Lajos, *A regény szövegének változatai (Babits életében és halála után)* = BABITS Mihály, *Timár Virgil fia*, [kritikai kiadás], s. a. r., a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta SIPOS Lajos, Bp., Magyar Könyvklub, 2001.

SIPOS Lajos, *Babits és a modernizáció. Babits Mihály és a kulturális – társadalmi – politikai modernizáció kísérlete 1918 februárja és 1919 márciusa között*, Tekintet, 2013/1.

SIPOS Lajos, *Válaszlehetőségek az irodalmi és társadalmi modernizáció kérdésére = A Nyugat párbeszédei. A magyar irodalmi modernizáció kérdései*, szerk. FINTA Gábor, HORVÁTH Zsuzsa, SIPOS Lajos, Bp., Argumentum Kiadó, 2011.

SONTAG, Susan, *Against Interpretation and Other Essays*, Eyre and Spottiswood, London, 1967.

SUPKA Géza, *Komáromi János új regénye: A pataki diákok*, Bp., Literatura, 1926/2.

SZÁSZ Zsombor, *Jancsó Benedek (1854-1930)*, Magyar Szemle, Bp., 1930/4.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „*A regény amint írja önmagát*”, Bp., Tankönyvkiadó, 1980.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az irodalmi mű alaktani hatáselméletéről* Bp., Balassi Kiadó 1995.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDÚ Péter, *Romantika: világkép, művészet, irodalom*, Bp., Osiris Kiadó, 2001.

SZENTI Tibor, *Bibó Lajos vallomásai*, Hódmezővársárhely - Szeged, Lazi BT., 1998.

SZIKSZAINÉ NAGY Irma, *Magyar stilisztika*, Bp., Osiris Kiadó, 2007.

*Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez*, szerk. BITSKEY István – TARNAI Andor – JÁNOS István, Bp., Tankönyvkiadó 1990.

TAMÁS Edit, *Hegyaljai felkelés 1697*, Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 2000.

TARJÁNYI Eszter, *A szellem örvényében*, Bp., Universitas Kiadó, 2002.

THALY Kálmán, *A székesi gróf Bercsényi család (147-1835)*, Bp., II. kötet, 1887.

THURZÓ Gábor, *A menekülő Gárdonyi*, Vigilia, 1947.

*Tömegkultúra és tömegmanipuláció a modern társadalomban*, szerk. SZRETYKÓ György, Pécs, Comenius Bt. 2005.

ÚJSZÁSZY Kálmán, „Pataki diákok” (*Komáromi János most megjelent könyvéről*), Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1926.

UNGVÁRI Tamás, *Poétika*, Bp., Maecenas 1996.

VAJTHÓ László, *Pataki diákok*, Bp., Napkelet, 1926.

VARGHA Kálmán, *Móricz Zsigmond és az irodalom*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962.

VÁRKONYI Nándor, *Az újabb magyar irodalom (1880-1940)*, Bp., Szukits Kiadó, 1942.

WELLEK, Rene – WARREN, Austin, *Az irodalom elmélete*, ford. SZILI József, Bp., Osiris, 2006.

WOIGT Vilmos, *Magyarország magyarországi és nemzetközi történeti, folklorisztikai tanulmányok*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.

ZEIDLER Miklós, *Trianon és a "magyar feltámadás" Revíziós eszmék és tervek a két háború között Rubikon*, Bp., 2009/1-2.

ŽMEGAČ, Viktor, *Az irodalom elméletei I.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, 1996

ZRÍNYI Miklós, *Szigeti veszedelem*, <http://mek.oszk.hu/01100/01136/-01136.htm-#5>

## **Levéltári iratok**

TÓTH Gusztáv, *Komáromi János*, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattár, jelzete: Kt. d. 47. 109.

Harsányi István és Komáromi János levelezései, levéltári jelzete: Lgy. 2047-2066.

Egey Antal és Komáromi János levelezései, levéltári jelzete: Lgy. 2105.

Komáromi János műveinek kéziratai, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattár, levéltári jelzete: 1887.



## **Melléklet**

A regény eredeti kézírata – amint volt róla szó – a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárában a 1887 számú jelzés alatt található. Ez a mű *összövege*. A következőkben a páros oldalakon a kézirat pontos rekonstrukciója, a *szinoptikus* kézíratszöveg jelenik meg. A páratlan oldalakon a szinoptikus jelölésektől megtisztított változata, az *olvasói szövege* található, ami megegyezik a mű 1926-os kiadásával. Közlésünkben a következő hármasságban követik egymást a mellékletben: kéziratoldal és az átírt oldal mellett a regény nyomtatásban megjelent oldalai. A következőkben a *Pataki diákok* első és második fejezetének szinoptikus és olvasói változata következik.

A szinoptikus szövegben az alábbi jelölések fordulnak elő:

< > A kéziratban áthúzott, de olvasható vagy kikövetkeztethető részek, a törölt szöveg, a szerző által áthúzott szavak eredeti történő meghagyásával; a törölt szöveg e két jel közé kerül.

<...> A kéziratban áthúzott vagy törölt, olvashatatlan szöveg.

|: |:| A beszúrások, beékelések jelölése.

Az írótól származó kerek zárójeleket és aláhúzásokat mindenhol a kéziratnak megfelelően közöljük.

Lotus mezeben!

A kárákat elcsúszkázva fogom:  
Sötét Tamás, Sötét Gábor és Sötét János  
vagy valami másképp elcsúszkázva

Patéki diadalok

- Régen -

Ugy Kovács János

Elő szöveg

T. kumir { amilyen ma tartású van is, addig mentem elmentem min =  
depedt, Sötét is minni fogom a végé a jövendőben is meg a  
bár az az igazságom. Nem is az én a tisztem.

Ar. ismételték meg az, a Magyaroktól felől, meg a Csicsu bolgár. Itt az a kollégiumi felbőgés  
vagy az a korszak, amikor a mezei, mint most az a csikósok, mindent hirtelen felülre keltettek.

1. rész  
Függelék

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi meg az a Kópia bácsi...  
Ez az a Kópia bácsi, aki a Kópia bácsi volt a Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi.

- Kópia bácsi meg az a Kópia bácsi!  
... Kópia János Függelék, aki a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Mi a Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi?  
A Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

2. rész

... Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

3. rész

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

4. rész

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

- Kópia bácsi, meg az a Kópia bácsi!  
Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék, meg az a Kópia János Függelék.

**ELSŐ FEJEZET,**

*amelyben száz farkasról van szó, ádáz mendurok nyüzsögnek mindenfelé,  
Gutmán úr szintén fölvonul s végül a jogásznök úr megbánt egy szép kisasz-  
szonyt. Hersliről is szó lesz e fejezetben.*

Az iskolakerti kapun át, a Kutyaszorító felől, meg <a> Cziczu boltja irányából a kollégium főbejárata alá kezdtek szaladni a mendurok, mint kotló alá a csirkék, mialatt harsány torokkal kiáltozták:

- Korpa bácsi mesét mond! Korpa bácsi mesét mond!

Egy-két lencses, aki <akkor már> a Fellegvár felé vivő útköznek haladt, meghallván az örvendetes vészkiáltást, <.....> |:szintén:| megfordult s futva igyekezett a kollégiumnak:

- Korpa bácsi mesét mond!

...Korpa <János> |:bácsi:| |:harmadízben:| negyedéves teológus, aki előzően tizenegy félévig hallgatta a jogi tanszéki előadásokat is, akkor már csakugyan ott állt a kollégium főkapujában. S mialatt a mendurok körülözönlöttek, mint kőszirtet a tenger, először nagy flegmával megtömte öblös pipáját, megnyomkodta a tetejét, rágyujtott, szippantott vagy hármat és akkor elnézett nyugodtan az apró diákok fölött:

- Mi a kívánságtok, <.....> édes fiaim?

A mendikánsok egyszerre sivitottak föl, mint a harmónium, ha valaki két kézzel tenyerel a <sípjaira> |:billentyűire:|. Ki rekedten, ki vékonyka-cérnában:

- Mondjon mesét, Korpa bácsi!

Korpa körülnézett, hogy teljes számú-é a hallgatóság? Akkor már néhány nagyobb diák is ott szorongott a mendikánsok mögött, több trilla és göde is megállt a széles gyalogjárón <.....> |:s:| nem hiányzott a hórihorgas Pecsénye Pál se[m]. Topa Péter, aki pótalapvizsgára készülvén, az iskolakert felé tartott, hogy mégegyszer és utoljára bele<.....>kukkantson az anyagba, szintén a mendurok hátában foglalt helyet. Jelen volt azonfelül Séra is, aki egyszer fogadásból át akart bújni a kollégium betonhidacskája <előtt> alatt, de a feje úgy odadagadt, hogy hárman ráncigálták vissza a lábainál fogva. A fogadás két szafaládéra szólt. Sérának különben egyéb baja nem támadt, minthogy félóráig köpködött és krárogott azután.

Amikor már vagy hatvanan nyugtalanokdtek a kollégium előtt, Korpa János megint szippantott néhányat. S kiemelvén szájából a félöles pipaszárat, így kezdte gyomorhangon, mint amikor basszusra nyomják le a pedált:

- Miről meséljek, fiacskáim?

- A száz farkasról, Korpa bácsi! - <felelték> énekeltek azok <éneklő> kórusban.

Korpa nem kezdte mindjárt. Először végighordta tekintetét a Rákóczi-utcán, egészen az Aranyzarvasig, később felpislogott a napba, amely akkor már jókora utat tett meg a Bodrogtörz felől... Mindig többen és többen jöttek s a mendurhad nagy félkaréjban várakozott Korpa előtt. Korpa János így kezdte:

- Nem bánom, gyerekek. De egy kis türelmet: előbb elrendezem a <gondolataimat> gondolataimat...

A mendikánsok, meg a <.....> felsőgimnazisták, úgyszintén az <akadémisták> |:akadémikusok:| síri csöndben helyezkedtek el, mialatt Korpa tünődözve pipáskolt a félkör közepén.

**ELSŐ FEJEZET,**

*amelyben száz farkasról van szó, ádáz mendurok nyüzsögnek mindenfelé,  
Gutmán úr szintén fölvonul s végül a jogásznök úr megbánt egy szép kisasz-  
szonyt. Hersliről is szó lesz e fejezetben.*

Az iskolakerti kapun át, a Kutyaszorító felől, meg Cziczu boltja irányából a kollégium főbejárata alá kezdtek szaladni a mendurok, mint kotló alá a csirkék, mialatt harsány torokkal kiáltozták:

- Korpa bácsi mesét mond! Korpa bácsi mesét mond!

Egy-két lencses, aki a Fellegvár felé vivő útköznek haladt, meghallván az örvendetes vészkiáltást, szintén megfordult s futva igyekezett a kollégiumnak:

- Korpa bácsi mesét mond!

...Korpa bácsi harmadízben negyedéves teológus, aki előzően tizenegy félévig hallgatta a jogi tanszéki előadásokat is, akkor már csakugyan ott állt a kollégium főkapujában. S mialatt a mendurok körülözönlöttek, mint köszirtet az ár, először nagy flegmával megtömte öblös pipáját, megnyomkodta a tetejét, rágyujtott, szippantott vagy hármat és akkor elnézett nyugodtan az apró diákok fölött:

- Mi a kívánságtok, édes fiaim?

A mendikánsok egyszerre sivítottak föl, mint a harmónium, ha valaki két kézzel tenyerel a billentyűire. Ki rekedten, ki vékonyka-cérnában:

- Mondjon mesét, Korpa bácsi!

Korpa körülnézett, hogy teljes számú-e a hallgatóság? Akkor már néhány nagyobb diák is ott szorongott a mendikánsok mögött, több trilla és göde is megállt a széles gyalogjárón s nem hiányzott a hórihorgas Pecsénye Pál sem. Topa Péter, aki pót-alapvizsgára készülvén, az iskolakert felé tartott, hogy mégegyszer és utoljára belekukkantson az anyagba, szintén a mendurok hátában foglalt helyet. Jelen volt azonfelül Séra is, aki egyszer fogadásból át akart bújni a kollégium betonhidacska alá, de a feje úgy odadagadt, hogy hárman ráncigálták vissza a lábainál fogva. A fogadás két szafaládéra szólt. Sérának különben egyéb baja nem támadt, minthogy félóráig köpködött és krárogott azután.

Amikor már vagy hatvanan nyugtalanokdtek a kollégium előtt, Korpa János megint szippantott néhányat. S kiemelvén szájából a félöles pipaszárat, így kezdte gyomorhangon, mint amikor basszusra nyomják le a pedált:

- Miről meséljek, fiacskáim?

- A száz farkasról, Korpa bácsi! - énekeltek azok kórusban.

Korpa nem kezdte mindjárt. Először végighordta tekintetét a Rákóczi-utcán, egészen az Aranyszarvasig, később felpislogott a napba, amely akkor már jókora utat tett meg a Bodrogköz felől... Mindig többen és többen jöttek s a mendurhad nagy félkaréjban várakozott Korpa előtt. Korpa János így kezdte:

- Nem bánom, gyerekek. De egy kis türelmet: előbb elrendezem a gondolataimat... A mendikánsok, meg a felsőgimnazisták, úgyszintén az akadémikusok síri csöndben helyezkedtek el, mialatt Korpa tűnődözve pipáskolt a félkör közepén.

Ott állt Korpa János csontos testi kompozíciójával, mint a <....> zrinyibe öltözött tradíció. Mert zrinyiben volt, amelyen több pecsétet és szivarvéglyukat lehetett volna összeszámlálni, mint ahány esztendőt számlált ő a kollégiumban. Vörös és harsány orra volt Korpának, <vörös és> ragyával kevert a képe, a bajusza ellenben sávó. Sőt a bal-félbajusza lejjebb csüngött, mint a túlfelőli, mivelhogy a jobbfelőlvaló félszárat gyakran csipkedte Korpa nyomasztó földi gondjai következtében. Brontesz[-]alak külsőre s belülről viszont pogány hajlamokkal telített. Teológus léte-re tavaly tűzáldozatot mutatott be Hadúrnak a hotykai völgyben, <.....> amit annakidején |:rossz néven is vett tőle:| <.....> az Evangélium szerint reformált Anyaszentegyház. Egyízben azt is följegyezték neki, hogy valami kollokviuma után így fakadt ki:

- Többet tudok én már a filozófiai propedeütikából, mint maga Székely Gyuri!

Amire <.....> nagytiszteletű Székely György professzor úr, |:a kollokváltató tanár:| szelíd nehezteléssel csóválta meg a fejét:

- Rettenetes ember ez a Korpa...



Ott állt Korpa János csontos testi kompozíciójával, mint a zrinyibe öltözött tradíció. Mert zrinyiben volt, amelyen több pecsétet és szivarvéglyukat lehetett volna összeszámlálni, mint ahány esztendő számlált ő a kollégiumban. Vörös és harsány orra volt Korpának, ragyával kevert a képe, a bajusza ellenben savó. Sőt a bal-félbajsa lejjebb csüngött, mint a túlfelőli, mivelhogy a jobbfelőlvaló felszárat gyakran csipkedte Korpa nyomasztó földi gondjai következtében. Brontesz-alak külsőre s belülről viszont

pogány hajlamokkal telített. Teológus létére tavaly tűzáldozatot mutatott be Hadúrnak a hotykai völgyben, amit annakidején rossz néven is vett tőle az Evangélium szerint reformált Anyaszentegyház. Egyízben azt is följegyezték neki, hogy valami kollokviuma után így fakadt ki:

- Többet tudok én már a filozófiai propedeütikából, mint maga Székely Gyuri!

Amire nagytiszteletű Székely György professzor úr, a kollokváltató tanár, szelíd nehezteléssel csóválta meg a fejét:

- Rettenetes ember ez a Korpa...<sup>341</sup>

---

<sup>341</sup> KOMÁROMI János, *Pataki diákok*, Bp., Stádium, 1926, 5-8.



...Korpa János e <.....> napon tehát, szeptember másodikának délelőttjén, ott[ ]állt a kollégium kapujában s nagy lelki nyugalom közt pipázván, már vagy negyedórája várakoztatta a mendurokat. Végre is Pecsénye odaszólt neki:

- Kezdhetnéd már, János!

Korpa kiemelte szájából a pipaszárat s úgy tett, mintha semmire sem emlékeznék már:

- Hát aztán miről is meséljek nektek, fiacskáim?

- A száz farkasról, Korpa bácsi! - kiabáltak azok lelkenedezve. - A száz farkasról!

- Nem bánom, gyerekek, - nézett el a lencsés had fölött Korpa. - De idehallgassatok aztán, hogy tanuljatok a Korpa bácsi förtelmes esetéből s levonhassátok belőle a megfelelő konzekvenciákat. Megértettétek?

- I-ge-nis Kor-pa bá-csi! - <kiáltották> húzták a mendikánsok ~~elnyújtott~~ éneklő hangon.

Korpa János pöffentett még |:rá:| vagy kettőt s így kezdte végül, mialatt az apró diákok reáfüggesztett szemeikkel bámultak, mintha valami mennyei szentséget lestek volna:

- Hát <tudjátok gyerekek> úgy történt az, gyerekek, hogy <.....> két esztendővel ezelőtt, - negyedéves teológus voltam már akkor is - karácsonyi legációba indultam. "Szin, Szögliget, Perkupa, Varbóc" lett volna az ünnepem. Véletlenül elvitettem az állomást, rossz helyen szálltam le a vonatról s kénytelen voltam gyalogszerrel vágni Perkupának. Megyek Perkupa felé egyesegyedül, azalatt ráemestelek, hóviharba keveredek s elvétem az irányt. Tovább megyek azért a pogány időben, de csak bele-tévedek valami rengeteg erdőbe...

Itt kettőt-hármat szippantott Korpa János, a mendikánsok viszont, noha legalább húszszor hallottak már a perkupai erdő legközepének rémséges dúvadjairól, annyi odaadással figyeltek most is, hogy majd a szívük szakadt belé a teméntelen gyönyörűségbe. Korpa folytatta, miközben pipákol:

- Hát csak megyek-megyek, gyermekeim, abban a fene erdőben botorkálva, mivel-hogy <.....> muszáj volt igyekezni <.....>. Másnap délelőtt ugyanis Perkupán kellett kezdeni a prédikálást. Még csak szublegátusom sem volt, akivel legalább egy szót válthattam <volna> volna nagy <egyedülvalóságomban> egyedülvalóságomban. Mondom, botorkálok össze-vissza, a hidegben félig már lefagyott a bajuszom, hogy ne is említsem az orromat, a szél meg már csak úgy vagdosott egyik fától a másikig. No Korpa, gondoltam magamban, te se papolsz többet az egybegyűlt ke-

resztyén hívek előtt, mert úgy bekap itt valami <farkas> ordasállat, hogy a bokád sem marad meg a csizmában. Elszomorodtam szívemben, mert az Alma Mater jutott eszembe, azonfelül meg izzadtam is, mint egy kutya! Akkor leguggolok egy bokor tövibe, gyufát gyujtok, hogy <megnézzem> megnézzem az órámot. Pontosan éjfél volt s én pontosan a perkupai erdő legközepiben. <Akkor> Felállok |:asztán:|, hogy: no Teremtő egy <szentséges> felséges Isten, mi lesz most itt énvelem! De alighogy felsóhajtok, zörögni kezd a szomszéd bokor is... Odanézek s elhült a vér minden tagjaimban. Tudjátok-e, gyerekek, mi zörgött a bokor mögött?

A mendikánsok tudták már, mi volt a rémületes nesz oka, dehát olyan szívszaggató szép volt az, hogy egyszerre kiáltották valamennyien:

- Mi zörgött ott, Korpa bácsi?

Korpa János még egy utolsót <slukkolt> nyelt a száron, leszívta tudőre a füstöt s hosszúra bocsátván ki magából, annyit mondott:

- Száz farkas, gyermekeim...

<.....> |:Fülszendítő:| csönd állt be. <.....> A <diákapróságok> mendurok bamba kis szájjal néztek föl Korp<a Jánosra>:|:ára:|, aki rendülés nélkül állt a félkaraj közepén.

„...Korpa János e napon tehát, szeptember másodikának délelőttjén, ott állt a kollégium kapujában s nagy lelki nyugalmak közt pipázván, már vagy negyedórája vára-koztatta a mendurokat. Végre is Pecsénye odaszólt neki:

- Kezdhetnéd már, János.

Korpa kiemelte szájából a pipaszárat s úgy tett, mintha semmire sem emlékeznék már:

- Hát aztán miről is meséljek nektek, fiacskáim?

- A száz farkasról, Korpa bácsi! - kiabáltak azok lelkenedezve. - A száz farkasról!

- Nem bánom, gyerekek, - nézett el a lencsés had fölött Korpa. - De idehallgassatok aztán, hogy tanuljatok a Korpa bácsi förtelmes esetéből s levonhassátok belőle a megfelelő konzekvenciákat. Megértettétek?

- I-ge-nis Kor-pa bá-csi! - húzták a mendikánsok éneklő hangon.

Korpa János pöffentett rá vagy kettőt s így kezdte végül, mialatt az apró diákok reá-függesztett szemeikkel bámultak, mintha valami mennyei szentséget lestek volna:

- Hát úgy történt az, gyerekek, hogy két esztendővel ezelőtt, - negyedéves teológus voltam már akkor is - karácsonyi legációba indultam. "Szin, Szögliget, Perkupa, Varbóc" lett volna az ünnepem. Véletlenül elvitettem az állomást, rossz helyen szálltam le a vonatról s kénytelen voltam gyalogszerrel vágni Perkupának. Megyek Perkupa felé egyesegyedül, azalatt ráemesteledik, hóviharba keveredek s elvétem az irányt. Tovább megyek azért a pogány időben, de csak beletévedek valami rengeteg erdőbe...

Itt kettőt-hármat szippantott Korpa János, a mendikánsok viszont, noha legalább húszszor hallottak már a perkupai erdő legközepének rémséges dúvadjairól, annyi odaadással figyeltek most is, hogy majd a szívük szakadt belé a teméntelen gyönyörűségbe. Korpa folytatta, miközben pipákol:

- Hát csak megyek-megyek, gyermekeim, abban a fene erdőben botorkálva, mivel-hogy muszáj volt igyekezni. Másnap délelőtt ugyanis Perkupán kellett kezdeni a prédikálást. Még csak szublegátusom sem volt, akivel legalább egy szót válthattam volna nagy egyedülvalóságomban. Mondom, botorkálok össze-vissza, a hidegben félig már lefagyott a bajuszom, hogy ne is említsem az orromat, a szél meg már csak úgy vagdosott egyik fától a másikig. No Korpa, gondoltam magamban, te se papolsz többet az egybegyűlt keresztyén hívek előtt, mert úgy bekap itt valami ordasállat, hogy a bokád sem marad meg a csizmában. Elszomorodtam szívemben, mert az Alma Mater jutott eszembe, azonfelül meg izzadtam is, mint egy kutya! Akkor

legugolok egy bokor tövibe, gyufát gyujtok, hogy megnézzem az órám. Pontosan éjfél volt s én pontosan a perkupai erdő legközepiben. Felállok aztán, hogy: no Teremtő egy felséges Isten, mi lesz most itt énvelem! De alighogy felsóhajtok, zörögni kezd a szomszéd bokor is... Odanézek s elhült a vér minden tagjaimban. Tudjátok-e, gyerekek, mi zörgött a bokor mögött?

A mendikánsok tudták már, mi volt a rémületes nesz oka, dehát olyan szívszaggató szép volt az, hogy egyszerre kiáltották valamennyien:

- Mi zörgött ott, Korpa bácsi?

Korpa János még egy utolsót nyelt a száron, leszívta tüdőre a füstöt s hosszúra bocsátván ki magából, annyit mondott:

- Száz farkas, gyermekeim...

Fülszendítő csönd állt be. A mendurok bamba kis szájjal néztek föl Korpára, aki rendülés nélkül állt a félkaraj közepén.

Akkor már legalább százan tolonghattak körülötte.

A rémült csöndben Korpa közömbösen szippantott néhányat, a mendikánsok izgatottan topogtak, hogy megette-e hát a száz farkas Korpa bácsit, vagy sem? Utoljára is Pecsénye Pál törte meg az aggasztó csöndet, miközben segítségére sietett neki Topa Péter is, akinek szokása volt összehúzott vállal járni s e miatt a háta úgy görbült ~~ki~~ [fel], mint a kandúr gerince:

- Biztos, hogy száz farkas volt <.....> ott, János?

- Ha mondom! - szólt a <.....> pipaszára mögül Korpa János.

Pecsénye izegni kezdett, mint akinek még van egy-két észrevétele. Majd így kezdte:

- Semmi okom rá, hogy kételkedjem a szavadban. De nézd csak, János: egy erdő legközepéről van szó, éjfél volt, sötét volt... Nem lehetséges-e ennél fogva, hogy elszámítottad volna magadat? Magam részéről fölteszem, hogy a farkasok száma ép-púgy lehetett száz, mint kilencvenhét, esetleg kilencvenhárom... Mit szólsz hozzá, János?

Korpa nem felelt mindjárt. Először pöffentett <.....> a pipaszáron és akkor így adta meg a választ:

- Megengedem. Mondjuk hát, hogy kilencvenhárom farkas volt. Úgy-e, fiaim, - nézett el viharzó mosollyal a mendurok fölött - nagy bajban volt Korpa bácsi?

Azok egyszerre húzták:

- Ige-nis, Kor-pa báá-csiiii!

Ám ezzel még nem állott helyre a nyugalom és a lelkek békéje. Mert az izgága Pecsénye megint mozogni kezdett ott hátul, mialatt Topa Péteren kívül most már Séra is csatlakozott hozzá. Időközben odaért az iskolakert felől Kukoró harmadéves teológus is, akit Bunkónak hívtak a rendesebbik nevén. Most már négyesben kezdték szorongatni Korpát:

Akkor már legalább százan tolonghattak körülötte.

A rémült csöndben Korpa közömbösen szippantott néhányat, a mendikánsok izgatottan topogtak, hogy megette-e hát a száz farkas Korpa bácsit, vagy sem? Utoljára is Pecsénye Pál törte meg az aggasztó csöndet, miközben segítségére sietett neki Topa Péter is, akinek szokása volt összehúzott vállal jární s e miatt a háta úgy görbült fel, mint a kandúr gerince:

- Biztos, hogy száz farkas volt ott, János?

- Ha mondom! - szólt a pipaszára mögül Korpa János.

Pecsénye izegni kezdett, mint akinek még van egy-két észrevétele. Majd így kezdte:

- Semmi okom rá, hogy kételkedjem a szavadban. De nézd csak, János: egy erdő legközepéről van szó, éjfél volt, sötét volt... Nem lehetséges-e ennél fogva, hogy elszámítottad volna magadat? Magam részéről fölteszem, hogy a farkasok száma ép-púgy lehetett száz, mint kilencvenhét, esetleg kilencvenhárom... Mit szólsz hozzá, János?

Korpa nem felelt mindjárt. Először pöffentett a pipaszáron és akkor így adta meg a választ:

- Megengedem. Mondjuk hát, hogy kilencvenhárom farkas volt. Úgy-e, fiaim, - nézett el viharzó mosollyal a mendurok fölött - nagy bajban volt Korpa bácsi?

Azok egyszerre húzták:

- Ige-nis, Kor-pa báá-csiiii!

Ám ezzel még nem állott helyre a nyugalom és a lelkek békéje. Mert az izgága Pecsénye megint mozogni kezdett ott hátul, mialatt Topa Péteren kívül most már Séra is csatlakozott hozzá. Időközben odaért az iskolakert felől Kukoró harmadéves teológus is, akit Bunkónak hívtak a rendesebbik nevén. Most már négyesben kezdték szorongatni Korpát.<sup>342</sup>

---

<sup>342</sup> I. m., 8-11.





- Hát hiszen rendben van, de mindenki tévedhet, János. Mert ha kilencvenhárom farkas zörög abban a bokorban, bizonyos, hogy kampec lett volna tenéked. S <.....> nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy kilencvenhárom farkasnak a perkupai erdő <egyetlen> egyetlen bokra mögötti egyidőben való mozgolódása csaknem a fantasztikummal határos. Annyi dúvad Sáróstól számítva Hernádnémetiig sincsen. Nem lehetséges-e, János, hogy káprázott a szemed és hogy csak nyolcvan farkas rohant rád a perkupai erdőben?

- Lehetséges, - hagyta rá szemrezenés nélkül Korpa.

A tetemes engedményre látható mozgás keletkezett az apró diákok sorában. A szám azonban még így is aggasztó maradt Korpára, aki úgy állt ezalatt a <félkaréj> hallgatóság félkaraja előtt, mint egy halálra készülő viador.

És mialatt tartott a mozgolódás, a mendikánsok között ott topogott Barla Jóska is, csak tegnap beiratkozott kis konya-diák. Abban az <egyik> egyetlen új ruhájában állt ott, amelyet utolsó szükségükben vettek neki a szülei, mialatt Újhelyen át hozták a kollégiumba. Patakra már csak az édesanyja kísérte be s miután lakást váltott neki, megvásárolta a könyveit s lefizette érte a félévre való harminc forintot a tápintézetbe, csak annyi pénzecskéje maradt, hogy Újhelyig megválthatta a harmadosztályú jegyet s onnét, bármennyire takargatta is nagy szegénységét, bizonyára gyalogszerrel igyekezett hazáig az országúton. Maradt azonfelül még húsz krajcár, <.....> ezt azonban Barla Jóskára erőszakolta rá az édesanyja, hogy legalább levelezőlapot vehessen rajta, ha valami baj érné az idegen világban.

Ott álldogált Barla Józsi mendurtársai között s figyelmesen nézett föl Korpa Jánosra. Buxsi képén meglátszottak a gondok, komoly szemében a bú, mellyel kis testvéreitől vált meg odahaza. Ám ugyanakkor mélységes csodálat szállta meg, amint Korpa Jánost nézhette és hallgathatta. Mert ilyen bronteszembert soha addig nem látott a maga hegyek közé szorult kis hazájában s amint elképzelte, hogy Korpa bácsit száz, illetve nyolcvan farkas tépdesi csattogva a legátusi kájzerjánál fogva s Korpa [bácsi] ellen, mindazonáltal itt áll, mesél, sőt vígan pipázik, hát egy <.....> bámulatos új világ nyílt meg előtte. S ettőlfogva annyi tisztelettel tekintett föl Korpa Jánosra, s valamennyi akadémista-diákra, hogy csak szívszorogva mert megállni nagy tekintélyük előtt.

Ám azalatt Pecsénye és <.....> türelmetlen társai újabb rohamot eszeltek ki Korpa ellen a mendikánsok nagy nyughatatlanságára. Kapacitálni kezdték Korpát, a józan belátására próbáltak hatni. Itt-ott csíptek is rajta valamit. Amikor ez sem használt,

Topa Péter appellált a Korpa <.....> tiszteletreméltó korára, Bunkó odavágta neki, hogy <nyolcvan> nyolcvan farkas nem is fér el egy bokor mögé, <amire> Süveges Elek viszont, a jó névre szert tett tárogató, aki mindig cilinderben járt, Buza természetrajz-tanár úr előadásaira hivatkozott, hogy akkora falkában még sehohsem tüntek föl eleddig e förtelmes állatok...<amire> Korpa már-már megingott s úgy a szeme sarkából <nézett> nézett el Süvegesre:

- Hát mennyi e szerint a legnagyobb falka létszáma?
- Negyven farkas! - kiáltotta hátulról Süveges.

Korpa retirált:

- Hát akkor negyven volt, a teremtésit!

Újabb nyugtalanság támadt a mendurok soraiban. Barla Jóska nyelt egyet, de bámsz szemeit egy pillanatra le nem vette volna a <hatalmas> szélesvállú Korpáról...

„- Hát hiszen rendben van, de mindenki tévedhet, János. Mert ha kilencvenhárom farkas zörög abban a bokorban, bizonyos, hogy kampec lett volna tenéked. S nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy kilencvenhárom farkasnak a perkupai erdő egyetlen bokra mögötti egyidőben való mozgolódása csaknem a fantasztikummal határos. Annyi dúvad Sároستól számítva Hernádnémetiig sincsen. Nem lehetséges-e, János, hogy káprázott a szemed és hogy csak nyolcvan farkas rohant rád a perkupai erdőben?

- Lehetséges - hagyta rá szemrezenés nélkül Korpa.

A tetemes engedményre érezhető mozgolódás keletkezett az apró diákok soraiban. A szám azonban még így is aggasztó maradt Korpára, aki úgy állt ezalatt a hallgatóság félkaraja előtt, mint egy halálra készülő viador.

És mialatt tartott a mozgolódás, a mendikánsok között ott topogott Barla Jóska is, csak tegnap beiratkozott kis konya-diák. Abban az egyetlen új ruhájában állt ott, amelyet utolsó szükségükben vettek neki a szülei, miközben Újhelyen át hozták a kollégiumba. Patakra már csak az édesanyja kísérte be s miután lakást váltott neki, megvásárolta a könyveit s lefizette érte a félévre való harminc forintot a tápintézetbe, csak annyi pénzecskéje maradt, hogy Újhelyig megválthatta a harmadosztályú jegyet s onnét, bár-mennyire takargatta is nagy szegénységét, bizonyára gyalogszerrel igyekezett hazáig az országúton. Maradt azonfelül még húsz krajcár, ezt azonban Barla Jóskára erőszakolta rá az édesanyja, hogy legalább levelezőlapot vehessen rajta, ha valami baj érné az idegen világban.

Ott álldogált Barla Józsi mendurtársai között s figyelmesen nézett föl Korpa Jánosra. Buxsi képén meglátszottak a gondok, komoly szemében a bú, mellyel kis testvéreitől vált meg odahaza. Ám ugyanakkor mélységes csodálat szállta meg, amint Korpa Jánost nézhette és hallgathatta. Mert ilyen bronteszembert soha addig nem látott a maga hegyek közé szorult kis hazájában s amint elképzelte maga elé, hogy Korpa bácsit száz, illetve nyolcvan farkas tépdesi csattogva a legátusi kájzerjánál fogva s Korpa bácsi mindazonáltal itt áll, mesél, sőt vígan pipázik, hát egy bámulatos új világ nyílt meg előtte. S ettőlfogva annyi tisztelettel tekintett föl Korpa Jánosra, s valamennyi akadémista-diákra, hogy csak szívszorongva mert megállni nagy tekintélyük előtt.

Ám azalatt Pecsénye és türelmetlen társai újabb rohamot eszeltek ki Korpa ellen a mendikánsok nagy nyughatatlanságára. Kapacitálni kezdték Korpát, a józan belátására próbáltak hatni. Itt-ott csíptek is rajta valamit. Amikor ez sem használt, Topa

Péter appellált a Korpa tiszteletreméltó korára, Bunkó odavágta neki, hogy nyolcvan farkas nem is fér el egy bokor mögé, Süveges Elek viszont, a jó névre szert tett tárogató, aki mindig cylinderben járt, Buza természetrajz-tanár úr előadásaira hivatkozott, hogy akkora farkában még sehosem tűntek föl eleddig e förtelmes állatok...

Korpa már-már megingott s úgy a szeme sarkából nézett el Süvegesre:

- Hát mennyi e szerint a legnagyobb farka létszáma!

- Negyven farkas! - kiáltotta hátulról Süveges.

Korpa retirált:

- Hát akkor negyven volt, a teremtésit!

Újabb nyugtalanság támadt a mendurok soraiban. Barla Jóska nyelt egyet, de bámsz szemeit egy pillanatra le nem vette volna a szélesvállú Korpáról...

...És míg a kollégium előtt ilyen ádáz attack dúlt Korpa ellen, szemközt, az iskolakert kapujánál, jogászok kezdtek csoportosulni a Pletykadomb körül. Ott állt - fél-lépéssel a többi előtt s némi hanyag könnyedséggel dülve az ezüsfogantyús pálcájá-ra - Fehér Pista, a jogásznök s elől letürt kalapja alól kihívó arccal tekintett végig néhányszor az utcán, mialatt omló pepitanadrágja alul fel volt <.....> gyűrve, lega-lább <félt> féltenyér szélesen. A jogásznök mögött, kissé jobbra, Czompó Simon fixirozta a járókelőket. Czompó Simonnak oldalt felcsapott, divatos búrcalapja alól valóságos [hajzuhatag] hajvizesés |:omlott elő.:| zuhogott le, <.....> |:Ő ugyanis:| mivel ő szerkesztője volt az Ifjúsági Közlönynek s azon a címen, hogy három esztendő óta versenytárs nélkül vitte a március tizenötödiki ódapályázat díját (há-romszor öt forintot), költőnek tekintette magát, tehát monoklit viselt. S noha olyan csontszerkezete volt, mint egy bivalynak, kissé előredűlt s roncsolt tudőre emlékez-tető |:tartással s kissé előrebukva:| tartásban lépkedett, mert hallotta, hogy Reviczky Gyula is valami hasonló betegségben pusztult el. Czompó szerkesztő mellett Orémusz harmadéves joghallgató tétlenkedett feszítve és fehér kamásniban. Ő ugya-nis az esztendő ama három hetére, mely alatt vándorszínészek játszottak a vásártéri állásban, színügyi referense volt az Ifjúsági Közlönynek s ez oknál fogva az év egyéb részeiben is színházi látcsővel sétálgatott az utcán. A látcsőnek mindenesetre megvolt az az előnye, hogyha a Rákóczi-ut túlsó végében feltűnt valami kislány s az iskolakert előtt ácsorgó <.....> jogászhad találgatni kezdte, ki lehet az illető <.....> fruska, Orémusz a <nagy> tanácstalanságban egyszerűen szeméhez illesztette a lát-csövet, valamit srófolt rajta, s aztán hidegvérrel megmondta a leány nevét... Még többen sorakoztak az elnök, a szerkesztő, meg a színügyi referens mögé, mialatt hátul, egészen a kert kőfalánál néhány göde szerénykedett. Ők elsőévesek voltak mindössze, nekik tehát még nem járt az - első vonal.

Ott álltak úgy nyolcan-tizen kissé elvetett, fölényes tartásban, a világért sem véve tudomást a kollégium előtt szemközt lesúgó eseményről. Odaát ugyanis túlnyomó-részt teológusok szorongatták Korpa Jánost, már pedig <.....> |:szükséges:| tudni, hogy a jogászok |:(:| legalább <is> ami az <eleganciabeli> eleganciát s általában a <külkecset> külkecset illeti, egy fokkal különbeknek tartották magukat a hittanhall-gatóknál.

Nyíltegű, verőfényes délelőtt volt s az iskolakert feloromló |:juharfái:| platánfái mozdulatlanul figyeltek az áhítatos csöndben. A csöndet csak a kollégium előtt mo-rajló tömeg szakította meg itt-ott, melynek közepéből Korpa János alakja magaslott

ki, mint egy vörös szikla. E pillanatban szinte fölvisített Korpa minden oldalról való iszonyú szorongatásában:

...És míg a kollégium előtt ilyen ádáz attack dúlt Korpa ellen, szemközt, az iskolakert kapujánál, jogászok kezdtek csoportosulni a Pletykadomb körül. Ott állt - fél-lépéssel a többi előtt s némi hanyag könnyedséggel dülve az ezüsfogantyús pálcájá-ra - Fehér Pista, a jogásznök s elől letürt kalapja alól kihívó arccal tekintett végig néhányszor az utcán, mialatt omló pepitanadrágja alul fel volt gyűrve, legalább féltenyér szélesen. A jogásznök mögött, kissé jobbra, Czompó Simon fixirozta a járókelőket. Czompó Simonnak oldalt felcsapott, divatos búrkalapja alól valóságos hajzuhatag omlott elő. Ő

ugyanis szerkesztője volt az Ifjúsági Közlönynek s azon a címen, hogy három esztendő óta versenytárs nélkül vitte a március tizenötödiki ódapályázat díját (háromszor öt forintot), költőnek tekintette magát, tehát monoklit viselt. S ámbár olyan csontszerkezete volt, mint egy bivalynak, roncsolt tüdőre emlékeztető tartással s kissé előrebukva lépkedett, mert hallotta, hogy Reviczky Gyula is valami hasonló betegségben pusztult el. Czompó szerkesztő mellett Orémusz harmadéves joghallgató tétlenkedett feszítve és fehér kamásniban. Ő ugyanis az esztendő ama három hetére, mely alatt vándorszínészek játszottak a vásártéri állásban, színügyi referense volt az Ifjúsági Közlönynek s ez oknál fogva az év egyéb részeiben is színházi látcsővel sétálgatott az utcán. A látcsőnek mindenesetre volt annyi előnye, hogyha a Rákóczi-utca túlsó végén feltűnt valami kislány s az iskolakert előtt ácsorgó jogászhad találgatni kezdte, ki lehet az illető fruska, Orémusz a tanácstalanságban egyszerűen szeméhez illesztette a látcsövet, valamit srófolt rajta s aztán hidegvérrel megmondta a leány nevét... Még többen sorakoztak az elnök, a szerkesztő, meg a színügyi referens mögé, mialatt hátul, egészen a kert kőfalánál, néhány göde szerénykedett. Ők első-évesek voltak mindössze, nekik tehát még nem járt az - első vonal.

Ott álltak úgy nyolcan-tizen kissé elvetett, fölényes tartásban, a világért sem véve tudomást a kollégium előtt lezúgó eseményről. Odaát ugyanis túlnyomórészt teológusok szorongatták Korpa Jánost, már pedig szükséges tudni, hogy a jogászok (legalább ami az eleganciát s általában a külkecset illeti) egy fokkal különbeknek tartották magukat a hittanhallgatóknál.

Nyíltgű, verőfényes délelőtt volt s az iskolakert feloromló juharfái mozdulatlanul figyeltek az áhítatos csöndben. A csöndet csak a kollégium előtt morajló tömeg szakította meg itt-ott, melynek közepéből Korpa János alakja magaslott ki, mint egy



vörös szikla. E pillanatban szinte fölvisített Korpa minden oldalról való iszonyú szorongattatásában.”<sup>343</sup>

---

<sup>343</sup> I. m., 11-16.



- Az Isten ne adjon álmot a szememre, ha nem volt ott legalább hús!

Erre többen tapsolni és nevetni kezdtek odaát, Korpa pedig nagy felindultságában lekapta ~~esőnek~~ kalapját, csontos <.....> ujjáival pedig végigszántott néhányszor a hajában, amely magasra borzolódott, mint egy megcibált boglya. Fújt egyet, aztán viharosan nevetett a nap felé, mialatt jobbra-balra csapdosott a pipaszárával:

- Bizonyisten, volt legalább hús!

Újra nevettek... Czompó Simon a társaihoz fordult:

- Hogy nem ég ki a szeme ennek a |:vén:| ~~Koszos~~ Korpának... Ilyen átlátszó manőverrel hazudni!

- Tagadhatatlan, hogy minden ártatlan tendenciája mellett is bizonyos mételyező hatást gyakorol az ifjúság lelületére - tette hozzá szenvtelenül Orémusz.

A jogásznök nem szólt semmit.

És mialatt sütött-sütött az őszeleji napocska s Korpa János |:farkasait:| immár húszra sikerült legyűrni a százról, a Trócsányi-könyvkereskedés felől apró diákok kezdtek kiözönlenni a kollégium felé. Faluról most először bekerült kis fiúk új csizmában, <papok> tanítók, papok gyerekei fehérszegélyű, rézgombos matróruhácskákban, akiket <m> feketefejkendős mamák, vaskalapos nagytiszteletű urak vezettek a kollégium felé ahol majd az igazgató úr beírja a nevüket egy nagy fekete könyvbe <.....> és miután ellátja őket a megfelelő bölcs oktatásokkal is, ennek a nagy-nagy kollégiumnak diákjaivá lesznek ők is. A bámész apróságok [hónuk alatt] sok-sok új könyvvel ~~a hónuk alatt~~ botorkáltak a kollégium felé, amelynek elején és két oldalán s magasan, igen magasan, volt talán száz ablaka is. A hajnali vonattal érkezett nebulók voltak ezek, akiket <.....> lépten-nyomon elborzasztott és ámulatra készített az a csodálatos sok dolog, amit csak ezen az egy délelőttön is láttak itten... A főkapu előtt, a Korpa népgyűléssé dagadt hallgatósága <előtt valahogy> |:szélén:| sikerült átfurakodniuk valahogy a kollégium széles, hűvös folyosóira.

Aztán némi csönd állt be az utcán.

A főkapu előtt azonban annál |:keserűbb:| ~~édesebb~~ indulattal tört ki az utolsó roham Korpa János ellen, akinek pipája is kialudt ezenközben, mivel minden energiáját a két karjába összpontosította, <amelyet jobb> amelyekkel össze-vissza hadonászott:

- Nem engedek a húsból! Ismétlem, nem tizenöt volt! Nem <engedem> hagyom tönkretenni minden hitelemet!

Most Pecsénye hangja hallatszott:

- <.....> Valld be, János, hogy fantaszta vagy! ~~Ez legalább férfiaság lenne tőled!~~

- Soha! – |:mennydörgött:| kiáltott Korpa, ~~s hangja mennydörgött.~~ - Húsz farkas volt, a mindenségit!

- Csak tíz farkas volt! - kiáltották vissza hátulról, mialatt a szegény <kis> mendurok <most már> tanácstalanul kapkodtak megzavart fejükkel. És a Korpa bácsi iránt érzett csodálathoz <már> |:ezúttal:| már a részvét is hozzájárult, hogy ennyi hálátlanságot kell tapasztalnia ennek a nagy embernek.

Korpa Jánost <ezalatt már> |:e pillanatban:| <.....> komoly indulatok környékezték már...

„- Az Isten ne adjon álmot a szememre, ha nem volt ott legalább hús!

Erre többen tapsolni és nevetni kezdtek odaát, Korpa pedig nagy felindultságában lekapta kalapját, csontos ujjaival pedig végigszántott néhányszor a hajában, amely magasra borzolódt, mint egy megcibált boglya. Fújt egyet, aztán viharosan nevetett a nap felé, mialatt jobbra-balra csapdosott a pipaszárával:

- Bizonyisten, volt legalább hús!

Újra nevettek... Czompó Simon a társaihoz fordult:

- Hogy nem ég ki a szeme ennek a vén Korpának... Ilyen átlátszó manőverrel hazudni!

- Tagadhatatlan, hogy minden ártatlan tendenciája mellett is bizonyos mételyező hatást gyakorol az ifjúság lelkiületére - tette hozzá szenvtelenül Orémusz.

A jogásznök nem szólt semmit.

És mialatt sütött-sütött az őszeleji napocska s Korpa János farkasait immár húszra sikerült legyűrni a százról, a Trócsányi-könyvkereskedés felől apró diákok kezdtek kiözönlenni a kollégium felé. Faluról most először bekerült kis fiúk új csizmában, tanítók, papok gyerekei fehérszegélyű, rézgombos matrózruhácskákban, akiket fekete-tefejkendős mamák, vaskalapos nagytiszteletű urak vezettek a kollégium felé, ahol majd az igazgató úr beírja a nevüket egy nagy fekete könyvbe és miután ellátja őket a megfelelő bölcs oktatásokkal is, ennek a nagy-nagy kollégiumnak diákjaivá lesznek ők is. A bámész apróságok hónapok alatt sok-sok új könyvvel botorkáltak a kollégium felé, amelynek elején és két oldalán s magasan, igen magasan, volt talán száz ablaka is. A hajnali vonattal érkezett nebulók voltak ezek, akiket lépten-nyomon elborzasztott és ámulatra készített az a csodálatos sok dolog, amit csak ezen az egy délelőttön is láttak itten... A főkapu előtt, a Korpa népgyűléssé dagadt hallgatósága szélén sikerült átfurakodniuk valahogy a kollégium hűvös folyosóira.

Aztán némi csönd állt be az utcán.

A főkapu előtt azonban annál keserűbb indulattal tört ki az utolsó roham Korpa János ellen, akinek pipája is kialudt ezenközben, mivel minden energiáját a két karjába összpontosította, amelyekkel össze-vissza hadonászott:

- Nem engedek a húzból! Ismétlem, nem tizenöt volt! Nem hagyom tönkretenni minden hitelemet!

Most Pecsénye hangja hallatszott:

- Valld be, János, hogy nagy fantaszta vagy!

- Soha! - mennydörgött Korpa. - Hús farkas volt, a mindenségit!

- Csak tíz farkas volt! - kiáltották vissza hátulról, miközben a szegény mendurok tanácstalanul kapkodtak megzavart fejükkel. És a Korpa bácsi iránt érzett csodálat-hoz ezúttal már a részvét is hozzájárult, hogy ennyi hálátlanságot kell tapasztalnia ennek a nagy embernek.

Korpa Jánost e pillanatban komoly indulatok környékezték már...

...Azalatt pedig, a Héce felől jövet, csak fölbukkant a Szemere-utca végében Gutmán úr, a mozgó zálogházas, egyben tiszteletbeli <jogi professzor> jogprofesszor. Gutmán úrnak ugyanis, aki éppúgy vett át kamat fejében paplant, mint amily <megadó> szelíd megértéssel húzta le a diákról a nadrágot, - Gutmán úrnak szíve volt s ez oknál fogva nem húzódott kiségitő kölcsönöktől sem. A kölcsön határidőre s becsületszóra járt. Mivel azonban eddigi életében soha még határidőre pénzt nem kapott, az akadémiai folyosókon annyit ögyelgett az üzletfelei után, hogy azalatt - unalmában - fülelgetni kezdett a tantermekben folyó előadásokra s évek folyamán annyi tudást, okos dolgot szedett magába, hogy a római jogból például, avagy a magyar alkotmány- és jogtörténetből kész tudor volt, nem is említvén osztrák magánjogi tudás-készségét. Az iskolakertben, -ha ráérő ideje akadt- olykor jogi szemináriumot rendezett az alapvizsgára készülő jogászoknak. Azonfelül nyúlőrben is foglalkozott s körzete egészen a Tiszáig terjedt ki...

Gutmán úr tehát jött. Az utca közepén <kikanyarodva> megállt, a pipaszárat kivette egy pillanatra, de amikor látta, hogy mindössze Korpa úr tréfálkozik megint, a jogászok felé indult. Csalánzsákot szorongatott a hóna alatt s amint, ahogya odaért a jogászok csoportja elé, bökött valamit a kalapján, megállt s szende sunyisággal pislogott rá az egyik gödére:

- Bukó úr jogász lett?
- Amint látja, Gutmán úr...

Gutmán nem felelt < azonnal > azonnal. Először a jogászelnökhöz <.....> intézte a szót, mialatt pipaszárával hátrabökött a válla felett:

- Figurás ember ez a Korpa úr... Aztán a száz farkasból egy se lesz a végén.

Majd így folytatta <Bukó> Bukó úr felé:

- Mi a jog?

A jogászok nevettek, de Gutmán urat ez nem hozta zavarba:

- Ez az első kérdés a római jogban. Hány részből áll a római jog, Bukó úr?

S mivel a jogászok másodszor is nevettek, Gutmán úr az ujján kezdte kiszámolni:

- Alanyi jog... no!... Tárgyi jog... no tovább!

Aztán odafordult Fehér Pistához s végigmérte <hosszabb> hosszában:

- Nincs valami portéka, elnök úr?
- Majd aztán, Gutmán úr - incselkedett vele a fiatalember.

Gutmán úr mosolygott az apró szőrvérteze alatt. Kegyetlenül mosolygott:

- Majd, majd... Tudja azt Gutmán úr... Az introitusok után, amikor elmegy a csekély lóvé - s ujjával jelezte a pénzt. - Akkor lesz majd egy kis bót... Szeptember eleje rossz üzlet, nincs körforgalom...



...Azalatt pedig, a Héce felől jövet, csak fölbukkant a Szemere-utca végében Gutmán úr, a mozgó zálogházas, egyben tiszteletbeli jogprofesszor. Gutmán úrnak ugyanis, aki épúgy vett át kamat fejében paplant, mint amily szelíd megértéssel húzta le a diákról a nadrágot, - Gutmán úrnak szíve volt s ez oknál fogva nem húzódott kiségitő kölcsönöktől sem. A kölcsön határidőre s becsületszóra járt. Mivel azonban eddigi életében soha még határidőre pénzt nem kapott, az akadémiai folyosókon annyit ögyelgett az üzletfelei után, hogy azalatt - unalmában - fülelgetni kezdett az ajtón át a tantermekben folyó előadásokra s évek folyamán annyi tudást szedett magába, hogy a római jogból például, avagy a magyar alkotmány- és jogtörténetből kész tudor volt, nem is említvén osztrák magánjogi készségét. Az iskolakertben, -ha ráérő ideje akadt- olykor jogi szemináriumot rendezett az alapvizsgára készülő jogászoknak. Azonfelül nyúlborben is foglalkozott s körzete egészen a Tiszáig terjedt ki...

Gutmán úr tehát jött. Az utca közepén megállt, a pipaszárat kivette egy pillanatra, de amikor látta, hogy mindössze Korpa úr tréfálgozik megint, a jogászok felé indult. Csalánzsákokat szorongatott a hóna alatt s amint odaért a jogászok csoportja elé, bökött valamit a kalapján, megállapodott s szende sunyisággal pislogott rá az egyik gödére:

- Bukó úr jogász lett?

- Amint látja, Gutmán úr...

Gutmán nem felelt azonnal. Először a jogásznökhöz intézte a szót, mialatt pipaszárával hátrabökött a válla felett:

- Figurás ember ez a Korpa úr... Aztán a száz farkasból egy se lesz a végén.

Majd így folytatta Bukó úr felé:

- Mi a jog?

A jogászok nevettek, de Gutmán urat ez nem hozta zavarba:

- Ez az első kérdés a római jogban. Hány részből áll a római jog, Bukó úr?

S mivel a fiatalemberek tovább nevettek, Gutmán úr az ujján kezdte kiszámolni:

- Alanyi jog... no!... Tárgyi jog... no tovább!

Aztán odafordult Fehér Pistához s végigmérte hosszában:

- Nincs valami portéka, elnök úr?

- Majd aztán, Gutmán úr - incselkedett vele a fiatalember.

Gutmán úr mosolygott az apró szőrvértezte alatt. Kegyetlenül mosolygott:

- Majd, majd... Tudja azt Gutmán úr... Az introitusok után, amikor elmegy a csekély lóvé - s ujjával jelezte a pénzt. - Akkor lesz majd egy kis bót... Szeptember eleje rossz üzlet, nincs körforgalom...<sup>344</sup>

---

<sup>344</sup> I. m., 16-20.



- Meddig terjed még a körzet, Gutmán úr? - kötekedett Fehér Pista.

- Még mindig Karádig, - hunyorgatott Gutmán úr. - De most még nem <számbavehető> számít a forgalom nyúlban, mert csak augusztus tizenötödikén indult meg az idény. Majd... Hát semmi portéka, elnök úr?

- Semmi, Gutmán úr - nevettek a jogászok.

- Majd, majd - bólongott pislogva Gutmán úr. - Az introitusok után. Akkor kezdődik a szezon. Alászolgája, elnök úr...

S továbbment. De minden keresztútnál megállt a sarkon s körülnézett. Terepszemlét tartott. |:Negyedóra:| ~~Tíz-pere~~ múlva már az Aranyszarvasnál álldogált egymagában, mint egy leselkedő |:órszem:| ~~poszt~~. Hosszan, igen hosszan <nézett> |:figyelt:| a hercegi kastély irányába.

Ugyanakkor dörgő nevetés tört fel a kollégium felől. A mendikánsok itt-ott megbomlottak, zajongani kezdtek. Pecsénye Pál, Topa Péter, a vékonynyakú Séra, <.....> a dugasz Bunkó, úgyszintén a filozófus Gyana, azonfelül több trilla és göde tapsolt és úgy kiabált Korpa felé:

- Csak egy farkas volt, János! Légy férfi, János és valld be! Ne legyen soha jókedved, ha több farkas volt ott egy farkasnál!

Korpa János úgy állt a helyén, mint a viharoktól <.....> megcibált tölgy. A haja <összevissza feküdt> fölfelé és lefelé csüngött egyidőben. Még mindig nem hagyta magát kétvállra teperni:

- Jól van, legyen titek a nagyobb tojás! De abban csak nem fogtok kételkedni, hogy egy farkas mégis volt ott! Mert ha nem, akkor mi a fityfirty zörgött volna akkor abban a bokorban?

- A szél, János! A szél! - kiabálták minden oldalról.

És akkor a legeslegutolsó roham indult meg ekkor Korpa ellen, hogy azt az egyetlen egy dúvadat is elkeressék Korpa mögül, amely ama kísérteti karácsonyéjszakáján hátulról ragadt bele a Korpa kájzerjébe, hogy megegye őt. Ilyenformán: hám... hám...

Érezte Korpa, hogy ezúttal már a becsületről van szó, tehát féllábát kitette maga elé, bütykös ujjaival beletúrt tűzvörös hajába s egy nagyot fűjt:

- Nahát... Mit akartok tőlem?

- Az igazságot, János! - zúgtak föl az akadémisták. - Bökd ki már, hogy egy farkas sem volt a perkupai erdőben!

- Soha! - kiáltott fel Korpa János.

Erre a hörgő tiltakozásra a jogászok is felfigyeltek szemközt. Czompó szerkesztő kissé unottan fordult Fehér Pistához:

- Ennek a Korpának fogalma sincs az úri mivolt legprimitívebb elemeiről. Mindig hazugságokon töri a esztét...

Fehér Pista sok megértéssel mosolygott el a kollégium előtt hadonászó Korpa felé. Aztán ennyit mondott Czompó Simonnak:

- Ez igaz, édes |:szerkesztőm:| ~~redaktorom~~. De csupán azért lódít, hogy másokat <.....> mulattasson, tehát alapjábanvéve költő. Ezt pedig elsősorban éppen egy lap-szerkesztőnek kellene méltányolnia...

- |:Na persze! :| ~~Bagatell~~, - legyintett Czompó.

Odaát fergeteges erővel tombolt az ostrom, hogy végképp leszedjék a lábáról Korpa Jánost. Egyébként mély csönd feküdt a városkára. <Az idő dél> Dél körül járhatott.

„- Meddig terjed még a körzet, Gutmán úr? - kötekedett Fehér Pista.

- Még mindig Karádig, - hunyorgatott Gutmán úr. - De most még nem számít a forgalom nyúlban, mert csak augusztus tizenötödikén indult meg az idény. Majd... Hát semmi portéka, elnök úr?

- Semmi, Gutmán úr - nevettek a jogászok.

- Majd, majd - bólongott pislogva Gutmán úr. - Az introitusok után. Akkor kezdődik a szezon. Alászolgája, elnök úr...

S továbbment. De minden keresztútnál megállt a sarkon s körülnézett. Terepszemlét tartott. Negyedóra múlva már az Aranyszarvasnál álldogált egymagában, mint egy leselkedő őrszem. Hosszan, igen hosszan figyelt a hercegi kastély irányába.

Ugyanakkor dörgő nevetés tört fel a kollégium felől. A mendikánsok itt-ott megbomlottak, zajongani kezdtek. Pecsénye Pál, Topa Péter, a vékonynyakú Séra, a dugasz Bunkó, úgyszintén a filozófus Gyana, azonfelül több trilla és göde tapsolt és úgy kiabált Korpa felé:

- Csak egy farkas volt, János! Légy férfi, János és valld be! Ne legyen soha jókedved, ha több farkas volt ott egy farkasnál!

Korpa János úgy állt a helyén, mint a viharoktól megcibált tölgy. A haja fölfelé és lefelé csüngött egyidőben. Még mindig nem hagyta magát kétvállra teperni:

- Jól van, legyen titek a nagyobb tojás! De abban csak nem fogtok kételkedni, hogy egy farkas mégis volt ott! Mert ha nem, akkor mi a fityfirty zörgött volna akkor abban a bokorban?

- A szél, János! A szél! - kiabálták minden oldalról.

És akkor a legeslegutolsó roham indult meg ekkor Korpa ellen, hogy azt az egyetlen egy dúvadat is elkeressék Korpa mögül, amely ama kísérteti karácsonyéjszakáján hátulról ragadt bele a Korpa kájzerjébe, hogy megegye őt. Ilyenformán: hám... hám...

Érezte Korpa, hogy ezúttal már a becsületről van szó, tehát féllábát kitette maga elé, bütykös ujjaival beletúrt tűzvörös hajába s egy nagyot fűjt:

- Nahát... Mit akartok tőlem?

- Az igazságot, János! - zúgtak föl az akadémisták. - Bökd ki már, hogy egy farkas sem volt a perkupai erdőben!

- Soha! - kiáltott fel Korpa János.

Erre a hörgő tiltakozásra a jogászok is felfigyeltek szemközt. Czompó szerkesztő kissé unottan fordult Fehér Pistához:

- Ennek a Korpának fogalma sincs az úri mivolt legprimitívebb elemeiről. Mindig hazugságokon töri a eszét...

Fehér Pista sok megértéssel mosolygott el a kollégium előtt hadonászó Korpa felé. Aztán ennyit mondott Czompó Simonnak:

- Ez igaz, édes szerkesztőm. De csupán azért lódít, hogy másokat mulattasson, tehát alapjábanvéve költő. Ezt pedig elsősorban éppen egy lapszerkesztőnek kellene méltányolnia...

- Na persze! - legyintett Czompó.

Odaát fergeteges erővel tombolt az ostrom, hogy végképp leszedjék a lábáról Korpa Jánost. Egyébként mély csönd feküdt a városkára. Dél körül járhatott.

Olyan idő volt ez, mikor a diákok reggel, ebéd után és alkonyattájt seregestül özönlöttek a vonatokon hét vármegye földjéről. Akik elhelyezkedtek már, e pillanatban Korpa János körül csatáztak, a reggel érkezettek kvártélyt kerestek, iratkoztak, szerződtek, de a túlnyomó többség útban volt még a kéthónapos nagyvakációról. A mendurokat szüleik <.....> szállásolták, a háziasszonyok sütöttek-főztek s alig akadt ház, hol a <szülők> nagytiszteletű és tanító urak, vagy gazdaszülék ne találtak volna egy-két ismerősre, aminek folytatása némi csöndes kvaterka lett természetszerűen.

Ezért nyúlt el olyan álmosító csend a széles Rákóczi-úton.

Csak a jogászok álltak törhetetlenül az iskolakerti kapuban. Élesen, de szelíd fénnel sütött az őszeleji napocska. Ők csak álltak ott heten-nyolcan, kissé megbiccentett kalappal, kissé az ezüsfogantyús sétatálcákra megdülve. Nem éppen nyeglén, de bizonyos hanyag-tartásban, ami jól állt nekik. S ezt ők is tudták.

Egyszer aztán - a hátsó sorban - megszólalt az egyik göde:

- Valami nőszemély közeledik...

Abban a pillanatban megfordultak valamennyien. S csakugyan, az iskolakert nyílegyenes főútján, az állomás felől egy leány jött errefelé. Túl volt még a tornatéren. Habos napernyő alatt jött, fehér cipőben s fehér szoknyácskában. A szoknyácskában, melynek <fodrai> |:szélfodrai:| egyszer megvillantak, egyszer a homályba suhantak el, amint apró léptekkel közeledett az árnyékos úton, <.....> |:amelyre:| itt-ott átszöktek már a napsugarak. Mert a fák hullatták már a levelüket. Jött-jött a fehér leány...

A jogászok kettős sorfalba álltak akaratlanul is. Mert ilyen esetben az volt a jogszó, hogy a közeledő kisleánynak a kettős sorfal <hosszabb> hosszában kellett végighaladnia, mialatt kecsesen bólintott jobbra vagy balra, a szerint, hogy melyik részen állt valami ismerőse. Ilyen esetben aztán az ismerős jogász odaköszönt:

- Csókolom a kedves kisztiandját!

S abban a pillanatban már ki is vált a sorból, a kislány mellé csatlakozott és elkísérte hazáig.

A leányokat illetett már kétszáz lépésről felismerni. Ez volt a legkisebb distanc. Ezt a leányt azonban, aki most közeledett az iskolakert főútján, nem sikerült leleplezni. Fehér Pista, ki a sor legelején állt, |:kíváncsian:| ~~idegesen~~ mozdult meg:

- Ki lehet ez?



Olyan idő volt ez, mikor a diákok reggel, ebéd után és alkonyattájt seregestül özönlöttek a vonatokon hét vármegye földjéről. Akik elhelyezkedtek már, e pillanatban Korpa János körül csatáztak, a reggel érkezettek kvartélyt kerestek, iratkoztak, szerződtek, de a túlnyomó többség útban volt még a kéthónapos nagyvakációról. A mendurokat szüleik szállásolták, a háziasszonyok sütöttek-főztek s alig akadt ház, hol a nagytiszteletű és tanító urak, vagy gazdaszülék ne találtak volna egy-két ismerősre, aminek folytatása némi csöndes kvaterka lett természetesen.

Ezért nyúlt el olyan álmosító csend a széles Rákóczi-úton.

Csak a jogászok álltak törhetetlenül az iskolakerti kapuban. Élesen, de szelíd fénnel sütött az őszeleji napocska. Ők csak álltak ott heten-nyolcan, kissé megbiccentett kalappal, kissé az ezüsfogantyús sétatálcákra megdülve. Nem éppen nyeglén, de bizonyos hanyag-tartásban, ami jól állt nekik. S ezt ők is tudták.

Egyszer aztán - a hátulso sorban - megszólalt az egyik göde:

- Valami nőszemély közeledik...

Abban a pillanatban megfordultak valamennyien. S csakugyan, az iskolakert nyíl-egyenes főútján, az állomás felől egy leány jött errefelé. Túl volt még a tornatéren. Habos napernyő alatt jött, fehér cipőben s fehér szoknyácskában. A szoknyácskában, melynek szélfordrai egyszer megvillantak, egyszer a homályba suhantak el, amint apró léptekkel közeledett az árnyékos úton, amelyre itt-ott átszöktek már a napsugarak. Mert a fák hullatták már a levelüket. Jött-jött a fehér leány...

A jogászok kettős sorfalba álltak akaratlanul is. Mert ilyen esetben az volt a jogszo-  
kás, hogy a közeledő kisleánynak a kettős sorfal hosszában kellett végighaladnia, mialatt kecsesen bólintott jobbra vagy balra, a szerint, hogy melyik részen állt valami ismerőse. Ilyen esetben aztán az ismerős jogász odaköszönt:

- Csókolom a kedves kizstihandját!

S abban a pillanatban már ki is vált a sorból, a kislány mellé csatlakozott és elkísérte hazáig.

A leányokat illet már kétszáz lépésről felismerni. Ez volt a legkisebb distanc. Ezt a leányt azonban, aki most közeledett az iskolakert főútján, nem sikerült leleplezni. Fehér Pista, ki a sor legelején állt, kíváncsian mozdult meg:

- Ki lehet ez?<sup>345</sup>

---

<sup>345</sup> I. m., 20-24.



Orémusz, a színügyi referens, abban a pillanatban szeméhez illesztette színházi látcsövét, kicsit srófolt rajta s attólfogva hosszú ~~hosszabb~~ ideig figyelt. Aztán leemelte színházi látcsövét s szenvtelenül ennyit szólt:

- Abszolute ismeretlen...

A jogászok <.....> önkéntelenül megmozdultak s szemügyre vették a közeledő leányt, aki akkor már csaknem egyvonalba ért a Tompa szobrával. Jött-jött apró léptével s most, ahogy napfényre ért, olyan volt, mint egy fehér virág. Az arcát nem láthatták, mert csipkészlű, lengő kalap takarta el félig. Amikor észrevette <az> a joghallgatókat, kissé lehajtotta a fejét...

Észrevette ezt a mozdulatot Fehér Pista s abban a percben <az ördög> belebújt az ördög, mert így szólt:

- Azért is meg fogom szólítani!

Czompó Simon csitítani próbálta:

- Nono, csak aztán ne csinálj valami számárságot...

- Nem kérdeztelek! - intette le a jogásznök.

Mert egy jogásznök tehet elhamarkodott lépést, de ha már kijelentett <.....> valamit, azt végre is hajtja minden bizonnyal...

A jogászok izgatottan lestek, mi lesz most? Idegen leányt eddig nem volt szokás megszólítani az utcán.

A kisleány akkor már alig volt öt lépésre a kaputól. Ernyőjét e pillanatban egészen magára húzta, hogy csak a csöpp állat lehetett látni s azon túl az álmatagon suhanó szoknyácskáját...

A fiuk visszafogott lélekzettel lesték, hogy mi lesz, mert Fehér Pista ott állt a sor legelején...

Mikor a leány a kettős sorfal közé lépett, a jogásznök <közeledett a leány mellé> egy meglepett mozdulattal a leány elé állt, megérintette a kalapját s az arcába tekintett... Aztán úgy maradt szótlanul, csaknem kövéváltan...

Mert a szokatlan mozdulatra a leány is megállt s kissé megemelte az arcát... Vérszín öntötte el bájos arcocskáját, aztán - épp oly váratlanul - halovány lett... Nagyon halovány... Aztán a nélkül, hogy egy szót szólt volna, könnyekkel telt meg a nagy, lenvirágszínű szeme s a szája megvonaglott... Csak nézett, nézett Fehér Pistára, neheztelés nélkül, de a szeme azt kérdezte: "Istenem, hát mit vétettem én magának?"

Fehér Pistának leesett a karja, ahogy azt a könnyes arcot látta s zavartan <.....> próbált védekezni:

- Bocsánat... Nem tudtam... Nem tudtam, mit csinállok...

A jogászok tanácstalanul néztek a leányra. Czompó Simon találta föl magát elsőnek:

- Engedje meg, kisasszony, hogy hazakísérjem...

A leány hálásan biccentett a <segédszerkesztőre> hajzuhatagtól ormózott szerkesztőre, aki elmenőben odasúgott Fehér Pistának:

- Baj lesz ebből, barátom...

Fehér Pista úgy maradt vissza, mint a megbénult. Láta még, hogy Czompó Simon Újhely felé, a villanegyed irányába kíséri a kislányt <szót> szótlanul. A Csontosházon túl, a Bábagödör hídja után eltűntek előle. És ahogy körültekintett volna maga körül, senkit sem látott többé. Egyedül állt az iskolakert <kapu> kapujában...

Hanem ugyanakkor olyan dördülés rázta meg a kollégium falait, mintha egy üteg uhácius sortüzet adott volna le valahol a vaskapu mögött... Vagy százötven diák harsogott, nevetett, kiabált, kalapját dobálta a levegőbe, miközben megmozdultak a csoportok, kavarni kezdtek, egymásnak magyaráztak, a mendurok viszont, akik egyelőre keveset értettek az egészből, bagolyszemmel báméskodtak föl Korpa bácsira.

„Orémusz, a színügyi referens, abban a pillanatban szeméhez illesztette színházi látsövét, kicsit srófolt rajta s attólfogva hosszú ideig figyelt. Aztán leemelte színházi látsövét s szenvtelenül ennyit szólt:

- Abszolute ismeretlen...

A jogászok önkéntelenül megmozdultak s szemügyre vették a közeledő leányt, aki akkor már csaknem egyvonalba ért a Tompa szobrával. Jött-jött apró lépteivel s most, ahogy napfényre ért, olyan volt, mint egy fehér virág. Az arcát nem láthatták, mert csipkészlű, lengő kalap takarta el félig. Amikor észrevette a joghallgatókat, kissé lehajtotta a fejét...

Észrevette ezt a mozdulatot Fehér Pista s abban a percben belebújt az ördög, mert így szólt:

- Azért is meg fogom szólítani!

Czompó Simon csitítani próbálta:

- Nono, csak aztán ne csinálj valami számárságot...

- Nem kérdeztelek! - intette le a jogásznök.

Mert egy jogásznök tehet elhamarkodott lépést, de ha már kijelentett valamit, azt végre is hajtja minden bizonnyal...

A jogászok izgatottan lestek, mi lesz most? Idegen leányt eddig nem volt szokás megszólítani az utcán.

A kisleány akkor már alig volt öt lépésre a kaputól. Ernyőjét e pillanatban egészen magára húzta, hogy csak a csöpp állat lehetett látni s azon túl az álmatagon suhanó szoknyácskáját...

A fiuk visszafogott lélekzettel lesték, hogy mi lesz, mert Fehér Pista ott állt a sor legelején...

Mikor a leány a kettős sorfal közé lépett, a jogásznök egy meglepett mozdulattal a leány elé állt, megérintette a kalapját s az arcába tekintett...

Aztán úgy maradt szótlantul, csaknem kővéváltan...

Mert a szokatlan mozdulatra a leány is megállt s kissé megemelte az arcát... Vérszín öntötte el bájos arcocskáját, aztán - épp oly váratlanul - halovány lett... Nagyon halovány... Aztán a nélkül, hogy egy szót szólt volna, könnyekkel telt meg a nagy, lenvirágszínű szeme s a szája megvonaglott... Csak nézett, nézett Fehér Pistára, neheztelés nélkül, de a szeme azt kérdezte: "Istenem, hát mit vétettem én magának?"

Fehér Pistának leesett a karja, ahogy azt a könnyes arcot látta s zavartan próbált védekezni:

- Bocsánat... Nem tudtam... Nem tudtam, mit csinállok...

A jogászok tanácstalanul néztek a leányra. Czompó Simon találta föl magát elsőnek:

- Engedje meg, kisasszony, hogy hazakísérjem...

A leány hálásan biccentett a hajzuhatagtól ormózott szerkesztőre, aki elmenőben odasúgott Fehér Pistának:

- Baj lesz ebből, barátom...

Fehér Pista úgy maradt vissza, mint a megbénult. Látta még, hogy Czompó Simon Újhely felé, a villanegyed irányába kíséri a kislányt szótlanul. A Csontos-házon túl, a Bábagödör hídja után eltűntek előle. És ahogy körültekintett volna maga körül, senkit sem látott többé. Egyedül állt az iskolakert kapujában...

Hanem ugyanakkor olyan dördülés rázta meg a kollégium falait, mintha egy üteg uhácius sortüzet adott volna le valahol a vaskapu mögött... Vagy százötven diák harsogott, nevetett, kiabált, kalapját dobálta a levegőbe, miközben megmozdultak a csoportok, kavarni kezdtek, egymásnak magyaráztak, a mendurok viszont, akik egyelőre keveset értettek az egészből, bagolyszemmel báméskodtak föl Korpa bácsira.

De a fülrepestő zajongáson át is keresztülhasított a Pecsénye Pál éles sivítása:

- Leszögezem mint tény, hogy egy farkas sem volt a perkupai erdőben!

Korpa János egyik markában a másfélméteres pipaszárral, másik markában <a> csókakakalapjával hadonászott a közepen, <.....> mialatt kieresztette szilaj mellhangját, hogy átvágott az utcán, elszállt az iskolakerten s a tornacsarnok teteje úgy verte vissza az utolsó szótagokat:

- <Lehet> |:Megengedem:|, hogy <csak> képzelődtem csupán! De becsület-szentséges-egy-Úr-Istenemre mondom, hogy valami zörgött abban a bokorban!

És akkor nevetni kezdett ő is. Harsogó orra felágaskodott, szinte trombitált rajta, aztán - félig nyerítve - <döngő orrán> fulmináns hangorkán dörrent föl belőle, rengő mellényéről potyogtak a gombok, miközben lángvörös fejét megrázta a nap felé...

Igy talán még soha nem nevetett Korpa János!

S a zajló kavargásban egyszerre megcsendült a tápintézet vékony kis harangja: az első csapatnak csengettek. A mendurok versenytfutva tódultak be a nagykapun, a konviktus felé. Az északi folyosó felől felbukkant Farkas István szénior úr s kimért tartásban indult az ebédre, mint a mendikánsok étkezési felügyelője is egyben. Korpa is hozzácsatlakozott. Ő ugyanis - a korával felgyült tekintély jogán - a <senior társ> |:mindenkori szénior:| társaságában érkezett. Az első emeletről éppen akkor jött lefelé Szivós Mihály pénztáros-professzor úr. Fehér szakála a mellét verte s mialatt botjával serényen kocogott, kicsit megfordult, Korpa után nézett, megcsóválta a fejét s nem szólt semmit.

Fehér Pista még mindig az iskolakerti kapuban állt, de most már egyes-egyedül. Az apró kis bajuszát csipkedte s többször nézett el idegesen arrafelé, ahonnét Czompó segédszerkesztő úrnak kellett <volna> volna visszajönnie már régen.

De Czompó Simon nem mutatkozott.

Akkor még egyszer nagy zshivaj és elevenség verte föl az utca déli csöndjét. Befutott az újhelyi személyvonat s az iskolakert főútján keresztül sok akadémista, -teológus és jogász vegyesen,- felsődiák, mendikáns sereglett befelé. Az első-osztályokba szánt konyák a szüleikkel. Kájzeros nagytiszteletű urak, tanítók, birtokosok, egyszerűbb emberek, kalapos és fejkendő mamák, parasztnénik jöttek egymás hegyin hátán. Kalapskatulyák, kofferek, ládák, kézitáskák himbálóztak a tömeg fölött s amint elérték az iskolakert kapuját, négy-öt irányba kezdtek áradni, a városka különböző pontjai felé.

De a fülrepezető zajongáson át is keresztülhasított a Pecsénye Pál éles sivítása:

- Leszögezem mint tény, hogy egy farkas sem volt a perkupai erdőben!

Korpa János egyik markában a másfélméteres pipaszárral, másik markában csókakakalapjával hadonászott a közepén, mialatt kieresztette szilaj mellhangját, hogy átvágott az utcán, elszállt az iskolakerten s a tornacsarnok teteje úgy verte vissza az utolsó szótagokat:

- Megengedem, hogy képzelődtem csupán! De becsület-szentséges-egy-Úr-Istenemre mondom, hogy valami zörgött abban a bokorban!

És akkor nevetni kezdett ő is. Harsogó orra felágaskodott, szinte trombitált rajta, aztán - félig nyerítve - fulmináns hangorkán dörrent föl belőle, rengő mellényéről lepotyogtak a gombok, miközben lángvörös fejét megrázta a nap felé... Így talán még soha nem nevetett Korpa János!

S a zajló kavargásban egyszerre megcsendült a tápintézet vékony kis harangja: az első csapatnak csengettek. A mendurok versenytfutva tódultak be a nagykapun, a konviktus felé. Az északi folyosó felől felbukkant Farkas István szénior úr s kimért tartásban indult az ebédre, mint a mendikánsok étkezési felügyelője is egyben. Korpa is hozzácsatlakozott. Ő ugyanis - a korával felgyült tekintély jogán - a mindenkori szénior társaságában érkezett. Az első emeletről éppen akkor jött lefelé Szivós Mihály pénztáros-professzor úr. . Fehér szakálla a mellét verte s mialatt botjával serényen kocogott, kicsit megfordult, Korpa után nézett, megcsóválta a fejét s nem szólt semmit.

Fehér Pista még mindig az iskolakerti kapuban állt, de most már egyes-egyedül. Az apró kis bajuszát csipkedte s többször nézett el idegesen arrafelé, ahonnét Czompó segédszerkesztő úrnak kellett volna visszajönnie már régen.

De Czompó Simon nem mutatkozott.

Akkor még egyszer nagy zshivaj és elevenség verte föl az utca déli csöndjét. Befutott az újhelyi személyvonat s az iskolakert főútján keresztül sok akadémista, -teológus és jogász vegyesen,- felsődiák, mendikáns sereglett befelé. Az első-osztályokba szánt konyák a szüleikkel. Kájzeros nagytiszteletű urak, tanítók, birtokosok, egyszerűbb emberek, kalapos és fejkendő mamák, parasztnénik jöttek egymás hegyin hátán. Kalapskatulyák, kofferek, ládák, kézitáskák himbálóztak a tömeg fölött s



amint elérték az iskolakert kapuját, négy-öt irányba kezdtek áradni, a városka különböző pontjai felé.”<sup>346</sup>

---

<sup>346</sup> I. m., 24-28.

Törpék nyelvén vége lett annak is. Csönd tetült rá az éjszaka székére. <sup>7</sup>  
 e nap nyitáras s újabb vére firdőn a portán.  
 Téli Pista még mindig ott áll. De Groupó Simon még mindig nem jön.  
 Én akkor - utoljára - csak ujjaikat hisz a labák melegein. (Tudván, hogy volt a fe-  
 sé, két kezét a kezétől kitéve = melegein, a lábukon befutva a vízbe és a vízbe való. (Hozzá-  
 vártam, hogy a vízbe lépjen, aki mindkét kezét, mind a lábát is, a vízbe dobja, de ~~csak~~ lábuk látsz =  
 még két lábuk.)  
 - Hogy van, Pista?

F. Winkler

Tíz perc múlva vége lett ennek is. Csönd feküdt ~~az~~ <.....> a széles utcára. <Álmos> Álmos[ító] csönd. Csak a nap szikrázott s néhány veréb fürdött a porban.

Fehér Pista még mindig ott állt. De Czompó Simon még mindig nem jött.

És akkor - utolsónak - egy nyiszlett kis alak szuszogott ki az iskolakertből. Hordársapka volt a fején, két kezításka között lihegett-szuszogott, <a> aközben sajátmagával vitatkozott és szidott valakit. Hersli volt ő, a város egyetlen hordárja, aki mindenkit tegezett, még |:Windisch-Grätz:| herceget is. Elnyöszörgött Fehér Pista előtt, de <.....> három lépésre letette a két koffert, megállt, sóhajtott, először vakart magán egyet (hátul!), aztán jobb mutatóujjával a jogásznök felé bökött:

- Hogy vagy, pikoj?

„Tíz perc múlva vége lett ennek is. Ismét csönd feküdt a széles utcán. Álmosító csönd. Csak a nap szikrázott s néhány veréb fürdött a porban.

Fehér Pista még mindig ott állt. S Czompó Simon még mindig nem jött.

És akkor - utolsónak - egy nyiszlett kis alak szuszogott ki az iskolakertből. Hordársapka volt a fején, két kezításka között lihegett-szuszogott, aközben sajátmagával vitatkozott és szidott valakit. Hersli volt ő, a város egyetlen hordárja, aki mindenkit tegezett, még Windisch-Grätz herceget is. Elnyöszörgött Fehér Pista előtt, de három lépésre letette a két koffert, megállt, sóhajtott, először vakart magán egyet (hátul!), aztán jobb mutatóujjával a jogásznök felé bökött:

- Hogy vagy, pikoj?<sup>347</sup>

---

<sup>347</sup> I. m. 28-29.



**MÁSODIK FEJEZET,**

*amelyben szó van a régi diákok <...> bujdosásairól, ugyane fejezetből derül ki, hogy nehéz sor mendurnak lenni s megtudjuk, mi a brugó? Korpa hazavágyó dalt énekel...*

Barla Jóska konya-diák az I. B. osztályból megállt a Bodrog partján, a meredek részen s már vagy félórája nézte a vizen csattogó kavarodást. Lejjebb, az uszodában, a IV. osztály fürdött s innét felülről jól lehetett látni, micsoda ramazurit vittek végbe odalent. Csattogtak a vizen, fejest ugráltak és éles kiáltásuk messzire szállt a folyón, amely enyhezölden sietett a vár felé. Távolabb néhány akadémista derékig csupaszon evezett Ardónak s mialatt a két csónak küszködve erőlködött a sodorral, ütemre hajtottak s valami szívhezszóló dalt fújtak egyszerre. Az uszodától lejjebb ugyanakkor színes társaság szállt egy vitorlás bárkába: két-három asszony és leány s néhány fiatalember. Barla Jóskának úgy tetszett a part magossáról, hogy a földrajztanár úr ült a kormánylapáthoz és noha csaknem szélcsend volt, a vitorla mégis annyi levegőt fogott fel, hogy fokonkint <...> megduzzadt s a bárka alig észrevehetőn megmozdult és haladni kezdett ár ellen, ugyancsak Ardó felé, a Bereknek, merre az akadémisták két csónakja indult el jóval előbb. Kis-Patak szélén nyurgán álltak a jegenyék, az Ó-Bodrog gátja mögött sárgának látszott a holtvíz s a fahídon túl, a lefelé tündöklő napban, vörösen égett a Rákóczi-vár három bástyája. Édes nyárvége volt, szerelmes délután. Barla Jóska a part meredekjén állt csaknem egyvonalban a meredélybe lehajló házakkal s mialatt latinkönyvét szorongatta a hóna alatt, vágyakozva tekintett a Berek ligetjéi felé, melyek most borultak másodszeri zöldbe s melyeken túl az ő távoli hazája hegyei <sávosodtak>. Aztán az égre tekintett föl... Éles színekben játszott a mennybolt s e színek közt fel-felvillant olykor valami fehér vagy zöldes suhanás. A kis diák megérezte, hogy e villogások már földöntúli üzenetei az ősznek.

Amikor már eltelt a Bodrog sok szépségével, megmozdult, hogy az iskolakertbe megy s átnézi a holnapra kiszabott latin leckét. Ugyanakkor két nagyobb diák <...> jött lefelé a parton, cigarettázva. Ahogy elhaladtak mellette, lejjebb, a fűzbokrok szélén, hol már lapos volt a part, az egyik diák eldobta a cigarettája végét. De a bokrok szélén <ott állt> ott tétlenkedett egy cigánylegény, észrevette a füstölgő véget, felkapta s <szívott> szippantott belőle olyan hármat (mélyen tüdőre), hogy

fütyülni kezdett a potya élvezettől. Barla Jóska meglátta az árva cigánylegényt s pillanatra fölenyhült annak fesztelen hangulatától.

Most már elindult az iskolakertnek. De a kis búsulása, amely kísérőtársa lett, mióta el kellett válni a testvérkéitől, megint a karjába kapaszkodott s Barla Jóska lehajtotta buksi fejét. A húsz krajcár, mellyel az édesanyja útnakbocsátotta ebbe a nagy világba, hibátlanul megvolt még a bugyellárisa egy külön rekeszébe dugva. Azonkívül egyéb gondok is emésztették. Tegnap délután történt vele, hogy néhány másodgimnázista elővette az Eperjessy könyvesboltja előtt s két krajcárt nyomtak a kezébe azzal, hogy menjen be a boltba, de azonnal s kérjen nekik Eperjessy bácsitól kániszerdát. Ő be is ment gyanútlanul s a két krajcárért kérte is a kániszerdát, ám az öreg Eperjessy bácsi, aki szürke magyar ruhában, szűk csizmában járt mindig, abban a pillanatban felbőszült, apró csizmáival odatopogott a pulthoz, felkapott egy léniát s mielőtt Barla Jóska észrevette volna magát, a lénia már paskolt a fején meg a hátán, miközben egyre azt kiabálta az öregúr:

- Itt a kániszerda, te gazember!

Megszégyenülten, tántorogva esett ki a boltból. Odakint tátott szájjal nevettek rajta a másodgimnázisták, a két krajcárt pedig visszavették. Egy biciklisapkás, kamaszalak hozzálépett s vállonveregette fölényesen. E fölényben azonban volt tagadhatatlan jóakarata is:

- No konya-barátom, ebből tanulhat jövőre!

Barla Jóska sejtette mindjárt, hogy bolondot járattak vele.

Ám voltak egyéb gondjai is. A latin-tanár úr kétízben magyarázta már nekik, mikor *cz* a *c* és mikor *k*? Azt különösképpen megjegyezte magának, hogy az *i* két magánhangzó között *j*-nek olvasandó. Példa volt erre a *ma-i-us...*

Már az iskolaudvaron haladt át. Felnyitotta a könyvet s betűzni próbált:

"Fuit olim rex. Regi Proca erat nomen..."

Az udvar élősövény-ellipszise előtt két tanár ült a lócán s vitatkozott valamin. Barla Jóska megsüvegelte őket s az iskolakert felé sietett, megzavart fejjel.

Mert azóta egy hét mult el, hogy utoljára szólt hozzá az édesanyja: "tanulj, fiacskám, hogy pap lehessen belőled...", azóta annyi mindent megért, hogy mendur-fejében összekavarodtak a látott és hallott dolgok. Odahaza talán egész életében nem ment volna át annyi mindenen, mint itt egy hét alatt... Korpa bácsi és a hozzá hasonló hatalmas diákok tüneményes tettei nagy csodálattal töltötték el s tisztelet és áhítat <...> futott rajta végig, valahányszor Korpa János előtt emelhetette földig a kalapját.

Egy hét óta legalább ötször került úgy, hogy köszönhessen Korpa bácsinak, amire Korpa intett neki a szemhéjával:

- Szervusz, öcsém!

Ám látott és hallott egyéb dolgokat is. Megmutatták neki például Patzok Benjámint, ama nevezetes urat,



**MÁSODIK FEJEZET,**

*amelyben szó van a régi diákok bujdosásairól, ugyane fejezetből derül ki, hogy nehéz sor mendurnak lenni s megtudjuk, mi a brugó? Korpa hazavágyó dalt énekel...*

Barla Jóska konya-diák az I. B. osztályból megállt a Bodrog partján, a meredek részen s már vagy félórája nézte a vizen csattogó kavarodást. Lejjebb, az uszodában, a IV. osztály fürdött s innét felülről jól lehetett látni, micsoda ramazurit vittek végbe odalent. Csattogtak a vizen, fejest ugráltak és éles kiáltozásuk messzire szállt a folyón, amely enyhezölden sietett a vár felé. Távolabb néhány akadémista derékig csupaszon evezett Ardónak s mialatt a két csónak küszködve erőlködött a sodorral, ütemre hajtottak s valami szívhezszólo dalt fújtak egyszerre. Az uszodától lejjebb ugyanakkor színes társaság szállt egy vitorlás bárkába: két-három asszony és leány s néhány fiatalember. Barla Jóskának úgy tetszett a part magossáról, hogy a földrajztanár úr ült a kormánylapáthoz és noha csaknem szélcsend volt, a vitorla mégis annyi levegőt fogott fel, hogy fokonkint megduzzadt s a bárka alig észrevehetően megmozdult és haladni kezdett ár ellen, ugyancsak Ardó felé, a Bereknek, merre az akadémisták két csónakja indult el jóval előbb. Kis-Patak szélén nyurgán álltak a jegenyék, az Ó-Bodrog gátja mögött sárgának látszott a holtvíz s a fahídon túl, a lefelé tündöklő napban, vörösen égett a Rákóczi-vár három bástyája. Édes nyárvége volt, szerelmes délután. Barla Jóska a part meredekjén állt csaknem egyvonalban a meredélybe lehajló házakkal s mialatt latinkönyvét szorongatta a hóna alatt, vágyakozva tekintett a Berek ligetjéi felé, melyek most borultak másodszori zöldbe s melyeken túl az ő távoli hazája hegyei sávossodtak. Aztán az égre tekintett föl... Éles színekben játszott a mennybolt s e színek közt fel-felvillant olykor valami fehér vagy zöldes suhanás. A kis diák megérezte, hogy e villogások már földöntúli üzenetei az ősznek.

Amikor már eltelt a Bodrog sok szépségével, megmozdult, hogy az iskolakertbe megy s átnézi a holnapra kiszabott latin leckét. Ugyanakkor két nagyobb diák jött lefelé a parton, cigarettázva. Ahogy elhaladtak mellette, lejjebb, a fűzbokrok szélén, hol már lapos volt a part, az egyik diák eldobta a cigarettája végét. De a bokrok szélén ott tétlenkedett egy cigánylegény, észrevette a füstölgő véget, felkapta s szippantott belőle olyan hármát (mélyen tudóre), hogy fütyülni kezdett a potya élvezettől. Barla Jóska meglátta az árva cigánylegényt s pillanatra fölenyhült annak fesztelen hangulatától.

Most már elindult az iskolakertnek. De a kis búsulása, amely kísérőtársa lett, mióta el kellett válni a testvérkéitől, megint a karjába kapaszkodott s Barla Jóska lehajtotta buksi fejét. A húsz krajcár, mellyel az édesanyja útnakbocsátotta ebbe a nagy világba, hibátlanul megvolt még a bugyellárisa egy külön rekeszébe dugva. Azonkívül egyéb gondok is emésztették. Tegnap délután történt vele, hogy néhány másodgimnázista elővette az Eperjessy könyvesboltja előtt s két krajcárt nyomtak a kezébe azzal, hogy menjen be a boltba, de azonnal s kérjen nekik Eperjessy bácsitól kániszmerdát. Ő be is ment gyanútlanul s a két krajcárért kérte is a kániszmerdát, ám az öreg Eperjessy bácsi, aki szürke magyar ruhában, szűk csizmában járt mindig, abban a pillanatban felbőszült, apró csizmáival odatopogott a pulthoz, felkapott egy léniát s mielőtt Barla Jóska észrevette volna magát, a lénia már paskolt a fején meg a hátán, miközben egyre azt kiabálta az öregúr:

- Itt a kániszmerda, te gazember!

Megszégyenülten, tántorogva esett ki a boltból. Odakint tátott szájjal nevettek rajta a másodgimnázisták, a két krajcárt pedig visszavették. Egy biciklisapkás, kamaszalak hozzálépett s vállonveregette fölényesen. E fölényben azonban volt tagadhatatlan jóakarát is:

- No konya-barátom, ebből tanulhat jövőre!

Barla Jóska sejtette mindjárt, hogy bolondot járattak vele.

Ám voltak egyéb gondjai is. A latin-tanár úr kétízben magyarázta már nekik, mikor *cz* a *c* és mikor *k*? Azt különösképpen megjegyezte magának, hogy az *i* két magánhangzó között *j*-nek olvasandó. Példa volt erre a *ma-i-us...*

Már az iskolaudvaron haladt át. Felnyitotta a könyvet s betűzni próbált:

"Fuit olim rex. Regi Proca erat nomen..."

Az udvar élősövény-ellipszise előtt két tanár ült a lócán s vitatkozott valamin. Barla Jóska megsüvegelte őket s az iskolakert felé sietett, megzavart fejvel.

Mert azóta egy hét mult el, hogy utoljára szólt hozzá az édesanyja: "tanulj, fiacskám, hogy pap lehessen belőled...", azóta annyi mindent megért, hogy mendur-fejében összekavarodtak a látott és hallott dolgok. Odahaza talán egész életében nem ment volna át annyi mindenre, mint itt egy hét alatt... Korpa bácsi és a hozzá hasonló hatalmas diákok tüneményes tettei nagy csodálattal töltötték el s tisztelet és áhítat futott rajta végig, valahányszor Korpa János előtt emelhetette földig a kalapját. Egy hét óta legalább ötször került úgy, hogy köszönhessen Korpa bácsinak, amire Korpa intett neki a szemhéjával:

- Szervusz, öcsém!

Ám látott és hallott egyéb dolgokat is. Megmutatták neki például Patzok Benjámint, ama nevezetes<sup>348</sup>

---

<sup>348</sup> KOMÁROMI János, I. m., 30-34.



harmadéves teológust, aki tavaly - télvíz idején - egy malomkövet cipelt hazáig a kovamalomkő-bányából, a követ a kályha tetejére emelte, attólfogva csak reggelenként fűtött be a kályhába valamit s mégis meleg volt egész nap, mint egy kemencében. Patzok Benjámint tiszteletes [jelölt] úr vékony lábszárú ember volt ugyan s azt is mondták, hogy <...> gyomorkatarrhusa van, mert annyira spórol a hasán, mindazáltal kiszámította, hogy a malomkő reggelenként magábahúzza a meleget, estig sugárszerű hatással bocsátja ki ugyanazt a hőt és így harmadáron lehet kihúzni a telet. Patzok tiszteletes-jelölt úrnak ez okon sok tekintélye volt a mendikánsok soraiban.

Akadtak persze egyéb nevezetességek is. Süveges Elekről, a jónevű tárogatósról nyíltan beszéltek például, hogy a tavalyi evésversenyben megevett harminc tojásból rántottát, rá húszért tepertőt, tízért zsírt, azonfelül egy egész brugót s megivott rá másfélkancsó vizet. El is nyerte az első díjat. Kukoró a második helyre szorult le, mert ő csak tizenhat száraz zsemlyéig bírta. Neki azonban a huzamos rágástól úgy kiállt az állkapcsa, hogy orvoshoz kellett vinni, aki azután néhány injekciót eresztett az állába.

Hát persze, nagy dolgok voltak ezek! Tudomány terén pedig legendákat regéltek Zsoldos Benő professzor úrról, aki úgy beszélt görögül, mint te magyarul, felebarátom. Sőt mikor a budapesti Akadémia összes tudósai sem tudták lefordítani Thukididesz bizonyos tíz sorát, Zsoldos tanár úr vállalkozott rá. Meg is csinálta nem kis fejtöréssel s kitüntetés gyanánt tíz császári aranyat küldött neki Patakra az Akadémia. Meg is látszott a tanár úron a sok tudás. Vékony pálcájával úgy kocogott a járdán, hogy nem is látta, ha köszöntek neki. Akkor is gondolkozott.

Nem csoda, ha megzavarodott Barla Jóska. A kollégium folyosóin vén diákok jöttek-mentek méltóságos tartással, mások a főiskola előtt sereglettek össze s meséltek régi dolgokról, avagy az iskolakert utacskáin haladtak végig, könyveikbe hajolva s beszéltek félhangon maguk elé és <fura> furcsa kézmozdulatokat csináltak a levegőbe, mintha láthatatlan alakokkal viaskodtak volna. S még a nagydiákok között is megvolt a rangfokozat az eltöltött esztendőik száma, koruk vagy lelki jelességeik arányában. Legnagyobb tekintélyre természetesen Korpa János hivatkozhatott. Aztán a kollégiumi tantermek! A tanár urak már az első órákon az Alma Mater múltjáról beszéltek s az egykori diákokról, akik, mialatt tanáraikat gályára vitte a német, őket pedig világgá verték a jezsuiták, harminchárom esztendeig bujdosnak Kassa alatt és Erdélyben, de bujdosva is fenntartották a

főiskolát. A nagyok esőben, fagyban, rongyaik között kucorogva is testi és szellemi táplálékkal látták el a kicsinyeket s híres szénioruk, Sallay Pál, még Erdély bércei alól is hazáig gyalogolt minden tavaszon, hogy idősebb társaival megkapálja az Alma Mater szülleit. Harminchárom esztendeig menekültek, mindig menekültek... S ó, Istenem, <...> mire ismét hazajutottak egyszer! Az egykori nagy diákok akkor már ősz <emberré> |:emberekké:| estek össze, sokan meghaltak az emberöltőnyi szenvedésekben, de azért visszajöttek a mohos falak közé... És beszéltek a tanár urak ezeken a legelső órákon a kollégium nagy pártfogóiról, akik maguk is itt ültek valamikor a mesterek lábainál s megtérvén egyszer a szülei-házhoz és előregedvén, élemedett állapotjukban megemlékeztek a főiskoláról s hálatelt szívvel alapítványokat tettek, támaszul és erősségül zivatarosabb napokra. Ezekből az alapítványokból: lencsén, borsón, kásán nevelt négyszáz esztendő óta a kollégium sok derék honfit, jelességére a hazának és az Evangélium szerint reformált Anyaszentegyháznak...

A kis Barla Jóska, ahogy mindezt megjárta volna magában, már az <iskolakert> iskolakertben járt s a Tompa-szobor előtt áhítattal tekintett föl a Virág-regék költőjének bronzvonásaira, aki maga is pataki diák volt valamikor... A tornatér felől élénk zsvivaj vert át a fákon: <...> <métázva játszottak> |:lencsések métáztak ottan:|. Barla Jóska jobbra vágott át, a fák legsűrűjébe. De akkor - honnét, honnét nem! - egy rókaorrú másodgimnázista toppant eléje. Gyilkos mosoly suhant el az orra alatt, mikor maga előtt látta az ügyefogyott mendurt:

- Hogy hívják, konya-barátom?
- Barla Jóska - mondta szepegve.
- Úgy. S van-e már nyolckötetes tornakönyve?

Barla Jóska lehajtotta sokszor meggyötört fejét:

- Nincs, kérem szépen...
- Nincs? - ütődött meg az inkvizitor. - Hogy nincs? Ejnye, az ördögbe is, konya-barátom, hát akkor mi a csudából akarja bebiflázni a tornászat alapelemeit?

Barla Jóska nem bírta tovább. Bagolyszeméből kibuggyantak a könnyek s lefolytak kövérkés arcán. Szípgva mentegetőzött:

- Édesanyám nem tudta megvenni, mert szegények vagyunk, kérem szépen...

S esdekelve nézett föl ismeretlen jótevőjére, de az hajthatatlan maradt. Kezét a fölény és gúny keverékével tette rá a mendur vállára s így szólt hozzá:

- Hát akkor csak szedje fel azt a kis batyuját, konya-barátom s pakoljon vissza a fatornyos hazájába, mert itt úgy meg fog bukni tornából, mint a pinty! Hallgassa meg egy jóbarátja tanácsát...

S faképnél hagyta.

Barla Jóska rogyadozó lábbal botorkált el a fák sűrűjének. Egy hét óta nem először ajánlották már különös figyelmébe a másodgimnázisták, hogy vegye meg azt a nyolckötetes tornakönyvet. Barla Jóskának azonban mindössze húsz krajcárja volt: ennyi pénzzel nem mert a Trócsányi-boltba lépni a nyolc kötetért... Ha arra gondolt, mennyit költött rá az édesanyja s ő a félévi szünidőre mégis szekundát fog hazavinni tornából, hát azt hitte, az ég szakad rá.

A kert sűrűjében bebújt egy orgonabokor alá s ott, amikor azt hitte, senki sem látja, megeredtek a könnyei. És jó verset sírdogált el a maga teméntelen bújára, amikor észrevette, hogy a szomszéd bokor alatt egy konya-társa rücsköl keservesen.

Barla Jóska letörölte kövérkés arcát s a kollégához fordult:

- Hát te mit sírsz?

- Haza akarok menni...



harmadéves teológust, aki tavaly - télvíz idején - egy malomkővet cipelt hazáig a kovamalomkő-bányából, a követ a kályha tetejére emelte, attólfogva csak reggelenként fűtött be a kályhába valamit s mégis meleg volt egész nap, mint egy kemencében. Patzok Benjámint tiszteletesjelölt úr vékony lábszárú ember volt ugyan s azt is mondták, hogy gyomorkatarrhusa van, mert annyira spórol a hasán, mindazáltal kiszámította, hogy a malomkő reggelenként magábahúzza a meleget, estig sugárszerű hatással bocsátja ki ugyanazt a hőt és így harmadáron lehet kihúzni a telet. Patzok tiszteletes-jelölt úrnak ez okon sok tekintélye volt a mendikánsok soraiban.

Akadtak persze egyéb nevezetességek is. Süveges Elekről, a jónevű tárogatósról nyíltan beszéltek például, hogy a tavalyi evésversenyben megevett harminc tojásból rántottát, rá húszért tepertőt, tízért zsírt, azonfelül egy egész brugót s megivott rá másfélkancsó vizet. El is nyerte az első díjat. Kukoró a második helyre szorult le, mert ő csak tizenhat száraz zsemlyéig bírta. Neki azonban a huzamos rágástól úgy kiállt az állkapcsa, hogy orvoshoz kellett vinni, aki azután néhány injekciót eresztett az állába.

Hát persze, nagy dolgok voltak ezek! Tudomány terén pedig legendákat regéltek Zsoldos Benő professzor úrról, aki úgy beszélt görögül, mint te magyarul, felebarátom. Sőt mikor a budapesti Akadémia összes tudósai sem tudták lefordítani Thukididesz bizonyos tíz sorát, Zsoldos tanár úr vállalkozott rá. Meg is csinálta nem kis fejtöréssel s kitüntetés gyanánt tíz császári aranyat küldött neki Patakra az Akadémia. Meg is látszott a tanár úron a sok tudás. Vékony pálcájával úgy kocogott a járdán, hogy nem is látta, ha köszöntek neki. Akkor is gondolkozott.

Nem csoda, ha megzavarodott Barla Jóska. A kollégium folyosóin vén diákok jöttek-mentek méltóságos tartással, mások a főiskola előtt sereglettek össze s meséltek régi dolgokról, avagy az iskolakert utacskáin haladtak végig, könyveikbe hajolva s beszéltek félhangon maguk elé és furcsa kézmozdulatokat csináltak a levegőbe, mintha láthatatlan alakokkal viaskodtak volna. S még a nagydiákok között is megvolt a rangfokozat az eltöltött esztendőik száma, koruk vagy lelki jelességeik arányában. Legnagyobb tekintélyre természetesen Korpa János hivatkozhatott. Aztán a kollégiumi tantermek! A tanár urak már az első órákon az Alma Mater múltjáról beszéltek s az egykori diákokról, akik, mialatt tanáraikat gályára vitte a német, őket pedig világgá verték a jezsuiták, harminchárom esztendeig bujdosnak Kassa alatt és Erdélyben, de bujdosva is fenntartották a főiskolát. A nagyok esőben,



fagyban, rongyaik között kucorogva is testi és szellemi táplálékkal látták el a kicsinyeket s híres szénioruk, Sallay Pál, még Erdély bércei alól is hazáig gyalogolt minden tavaszon, hogy idősebb társaival megkapálja az Alma Mater szőlleit. Harminchárom esztendeig menekültek, mindig menekültek... S ó, Istenem, mire ismét hazajutottak egyszer! Az egykori nagy diákok akkor már ősz emberekké estek össze, sokan meghaltak az emberöltőnyi szenvedésekben, de azért visszajöttek a mohos falak közé... És beszéltek a tanár urak ezeken a legelső órákon a kollégium nagy pártfogóiról, akik maguk is itt ültek valamikor a mesterek lábainál s megtérven egyszer a szülei-házhoz és előregedvén, élemedett állapotjukban megemlékeztek a főiskoláról s hálatelt szívvel alapítványokat tettek, támaszul és erősségül zivatarosabb napokra. Ezekből az alapítványokból: lencsén, borsón, kásán nevelt négy száz esztendő óta a kollégium sok derék honfit, jelességére a hazának és az Evangélium szerint reformált Anyaszentegyháznak...

A kis Barla Jóska, ahogy mindezt megjártatta volna magában, már az iskolakertben járt s a Tompa-szobor előtt áhítattal tekintett föl a Virág-regék költőjének bronzvonásaira, aki maga is pataki diák volt valamikor... A tornatér felől élénk zsvivaj vert át a fákon: lencsések métáztak ottan.

Barla Jóska jobbra vágott át, a fák legsűrűjébe. De akkor - honnét, honnét nem! - egy rókaorrú másodgimnázista toppant eléje. Gyilkos mosoly suhant el az orra alatt, mikor maga előtt látta az ügyefogyott mendurt:

- Hogy hívják, konya-barátom?
- Barla Jóska - mondta szepegve.
- Úgy. S van-e már nyolckötetes tornakönyve?

Barla Jóska lehajtotta sokszor meggyötört fejét:

- Nincs, kérem szépen...
- Nincs? - ütődött meg az inkvizitor. - Hogy nincs? Ejnye, az ördögbe is, konya-barátom, hát akkor mi a csudából akarja bebiflázni a tornászat alapelemeit?

Barla Jóska nem bírta tovább. Bagolyszeméből kibuggyantak a könnyek s lefolytak kövérkés arcán. Szipogva mentegetőzött:

- Édesanyám nem tudta megvenni, mert szegények vagyunk, kérem szépen...

S esdekelve nézett föl ismeretlen jótevőjére, de az hajthatatlan maradt. Kezét a fölénny és gúny keverékével tette rá a mendur vállára s így szólt hozzá:

- Hát akkor csak szedje fel azt a kis batyuját, konya-barátom s pakoljon vissza a fatornyos hazájába, mert itt úgy meg fog bukni tornából, mint a pinty! Hallgassa meg egy jóbarátja tanácsát...

S faképnél hagyta.

Barla Jóska rogyadozó lábbal botorkált el a fák sűrűjének. Egy hét óta nem először ajánlották már különös figyelmébe a másodgimnázisták, hogy vegye meg azt a nyolckötetes tornakönyvet. Barla Jóskának azonban mindössze húsz krajcárja volt: ennyi pénzzel nem mert a Trócsányi-boltba lépni a nyolc kötetért... Ha arra gondolt, mennyit költött rá az édesanyja s ő a félévi szünetidőre mégis szekundát fog hazavinni tornából, hát azt hitte, az ég szakad rá.

A kert sűrűjében bebújt egy orgonabokor alá s ott, amikor azt hitte, senki sem látja, megeredtek a könnyei. És jó verset sírdogált el a maga teméntelen bújára, amikor észrevette, hogy a szomszéd bokor alatt egy konya-társa rücsköl keservesen.

Barla Jóska letörölte kövérkés arcát s a kollégához fordult:

- Hát te mit sírsz?

- Haza akarok menni...<sup>349</sup>

---

<sup>349</sup> KOMÁROMI János, I. m., 34-38.

harmadéves teológust, aki tavaly - télvíz idején - egy malomkővet cipelt hazáig a kovamalomkő-bányából, a követ a kályha tetejére emelte, attólfogva csak reggelenként fűtött be a kályhába valamit s mégis meleg volt egész nap, mint egy kemencében. Patzok Benjámint tiszteletesjelölt úr vékony lábszárú ember volt ugyan s azt is mondták, hogy gyomorkatarrhusa van, mert annyira spórol a hasán, mindazáltal kiszámította, hogy a malomkő reggelenként magábahúzza a meleget, estig sugárszerű hatással bocsátja ki ugyanazt a hőt és így harmadáron lehet kihúzni a telet. Patzok tiszteletes-jelölt úrnak ez okon sok tekintélye volt a mendikánsok soraiban.

Akadtak persze egyéb nevezetességek is. Süveges Elekről, a jónevű tárogatósról nyíltan beszéltek például, hogy a tavalyi evésversenyben megevett harminc tojásból rántottát, rá húszért tepertőt, tízért zsírt, azonfelül egy egész brugót s megivott rá másfélkancsó vizet. El is nyerte az első díjat. Kukoró a második helyre szorult le, mert ő csak tizenhat száraz zsemlyéig bírta. Neki azonban a huzamos rágástól úgy kiállt az állkapcsa, hogy orvoshoz kellett vinni, aki azután néhány injekciót eresztett az állába.

Hát persze, nagy dolgok voltak ezek! Tudomány terén pedig legendákat regéltek Zsoldos Benő professzor úrról, aki úgy beszélt görögül, mint te magyarul, felebarátom. Sőt mikor a budapesti Akadémia összes tudósai sem tudták lefordítani Thukididesz bizonyos tíz sorát, Zsoldos tanár úr vállalkozott rá. Meg is csinálta nem kis fejtöréssel s kitüntetés gyanánt tíz császári aranyat küldött neki Patakra az Akadémia. Meg is látszott a tanár úron a sok tudás. Vékony pálcájával úgy kocogott a járdán, hogy nem is látta, ha köszöntek neki. Akkor is gondolkozott.

Nem csoda, ha megzavarodott Barla Jóska. A kollégium folyosóin vén diákok jöttek-mentek méltóságos tartással, mások a főiskola előtt sereglettek össze s meséltek régi dolgokról, avagy az iskolakert utacskáin haladtak végig, könyveikbe hajolva s beszéltek félhangon maguk elé és furcsa kézmozdulatokat csináltak a levegőbe, mintha láthatatlan alakokkal viaskodtak volna. S még a nagydiákok között is megvolt a rangfokozat az eltöltött esztendőik száma, koruk vagy lelki jelességeik arányában. Legnagyobb tekintélyre természetesen Korpa János hivatkozhatott. Aztán a kollégiumi tantermek! A tanár urak már az első órákon az Alma Mater múltjáról beszéltek s az egykori diákokról, akik, mialatt tanáraikat gályára vitte a német, őket pedig világgá verték a jezsuiták, harminchárom esztendeig bujdosnak Kassa alatt és Erdélyben, de bujdosva is fenntartották a főiskolát. A nagyok esőben,

fagyban, rongyaik között kucorogva is testi és szellemi táplálékkal látták el a kicsinyeket s híres szénioruk, Sallay Pál, még Erdély bércei alól is hazáig gyalogolt minden tavaszon, hogy idősebb társaival megkapálja az Alma Mater szőlleit. Harminchárom esztendeig menekültek, mindig menekültek... S ó, Istenem, mire ismét hazajutottak egyszer! Az egykori nagy diákok akkor már ősz emberekké estek össze, sokan meghaltak az emberöltőnyi szenvedésekben, de azért visszajöttek a mohos falak közé... És beszéltek a tanár urak ezeken a legelső órákon a kollégium nagy pártfogóiról, akik maguk is itt ültek valamikor a mesterek lábainál s megtérven egyszer a szülei-házhoz és előregedvén, élemedett állapotjukban megemlékeztek a főiskoláról s hálatelt szívvel alapítványokat tettek, támaszul és erősségül zivatarosabb napokra. Ezekből az alapítványokból: lencsén, borsón, kásán nevelt négyszáz esztendő óta a kollégium sok derék honfit, jelességére a hazának és az Evangélium szerint reformált Anyaszentegyháznak...

A kis Barla Jóska, ahogy mindezt megjártatta volna magában, már az iskolakertben járt s a Tompa-szobor előtt áhítattal tekintett föl a Virág-regék költőjének bronzvonásaira, aki maga is pataki diák volt valamikor... A tornatér felől élénk zsvivaj vert át a fákon: lencsések métáztak ottan.

Barla Jóska jobbra vágott át, a fák legsűrűjébe. De akkor - honnét, honnét nem! - egy rókaorrú másodgimnázista toppant eléje. Gyilkos mosoly suhant el az orra alatt, mikor maga előtt látta az ügyefogyott mendurt:

- Hogy hívják, konya-barátom?
- Barla Jóska - mondta szepegve.
- Úgy. S van-e már nyolckötetes tornakönyve?

Barla Jóska lehajtotta sokszor meggyötört fejét:

- Nincs, kérem szépen...
- Nincs? - ütődött meg az inkvizitor. - Hogy nincs? Ejnye, az ördögbe is, konya-barátom, hát akkor mi a csudából akarja bebiflázni a tornászat alapelemeit?

Barla Jóska nem bírta tovább. Bagolyszeméből kibuggyantak a könnyek s lefolytak kövérkés arcán. Szipogva mentegetőzött:

- Édesanyám nem tudta megvenni, mert szegények vagyunk, kérem szépen...

S esdekelve nézett föl ismeretlen jótevőjére, de az hajthatatlan maradt. Kezét a fölény és gúny keverékével tette rá a mendur vállára s így szólt hozzá:

- Hát akkor csak szedje fel azt a kis batyuját, konya-barátom s pakoljon vissza a fatornyos hazájába, mert itt úgy meg fog bukni tornából, mint a pinty! Hallgassa meg egy jóbarátja tanácsát...

S faképnél hagyta.

Barla Jóska rogyadozó lábbal botorkált el a fák sűrűjének. Egy hét óta nem először ajánlották már különös figyelmébe a másodgimnázisták, hogy vegye meg azt a nyolckötetes tornakönyvet. Barla Jóskának azonban mindössze húsz krajcárja volt: ennyi pénzzel nem mert a Trócsányi-boltba lépni a nyolc kötetért... Ha arra gondolt, mennyit költött rá az édesanyja s ő a félévi szünetre mégis szekundát fog hazavinni tornából, hát azt hitte, az ég szakad rá.

A kert sűrűjében bebújt egy orgonabokor alá s ott, amikor azt hitte, senki sem látja, megeredtek a könnyei. És jó verset sírdogált el a maga teméntelen bújára, amikor észrevette, hogy a szomszéd bokor alatt egy konya-társa rücsköl keservesen.

Barla Jóska letörölte kövérkés arcát s a kollégához fordult:

- Hát te mit sírsz?

- Haza akarok menni...<sup>350</sup>

---

<sup>350</sup> KOMÁROMI János, I. m., 34-38.



- Oszt hová való vagy?

- Ungba, Reviscsére - mondta a társ maszatos arccal. - Haza akarok menni, mert úgyis megbukok latinból...

S könnyekre fakadt megint. Barla Jóska szintén.

Ahogy elsírdogálták volna a második verset, Jóska a társára nézett:

- Hogy híjnak?

- Kóréh Laci... Hát téged?

- Barla Jóska - mondta könnybenúszó szemmel. - Én meg a tornából fogok megbukni, mert nincs nyolckötetes tornakönyvem.

Kóréh Laci felfigyelt:

- Ne higgyél nekik, te! A másodgimnázisták csak macerálnak minket s azért csúfolnak konyáknak, hogy féljünk tőlük, mert a tornából nincs is könyv...

- Nincs tornakönyv? - nyílt kerekre a Barla Jóska szeme. - Ki mondta neked?

- Ki? Hát a nevelő úr. Majd jövőre, ha második osztályosok leszünk, mink is macerálni fogjuk a konyákat. A nevelő úr mondta, hogy ez mindig így volt...

Barla Jóska sóhajtott egy nagyot. De azért levert maradt:

- Nekem nincs nevelőm, mert az én apám szegény ember. Majd csak magamtól fogok tanulni.

S ott, a bokrok alatt, még azon az alkonyaton sírigtartó barátságot fogadtak egymásnak. Ettől aztán megkönnyebbedtek mind a ketten. Mire a részleteket is megvitatták volna, a konviktusba éppen az első csapatnak csengettek...

...Fehér Pista a Fellegvár másodikemeleti szobájában állt e pillanatban s összefont karral nézett el a városka házai fölött. Már vagy félórája állhatott így, céltalan gondolataiba merülve. Czompó Simont kutatta három nap óta, ámde a Közlöny szerkesztője úgy eltűnt, mintha szándékosan bújkált volna előle.

A nap alig volt embermagosan a Gombos-hegy fölött s <édes> |:legyező:|-sugarait amint szétcsapta még egyszer a Bodrogközre, halkuló fényben csattant fel utoljára a tájék. A református torony óramutatói pontosan félhétre álltak, mikor a konviktus felől másodszor is megcsendült a vacsorára hívó kisharang. Fehér Pista felrívult álmodozásából s arra gondolt, hogy elsétál az iskolakertbe s esetleg Czompó után is próbál érdeklődni. Még egyszer kihajolt az ablakból, de meglepetve látta, hogy az iskolakert kőfala mentén egy monokli csillan meg az áldozó napfényben s a monokli mögött valóságos haj-Niagara következik a felcsapottszerű kalap alatt...

Czompó Simon közeledett ottan. A fordulónál a Fellegvárnak csapott át.

Fehér Pista most már nyugodtan várt az ablakban. S csakugyan, két perc múlva lihegő lépések kopogtak a csigalépcső felől. Aztán belépett Czompó szerkesztő. Fújt egyet:

- Szervusz, lelkes hívem és barátom!

- Szervusz. Hol jártál?

A szerkesztőn némi zavar látszott:

- Hogy hol? Mondhatnám így is: a város területén kívül. De mert a lódítás egyelőre csupán a Korpa János sajtósága, megvallom őszintén: kerültem a veled való találkozást.

A jogászelnök nem szólt semmit: a nélkül is sejtette. Czompó Simon széket húzott maga alá, <...> kissé felhúzta az élbevasalt nadrágját s így kezdte:

- Hogy in medias res folytassam, igazság szerint az a pillanatnyi helyzet, hogy Fodor Bandi, már mint elnöktársad a Joghallgatók Egyletében, a holnapi nap folyamán provokálni fog kardra, bandázs nélkül, végkimerülésig. Ezt azért árulhatom el ily precizitással, mert én leszek az egyik segédje. Már pedig ahol én vagyok a szekundáns, ott nem megyünk babra...

Fehér Pista kíváncsi lett:

- S miért fog provokálni?

- Azért, barátom, mert unokabátyja annak a leánynak, akit te három nappal ezelőtt oly példátlan körülmények között inzultáltál az iskolakert előtt. Engedd meg, kérlek, de eljárásod minden kétséget kizáró módon kvalifikálhatatlan volt...

- Tudom - mondta rá Fehér Pista. - Hogy hívják?

Czompó Simont teljesen kirázta előzetes fölényéből ez a nyugodt beismerés. Letette a kalapját, túrt egyet a hajában:

- Hogy kit hogyan hívnak, kérlek alássan?

- A leányt.

- Szép Mária...

Fehér Pista is leült, szemközt:

- Azt tudom, hogy szép. De mi a vezetékneve?

- Hát Szép, kérlek alássan... És Mária...

- Mária - mondta akaratlanul Fehér Pista. - Komoly név. Különben miért akar provokálni Fodor Bandi csak három nap után?

- Azért, kérlek szépen, - magyarázta valamivel higgadtabban Czompó - mert nem volt idehaza. Csak ma délután érkezett haza Szabolcsból. A leány, mint már



említettem, az unokahuga s az ő vendégük. Ugyanis néhány hétig itt marad Patakon. Bandi egyszóval provokálni fog s én - noha a párbajkódex szabályai szerint ez feltétlenül inkomptabilis - előre figyelmeztetlek rá, hogy meglepetés ne érjen. Láthatod ennél fogva, hogy barátod vagyok...

Fehér Pista nagyot nyujtózott:

- Köszönöm, Simonkám, de a párbajból semmi sem lesz...
- Hogy-hogy?
- Nem akarok párbajozni? Ahelyett...
- Ahelyett?

- Oszt hová való vagy?

- Ungba, Reviscsére - mondta a társ maszatos arccal. - Haza akarok menni, mert úgyis megbukok latinból...

S könnyekre fakadt megint. Barla Jóska szintén.

Ahogy elsírdogálták volna a második verset, Jóska a társára nézett:

- Hogy híjnak?

- Kóréh Laci... Hát téged?

- Barla Jóska - mondta könnybenúszó szemmel. - Én meg a tornából fogok megbukni, mert nincs nyolckötetes tornakönyvem.

Kóréh Laci felfigyelt:

- Ne higgyél nekik, te! A másodgimnázisták csak macerálnak minket s azért csúfolnak konyáknak, hogy féljünk tőlük, mert a tornából nincs is könyv...

- Nincs tornakönyv? - nyílt kerekre a Barla Jóska szeme. - Ki mondta neked?

- Ki? Hát a nevelő úr. Majd jövőre, ha második osztályosok leszünk, mink is macerálni fogjuk a konyákat. A nevelő úr mondta, hogy ez mindig így volt...

Barla Jóska sóhajtott egy nagyot. De azért levert maradt:

- Nekem nincs nevelőm, mert az én apám szegény ember. Majd csak magamtól fogok tanulni.

S ott, a bokrok alatt, még azon az alkonyaton sírigtartó barátságot fogadtak egymásnak. Ettől aztán megkönnyebbedtek mind a ketten. Mire a részleteket is megvitatták volna, a konviktusba éppen az első csapatnak csengettek...

...Fehér Pista a Fellegvár másodikemeleti szobájában állt e pillanatban s összefont karral nézett el a városka házai fölött. Már vagy félórája állhatott így, céltalan gondolataiba merülve. Czompó Simont kutatta három nap óta, ámde a Közlöny szerkesztője úgy eltűnt, mintha szándékosan bújkált volna előle.

A nap alig volt embermagosan a Gombos-hegy fölött s legyező-sugarait amint szétcsapta még egyszer a Bodroglőzre, halkuló fényben csattant fel utoljára a tájék. A református torony óramutatói pontosan félhétre álltak, mikor a konviktus felől másodszer is megszendült a vacsorára hívó kisharang. Fehér Pista felrívult álmodozásából s arra gondolt, hogy elsétál az iskolakertbe s esetleg Czompó után is próbál érdeklődni. Még egyszer kihajolt az ablakból, de meglepetve látta, hogy az iskolakert kőfala mentén egy monokli csillan meg az áldozó napfényben s a monokli mögött valóságos haj-Niagara következik a felcsapottszerű kalap alatt...

Czompó Simon közeledett ottan. A fordulónál a Fellegvárnak csapott át.

Fehér Pista most már nyugodtan várt az ablakban. S csakugyan, két perc múlva lihegő lépések kopogtak a csigalépcső felől. Aztán belépett Czompó szerkesztő. Fújta egyet:

- Szervusz, lelkes hívem és barátom!

- Szervusz. Hol jártál?

A szerkesztőn némi zavar látszott:

- Hogy hol? Mondhatnám így is: a város területén kívül. De mert a lódítás egyelőre csupán a Korpa János sajátsága, megvallom őszintén: kerültem a veled való találkozást.

A jogászelnök nem szólt semmit: a nélkül is sejtette. Czompó Simon széket húzott maga alá, kissé felhúzta az élbevasalt nadrágját s így kezdte:

- Hogy in medias res folytassam, igazság szerint az a pillanatnyi helyzet, hogy Fodor Bandi, már mint elnöktársad a Joghallgatók Egyletében, a holnapi nap folyamán provokálni fog kardra, bandázs nélkül, végkimerülésig. Ezt azért árulhatom el ily precizitással, mert én leszek az egyik segédje. Már pedig ahol én vagyok a szekundáns, ott nem megyünk babra...

Fehér Pista kíváncsi lett:

- S miért fog provokálni?

- Azért, barátom, mert unokabátyja annak a leánynak, akit te három nappal ezelőtt oly példátlan körülmények között inzultáltál az iskolakert előtt. Engedd meg, kérlek, de eljárásod minden kétséget kizáró módon kvalifikálhatatlan volt...

- Tudom - mondta rá Fehér Pista. - Hogy hívják?

Czompó Simont teljesen kirázta előzetes fölényéből ez a nyugodt beismerés. Letette a kalapját, túrt egyet a hajában:

- Hogy kit hogyan hívnak, kérlek alássan?

- A leányt.

- Szép Mária...

Fehér Pista is leült, szemközt:

- Azt tudom, hogy szép. De mi a vezetékneve?

- Hát Szép, kérlek alássan... És Mária...

- Mária - mondta akaratlanul Fehér Pista. - Komoly név. Különben miért akar provokálni Fodor Bandi csak három nap után?

- Azért, kérlek szépen, - magyarázta valamivel higgadtabban Czompó - mert nem volt idehaza. Csak ma délután érkezett haza Szabolcsból. A leány, mint már

említettem, az unokahuga s az ő vendégük. Ugyanis néhány hétig itt marad Patakon. Bandi egyszóval provokálni fog s én - noha a párbajkódex szabályai szerint ez feltétlenül inkomptabilis - előre figyelmeztetlek rá, hogy meglepetés ne érjen. Láthatod ennél fogva, hogy barátod vagyok...

Fehér Pista nagyot nyujtózott:

- Köszönöm, Simonkám, de a párbajból semmi sem lesz...
- Hogy-hogy?
- Nem akarok párbajozni? Ahelyett...
- Ahelyett?<sup>351</sup>

---

<sup>351</sup> KOMÁROMI János, I. m., 38-42.



- Ahelyett elmegyek Fodor <...> néniékhez s megkérem a leányt...  
 - Hohó! - ugrott fel Czompó szerkesztő. - Nem úgy van, barátocskám s e tekintetben megnyugtatlak, hogy súlyos tévedésben vagy. Mert, kérlek szeretettel, - kiabált izgatottan - aki úriember, téged pedig annak tartalak, annak illenék tudnia, hogyha megsértek egy úrileányt, modortalanságomat nem expiálhatom olyforma könnyelműséggel, hogy odamegyek és megkérem azt a leányt. Ez, - enyhén szólva - fokozott tapintatlanságra vall...

Fehér Pista rákiáltott:

- Ül vissza már és ne hadarj itt zöldeket! Én nem azt mondtam, hogy megkérem a leány kezét, hanem hogy bocsánatot kérek tőle. És pedig mindazok jelenlétében, akik velem együtt voltak ott az iskolakert kapujában...

Czompó Simon abban a pillanatban nem volt többé ideges. Visszaült s nagy szeretettel nézett az elnök barna szemébe:

- Látod, így már más. Ez a lépésed valóban úri felfogásra vall. Még ma este közlöm Fodor Bandival, hogy ne molesztálja hiába.

- Simon - mosolygott rá Fehér Pista. - Úgy-e, tetszik neked az a leány?

- Szavamra, eltaláltad - lélezett egy igen <nagyon> mélyet Czompó. - Sőt most már megvallom neked, mint dzsentleménhez illik, hogy időközben én akartam tőled elégtételt kérni. Fodor néni mindazonáltal leintett s a leány is könyörgött, hogy ne csináljak botrányt! Hogy mit szólnának hozzá az emberek... Ennélfogva olyan értelemben utasított a néni, hogy legyek türelemmel, amíg megérkezik a fia... Egyszóval, mint láthatod, most már mindent elmondtam neked. Az ördög hordana el engem, hogy mindig előre kotyogok ki mindent!... Nos, mit szólsz hozzá, csaknem kardélre álltunk ki egymás ellen? Mi lett volna mindebből?

Fehér Pista így felelt:

- Tebelőled, Simon, mindenesetre hullá lett volna. Csak ne ágaskodj, hanem figyelj ide keveset! Én tanultam vívni, te pedig azt sem tudod, milyen formája van a kardnak. De megnyugtatlak, hogy mi ketten sohase párbajozhattunk volna...

- Miért, kérlek alássan? - ütődött meg Czompó Simon.

- Azért, mert a párbaj pénzbe kerül s az orvost is fizetni kell, neked pedig egy vasad sincs e pillanatban.

Czompó magyarázkodni próbált, hogy bármilyen hervadt is pénzügyileg és pillanatnyilag, mindazonáltal anyagiakban még tudott volna előkaparni annyit..., de Fehér Pista rászólt:

- Mehetünk!

S előkereste kalapját, meg az ezüsfogantyús sétabotot.

Mikor a Tompa-szobor mögött haladtak el, éppen a harmadik csapatnak csengettek. Alkonyodott s az iskolakert koronás juharfáira lilán-lengő párák ereszkedtek. A kollégium előtt Barla Jóskát pillantotta meg a jogásznök, amint Kóréh Laci társaságában igyekezett hazafelé. Megállította:

- Hohó, Jóska! Hát te is diák lettél?

A mendikáns haptákban állt meg a jogászvezér előtt s nagy tisztelettel nézett föl:

- Igenis, Fehér úr, kérem szépen...

- Jól van, Jóska. Csak aztán igyekezz, hogy szégyent ne hozz a falunkra. Majd megkérdem a tanár urakat, van-e már szekundád?

- Nincs, Fehér úr, kérem szépen - mondta az apró diák, mialatt nagyokat nyelt.

Fehér Pista <szeregettel> helyeslően bólintott, barackot nyomott a mendur kobakjára s tovább ment a konviktus felé. Barla Jóska pedig hazafelé sietett Kóréh Laci barátjával egyetemben. A Templom-köz sarkán elváltak, miután még egyszer megfogadták, hogy örömben, bánatban sohasem fogják elhagyni egymást.

Barla Jóska továbbment a félhomályban s öt-hat házat elhagyva, befordult jobbra, a Vitkóczy-ház fakapuján. A három szoba közül a középsőben lakott két nagyobb diákkal: Zólyomi Barna a hatodik, az öccse, Zólyomi Miklós pedig a harmadik osztályba iratkozott be ezen az őszön.

Ahogy belépett a szűk szobába, az összefaragcsált asztalon égett már a talpas petróleumlámpa s valami <hat> öt korosabb diák tanácskozott <a szobában> odabent. A két széken meg az ágyakon ültek, cigarettáztak, vitakoztak. Barla Jóska némi szorongással lépett be, mert nyolc óra is lehetett talán, édesanyja pedig igen-igen megkérte annakidején Zólyomi Barna urat, hogyha nem fogadhatja is meg nevelőnek, mert annyi pénze nincsen, de azért legyen szíves némi figyelemmel lenni Jóskára: megtanulja-e majd a leckét s esténként nem csatangol-é el későre az utcán? De különben is a legidősebb diáknak, mint kamarafőnöknek, jogában volt megfenyegetni a mendurt, ha megfélemedezett volna akár a köteles tiszteletről, akár a megfelelő szorgalomról.

Barla Jóska ijedt kis rezzenéssel lépett be s félénken köszönt, ám ~~<am nagyobbik>~~ Zólyomi |:Barna:| úr nagy meglepetésére így szólt hozzá:

- Te Jóska, éppen arról beszélünk, hogy holnap reggel lesz az első brugóosztás s a mi brugóinkat majd te fogod hazahozni.

- Igenis, Zólyomi úr - mondta rá a mendikáns, mialatt feszesen állt meg az ágya végében.

Zólyomi úr így folytatta:

- Minden hetedik brugó a tied lesz s mivel a magadén kívül ötünk brugóját fogod elhozni, a hetedik osztásnál összesen hat brugód lesz a sajátoddal, öt brugót eladhatsz s a pénz a tied marad...

- Igenis, Zólyomi úr - felelte szolgálatkészen Barla Jóska.

Azok aztán egyébről kezdtek beszélni, Barla Jóska pedig újabb zavarral húzódott föl az ágyára, ahol két nyolcadgimnázista diák ült már. Örült, hogy most már valami kis keresete lesz s elhatározta, hogy ezt még holnap megírja az édesanyjának. De a gondolat, mimódon szállít el ő majd a kollégiumból hazáig egyszerre hat nagybögőt, újabb szorongással töltötte el. Kérdezősködni nem mert, attól félve, hogy <újra> megint fel talál sülni, mint a kániszmerda óta annyi mindenféle új dologgal. De akkor belépett Tengely Orbán hittanhallgató úr, Korpa egyik kebelbarátja, ki a szemközti szobában lakott. Tengely Orbán pocakot kezdett már eresztetni s <olyan a > olyan hosszú meggyszára volt a pipájának, hogy magától nem is tudott rágyujtani, hanem ilyen alkalmakkor valami lencsést kiáltott be az utcáról, aki aztán a kellő szubordinációval odatartotta neki a fidibuszt.



- Ahelyett elmegyek Fodor néniékhez s megkérem a leányt...  
 - Hohó! - ugrott fel Czompó szerkesztő. - Nem úgy van, barátocskám s e tekintetben megnyugtatlak, hogy súlyos tévedésben vagy. Mert, kérlek szeretettel, - kiabált izgatottan - aki úriember, téged pedig annak tartalak, annak illenék tudnia, hogyha megsértek egy úrileányt, modortalanságomat nem expiálhatom olyforma könnyelműséggel, hogy odamegyek és megkérem azt a leányt. Ez, - enyhén szólva - fokozott tapintatlanságra vall...

Fehér Pista rákiáltott:

- Ül vissza már és ne hadarj itt zöldeket! Én nem azt mondtam, hogy megkérem a leány kezét, hanem hogy bocsánatot kérek tőle. És pedig mindazok jelenlétében, akik velem együtt voltak ott az iskolakert kapujában...

Czompó Simon abban a pillanatban nem volt többé ideges. Visszaült s nagy szeretettel nézett az elnök barna szemébe:

- Látod, így már más. Ez a lépésed valóban úri felfogásra vall. Még ma este közlöm Fodor Bandival, hogy ne molesztálja hiába.

- Simon - mosolygott rá Fehér Pista. - Úgy-e, tetszik neked az a leány?

- Szavamra, eltaláltad - lélezett egy igen mélyet Czompó. - Sőt most már megvallom neked, mint dzsentleménhez illik, hogy időközben én akartam tőled elégtételt kérni. Fodor néni mindazonáltal leintett s a leány is könyörgött, hogy ne csináljak botrányt! Hogy mit szólnának hozzá az emberek... Ennélfogva olyan értelemben utasított a néni, hogy legyek türelemmel, amíg megérkezik a fia... Egyszóval, mint láthatod, most már mindent elmondtam neked. Az ördög hordana el engem, hogy mindig előre kotyogok ki mindent!... Nos, mit szólsz hozzá, csaknem kardélre álltunk ki egymás ellen? Mi lett volna mindebből?

Fehér Pista így felelt:

- Tebelőled, Simon, mindenesetre hullá lett volna. Csak ne ágaskodj, hanem figyelj ide keveset! Én tanultam vívni, te pedig azt sem tudod, milyen formája van a kardnak. De megnyugtatlak, hogy mi ketten sohase párbajozhattunk volna...

- Miért, kérlek alássan? - ütődött meg Czompó Simon.

- Azért, mert a párbaj pénzbe kerül s az orvost is fizetni kell, neked pedig egy vasad sincs e pillanatban.

Czompó magyarázkodni próbált, hogy bármilyen hervadt is pénzügyileg és pillanatnyilag, mindazonáltal anyagiakban még tudott volna előkaparni annyit..., de Fehér Pista rászólt:

- Mehetünk!

S előkereste kalapját, meg az ezüsfogantyús sétabotot.

Mikor a Tompa-szobor mögött haladtak el, éppen a harmadik csapatnak csengettek. Alkonyodott s az iskolakert koronás juharfáira lilán-lengő párák ereszkedtek. A kollégium előtt Barla Jóskát pillantotta meg a jogásznök, amint Kóréh Laci társaságában igyekezett hazafelé. Megállította:

- Hohó, Jóska! Hát te is diák lettél?

A mendikáns haptákban állt meg a jogászvezér előtt s nagy tisztelettel nézett föl:

- Igenis, Fehér úr, kérem szépen...

- Jól van, Jóska. Csak aztán igyekezz, hogy szégyent ne hozz a falunkra. Majd megkérdem a tanár urakat, van-e már szekundád?

- Nincs, Fehér úr, kérem szépen - mondta az apró diák, mialatt nagyokat nyelt.

Fehér Pista helyeslően bólintott, barackot nyomott a mendur kobakjára s tovább ment a konviktus felé. Barla Jóska pedig hazafelé sietett Kóréh Laci barátjával egyetemben. A Templom-köz sarkán elváltak, miután még egyszer megfogadták, hogy örömben, bánatban sohasem fogják elhagyni egymást.

Barla Jóska továbbment a félhomályban s öt-hat házat elhagyva, befordult jobbra, a Vitkóczy-ház fakapuján. A három szoba közül a középsőben lakott két nagyobb diákkal: Zólyomi Barna a hatodik, az öccse, Zólyomi Miklós pedig a harmadik osztályba iratkozott be ezen az őszön.

Ahogy belépett a szűk szobába, az összefaragcsált asztalon égett már a talpas petróleumlámpa s valami öt korosabb diák tanácskozott odabent. A két széken meg az ágyakon ültek, cigarettáztak, vitakoztak. Barla Jóska némi szorongással lépett be, mert nyolc óra is lehetett talán, édesanyja pedig igen-igen megkérte annakidején Zólyomi Barna urat, hogyha nem fogadhatja is meg nevelőnek, mert annyi pénze nincsen, de azért legyen szíves némi figyelemmel lenni Jóskára: megtanulja-e majd a leckét s esténként nem csatangol-é el későre az utcán? De különben is a legidősebb diáknak, mint kamarafőnöknek, jogában volt megfenyegetni a mendurt, ha megfélekedezett volna akár a köteles tiszteletről, akár a megfelelő szorgalomról.

Barla Jóska ijedt kis rezzenéssel lépett be s félénken köszönt, ám Zólyomi Barna úr nagy meglepetésére így szólt hozzá:

- Te Jóska, éppen arról beszélünk, hogy holnap reggel lesz az első brugóosztás s a mi brugóinkat majd te fogod hazahozni.

- Igenis, Zólyomi úr - mondta rá a mendikáns, mialatt feszesen állt meg az ágya végében.

Zólyomi úr így folytatta:

- Minden hetedik brugó a tied lesz s mivel a magadén kívül ötünk brugóját fogod elhozni, a hetedik osztásnál összesen hat brugód lesz a sajátoddal, öt brugót eladhatsz s a pénz a tied marad...

- Igenis, Zólyomi úr - felelte szolgálatkészen Barla Jóska.

Azok aztán egyébről kezdtek beszélni, Barla Jóska pedig újabb zavarral húzódott föl az ágyára, ahol két nyolcadgimnázista diák ült már. Örült, hogy most már valami kis keresete lesz s elhatározta, hogy ezt még holnap megírja az édesanyjának. De a gondolat, mimódon szállít el ő majd a kollégiumból hazáig egyszerre hat nagybögőt, újabb szorongással töltötte el. Kérdezősködni nem mert, attól félve, hogy megint fel talál sülni, mint a kániszmerda óta annyi mindenféle új dologgal. De akkor belépett Tengely Orbán hittanhallgató úr, Korpa egyik kebelbarátja, ki a szemközti szobában lakott. Tengely Orbán pocakot kezdett már eresztetni s olyan hosszú meggyzára volt a pipájának, hogy magától nem is tudott rágyujtani, hanem ilyen alkalmakkor valami lencsést kiáltott be az utcáról, aki aztán a kellő szubordinációval odatartotta neki a fidibuszt.<sup>352</sup>

---

<sup>352</sup> KOMÁROMI János, I. m., 42-47.



Tengely Orbán ezúttal is pipázva lépett be, <nagy> hervatag <nagy> kájzerben. Öblös pipája elért a térdéig. Így kezdte:

- Hallom, hogy brugóról van szó. Ez az ádáz mendur talán kihozhatná az enyémet is...

Barla Jóska lecsúszott az ágyról s haptákba teremtette magát:

- Igenis, Tengely úr, kérem szépen...

Tengely Orbán csak úgy a szeme sarkából pislantott, hogy megértette a választ. Kicsit elpöfékelt még, aztán nagy lelki békével visszahúzódott:

Tehát most már hét brugó összesen! S Barla Jóska úgy érezte, hogy holnap reggel vagy összeroskad, vagy talán ott fogja kiadni lelkét a teméntelen brugók alatt. De azért nem kérdezősködött. Inkább ~~<az helyben>~~ kész lett volna meghalni.

A vendégdiákok nemsokára fölkerelkedtek s velük tartott Zólyomi Barna úr is. Valamelyik csapszékbe kukkanthattak be, mert előzően a Kürtről meg az Aranyszarvasról beszélgettek egymásközt. Otthon csak a kisebbik Zólyomi maradt, aki leült a lámpa mellé, elővette a latin szöszedetet meg a szótárt s szavakat keresgélt benne. De munkaközben odaszólt még a mendikánsnak, aki vetkezni kezdett:

- Készen vagy a holnapi leckével, Jóska?

- Igenis, Zólyomi úr. Tudom a latint meg a földrajzból a bevezetést.

Lefeküdt s magárahúzta a paplant, fülíg. Aludni szeretett volna a félhomályban, de nem tudott. A hat brugó s ráadásul sajátja, a hetedik, amelyeket holnap reggel hazáig kell majd elcipelnie, elkergette szeméről az álmot. Nagy zavarában annyira <elkeseredett> |:nekikeseredett,| hogy egyszer csak rücskölni kezdett a paplan alatt. Most már nem bánta volna, ha sohasem hozza be Patakra az édesanyja. A pénz is megmaradt volna s őt sem érné a sok bántalom. Lett volna belőle ács, mint a nagybátyja. Úgyis megélt volna <...> s nem hagyta volna el kis testvéreit sem... És sírdogált, sírdogált magának.

A fojtott piszmogásra azonban figyelmes lett a kisebbik Zólyomi. Egyszerre felállt, odament az ágyhoz s felrántotta a paplant:

- Hát téged mi lelt?

- Nem tudom - szepegett Barla Jóska, mialatt könnyei sebesen hulldogáltak az arcán.

- Haza akarok menni... Itt senki se szeret engemet...

Zólyomi ingerült lett:

- Ostoba vagy! Látszik, hogy most kerültél be faluról. Bántott valaki?

- Nem tudom... Nem tudom... - törölgette szemét a mendikáns.
- Hát akkor miért mondtad, hogy senki se szeret?!
- Azért, kérem szépen, mert én nem bírok el hét brugót egyszerre.
- Már hogyne bírnád el, hékás! - szólt rá bosszúsan a másik. - Hát én hogy bírtam el két évvel ezelőtt?! Hát a többi mendur hogy bírja?!

De Barla Jóska tovább sírdogált. Felült az ágyában, csaknem könyörgött:

- Zólyomi úr, kérem szépen, az édesanyám meghal, ha megtudja... Ne tessék haragudni rám, Zólyomi úr, én mindig szót fogadok maguknak, de én nem bírok el hét nagybögőt... Mert, kérem szépen, minálunk odahaza, ha lakodalom van, a nagybögős alig bírja el a hátán a brugót... Csak szuszog, oszt káromkodik, hogy milyen nehéz, pedig csak egyet húz, oszt nagy ember is hozzá...

De itt abba is hagyta a kesergést Barla Jóska, mert a kisebbik Zólyomi egyszerre nevetni kezdett. Nevetett, nevetett, de úgy, hogy talán az utcára is kihallották. Aztán, amikor már kedvére kikacagta magát, odalépett Barla Jóskához, aki szétnyílt szemmel bámult föl rá s azt mondta neki széles kedvében:

- Ja, de számár vagy te, öcskös! Hiszen a brugó nem nagybögő, hanem kenyér! No, feküdj csak le, oszt aludj! ~~<De hogy micsoda>~~ Látszik rajtad, hogy falusi csiszlik vagy...

A mendikáns megnyugodva bújt vissza az ágyba s másodszor is fejére húzta a pokrócot. Szégyelte a dolgot, hogy már megint ennyire megjárta. S föltette magában, hogy ezentúl óvatosabb lesz s inkább nem árulja el magát. Egy darabig elfülelt még a paplan alatt s hallotta, hogy Zólyomi tanulás közben többször felkuncog. Gondolta mindjárt, hogy reggelre az egész udvar tudni fog mindent, talán eljut a másodgimnázisták fülébe is. Egy ilyen eshetőségre megrémült, mert tudta, hogy akkor örök időkre csúfolni fogják a nagybögővel.

Gyötrődve aludt el.

Jókor reggel a nagyobbik Zólyomi verte föl. Barla Jóska felpattant, ~~<magára vette a ruhát>~~ |:gyorsan felöltözött,| előkapta a lavórt, kiszaladt az udvarra, a szivattyúskútnál megmosakodott, ~~<visszavitt>~~ visszaszaladt a lavórral és akkor megindult trappolva a kollégium felé.

A kollégium udvarán akkor nyilaztak végig az első napsugarak s a gömbakácok közt verebek csiripoltak. Odébb, a küldöttségi-szállás sarkában, már vagy hatvan mendur zajongott, mások loholva sereglettek befelé a nyugati és keleti kapun, ismét mások a Kutyaszorító felől kezdtek előszivárogni. Barla Jóska is odaállt a zsvajgó hadba,

amelyet egyre duzzasztottak a később beszáguldott mendikánsok. Lehetek már száznál többen, mikor a főiskola órája élesen csapta el a hat órát. A kollégium homlok-folyosója felől abban a pillanatban felbukkant tiszteletes Farkas István szénior úr, amint méltóságteli tartással közeledett a mendurok felé. A lencsés-tábor egyszerre megcsillapult. A szénior mögött otthaladt az egyik iskolaszolga is, János főpacal, hasonló tartással, mint a szénior úr.

A mendikánsok utat nyitottak, János főpacal kinyitotta a lelakatolt ajtót, a szénior pedig felállt az ajtó küszöbére, noteszt vett elő s olvasni kezdett:

"Korpa János..."

Sivító hangon kiáltott egy mendikáns:

- Jelen!

A főpacal, onnét belülről, frissen sült, piroshéjú |:kenyeret:| |:brugót:| nyújtott ki az ajtón. A brugót elkapták az előlállók s egymás feje fölött, kézről-kézre adták a Korpa János mendurjáig. Aztán jöttek a többiek: "Győry György, Pecsénye Pál..."

A brugók most már szinte repültek.

Tengely Orbán ezúttal is pipázva lépett be, hervatag kájzerben. Öblös pipája elért a térdéig. Így kezdte:

- Hallom, hogy brugóról van szó. Ez az ádáz mendur talán kihozhatná az enyémet is...

Barla Jóska lecsúszott az ágyról s haptákba teremtette magát:

- Igenis, Tengely úr, kérem szépen...

Tengely Orbán csak úgy a szeme sarkából pislantott, hogy megértette a választ. Kicsit elpöfékelt még, aztán nagy lelki békével visszahúzódott:

Tehát most már hét brugó összesen! S Barla Jóska úgy érezte, hogy holnap reggel vagy összeroskad, vagy talán ott fogja kiadni lelkét a teméntelen brugók alatt. De azért nem kérdezősködött. Inkább kész lett volna meghalni.

A vendégdiákok nemsokára fölkerelkedtek s velük tartott Zólyomi Barna úr is. Valamelyik csapszékbe kukkanthattak be, mert előzően a Kürtről meg az Aranyszarvasról beszélgettek egymásközt. Otthon csak a kisebbik Zólyomi maradt, aki leült a lámpa mellé, elővette a latin szöszedetet meg a szótárt s szavakat keresgélt benne. De munkaközben odaszólt még a mendikánsnak, aki vetkezni kezdett:

- Készen vagy a holnapi leckével, Jóska?

- Igenis, Zólyomi úr. Tudom a latint meg a földrajzból a bevezetést.

Lefeküdt s magárahúzta a paplant, fűlig. Aludni szeretett volna a félhomályban, de nem tudott. A hat brugó s ráadásul sajátja, a hetedik, amelyeket holnap reggel hazáig kell majd elcipelnie, elkergette szeméről az álmot. Nagy bajában<sup>353</sup> annyira nekikeseredett, hogy egyszer csak rücskölni kezdett a paplan alatt. Most már nem bánta volna, ha sohasem hozza be Patakra az édesanyja. A pénz is megmaradt volna s őt sem érné a sok bántalom. Lett volna belőle ács, mint a nagybátyja. Úgyis megélt volna s nem hagyta volna el kis testvéreit sem... És sírdogált, sírdogált magának.

A fojtott piszmogásra azonban figyelmes lett a kisebbik Zólyomi. Egyszerre felállt, odament az ágyhoz s felrántotta a paplant:

- Hát téged mi lelt?

- Nem tudom - szepegett Barla Jóska, mialatt könnyei sebesen hulldogáltak az arcán.

- Haza akarok menni... Itt senki se szeret engemet...

Zólyomi ingerült lett:



- Ostoba vagy! Látszik, hogy most kerültél be faluról. Bántott valaki?
- Nem tudom... Nem tudom... - törölgette szemét a mendikáns.
- Hát akkor miért mondtad, hogy senki se szeret?!  
- Azért, kérem szépen, mert én nem bírok el hét brugót egyszerre.
- Már hogyne bírnád el, hékás! - szólt rá bosszúsan a másik. - Hát én hogy bírtam el két évvel ezelőtt?! Hát a többi mendur hogy bírja?!

De Barla Jóska tovább sírdogált. Felült az ágyában, csaknem könyörgött:

- Zólyomi úr, kérem szépen, az édesanyám meghal, ha megtudja... Ne tessék haragudni rám, Zólyomi úr, én mindig szót fogadok maguknak, de én nem bírok el hét nagybögőt... Mert, kérem szépen, minálunk odahaza, ha lakodalom van, a nagybögős alig bírja el a hátán a brugót... Csak szuszog, oszt káromkodik, hogy milyen nehéz, pedig csak egyet húz, oszt nagy ember is hozzá...

De itt abba is hagyta a kesergést Barla Jóska, mert a kisebbik Zólyomi egyszerre nevetni kezdett. Nevetett, nevetett, de úgy, hogy talán az utcára is kihallották. Aztán, amikor már kedvére kikacagta magát, odalépett Barla Jóskához, aki szétnyílt szemmel bámult föl rá s azt mondta neki széles kedvében:

- Ja, de számár vagy te, öcskös! Hiszen a brugó nem nagybögő, hanem kenyér! No, feküdj csak le, oszt aludj! Látszik rajtad, hogy falusi csiszlik vagy...

A mendikáns megnyugodva bújt vissza az ágyba s másodszor is fejére húzta a pokrócot. Szégyelte a dolgot, hogy már megint ennyire megjárta. S föltette magában, hogy ezentúl óvatosabb lesz s inkább nem árulja el magát. Egy darabig elfülete még a paplan alatt s hallotta, hogy Zólyomi tanulás közben többször felkuncog. Gondolta mindjárt, hogy reggelre az egész udvar tudni fog mindent, talán eljut a másodgimnázisták fülébe is. Egy ilyen eshetőségre megrémült, mert tudta, hogy akkor örök időkre csúfolni fogják a nagybögővel.

Gyötrődve aludt el.

Jókor reggel a nagyobbik Zólyomi verte föl. Barla Jóska felpattant, gyorsan felöltözött, előkapta a lavórt, kiszaladt az udvarra, a szivattyúskútnál megmosakodott, visszaszaladt a lavórral és akkor megindult trappolva a kollégium felé.

A kollégium udvarán akkor nyilaztak végig az első napsugarak s a gömbakácok közt verebek csiripoltak. Odébb, a küldöttségi-szállás sarkában, már vagy hatvan mendur zajongott, mások loholva sereglettek befelé a nyugati és keleti kapun, ismét mások a Kutyaszorító felől kezdtek előszivárogni. Barla Jóska is odaállt a zsvajgó hadba,

amelyet egyre duzzasztottak a később beszáguldott mendikánsok. Lehetek már száznál többen, mikor a főiskola órája élesen csapta el a hat órát. A kollégium homlok-folyosója felől abban a pillanatban felbukkant tiszteletes Farkas István szénior úr, amint méltóságteli tartással közeledett a mendurok felé. A lencsés-tábor egyszerre megcsillapult. A szénior mögött otthaladt az egyik iskolaszolga is, János főpacal, hasonló tartással, mint a szénior úr.

A mendikánsok utat nyitottak, János főpacal kinyitotta a lelakatolt ajtót, a szénior pedig felállt az ajtó küszöbére, noteszt vett elő s olvasni kezdett:

"Korpa János..."

Sivító hangon kiáltott egy mendikáns:

- Jelen!

A főpacal, onnét belülről, frissen sült, piroshejú brugót nyujtott ki az ajtón. A brugót elkapták az előlállók s egymás feje fölött, kézről-kézre adták a Korpa János mendurjáig. Aztán jöttek a többiek: "Győry György, Pecsénye Pál..."

A brugók most már szinte repültek.<sup>354</sup>

---

<sup>354</sup> KOMÁROMI János, I. m., 47-51.



Barla Jóska ott szorongott zajongó mendurtársai között s szívdobogva vigyázott a névsorra. Azt már tudta, hogy a negyedéves teológusok után a negyedéves joghallgatók következnek és így lefelé, a mindenkinél utolsóbb konyáékig. Talán az ötödik percben a Tengely Orbán nevét hallotta, amire elkiáltotta <...> magát:

- Jelen!

Megvolt az első brugó. Ropogós, frissillatú kenyér.

Attólkezdve is lábujjhegyen fülelt. A brugók egyre szaporodtak. Amire őreá is rákerült a sor az I. B-osztályban, egynegyednyolc is elmúlt.

A brugókat egymás fölé rakva, alul átfogta a két karjával s megindult a Rákóczi-utcán. Bizonytalanul ment, mert a legfelső kenyér a homlokáig ért s így többször kellett jobbra és balra kukkantgatni, hogy bele ne ütődjön valakibe a járdán. Az utca tulsó felén s előtte és utána éppúgy szuszogtak a mendurok a brugók terhe alatt. [~~De nem szuszogtak hiába. A hetedik osztásnál az övük minden brugó s lesz akkor pénz, mint korpa]~~

Barla Jóskát, ahogy befordult a kapun, az udvaron ott várta már a Vitkóczy-háznak mind a hat nagydiákja. Jóska a brugók mögül nem láthatta őket, csak akkor veresedett fülig, mikor azok kötekedve kiáltottak föl:

- Birod a nagybögőket, <Jóska> |:mendur:|?

A mendur a tornácon álló mángorlóig tipegett el a brugókkal s ott nagyóvatosan lerakta őket. Piros volt a cipeléstől, de a restelkedés miatt is, hogy a kisebbik Zólyomi így elárulta az ő tudatlanságát. A nagydiákok még mindig rajta nevettek. Ám akkor hozzálépett Tengely Orbán s vállon veregette:

- Nem baj, öcsém. Amikor mendurnak hozott be az apám, én is bögőnek néztem a brugót. Majd ha megnősz, a tiédet is a mendur hozza. Mert ez a rend, öcsém!

Szólt s bicskáját |:ott helyben:| nekikanyarítván az első brugónak, úgy bepofázott belőle, hogy fülig dagadt a félarca.

Barla Jóska pedig megvigasztalódott, hogy mégsem olyan nagy az ő csúfsága. Bizonyos, hogy más mendurtársai is beleestek ebbe a tévedésbe. Először jót evett a kenyérből s azután táskába rakta könyveit, mert a nyolc órától alig hiányzott tíz perc.

A Rákóczi-utcán akkor már mindenfelől lencsések s felsőgimnázisták igyekeztek a kollégium kapujának. Mások az iskolakertből sereglettek elő, vagy a Szemere-utcából, a Fellegvár irányából siettek fel az iskolába. A kollégium udvara száz-száz diáktól zsongott: egymást kérdezték, a tantermekbe gyülekeztek, vagy János

főpacalt lesték, mikor csendít rá a bemenőre? Koch János, akitől a hivatalával járó dignitást még a legkonokabb iskolakerülő sem tagadhatta el, már vagy öt perce álldogált a küldöttségi-szállás sarkában, a kisharang alatt s félszemmel az iskolaórát leste. János bácsit nem egyszer megkörményezték már a nagyobb fikák, hogy három, de legalább két perc haladékot adjon nekik, ám a főpacalt lehetetlen volt <megkörményezni> |:megvesztegetni:|. Karakter volt ő minden vonatkozásban, aki harminc esztendő óta sok tekintéllyel bátyázta körül az elődeiről ráhárított hivatalt. Mihelyt a nagymutató a II-sre fordult, abban a szempillantásban megrántotta a csengő kötelét.

Az udvaron meg a folyosókon végighasított a takarodó. Egy-két perc alatt üres lett minden. S egy-két perccel később a tanári-várószoba felől felbukkant Zsoldos Beni bácsi, amint vékony botjával kopogva <keményen> kocogott serényen az V-ik osztály felé. Néhány lépésre követte őt széles járásával Tuberó bácsi, aki görög órára ment a VIII-ikba, ahol is léssen majd rövidesen nyöszörgés, valamint fogaknak csikorgatása. Mert pápaszemen át is rövidlátó volt már a nagytudományú professzor úr, de azért sok lelki nyugalommal örködött, hogy az agyafűrt banda Homér csatáktól dübörgő lapjai közé be ne csúszthassa a "füstös"-t. A professzor úrral történt az a <hihetetlen eset> |:hihetetlenül hangzó eset:|, hogy tavaly, amikor két hétig helyettesítette az ötödikben a gyöngélkedő Zsoldos tanár urat, a pódiumra szólította az egyik ipsét s így szólt hozzá:

- Ragozd el a sum igét, te gazember!

A "gazember" ragozni kezdett:

- Sum, sus, sut...

Tuberó professzor úr szeme gyilkos örömmel csillant meg a pápaszem mögött:

- Summus, suttis, <...> sutturunt... Mars be, te gazember!

...Öt perc mulva temetői csönd hallgatott már az udvaron, a boltozott folyosókon s a főiskola egész területén. Csak a nap vert szikrázó fénnel, de már erőtlenül. A kollégium palateteje csillogott s az iskolakert jávorfái egy-két levelet ejtettek az áhítatos csöndben. Egy-egy maródira készült diák bukkant fel a kórház felől, akit a főiskolai orvos úr kilódítván az ajtón, most enyhe búval kullogott az osztály felé.

Csönd volt, csönd. A főkapu előtt teológusok meg jogászok kezdtek felgyülekezni apránként. Akiknek órájuk kezdődött, felhúzódtak <apránként> az elsőemeleti szárnyfolyosóra, akik pedig óráról <jöttek> |:szállingóztak:| lefelé, <a főkapuban> megálltak a főkapuban. Tizenegy óra körül már csoportokban beszélgettek úgy itt,

mint szemközt, az iskolakert kapujában. Olykor átkiáltottak egymásnak valamit s nevettek utána. Dél körül volt már, amikor Újhely felől feltűnt a személyszállító omnibusz s mialatt verejtékezve hajigálta magát a három ló, a kocsis belefűjt a kürtjébe. A kürtszó végigszállt az utcán, az omnibusz eldörgött az Aranyszarvas irányába, miközben jogászok és teológusok hosszan néztek el utána: <nem akadna> nem akad-e valami ismerős a porral bevont utasok között?

Barla Jóska ott szorongott zajongó mendurtársai között s szívdobogva vigyázott a névsorra. Azt már tudta, hogy a negyedéves teológusok után a negyedéves joghallgatók következnek és így lefelé, a mindenkinél utolsóbb konyáékig. Talán az ötödik percben a Tengely Orbán nevét hallotta, amire elkiáltotta magát:

- Jelen!

Megvolt az első brugó. Ropogós, frissillatú kenyér.

Attólkezdve is lábujjhegyen fülelt. A brugók egyre szaporodtak. Amire őreá is rákerült a sor az I. B-osztályban, egynegyednyolc is elmúlt.

A brugókat egymás fölé rakva, alul átfogta a két karjával s megindult a Rákóczi-utcán. Bizonytalanul ment, mert a legfelső kenyér a homlokáékig ért s így többször kellett jobbra és balra kukkantgatni, hogy bele ne ütődjön valakibe a járdán. Az utca tulsó felén s előtte és utána éppúgy szuszogtak a mendurok a brugók terhe alatt.

Barla Jóskát, ahogy befordult a kapun, az udvaron ott várta már a Vitkóczy-háznak mind a hat nagydiákja. Jóska a brugók mögöl nem láthatta őket, csak akkor veresedett fülig, mikor azok kötekedve kiáltottak föl:

- Birod a nagybögöket, mendur?

A mendur a tornácon álló mángorlóékig tipegett el a brugókkal s ott nagyóvatosan lerakta őket. Piros volt a cipeléstől, de a restelkedés miatt is, hogy a kisebbik Zólyomi így elárulta az ő tudatlanságát. A nagydiákok még mindig rajta nevettek. Ám akkor hozzálépett Tengely Orbán s vállon veregette:

- Nem baj, öcsém. Amikor mendurnak hozott be az apám, én is bögőnek néztem a brugót. Majd ha megnősz, a tiédet is a mendur hozza. Mert ez a rend, öcsém!

Szól s bicskáját ott helyben nekikanyarítván az első brugónak, úgy bepofázott belőle, hogy fülig dagadt a félarca.

Barla Jóska pedig megvigasztalódott, hogy mégsem olyan nagy az ő csúfsága. Bizonyos, hogy más mendurtársai is beleestek ebbe a tévedésbe. Először jót evett a kenyérből s azután táskába rakta könyveit, mert a nyolc órából alig hiányzott tíz perc.

A Rákóczi-utcán akkor már mindenfelől lencsések s felsőgimnázisták igyekeztek a kollégium kapujának. Mások az iskolakertből sereglettek elő, vagy a Szemere-utcából, a Fellegvár irányából siettek fel az iskolába. A kollégium udvara száz-száz diáktól zsongott: egymást kérdezték, a tantermekbe gyülekeztek, vagy János főpacalt lesték, mikor csendít rá a bemenőre? Koch János, akitől a hivatalával járó dignitást még a legkonokabb iskolakerülő sem tagadhatta el, már vagy öt perce

álldogált a küldöttségi-szállás sarkában, a kisharang alatt s félszemmel az iskolaórát leste. János bácsit nem egyszer megkörnyékezték már a nagyobb fikák, hogy három, de legalább két perc haladékot adjon nekik, ám a főpacalt lehetetlen volt megvesztegetni. Karakter volt ő minden vonatkozásban, aki harminc esztendő óta sok tekintéllyel bástyázta körül az elődeiről ráhárított hivatalt. Mihelyt a nagymutató a II-sre fordult, abban a szempillantásban megrántotta a csengő kötelét. Az udvaron meg a folyosókon végighasított a takarodó. Egy-két perc alatt üres lett minden. S egy-két perccel később a tanári-várószoba felől felbukkant Zsoldos Beni bácsi, amint vékony botjával kopogva kocogott serényen az V-ik osztály felé. Néhány lépésre követte őt széles járásával Tuberó bácsi, aki görög órára ment a VIII-ikba, ahol is léssen majd rövidesen nyöszörgés, valamint fogaknak csikorgatása. Mert pápaszemen át is rövidlátó volt már a nagytudományú professzor úr, de azért sok lelki nyugalommal örködött, hogy az agyafűrt banda Homér csatáktól dübörgő lapjai közé be ne csúszathassa a "füstös"-t. A professzor úrral történt az a hihetetlenül hangzó eset, hogy tavaly, amikor két hétig helyettesítette az ötödikben a gyöngélgédő Zsoldos tanár urat, a pódiumra szólította az egyik ipsét s így szólt hozzá:

- Ragozd el a sum ígét, te gazember!

A "gazember" ragozni kezdett:

- Sum, sus, sut...

Tuberó professzor úr szeme gyilkos örömmel csillant meg a pápaszem mögött:

- Summus, suttis, suttyurunt... Mars be, te gazember!

...Öt perc múlva temetői csönd hallgatott már az udvaron, a boltozott folyosókon s a főiskola egész területén. Csak a nap vert szikrázó fénnel, de már erőtlenül. A kollégium palateteje csillogott s az iskolakert jávorfái egy-két levelet ejtettek az áhítatos csöndben. Egy-egy maródira készült diák bukkant fel a kórház felől, akit a főiskolai orvos úr kilódítván az ajtón, most enyhe búval kullogott az osztály felé.

Csönd volt, csönd. A főkapu előtt teológusok meg jogászok kezdtek felgyülekezni apránként. Akiknek órájuk kezdődött, felhúzódtak az elsőemeleti szárnyfolyosóra, akik pedig óráról szállingóztak lefelé, megálltak a főkapuban. Tizenegy óra körül már csoportokban beszélgettek úgy itt, mint szemközt, az iskolakert kapujában. Olykor átkiáltottak egymásnak valamit s nevettek utána. Dél körül volt már, amikor Újhely felől feltűnt a személyszállító omnibusz s mialatt verejtékezve hajigálta magát a három ló, a kocsis belefűjt a kürtjébe. A kürtszó végigszállt az utcán, az



omnibusz eldörgött az Aranyszarvas irányába, miközben jogászok és teológusok hosszan néztek el utána: nem akad-e valami ismerős a porral bevont utasok között?<sup>355</sup>

---

<sup>355</sup> KOMÁROMI János, I. m., 51-55.



Ott álltak az akadémisták. A teológusok kájzerben nagyrészt, egy-kettő csizmásan, magyar ruhában s pipáztak, vagy zsebre-süllyesztett tenyerekkel támasztották a falat. A jogászok viszont <...> sétatálcáikra megdőlvén álltak ott, <kissé hanyag> |:fesztelen:| tartásban, hanyag eleganciával, öltözék tekintetében a legfrissebb divatnak hódoltak, minélfogva búrkalapot viseltek, mialatt a teológusokat e tekintetben a széles karimák, helyyel-közzel a csókakalapok jellemezték. Álltak ott rátartian, kényesen. De ezen a napon sem menyecske-asszony, sem hajadonleány nem mutatkozott semerre... Ők mindazonáltal úgy maradtak, kicsit kihívó állapotban, egymásnak tetszelegve. Már csak megszokásból is.

De hirtelen megmozdultak. A Kutyaszorító felől egy különös alak bukkant föl s errefelé tartott. Ahogy meglátta az utca két szélén a két csoportot, először megállt, habozott, de aztán csak nekivágott az utca közepének. A diákok ingerkedve kiabáltak eléje:

- Csigi! Csigorin!

Az pedig jött, az utca közepén. Szokatlan figura volt. <Apró> |:Kurta:| lábakkal, kifordult cúgos cipőben, rajta rövid bornyúlopó, a fején tornyos báránysüveg, széles, tömpe orral s összenyomott arcában két ijedt szem forgott. Amikor meghallotta, hogy eléjekiabálnak, összehúzta magát s úgy próbált elszurranni Újhely felé. Aközben minden lépésénél dobbant a vasbotja. <Minden felől> |:Jobbról-balról:| röpködött feléje:

- Csigorin! Csigrász!

A rongyos alak, mikor a két csoport közé ért, hirtelen megfordult, kivágta a mellét, vastag, zsíros száját lehúzta s kicsit sunyin nézett végig a diákokon. Aztán visszakiáltott rekedt fenyegetőzéssel:

- Aljas banda! Mit turbáltok alattam?

Azok hahotáztak s számárfület mutattak neki:

- Zsíros piritós! Csig-rá-ász!

- Csigo-ri-i-in - nyujtotta el valamelyikük keserves-kacsaringóban.

Csigorin végigmérte őket, leírhatatlan dölyffel. Aztán visszafordult, rántott egyet a vállán s nagy méreggel vágott neki a Szemere-utcának. Egész kórus zengett a kótya peregrinus után. Az visszanézett mégegyszer s feneketlen dühvel lógatta a vasbotot.

Aztán eltűnt.

...Koch János tizenkettőre csengetett. A gimnázisták zajongva tódultak kifelé a tantermekből.

Ám ugyanakkor megrengett a kollégium épülete. Mert <amásodikemeleti> |:az észak felé néző másodikemeleti:| diákszobában dalolni kezdett valaki. Soha ilyen hangot! Mintha a főiskola százados pincéiből tört volna fel mély morgással, aztán egyszerre széttárult dörgő basszusban, átzúgott a folyosókon, megrázta a kétméteres kőfalakat. Hirtelen fölcsapott szilajul, <és remegően> |:mennydöngetőn:|

*Mély a Rima, zavaros, ha megárad:*

*Rima partján búsúlok én utánad...*

Teológusok, jogászok a kollégium északi sarka alá sereglettek, a széles aszfaltra. A kitóduló felsőgimnázisták, aztán a mendurok nagy zajgassal rohantak arrafelé, de ott elcsöndesedtek valamennyien. Szívdobogva figyeltek, égnek emelt arccal, mialatt odafent zengett-zengett az épületszárny:

*Zúgva jönnek, zúgva mennek a habok,*

*De én csak a Rima partján maradok...*

Korpa búsulhatta el magát egy keveset odafent, mert az ő hangja volt a hang. A két sort megismételte s akkor elhallgatott.

Lent ugyanakkor száz tenyér csattant meg s száz torok kiáltotta:

- Éljen Korpa János! Éljen Korpa bácsi!

Korpa <...> kinézett az ablakon. Ingre vetkezve, széttúrt hajjal. Aztán köpött egyet. A köpet kinyújtott ívben repült lefelé s a diákok jobbra-balra menekültek <azóta> |:alóla:|. Aztán csappant <egyed> a járda... De milyen!

Ott álltak az akadémisták. A teológusok kájzerben nagyrészt, egy-kettő csizmásan, magyar ruhában s pipáztak, vagy zsebre-süllyesztett tenyerekkel támasztották a falat. A jogászok viszont sétatálcáikra megdőlvé álltak ott, fesztelen tartásban, hanyag eleganciával, öltözék tekintetében a legfrissebb divatnak hódoltak, minélfogva búrkalapot viseltek, mialatt a teológusokat e tekintetben a széles karimák, helyyel-közzel a csókakalapok jellemezték. Álltak ott rátartian, kényesen. De ezen a napon sem menyecske-asszony, sem hajadonleány nem mutatkozott semerre... Ők mindazonáltal úgy maradtak, kicsit kihívó állapotban, egymásnak tetszelegve. Már csak megszokásból is.

De hirtelen megmozdultak. A Kutyaszorító felől egy különös alak bukkant föl s errefelé tartott. Ahogy meglátta az utca két szélén a két csoportot, először megállt, habozott, de aztán csak nekivágott az utca közepének. A diákok ingerkedve kiabáltak eléje:

- Csigi! Csigorin!

Az pedig jött, az utca közepén. Szokatlan figura volt. Kurta lábakkal, kifordult cúgos cipőben, rajta rövid bornyúlópó, a fején tornyos báránysüveg, széles, tömpe orral s összenyomott arcában két ijedt szem forgott. Amikor meghallotta, hogy eléjekiabálnak, összehúzta magát s úgy próbált elszurranni Újhely felé. Aközben minden lépésénél dobbant a vasbotja. Jobbról-balról röpködött feléje:

- Csigorin! Csigrász!

A rongyos alak, mikor a két csoport közé ért, hirtelen megfordult, kivágta a mellét, vastag, zsíros száját lehúzta s kicsit sunyin nézett végig a diákokon. Aztán visszakiáltott rekedt fenyegetőzéssel:

- Aljas banda! Mit turbáltok alattam?

Azok hahotáztak s számárfület mutattak neki:

- Zsíros pirítós! Csig-rá-ász!

- Csigo-ri-i-in - nyujtotta el valamelyikük keserves-kacsaringóban.

Csigorin végigmérte őket, leírhatatlan dölyffel. Aztán visszafordult, rántott egyet a vállán s nagy méreggel vágott neki a Szemere-utcának. Egész kórus zengett a kótya peregrinus után. Az visszanézett mégegyszer s feneketlen dühvel lógatta a vasbotot. Aztán eltűnt.

...Koch János tizenkettőre csengetett. A gimnázisták zajongva tódultak kifelé a tantermekből.

Ám ugyanakkor megrengett a kollégium épülete. Mert az észak felé néző másodikemeleti diákszobában dalolni kezdett valaki. Soha ilyen hangot! Mintha a főiskola százados pincéiből tört volna fel mély morgással, aztán egyszerre széttárult dörgő basszusban, átzúgott a folyosókon, megrázta a kétméteres kőfalakat. Hirtelen fölcsapott szilajul, mennydöngetőn:

*Mély a Rima, zavaros, ha megárad:*

*Rima partján búsúlok én utánad...*

Teológusok, jogászok a kollégium északi sarka alá sereglettek, a széles aszfaltra. A kituduló felsőgimnázisták, aztán a mendurok nagy zajgassal rohantak arrafelé, de ott elcsöndesedtek valamennyien. Szívdobogva figyeltek, égnek emelt arccal, mialatt odafent zengett-zengett az épületszárny:

*Zúgva jönnek, zúgva mennek a habok,*

*De én csak a Rima partján maradok...*

Korpa búsulhatta el magát egy keveset odafent, mert az ő hangja volt a hang. A két sort megismételte s akkor elhallgatott.

Lent ugyanakkor száz tenyér csattant meg s száz torok kiáltotta:

- Éljen Korpa János! Éljen Korpa bácsi!

Korpa kinézett az ablakon. Ingre vetkezve, széttúrt hajjal. Aztán köpött egyet. A köpet kinyujtott ívben repült lefelé s a diákok jobbra-balra menekültek alóla. Aztán csappant egyet a járda... De milyet!<sup>356</sup>

---

<sup>356</sup> KOMÁROMI János, I. m., 55-58.